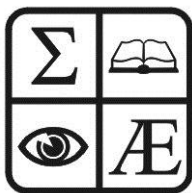

KOMUNIKACJA SPECJALISTYCZNA

TOM V

**Terminologia
-
komunikacja
-
translacja**

Warszawa 2012

Recenzent	- prof. dr hab. Roman Hajczuk
------------------	-------------------------------

Redaktor naczelny	- prof. dr hab. Stanisław Szadyko
Sekretarz redakcji	- dr Łukasz Karpiński
Rada Programowa	- prof. dr hab. Barbara Z. Kielar prof. dr hab. Jerzy Lukszyn prof. dr hab. Zenon Weigt prof. dr hab. Wanda Zmarzer
Współpraca redakcyjna	- dr Silvia Bonacchi dr Krzysztof Fordoński dr Dorota Muszyńska-Wolny mgr Wioletta Mela

Redaktor tomu	- dr Łukasz Karpiński
----------------------	------------------------------

Adres redakcji	- Instytut Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej (d. Katedra Języków Specjalistycznych) WLS UW 02-678 Warszawa, ul. Szturmowa 4 tel. 22 55 34 208 e-mail: ks.kjs@uw.edu.pl
	Wszystkie prawa zastrzeżone. Wersja papierowa jest wersją pierwotną czasopisma.
Opracowanie graficzne	- dr Łukasz Karpinski
Druk	- Zakład Graficzny UW ark. wyd. 19,5
	- Informacja wg Załącznika do komunikatu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 września 2012 r., Część B: poz. 709 - KOMUNIKACJA SPECJALISTYCZNA. <i>Communication for Special Purposes.</i> <i>Fachsprachenkommunikation. Professionálnaja kommunikacija.</i> ISSN 2080-3532 – 3 pkt.

ISBN 978-83-60770-29-0
ISSN 2080-3532

ABSTRACTS **6**

ROZPRAWY I ARTYKUŁY

Krajowe centrum terminologiczne – wyzwania i zadania (na przykładzie szwedzkiego centrum terminologicznego)	13
<i>MARTA MAŁACHOWICZ</i>	
Semantyka komunikatu a maszynowy zapis parametryczny tekstu: Pantext 2.0	21
<i>ŁUKASZ KARPIŃSKI</i>	
Polskie słownictwo prawa farmaceutycznego jako przedmiot konstruowania terminologicznego	33
<i>WIOLETTA MELA</i>	
O pozyskiwaniu translacyjnej wiedzy specjalistycznej: Puszcza Białowieska w niemieckim opisie terminologicznym	40
<i>ELŻBIETA PLEWA</i>	
Nowoczesna reklama. Próba kwalifikacji cech dystynktywnych jej języków	46
<i>MATEUSZ MEKARSKI</i>	
Terminologizacja języka ogólnego na podstawie Uniwersalnego Słownika Języka Polskiego (pod red. S.Dubisza, Warszawa, 2008)	56
<i>MAGDALENA POTENTAS</i>	
О заимствованиях в терминологии ценных бумаг	68
<i>MARTYNA KLEJNOWSKA</i>	
О стратегии письменного перевода аббревиатур	76
<i>STANISŁAW SZADYKO</i>	
Текст в теории перевода – инструмент понимания и письменный документ	86
<i>HANNA WADAS-WOŹNY</i>	
Tłumaczenie pisemne polskich tekstów procesowych na język rosyjski (na przykładzie sądownictwa karnego i cywilnego)	99
<i>LUDMILA WITKOWSKA</i>	
Сжатые жанры письменной речи как средство обучения языку специальности	109
<i>BOŻENA ZAGÓRSKA</i>	
Диалог как разновидность устного общения и его использование в целях обучения русскому языку бизнеса	136
<i>НАТАЛИЯ КРЕНСКА</i>	
Polimorficzność technolektu	147
<i>ŁUKASZ PIWKO</i>	

Переводческая компетентность и центральная категория текста – СМЫСЛ	164
<i>HANNA WADAS-WOŹNY</i>	
Language Learner Strategies and Personality – Related Factors	178
<i>ELŻBIETA DANUTA LESIAK-BIELAWSKA</i>	
К вопросу о языке специальности	189
<i>BOŻENA ZAGÓRSKA</i>	
The Fundamental Categories of Time and Space and Their Reflection in Russian and English Languages	204
<i>ANNA VOROBYOVA</i>	
Strategie przetwarzania tekstów obcojęzycznych a ich efektywność	209
<i>ELŻBIETA DANUTA LESIAK-BIELAWSKA</i>	
Tips on Teaching LSP	219
<i>AGNIESZKA NATALIA RYBIŃSKA</i>	
Od tekstu do dyskursu (teorie dyskursu w Niemczech na przełomie XX i XXI wieku)	225
<i>IZABELLA KUJAWA</i>	
Dyskurs w e-komunikacji – trzy perspektywy	232
<i>JUSTYNA KUKLASIŃSKA</i>	
Znaczenie kompetencji kulturowej i umiejętności społecznych w komunikacji międzykulturowej na przykładzie działań stabiliza- cyjnych w Republice Iraku	250
<i>ADAM SZYNAL</i>	
INTERNET jako hipermedium i jego kulturowe aspekty	261
<i>ORHAN WASILEWSKI</i>	

SPRAWOZDANIA – ZAPOWIEDZI – KOMUNIKATY

Sprawozdanie z II Konferencji Młodych Lingwistów „Język bez granic” zorganizowanej przez Koło Naukowe BAJT, 18.11.2010 r.	270
<i>JAN ŁOMPIEŚ</i>	
II Konferencja Młodych Lingwistów „Język bez granic” – zaproszenie w ramach patronatu	273
<i>GRAŻYNA GMEREK</i>	

RECENZJE I WYDAWNICTWA

<i>Języki wiedzy</i> pod red. Wandy Zmarzer, Instytut Rusycystyki WLS UW, Warszawa 2011, ss. 235	274
<i>ŁUKASZ KARPIŃSKI, STANISŁAW SZADYKO</i>	
Michelle Fillion, <i>Difficult Rhythm. Music and the Word in</i> <i>E. M. Forster</i> . Urbana, Chicago, and Springfield: University of Illinois Press, 2010, pp. 196.....	280
<i>KRZYSZTOF FORDOŃSKI</i>	

Stanisław Szadyko, <i>Функции предлогов в специальных текстах Rosyjsko-polskie studium konfrontatywne</i> , IKLA UW, Warszawa, 2010, ss.218	284
LUDMIŁA WITKOWSKA	
Roman Ociepa, <i>UNITED KINGDOM AT A GLANCE</i> , Wydawnictwo Park, 2009, ss.280	288
SYLWIA TYSZKA	
Marzenna Karolczuk, Robert Szymula, <i>ОБЩАЙТЕСЬ ПО-РУССКИ!</i> Uniwersytet w Białymstoku, 2007, wyd. II, ss.334.....	294
ŁUKASZ KARPIŃSKI, STANISŁAW SZADYKO	
Hanna Wadas-Woźny, <i>семантическая и прагматическая вариативность языка в русско-польском переводе. Rozprawa Naukowa Nr 108</i> . Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego. Siedlce 2010, ss. 293	298
STANISŁAW SZADYKO	
Łukasz Piwko, <i>Komputer w pracy tłumacza</i> , Instytut Rusycystyki WLS UW, Warszawa 2012, ss. 140	304
VOLHA TRATSIK	
Joanna Wasiluk, Wanda Zmarzer, <i>Rosyjsko-Polski słownik terminologii politycznej</i> , Instytut Rusycystyki WLS UW, Warszawa 2011, ss. 340	308
STANISŁAW SZADYKO	
Informacje edytorsko-wydawnicze	311

National terminology centre – challenges and tasks (following the example of The Swedish Centre for Terminology) 13

MARTA MAŁACHOWICZ

The article aims to present terminology work at a national terminology centre as well as important prerequisites for, challenges and threats to it. It is based on the example of the Swedish Centre for Terminology (TNC), visited by the author thanks to the post-doctoral fellowship awarded within the project “The Modern University – a comprehensive support system for doctoral students and teaching staff of the University of Warsaw“, co-financed by the European Social Fund under the Human Capital Operational Programme. In the first part, general information on terminology work is summarized. In the second part, the Swedish way of terminology work is presented. Finally, in the third part, there is information on the projects that has been carried out by the centre.

Communication Semantics and Parametric Machine Record of Text: Pantext 2.0 21

ŁUKASZ KARPINŃSKI

The computational power of contemporary computers allows us to record human speech, collect data, sort it, analyze and process, as well as sort out data for machine translation. The pace of development of computer technologies should make it possible to combine the elements listed above into a coherent system very soon. The present paper offers a project of parametric text description which could e.g. increase efficiency of machine translators. The introductory analysis before the translation process proper will allow to recognize stylistics of a given text, its emotional qualities and indicate numeric range for other parameters. The project is carried out with the use of own software.

Polish Pharmaceutical Law Vocabulary as Subject of Terminological Construct Creation 33

WIOLETTA MELA

This article is an attempt to describe legal terminology in general terms as well as to differentiate between categories of legal words contained in Polish legal texts concerning pharmaceutical law. It has been commonly acknowledged that each language for special purposes is based on natural language, so in a broad sense its lexicon consists of both general and specialist vocabulary. Specifically, terminology – meaning a collection of terms – is considered to be the most distinctive feature of specialised languages. The author aims to show that legal terminology, when viewed from various angles, is not homogenous in terms of types of specialized words. The notion of ‘terminologization’ deserves special attention in this context. In view of the above, classes of words such as hypoterms,

theoretical terms and nomens have been identified as being the most characteristic for legal texts concerning pharmaceutical law and their linguistic description has been given. The aim of such differentiation is, amongst others, to support the process of constructing a modern dictionary of legal terms.

**On Acquiring Translation-Related Specialist Knowledge:
Białowieża Forest in a German Terminological Description 40**

ELŻBIETA PLEWA

The present paper is concerned with acquiring translation-related specialist knowledge by a translator when preparing to a translation task. The author discusses the significance of the translator's professional knowledge as to the subject matter of the performed translation. The view that having such knowledge is necessary is also represented by leading translatoologists, whose opinions are quoted herein. The paper discusses practical means of acquiring such knowledge on the basis of a selected example, that is Białowieża Forest. The presented reasoning leads to the conclusion that specialist knowledge is an indispensable element of a professional translator's skills and technique, and has a considerable positive influence on the quality of the performed translation.

**Modern advertising. Qualification of the distinctive
characteristics of its languages 46**

MATEUSZ MĘKARSKI

This article undertakes the topic of languages for specific purposes of modern advertising in Poland, with particular focus on the ongoing process of internationalization of those languages through an ever increasing number of English borrowings implementation. The research conducted in forming the presented results and opinions is based on the analysis of separate extracts from five articles published in editions of ProKreacja – advertising and modern media magazines.

Additionally, the text comprises an introduction to concepts of general language and language for specific purposes aiding the formation of the general outlook on the subject matter. Following, is a brief presentation of most commonly used modern advertising tools with an overview of selected distinguishable approaches and policies determining the course of the modern advertising business in general.

**Terminologisation of general purpose language on the
basis of Uniwersalny słownik języka polskiego (edited by
S. Dubisz, Warsaw 2008) 56**

MAGDALENA POTENTAS

The article is focused on the problem of using the linguistic units of language for special purposes in the lexis of Polish language.

Different reasons such as: rapid economical development, widespread of information and various forms of changes, influence on the new terminology formation, which at the same way becomes a part of the general purpose language. In the article was analysed the medical terminology. The author takes into consideration dynamics of the terminologisation process,

range of the specialized words used in the Polish language, reasons of borrowing such words from medicine vocabulary and the source of the new linguistic units.

On borrowings from securities terminology 68

MARTYNA KLEJNOWSKA

The article presents: the term borrowing, reasons for borrowings in Russian language, characteristic features of borrowings and borrowed words from Russian securities terminology according to the language they were borrowed from. 55 borrowings were analysed in the article and most of them were borrowed from Latin and English.

Strategy of Written Translation of Acronyms 76

STANISŁAW SZADYKO

The present publication discusses three ways of translating Polish abbreviations into Russian: a) translation of abbreviation which results in the creation of an appropriate acronym in Russian e.g. AMA > American Marketing Association) = AAM > Американская ассоциация по маркетингу; b) maintaining the original form in translating text. The process make take place with or without transliteration e.g.: GATS > General Agreement on Tariffs and Trade WTO = ГАТС > Генеральное соглашение по торговле услугами ВТО; c) translation of an acronym which results in the creation of a phrase in the target language e.g.: БСП > Банк содействия приватизации = Bank Wspierania Prywatyzacji.

Text in Translation Theory as Instrument of Understanding and a Written Document 86

HANNA WADAS-WOŹNY

Translation theory and text linguistics have much in common. First of all, translation theory takes into account some important characteristics of texts, such as marking the beginning and end of the text, identification and prioritization of participants and events, methods of marking the author's influence and determining the degree of impact he has on the reported occurrences, identification of space-time relations through chosen word order, and others.

Translation of Russian and Polish court texts (examples based on criminal and civil law) 99

LUDMIŁA WITKOWSKA

The present article present the chosen cases of the translation of legal and legal texts according to the present subjects:

- who, when and where prepares law suits texts?
- who will be the recipient of the translation of writing?
- how should you translate names in court texts?

Types of concise texts for the purposes of teaching LSP	109
<i>BOŻENA ZAGÓRSKA</i>	
<p>The article discusses the special problems of text condensation. In the specialist fields of communications is constantly increasing need for secondary editing of texts, returning in a concise form relevant information of the original text, which facilitates the perception of valuable information without the need for a thorough analysis of the original, streamlines and simplifies the process of communication and dissemination of expertise. Condensation is the perfect text processing skills based on the original basic operations of thinking - analysis and synthesis. The most widespread condensed texts include reports, summaries, various types of resumes, notes, outlines, reports, summaries, generalizations, etc. In modern language pedagogy, such texts are treated as a condensed form of translation from the original language into the target language. The article discusses the steps of condensing the text and the linguistic means by which this objective is achieved.</p>	
Dialogue as a Variety of Oral Communication and Its Use in the Teaching of Russian Business Language	136
<i>NATALIA KRENSKA</i>	
<p>In the process of teaching with the use of “active learning” strategies, especially at an early stage, it is important to develop appropriate habits and language skills resulting in communicative competence of the learners in basic informal day-to-day communication patterns, and also, to some extent, in formal communication.</p> <p>Cooperation of the learners becomes the key principle here, which increases the importance of dialogue in the process of learning and teaching.</p>	
The Polymorphism of Technolects	147
<i>ŁUKASZ PIWKO</i>	
<p>Text occupies a special place in the translation model. Next to the sender and recipient, it becomes a key element of the model. This article presents a metaphrastic typology of specialist texts from the field of IT</p>	
Translation Competence and Central Text Category – Sense	164
<i>HANNA WADAS-WOŹNY</i>	
<p>Translation of text is associated with strict linguistic and cultural limitations, which hinder, but also challenge the translator. Continuous pursuit of excellence in expressing the meaning and sense during transition from one language to another, is a key factor in developing professionalism, competence.</p>	
Language Learner Strategies and Personality – Related Factors	178
<i>ELŻBIETA DANUTA LESIAK-BIELAWSKA</i>	
<p>During the last thirty years, we have witnessed considerable progress in the area of second/foreign language learner strategies. Researchers’ interest in the issue has resulted from their conviction that strategies constitute a variable</p>	

which significantly seems to affect the rate and success of second/foreign language acquisition. Numerous investigations carried out in this field have also provided some insight into a wide range of factors determining the choice of strategies employed by individual learners. One of them is personality.

The article presents some considerations concerning personality-related variables which – as can be concluded on the basis of available research – exert a substantial influence on strategies employed by learners and their success in second/foreign language acquisition. However, the emerging picture is not completely unequivocal. It does not imply a direct relationship between personality traits and strategies set in motion by the individual learner. The use of concrete strategies appears to be the result of an interaction between personality, educational context, language assignment at hand, as well as many individual factors which account for a specific cognitive profile of an individual learner.

Some Remarks on Language for Special Purposes 189

BOŻENA ZAGÓRSKA

The article succinctly describes current linguistic developments within the field of language for specific purposes, focusing on the issues of specialised terminology. The material presented has been prepared on the basis of a wide scope of secondary sources

The fundamental categories of time and space and their reflection in Russian and English languages 204

ANNA VOROBYOVA

This article is a part from research about the time and space aspects of comparative learning and teaching of foreign languages. The author suggests that the aspects are the main point in the learning of a language and its culture, and its grammar reflects a national perception of time and space. This article investigates the space aspect

Strategies of processing foreign language texts and their efficacy 209

ELŻBIETA DANUTA LESIAK-BIELAWSKA

The article presents an overview of research findings on reading strategies in English as a foreign/second language. First, it looks at the studies exploring the influence of individual strategies on comprehension of foreign/second language texts. Then it moves on to summarize the results of the studies investigating reading strategies employed by more and less successful readers in English as a foreign/second language. Its conclusion is an attempt at suggesting educationally related applications of the research findings discussed.

Tips on Teaching LSP 219

AGNIESZKA NATALIA RYBIŃSKA

Teaching languages for specific purposes as foreign languages should be done in an eclectic style. It is a constantly developing process of improvement as knowledge connected with professional issues relentlessly evolves.

From Text to Discourse (Theories of Discourse in Germany at the Turn of the 21st Century) 225

IZABELLA KUJAWA

The term 'discourse' is variously defined in scholarly works. This variety and ambiguity lead to generalisations. This situation forces scholars to define discourse continuously, each time taking into consideration specific qualities of an analysis, its aim and context. The articles discusses such issues as: etymology of the concept of discourse and variety of its usages (both scholarly and non-scholarly). The articles closes with a presentation of concepts form text linguistics and discourse linguistics.

Discourse in e-communication - three perspectives 232

JUSTYNA KUKLASIŃSKA

The present paper discusses the issue of discourse in Internet communication on the example of texts of e-mails used by managers in corporations. The theses presented in the paper concern discourse as a genre (Why do people create discourse in the particular way and how is it possible?), discourse as text (What lexicogrammatic qualities are fuctionally characteristic?) and discourse as social action (In what way discourse is limited by social action, people, social structures?).

The significance of cultural competence and social abilities in intercultural communication in the stabilization operation in the Republic of Iraq 250

ADAM SZYNAL

The paper discusses the role of cultural competence and social abilities in intercultural communication. However, the communication in question is carried out in unusual social context, namely during the military operation in Iraq. A short characteristic of the Iraqi culture allows to understand the sociological and cultural differences between the national culture of the Polish troops and the cultural background of Iraq. The author concentrates on these aspects of cultural and social training which might have been useful for the soldiers and contrasts them with the findings of sociological research on that matter.

The Internet as a Hypermedium and Its Culturological Aspects 261

ORHAN WASILEWSKI

The Internet is an information network based on group communication. Due to the interactive character of connections it is a perfect physical and virtual reflection of the network of culturological linguistics and culture as such, as well as the network of lexical, semantic, factual, and logical connections.

The Internet is a good example of transfer from civilization to culture - from an elite military invention to a multifunctional phenomenon of egalitarian, global culture. The paper discusses selected cultural, linguistic and lexicographic aspects of the development of the network.

Dziękując za dotychczasowe słowa poparcia i uznania oraz okazane nam zaufanie, z zadowoleniem odnotowujemy, iż „Komunikacja Specjalistyczna” staje się czasopismem ponadregionalnym, rozpoznawalnym poza kręgiem lingwistów. Staramy się, aby z każdym rokiem czasopismo czyniło kolejne postępy, stając się forum wymiany myśli naukowej w zakresie szeroko pojętych języków i komunikacji specjalistycznej.

Ł. K.

MARTA MAŁACHOWICZ*Uniwersytet Warszawski – Instytut Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej*

KRAJOWE CENTRUM TERMINOLOGICZNE – WYZWANIA I ZADANIA (NA PRZYKŁADZIE SZWEDZKIEGO CENTRUM TERMINOLOGICZNEGO)

I. Działalność terminologiczna

Z terminologią rozumianą jako zbiór terminów danej dziedziny wiedzy ma do czynienia każdy, zajmujący się jakąkolwiek działalnością. W pewnym sensie każdy też, poznając świat, wykonuje pewną pracę terminologiczną. Profesjonalna działalność terminologiczna (praca terminologiczna), w zależności od charakteru podejmowanych w jej obrębie działań, nazywana jest w literaturze przedmiotu działalnością podstawową i działalnością specjalistyczną. Ogólnie działalność terminologiczna zakłada następujące czynności w zakresie określonej dziedziny: (1.) gromadzenie i rejestrację danych terminologicznych, (2.) tworzenie systemów terminologicznych (pojęciowych), (3.) ustalanie przyporządkowań pojęcia do znaku pojęcia, (4.) ustalanie opisów pojęć i opisów zakresów, (5.) rejestrację danych terminograficznych, a w przypadku kilku różnych języków dodatkowo (6.) porównanie pojęć i zakresów, opisu pojęć i zakresów, systemów pojęciowych i zakresowych w różnych językach, a następnie ustalenie stopnia ekwiwalencji pojęć i zakresów oraz ekwiwalentnych znaków pojęć w różnych językach [Felber&Budín 1994: 244-245].

Praca terminologiczna musi być dobrze zaplanowana, zarówno jeśli chodzi o kolejne jej etapy (czynności w ich zakresie wykonywane), jak i instytucje zaangażowane w jej realizację. Dobra organizacja to jednak nie wszystko. Praca terminologiczna wymaga też nakładów finansowych, bez tego nie ma mowy o rezultatach ważkich dla dobrej komunikacji i dbałości o język. Dlatego też tak ważne jest podnoszenie świadomości społecznej na ten temat, praca terminologiczna nie może być postrzegana jako mrówcza praca-hobby pasjonatów akademików, ewentualnie skrupulatnych „szaleńców” w innej instytucji. Potwierdzeniem powyższej myśli był pobyt w Szwedzkim Centrum Terminologicznym na przełomie września i października 2011 r.

W literaturze przedmiotu można znaleźć stwierdzenie, że terminologiczna działalność specjalistyczna (ocena i ustalenie danych terminologicznych oraz systematyzacja pojęć) powinna być prowadzona przez takie instytucje, jak komisje terminologiczne akademii nauk, organizacje zawodowe i normalizacyjne oraz centra terminologiczne [Felber&Budín 1994]. W przypadku Skandynawii badania w zakresie zasad i metod terminologicznych mają solidną podstawę (m. in. H. Picht, H. Suonuuti i in.), instytucje zajmujące się pracą terminologiczną i kształceniem w zakresie terminologii zrzeszone są w organizacji Nordterm. Rdzeń tego stowarzyszenia stanowią centra terminologiczne z poszczególnych krajów skandynawskich: Danterm centret (Dania), Tekniikan Sanastokeskus – TSK (Finlandia), Íslensk málnefnd (Islandia), Rådet for teknisk terminologi – RIT (Norwegia), Terminologisentrum – TNC (Szwecja), Nordisk Samisk Institutt – NSI (reprezentuje lapońskie centrum terminologiczne) [Bucher, Kalliokuusi 2001].

II. Szwedzkie doświadczenia w pracy terminologicznej

Szwecja ma długą tradycję pracy ukierunkowanej na systematyzację i kategoryzację wiedzy, wywodzącą się od Linneusza¹ i Berzeliusa². Innym aspektem skandynawskiej tradycji naukowej jest powszechne uznanie dla umiejętności posługiwania się językami obcymi i w związku z tym rozbudowany system kształcenia w tym zakresie.

Początki prac nad utworzeniem krajowego ośrodka terminologicznego sięgają lat 30-tych XX w. Ich rezultatem było powstanie w 1941 r. instytucji pod nazwą Centrum Terminologii Technicznej. Podstawowym celem jego działań było doskonalenie komunikacji technicznej. Wraz z rozwojem nauki i techniki rozszerzał się też zakres działalności ośrodka i zmieniał się charakter prowadzonych projektów.

Pamiętką początków udokumentowanej pracy terminologicznej w Szwecji jest archiwum TNC – katalog kart terminologicznych oraz powiązanej z nim dokumentacji, gromadzonych od lat 20-tych XX w. przez naukowców inżynierów skupionych wokół szwedzkiej Akademii Nauk Inżynierskich, a od lat 40-tych w ramach pracy Centrum Terminologii Technicznej. Jest to pokaźny zbiór terminologii technicznej, większość materiału została włączona do publikowanych w późniejszym czasie glosariuszy oraz słowników terminologicznych. Śladem „dawnej” pracy terminologicznej jest też katalog kart terminologicznych wielojęzycznego (włączając język polski) glosariusza terminologii geograficznej tworzonego przez estońskiego profesora geografii Edgara Kanta na przestrzeni lat 50-70-tych XX w., подарowany ośrodkowi przez uniwersytet w Lund.

Z końcem lat 80-tych wzrosło znaczenie prac nad specyfiką tłumaczenia terminologii. Ośrodek, pod zmienioną już nazwą na Szwedzkie Centrum Terminologiczne (TNC), uczestniczył w projektach tłumaczeń dokumentów związanych z powstaniem Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Po wstąpieniu Szwecji do UE w 1995 r. TNC realizowało projekt

¹ Carl von Linné (1707-1778) – przyrodnik i lekarz, twórca binominalnej nomenklatury biologicznej.

² Jöns Jacob von Berzelius (1779-1848) – chemik, lekarz i mineralog; wprowadził obecnie stosowany sposób podawania symboli pierwiastków.

włączania szwedzkiej terminologii do Eurodicautom – bazy danych terminologicznych Komisji Europejskiej. Członkostwo w UE wpłynęło w ogromnym stopniu na kierunek działalności skandynawskich centrów terminologicznych, podjęte projekty i związane z nimi umowy z Komisją Europejską znacząco poprawiły też sytuację finansową tych instytucji [Bucher, Kalliokuusi 2001].

W ostatnim czasie działania podejmowane przez ośrodek związane są bezpośrednio ze zmianami w szwedzkiej polityce językowej i z nowym sformułowaniem roli TNC jako centrum koordynującego pracę terminologiczną na poziomie krajowym. W ciągu ostatniego dziesięciolecia parlament szwedzki podjął wiele działań w kierunku określenia polityki językowej w Szwecji. Zatwierdzonymi ustawowo językami mniejszości są obecnie: trzy języki od zawsze obecne na terytorium Szwecji – język fiński, tornedalsko-fiński (Meänkieli) i lapoński (Samiska), a także dwa języki mające stosunkowo długą historię użycia na obszarze Szwecji – język romski oraz jidysz; poza tym do języków mniejszości zaliczany jest też szwedzki język migowy. Obowiązująca od 2009 r. Ustawa o języku (Språklag) określa szwedzki jako główny język Szwecji i wspólny język społeczności Szwecji.

Nowa polityka językowa określa, co następuje: (1.) język szwedzki jest głównym językiem w Szwecji; (2.) język szwedzki powinien być wspólnym językiem społeczności Szwecji, tj. komunikacja w języku szwedzkim powinna być możliwa w każdej dziedzinie działalności zawodowej; (3.) język szwedzki używany w sytuacjach oficjalnych i w dyskursie publicznym powinien być poprawny, prosty i zrozumiały, (4.) każdy powinien mieć zagwarantowane prawo do języka: do nauki języka szwedzkiego, nauki języków obcych oraz używania swojego języka rodzimego lub języka mniejszości [Bucher 2009].

W związku z powyższym oficjalny status instytucji odpowiedzialnych za koordynację działań mających na celu kształtowanie i rozwój języka szwedzkiego uzyskały dwie organizacje: Rada Języka Szwedzkiego (Språkrådet) oraz Szwedzkie Centrum Terminologiczne (TNC). Ich praca jest w oczywisty sposób powiązana, niemniej zakres kompetencji jest różny – Rada Języka Szwedzkiego realizuje projekty dotyczące tematyki tzw. języka ogólnego, podczas gdy działalność TNC ukierunkowana jest na badanie języków specjalistycznych, zarządzanie terminologią i doskonalenie komunikacji fachowej.

W środowisku terminologów szwedzkich mówi się o zauważalnym wzroście świadomości społeczeństwa na temat potrzeby pracy terminologicznej (terminological awareness). Nilsson wymienia następujące przykłady:

1. Wiele dyskusji w mediach często toczy się wokół pojęć i ich definicji, choć nie zawsze jest to jasno określone w ten sposób.
2. Firmy coraz częściej zamieszczają na swoich stronach internetowych glosariusze terminów z zakresu ich działalności, a także traktują terminologię jako narzędzie marketingowe.
3. Ukazują się oferty pracy dla terminologów.

4. W dyskursie publicznym pojawia się dyskusja na temat zjawiska określanego jako *domain loss*³.
5. Wprowadzono w życie Ustawę o języku szwedzkim [Nilsson 2010].

Potrzeba podjęcia działań mających na celu koordynację tzw. infrastruktury terminologicznej zaowocowała opracowaniem przez TNC projektu TISS (Terminology Infrastructure for Sweden), który został rozpoczęty w 2002 r. Za dwa główne filary infrastruktury terminologicznej uznano: (1.) stworzenie platformy elektronicznej, na której umieszczony zostanie krajowy bank terminologiczny, (2.) program koordynacji terminologicznej.

Pojęciem 'infrastruktury terminologicznej' określana jest (1.) sieć różnych instytucji: agencji rządowych, firm prywatnych (dużych, średnich i małych), organizacji zawodowych (stowarzyszeń), samozatrudnionych specjalistów danej dziedziny, (2.) ich działalność terminologiczna, (3.) współpraca i komunikacja pomiędzy nimi w ramach danej dziedziny. Wyróżnione zostały następujące etapy „budowania” infrastruktury terminologicznej:

1. Badanie krajowych zasobów terminologicznych.
2. Stworzenie sieci koordynatorów terminologicznych, tj. osób odpowiedzialnych za koordynację pracy terminologicznej w każdej instytucji państwowej, w miarę możliwości w innych podmiotach gospodarczych.
3. Rozwijanie projektów prowadzonych przez tzw. wielostronne grupy terminologiczne (na ten temat poniżej).
4. Doskonalenie programów kształcenia w zakresie terminologii oraz przygotowanie nowych materiałów szkoleniowych.
5. Stworzenie portalu internetowego, dzięki któremu krajowy bank terminologiczny (na ten temat poniżej) i inne zasoby terminologiczne będą powszechnie dostępne [Nilsson 2010].

Co ciekawe, przeprowadzone badanie krajowych zasobów terminologicznych w Szwecji wykazało, że 22% przebadanych instytucji (co odpowiada ponad 440 organizacjom) posiada znaczące bazy danych terminologicznych, które mogłyby być włączone w zasoby krajowego banku terminologicznego [ibid.].

Podsumowując, Szwedzkie Centrum Terminologiczne (TNC) jest wiodącym ośrodkiem terminologicznym w Europie, jedną z najstarszych tego typu instytucji na świecie – w bieżącym roku centrum obchodziło 70-lecie swojego istnienia. Obecnie TNC funkcjonuje jako spółka, przy czym około 50% rocznych obrotów budżetu ośrodka stanowi grant szwedzkiego Ministerstwa Przemysłu, Zatrudnienia i Komunikacji. Głównymi udziałowcami

³ Terminem tym określa się zjawisko, kiedy w danej dziedzinie lub pewnym jej zakresie nie jest możliwa komunikacja w języku narodowym z powodu niedostatecznie rozwiniętego odpowiedniego języka specjalistycznego lub jego braku. Jako symptomy zjawiska *domain loss* w krajach skandynawskich traktuje się przykłady ze środowiska akademickiego, a mianowicie powszechną w nauczaniu niektórych dyscyplin sytuację, gdy wykłady oraz materiały dydaktyczne oferowane są wyłącznie w języku angielskim lub też politykę niektórych uczelni, według której publikacjom w języku angielskim przyznaje się wyższą rangę niż publikacjom w języku narodowym [por. Laurén, Myking, Picht].

TNC są następujące instytucje: Szwedzki Instytut Standaryzacji (The Swedish Standards Institute), Akademia Szwedzka (The Swedish Academy), Szwedzkie Stowarzyszenie Inżynierów Dyplomowanych (The Swedish Association of Graduate Engineers), Szwedzkie Stowarzyszenie Producentów Stali (The Swedish Steel Producers' Association) oraz Fińskie Centrum Terminologiczne (The Finnish Terminology Centre). Nadrzędnym celem ośrodka jest zachowanie charakteru organizacji non-profit, której misją jest harmonizacja terminologii specjalistycznej, koordynacja pracy terminologicznej na poziomie krajowym, a także wzmocnienie świadomości społecznej o potrzebie ukierunkowanej pracy terminologicznej i upowszechnianie rezultatów tej pracy.

III. Projekty prowadzone przez TNC

W niniejszej części artykułu przedstawione zostaną projekty realizowane przez Szwedzkie Centrum Terminologiczne. Są to wybrane przykłady prac, realizowanych na przestrzeni ostatnich lat.

1. Wewnętrzna baza danych terminologicznych.
Bazę stanowią zasoby terminologiczne w języku szwedzkim i angielskim tworzone na przestrzeni lat, w skład których wchodzi m. in. zbiory z glosariuszy i słowników terminologicznych publikowanych przez TNC i inne skandynawskie ośrodki terminologiczne, terminy ekscerpowane z norm szwedzkich oraz norm ISO, zbiory tworzone w ramach tzw. wielostronnych grup terminologicznych (Joint Groups for Terminology). Zbiory te stały się podstawą dla stworzenia banku terminologicznego Rikstermbanken.
2. Rikstermbanken – krajowy bank terminologiczny Szwecji.
Bank danych terminologicznych, który od marca 2009 r. jest ogólnodostępny za pośrednictwem Internetu, zawiera terminy i definicje w języku szwedzkim i w językach mniejszości narodowych Szwecji, część z nich także w innych językach (w tym polskim). Swoje zasoby terminologiczne na potrzeby projektu Rikstermbanken udostępniło ok. 70 instytucji (administracja państwowa, firmy prywatne, stowarzyszenia branżowe i in.). Zawartość zbioru jest stale rozbudowywana, w dalszej perspektywie będą włączane do niego zasoby, powstające w rezultacie pracy koordynatorów terminologicznych w poszczególnych instytucjach państwowych.
3. Wielostronne grupy terminologiczne (Joint Groups for Terminology).
Stowarzyszenia, w skład których wchodzi eksperci danej dziedziny i terminolog (terminolodzy). Celem ich pracy jest zbieranie i badanie nowej terminologii pojawiającej się w obrębie danej dziedziny. Wielostronne grupy terminologiczne spotykają się 2-4 razy do roku, regularnie publikują rekomendacje na temat nowej terminologii na swoich stronach internetowych. Obecnie w Szwecji działają 3 wielostronne grupy terminologiczne: (1.) the Joint Group for Swedish Computer Terminology (Svenska Datatermgruppen), (2.) The Joint Group for Swedish Life Sciences Terminology (Svenska biotermgruppen), (3.) The Swedish Optical Society (Svenska OptikSällskapet).

4. Tworzenie modeli sieci konceptualnych (information modelling). Opracowywanie modeli bazy danych, możliwych do odczytania przez maszynę. Są to projekty, w których uczestniczą informatycy we współpracy z terminologami. Ich celem jest zdefiniowanie konceptów wybranej dziedziny w taki sposób, aby można je było przetransponować na opis klas informacji (description of information classes) używany w danym systemie komputerowym. Ten rodzaj pracy terminologicznej, w opozycji do „tradycyjnych” projektów, takich jak uzupełnianie i udoskonalanie istniejących słowników terminologicznych, określany jest jako nowoczesna praca terminologiczna (modern terminology work), tj. działalność skupiona na nowych sposobach organizacji informacji przy zastosowaniu nowoczesnych technologii [Nilsson 2010: 65]. Obecnie prowadzone są prace nad terminologią z zakresu obronności – TNC współpracuje z agencją rządową Försvarets materielverk (Swedish Defence Materiel Administration) podlegającą szwedzkiemu Ministerstwu Obrony [TNC-aktuellt 2/2011: 12].
5. „Poradnia” terminologiczna (terminological query service). Konsultacje terminologiczne oferowane na zasadzie odpłatnej usługi. Pytania kierowane są do pracowników ośrodka telefonicznie lub drogą mailową, preferowany czas odpowiedzi to 24 godziny. Według prowadzonych statystyk, poruszane problemy dotyczą przede wszystkim trzech kategorii: (1.) struktury konceptu (definicja, opis konceptu, różnica pomiędzy konceptami pochodnymi), (2.) terminu (poszukiwanie ekwiwalentów, poszukiwanie terminu dla nazwania konceptu nowego lub zapożyczonego konceptu), (3.) formy językowej/stylu (forma gramatyczna, etymologia, skrótowce, słowotwórstwo). Wyniki poszukiwania i odpowiedzi są archiwizowane i włączane do wewnętrznej bazy danych terminologicznych. Zdarza się, że propozycje terminologów TNC wchodzi do użycia i przyczyniają się do rozwoju szwedzkich języków specjalistycznych. Tak było w przypadku poszukiwania szwedzkich ekwiwalentów dla angielskich terminów ‘park-and-ride’ (infartsparkering), ‘plastic’ (plast), ‘air bag’ (krockkudde) lub ‘home page’ (ingångssida) [Dobrina 2010].
6. Ekscerpcja terminów (term excerption). Wynotowywanie i obróbka nowej terminologii pojawiającej się w prasie branżowej (w zależności od sytuacji finansowej ośrodka prenumerowana jest określona ilość tytułów). Każdy z terminologów ma wybrane działy/dziedziny, w których się specjalizuje. Podstawowym celem tej pracy jest identyfikacja nowego użycia słów języka ogólnego, nowych terminów oraz definicji nowych pojęć. Wyekscerpowany materiał jest archiwizowany i wprowadzany do wewnętrznej bazy danych terminologicznych, w której każde hasło zawiera następującą informację: termin – jego definicja – odsyłacz do źródła.
7. Opracowywanie podręczników pisania tekstów technicznych (compilation of manuals for technical writing). TNC wydaje poradnik Skrivregler, w którym publikowane są zasady tworzenia tekstów specjalistycznych w języku szwedzkim i angielskim,

np. użycie symboli stosowanych przy korekcie tekstu, pisownia wielkiej i małej litery, interpunkcja, wprowadzanie cytatów itp.

8. Zarządzanie terminologią w korporacjach.
Ośrodek oferuje szwedzkim firmom, prowadzącym działalność międzynarodową, konsultacje w zakresie systematyzacji i efektywnego zarządzania terminologią. Z takich usług korzysta m. in. firma Scania, producent samochodów ciężarowych i autobusów, posiadająca filie w ok. 100 krajach.
9. Baza SnoMed.
Międzynarodowa baza danych terminologicznych z zakresu medycyny klinicznej (język angielski jest językiem wyjściowym), do której TNC w współpracy ze szwedzką Krajową Radą ds. Zdrowia i Opieki Społecznej (Socialstyrelsen) wprowadza terminologię w języku szwedzkim.

Przytoczone powyżej przykłady działań podejmowanych przez ośrodek dają obraz współczesnych wyzwań, stojących przed taką instytucją, jaką jest krajowe centrum terminologiczne. Oprócz znaczących osiągnięć i wypracowania marki, świadczącej o wysokiej jakości oferowanych usług, ośrodek musi też stawić czoło trudnościom, z którymi boryka się większość tego typu instytucji. Jedną z największych trudności jest pozyskiwanie stabilnego finansowania działalności terminologicznej. Centrum terminologiczne, pomimo częściowego finansowania swojej działalności ze sprzedawanych usług, nie może przekształcić się w typowo komercyjną organizację. Byłoby to zagrożeniem dla statusu takiej placówki, jak i dla jakości wykonywanej przez nią pracy. Pracownicy TNC dla potwierdzenia tego stanowiska przytaczają słowa niemieckiego terminologa Hansa-Jürgena Stellbrinka z konferencji TKE (Terminology and Knowledge Engineering) na Uniwersytecie w Trewirze: *Działalność terminologiczna wymaga zbyt dużych nakładów pracy a bezpośrednio zyski z terminologii są zbyt ograniczone, aby prowadzić taką działalność w organizacji na wzór firmy komercyjnej. (...) Jeśli rezultaty pracy terminologicznej miałyby być wycenione na podstawie poniesionych kosztów, to byłyby one zbyt drogie, aby je zakupić. Gdyby zaś sprzedawać je po przystępnej cenie, to ich jakość byłaby zbyt niska, aby je przyjąć* (tłum. wł. aut.) [Stellbrink 1993].

Inną bolączką jest brak wykwalifikowanej kadry terminologicznej, co jest efektem braku kształcenia w tym zakresie na uczelniach szwedzkich. Znalezienie osoby, która mogłaby od zaraz rozpocząć pracę w charakterze terminologa, jest prawie niemożliwe. Praktyką ośrodka TNC jest więc zapewnienie nowym pracownikom szkolenia na miejscu, co polega na podpatrywaniu i uczeniu się od bardziej doświadczonej kadry. Jest to zwykle okres 3-4 lat [Bucher 2009]. W tym miejscu należy podkreślić wagę zainicjowanego w Katedrze Języków Specjalistycznych UW kształcenia w zakresie terminologii i języków specjalistycznych. Jak pokazuje doświadczenie innych krajów europejskich, ten profil kształcenia jest pomysłem unikatowym i jednocześnie bardzo potrzebnym we współczesnej gospodarce opartej na wiedzy.

Dokonując retrospekcji od początków powstania centrum terminologicznego do współczesnych wyzwań przed nim stojących, można stwierdzić, że formy i narzędzia pracy terminologów znacznie się zmieniły, niemniej istota pracy terminologicznej pozostaje niezmienna – jest nią udoskonalanie komunikacji międzyludzkiej. Między innymi dzięki wysiłkom terminologów, w warunkach jednoczącego się świata, zmniejszają się bariery w komunikacji, a jednocześnie pielęgnowana jest tożsamość poszczególnych narodów.

Pobyt w Szwedzkim Centrum Terminologicznym był możliwy dzięki stypendium otrzymanemu w ramach projektu „Nowoczesny Uniwersytet - kompleksowy program wsparcia dla doktorantów i kadry dydaktycznej Uniwersytetu Warszawskiego" współfinansowanego z Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki.

Bibliografia

Bucher A.-L., 2009, *Focus on Terminology: challenges at, and experiences from, the Swedish Centre for Terminology TNC*, Sztokholm.

Bucher A.-L., Kalliokuusi V., 2001, *How to survive after 60 years or after 25 years as a national terminology centre? Views from two Nordic countries*, [w:] *Conférence sur la coopération dans le domaine de la terminologie en Europe*, Union Latine, Madryt.

Dobrina C., 2010, *Terminology on demand. Maintaining a terminological query service*, [w:] *Terminology in Everyday Life*, Thelen M., Steurs F. (red.), John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, s. 81-95.

Felber H., Budin G., 1994, *Teoria i praktyka terminologii*, Wydawnictwa UW, Warszawa.

Laurén Ch., Myking J., Picht H., 2011, *Domain Dynamics – Reflections on Language and Terminology Planning*, artykuł dostępny w Internecie, dostęp 12.11.2011, adres: http://www.infoterm.info/pdf/activities/Picht_DomainDynamics.pdf.

Nilsson H., 2010, *Towards a national terminology infrastructure*, [w:] *Terminology in Everyday Life*, Thelen M., Steurs F. (red.), John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, s. 61-77.

Stellbrink H.-J., 1993, *Selling terminology at a price – the wrong approach*, Trewir.

TNC-aktuell, 2/2011, biuletyn informacyjny TNC wydawany dwa razy do roku, dostępny w Internecie, dostęp 12.11.2011, adres: <http://www.tnc.se/tnc-aktuell.html>.

Strony internetowe

Szwedzkie Centrum Terminologiczne: www.tnc.se (dostęp 14.11.2011)

Rikstermbanken: www.rikstermbanken.se (dostęp 14.11.2011)

ŁUKASZ KARPIŃSKI*Uniwersytet Warszawski – Instytut Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej*

SEMANTYKA KOMUNIKATU A MASZYNOWY ZAPIS PARAMETRYZACJI TEKSTU: PANTEXT 2.0

Procesy doskonalenia technologii leksykograficznej wykorzystują osiągnięcia, doświadczenia, technologie i metody badawcze funkcjonujące w logice, kulturze społecznej, teorii komunikacji, dydaktyce czy komputerowej inżynierii lingwistycznej. Równolegle i nie zawsze w powiązany sposób rozwijane są „inteligentne” translatory maszynowe, działające według skodyfikowanych algorytmów, bazujące na cyfrowym zapisie języka, ekscerpowanego z coraz obszerniejszych korpusów tekstowych.

Przy obecnych mocach obliczeniowych komputery są w stanie zapisywać mowę ludzką, gromadzić dane w pamięci, sortować, analizować i przetwarzać je, a także wyodrębniać odpowiednie dane do tłumaczenia maszynowego. Biorąc pod uwagę tempo rozwoju technologii informatycznych można w każdej chwili oczekiwać połączenia wymienionych wyżej elementów w jeden system. Otwartą kwestią pozostaje takie skonstruowanie bazy danych, aby umożliwiała ona zapisywanie informacji samoistnie przez komputer, który w ten sposób „uczyłby się” nowych pojęć.

Jedną ścieżkę rozwoju reprezentuje m.in. korporacja zarządzająca wyszukiwaniem zasobów internetowych, która korzystając ze zgromadzonych w Internecie danych stosuje w swoich algorytmach tłumaczenie całych fraz czy zdań na podstawie zebranych i odpowiednio oznaczonych (otagowanych) tekstów paralelnych. Kierunek ten wymaga bardzo szybkich serwerów wyszukujących odpowiednie dane oraz nieustannie uaktualnianych ogromnych zasobów tekstów paralelnych i będzie dążył do „stacjonarnego” zgromadzenia jak największej liczby danych i usprawniania ich przeszukiwania. Zagrożeniem, wynikającym z tej technologii jest możliwość wyeliminowania wielu stylistycznych odcieni i „kwiecistego” stylu wypowiedzi. Również jednostkowe metafory, humor sytuacyjny, dialogi osadzone w bezpośredniej konsytuacji czy wreszcie teksty małych grup etnicznych lub gwarowe mogą zostać utracone przez fakt, że ich tłumaczenie będzie ekonomicznie nieuzasadnione. Jednak dynamicznie rozwijające się technologie komputerowe mogą w każdej chwili przynieść w tej kwestii nowe rozwiązania. Równie poważnym zagrożeniem jest utrwalanie wśród użytkowników Internetu błęd-

nych tłumaczeń stron internetowych, wykonywanych przez system w tle. Z błędnie przetłumaczonym choćby jednym kluczowym wyrazem w przypadku popularnych serwisów informacyjnych, portali społecznościowych czy stron z multimediami może zapoznać się kilka milionów osób, zanim zostanie on usunięty lub poprawiony. Przykładowy problem wielojęzycznego tłumacza internetowego pokazano poniżej. Należy mieć nadzieję, że jest to przejściowa trudność, którą odpowiedni specjaliści z czasem usuną:

Rys. 1. „How to say Привет Люцина in polish translation” (pisownia oryg.).

Druga metoda zakłada wprowadzenie do algorytmu tłumacza maszynowego bazy danych powstałej w oparciu o reprezentatywne ilościowo korpusy tekstowe, ale ich ambicją nie będzie gromadzenie wszystkich tekstów, gdyż za „elastyczność” i trafność pracy tłumacza i dobór odpowiedniego ekwiwalentu ma dbać rozwijana technologia rozpoznawania typu tekstu, jego odcieni stylistycznych i emocjonalnych oraz stopień specjalizacji. Priorytetem staje się w tym przypadku nie ilość zebranych tekstów lecz doskonała jakość rozpoznawania znaczenia komunikacyjnego danego tekstu i dobór jak najbliższego ekwiwalentu. Tę technologię rozwijają współczesne tłumacze maszynowe i na obecnym etapie rozwoju tej technologii proponowane są dwa warianty pracy takiego oprogramowania – tryb podpowiedzi (w którym użytkownik wybiera najbardziej odpowiadający ekwiwalent spośród kilku propozycji) oraz tryb automatyczny (w którym po uprzednim określeniu tematyki tekstu) program tłumaczy liniowo/szeregowo tekst zamieniając kolejne elementy. Usprawnienia tej techniki polegają na wprowadzaniu do bazy programu wyrażań i konstrukcji wielowyrazowych czy ulepszania algorytmu rozpoznającego odpowiednią fleksję. Tego typu tłumacze są bardziej wiarygodne w kwestii tematycznego doboru ekwiwalentu, problemem są jednak nadal takie zjawiska jak zdrobnienia, metafory czy zmiana szyku wyrazów w zdaniu, które dalej powodują utrudnienia. Należy mieć świadomość, iż tłumacze komercyjne notują stały postęp jakościowy, jednakże wciąż nie są to narzędzia mogące samodzielnie „udźwignąć” ciężar tłumaczenia nie wprowadzając przy tym niepożądanych efektów językowych, np.:

- w tłumaczeniu bajki „Kopciuszek” z angielskiego można dowiedzieć się, *iz Macocha z córkami i ojcem wsiedli do autokaru i poszli, i Kopciuszek jak zwykle posadzony przez komin domowy.*
- konwertując piosenkę „Hej sokoły!” z języka polskiego na angielski i z powrotem można otrzymać następujący efekt:

*Cześć, cześć, cześć sokole
przechodząc w górę rzeki lasy rowy
zadzwoń, zadzwoń, mój dzwoneczku
mój stepowy, zadzwoń Call Call*

Translatory maszynowe w założeniu powinny z czasem mieć znaczący udział w rynku tłumaczeniowym i sprawić, że przekazanie informacji zawartych w tekście w jednym języku zostanie dokonane sprawnie, szybko i przy minimalnych nakładach finansowych. O ile jednak nie uda się stworzyć algorytmów samodzielnie rejestrujących zmiany zachodzące w języku, o tyle będzie to wciąż podążanie w tyle za zmianami językowymi, odtwarzanie procesów językowych, a nie towarzyszenie im. Jednak i w tej kwestii widać znaczący postęp. Twórcy korpusów tekstowych i narzędzi do ich analizy w nie mniejszym stopniu przyczynili się do ogromnego technologicznego skoku, usprawniającego w bezprecedensowy sposób proces powstawania dzieła słownikowego.

Dostępne leksykografom moce obliczeniowe dają obecnie możliwość usystematyzowania i opisania terminologii dowolnego języka narodowego lub specjalistycznego⁴. Priorytetem staje się takie opracowanie danych terminologicznych, aby możliwe było jak najszersze ich zastosowanie zarówno jako materiał encyklopedyczny, etymologiczny, gramatyczny, leksykalny czy też translatoryczny. Idąc dalej tym tropem projektowana leksykograficzna baza danych oparta na reprezentatywnym korpusie językowym mogłaby przekształcić się w informatyczny neurotezaurus, na bazie którego sztuczna inteligencja będzie nie tylko udostępniać zebrane dane słownikowe ale także dokonywać logicznej komunikacji międzyjęzykowej.

Postęp jaki dokonuje się w leksykografii najlepiej ilustruje obrany obecnie kierunek rozwoju tak fundamentalnego dzieła jak „Encyklopedia Britannica”. Ta najstarsza i najbardziej prestiżowa angielskojęzyczna encyklopedia decyzją właścicieli i redaktorów po raz ostatni została wydana w 2010 roku w wersji drukowanej. Powód jest prosty – przy obecnym postępie cywilizacyjnym proces drukowania i dystrybucji 30-32 tomów encyklopedii (ok. 120 tys. artykułów) jest zbyt długi, a aktualność, obiektywizm i wyczerpujące opisy były dotychczas atrybutami tego dzieła i zachowanie ich wymusiło edycję encyklopedii tylko w wersji elektronicznej. Artykuły w niej zamieszczane uważane są powszechnie przez czytelników za obiektywne i wyczerpujące.

⁴ W 1987 roku w uważanym za fundamentalnym na polskim gruncie artykule H. Grosbarta pada znamienne zdanie, iż „technika komputerowa stwarza obecnie możliwości realizacji głośniejszej koncepcji leksykograficznej Lwa Szczerby”, tj. leksykonu maszynowego, który będzie brał po uwagę wieloznaczność słów oraz postulat stworzenia polskiego całkowicie skomputeryzowanego słownika, do którego możliwy byłby zdalny dostęp telekomunikacyjny [por. Grosbart 1987: 1-2].

Powody, jakimi zarówno twórcy encyklopedii, jak i słowników opartych o korpusy tekstowe są oczywiste i zawierają się w kilku zasadach, sformułowanych zasadniczo już ponad pół wieku temu [Grosbart, 1987:2]⁵:

- pojemność pamięci komputera umożliwia umieszczenie w słownikowej bazie danych praktycznie nieograniczonej liczby różnorodnych danych, co przekształci z czasem taką bazę w uniwersalny leksykon, „z którego czerpać będzie można różnorodne wiadomości o słowach, w różny sposób ze sobą połączone”;
- „możliwość dokonywania w komputerowym zapisie zmian pozwoli na stałe korygowanie tekstu słownika, uzupełnianie siatki haseł i wszelkie inne zmiany”, służące szybkiej aktualizacji danych, wyodrębniających poprzez równie sprawną analizę pozyskiwanych na bieżąco tekstów wzbogacających korpus;
- dowolny komputer korzystający z dostępu do bazy leksykograficznej czy to poprzez usługę sieciową czy też odczytując dane z nośnika danych będzie mógł „generować dodatkowo ruchome ilustracje graficzne oraz dźwięki”;
- dostęp do platformy słownikowej, zintegrowanej z bazą danych jest obecnie możliwy na wiele sposobów, co oznacza iż z ekonomicznego punktu widzenia postać elektroniczna umożliwi znaczącą redukcję kosztów materiałowych oraz zwiększenie częstotliwości nanoszenia poprawek; w tym względzie nie można będzie mówić o suplementach danej wersji słownikowej, chyba że co określony czas baza danych leksykograficznych będzie zamykana i archiwizowana, a nowa tworzona od podstaw, tak jak dzieje się to choćby z systemami operacyjnymi komputerów.

Podsumowując powyższe, bazy danych terminologicznych, ściśle parametry mikrostrukturalne, odwzorowanie sieci znaczeniowych w odpowiednich klasyfikacjach terminologicznych, korpusy tekstowe oraz technologie wdrażane w Internecie i słownikach multimedialnych stanowią podstawę do tworzenia nie tylko samych słowników, ale także algorytmów odpowiadających za jak najdokładniejsze ustalenie kontekstu i znaczenia danego wyrażenia oraz dobrana jak najlepszego ekwiwalentu w drugim języku.

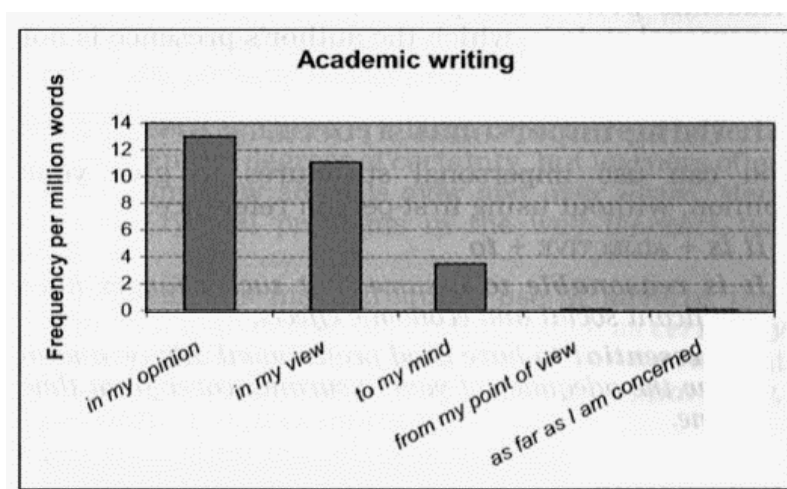
Cyfrowy zapis tekstu pozwala na dowolną obróbkę danych, przełamując dzięki temu ograniczenia technologii druku. Rozwiązuje to definitywnie problem wyszukiwania informacji na podstawie wzorca – maszyna bardzo szybko czyta dane porównując je z poszukiwanym wzorcem i, w przeciwieństwie do człowieka, nigdy się nie męczy, nie myli i nie poddaje emocjom [Pawłowski, 1998:83].

Jeszcze 10-15 lat temu reprezentatywne korpusy tekstowe były tworzone tylko dla największych języków światowych [por. *ibid.*]. W przypadku analiz statystycznych języka polskiego na uwagę zasługują prace A. Lewickiego, J. Sambora [1969] oraz I. Kamińskiej-Szmaj [1989], która na materiale

⁵ por. Grosbart H., 1987, s. 2 - autor odwołuje się do postulatu stworzenia słownika umieszczonego w całości w pamięci komputera. Z przyczyn pozajęzykowych prototyp (w 1987 r.) miał być komputerowym słownikiem polsko-rosyjskim. Przytaczane i częściowo cytowane trzy zasady zostały dostosowane do współczesnego nazewnictwa i uzupełnione o rozwinięte od tego czasu technologie przetwarzania informacji.

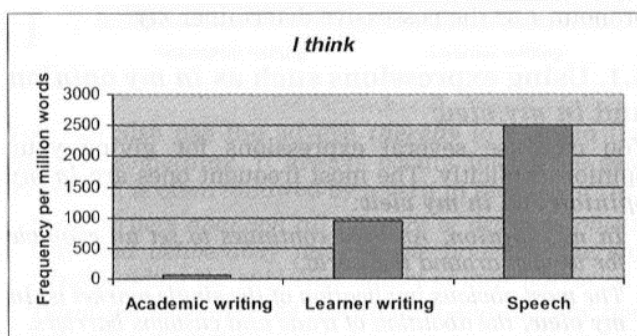
korpusowym o łącznej długości 500 000 wyrazów i reprezentującym pięć stylów funkcjonalnych (teksty popularno-naukowe, drobne wiadomości prasowe, publicystyka, proza artystyczna, dramat) dokonała statystycznych analiz „próbując uchwycić realizujące się środkami leksykalnymi różnice między tekstami popularnonaukowymi a pozostałymi czterema stylami funkcjonalnymi polszczyzny pisanej” [Ibid: 69]. Wyniki analizy, dotyczące parametrów rozkładu jednostek leksykalnych w badanych tekstach, oceny oryginalności słownictwa oraz używanych w danym stylu części mowy, wykazały w pełni możliwość stworzenia parametrycznej charakterystyki każdego stylu⁶.

W obecnych czasach korpusy tekstowe stały się podstawowym narzędziem analizy terminologicznej, a dane frekwencyjne na dobre weszły do słowników, stając się wręcz elementami artykułów hasłowych, np.:

Rys. 2. Użycie poszczególnych wyrażen w jednym typie stylistycznym tekstu [MMED].

⁶ I. Kamińska-Szmaj stwierdza, m.in. iż „wszystkie obliczone wartości wskaźników bogactwa leksykalnego (t.j. Guirauda, Kuraszkiewicza, Mistrika, gamma, przyp. aut.) dowodzą, że ilościowo najbogatszy słownik posiada proza artystyczna, do której zbliżają się teksty popularnonaukowe. Natomiast najuboższym ilościowo słownikiem wyróżniają się dramaty i publicystyka.” [70] W podsumowaniu I. Kamińska-Szmaj pisze: „...należy zauważyć, że hasła występujące tylko w tekstach popularnonaukowych należą głównie do słownika terminologicznego, a więc odmienność słownika (a także jego ilościowe bogactwo) wpływa z pełnienia przede wszystkim funkcji poznawczej. Natomiast duża liczba haseł występujących tylko w prozie artystycznej świadczy o tym, że w tekstach tego stylu realizowana jest dążność do używania słów świeżych i oryginalnych, do opisywania rzeczywistości ciągle nowymi wyrazami. W komunikatach prasowych również widoczny jest duży udział leksemów używanych tylko w tym stylu, ale ponad połowa z nich to nazwy własne i skrótowce – czyli jest to efekt podporządkowania się nadrzędnej funkcji informacyjnej tego stylu a nie funkcji estetycznej (ważnej w prozie artystycznej)” [87].

Rys. 3. Użycie wyrażenia *I think* w różnych typach tekstów [MMED].

W stosunku do roli leksyki w badaniach podstawowych z zakresu lingwistyki kwantytatywnej (zajmującej się konkordancjami, listami rangowymi i słownikami frekwencyjnymi) i formalnej A. Pawłowski posługuje się pojęciem lingwistyki modelowej. Kierunek ten rozwinął się w latach osiemdziesiątych w Niemczech i w Europie Środkowej w kręgu współpracowników Gabriela Altmanna z uniwersytetu w Bochum. Lingwistyka modelowa stawia sobie za cel poszukiwanie ogólnych tendencji, tzw. praw statystycznych w tekście (rzadziej w systemie) i opis tych tendencji za pomocą odpowiednich funkcji matematycznych, traktowanych jako modele. [Altmann 1997 w: Pawłowski 1998:84,].

Lingwistyczne modele językowe buduje się z kilku względów. Po pierwsze budowanie modeli, tworzących języki może rozwiązać strukturalny problem utworzenia z zebranych jednostek języka przy użyciu skończonej ilości formalnych reguł dowolny tekst w tym języku. Po drugie modele językowe są podstawą przekładu maszynowego. Po trzecie „budowanie modeli języka pozwala wysunąć pewne hipotezy dotyczące tego, w jaki sposób mowa jest tworzona przez osoby mówiące; każdy model może być rozpatrywany jako urządzenie cybernetyczne tworzące łańcuchy elementów zgodnie z określonymi regułami” [Lewin 1967: 26, 56-57]⁷.

W kontekście opracowywania modelu sztucznej inteligencji można wyodrębnić kilka zasadniczych etapów obróbki informacji przez maszynę cyfrową⁸:

⁷ Stosunkowo czytelnym modelem języka informacyjnego jest przedstawiona przez Lewina próba amerykańskich uczonych W. Perry’ego i A. Kenta.

⁸ Pomijane są tu elementy układu komunikacyjnego Nadawca-Odbiorca dotyczące powstawania i kodowania wypowiedzi. Można przyjąć dla potrzeb artykułu następujące stanowisko: „Centralny system przetwarzania przekazuje do działu językowego treść, na podstawie której zostać utworzona wypowiedź. Procesor językowy wybiera ze słownika umysłowego dwa zbiory cech: zbiór cech znaczeniowych i zbiór cech fonologicznych. Wybrane zbiory mają postać zestawu początkowego. Jeżeli treścią wypowiedzi jest np. tylko potwierdzenie pytania nas rozmówcy, procesor ma w zestawie początkowym pojedyncze znaczenie i łączy zbiór znaczenia i zbiór dźwiękowy, np. w wyraz *tak*. System przetwarzania przekazuje następnie instrukcje do systemu sterującego narządami mowy, aby wymówić *tak*.” [Mecner 2007:190].

- 1) otrzymanie komunikatu jako fala akustyczna, tekst drukowany lub tekst w wersji elektronicznej; w dwóch pierwszych przypadkach należy zastosować odpowiednie konwertery komunikatu na postać cyfrową;
- 2) określenie jak największej ilości cech charakteryzujących tekst – dla translatora maszynowego będzie to istotna wskazówka przy proponowaniu ekwiwalentu w innym języku;
- 3) analiza poszczególnych elementów komunikatu – wyodrębnione wyrażenia z otrzymanego tekstu konfrontowane są z cyfrową wersją ich definicji;
- 4) na podstawie cyfrowych definicji na bieżąco aktualizowany jest zestaw parametrów charakteryzujących specyfikę tekstu – w zależności od wartości liczbowych zostanie zaproponowany przez translator odpowiedni ekwiwalent;
- 5) weryfikacja parametrów, wytypowanie odpowiedniego ekwiwalentu;
- 6) konwersja zrotna do postaci elektronicznej, tekstowej lub dźwiękowej.

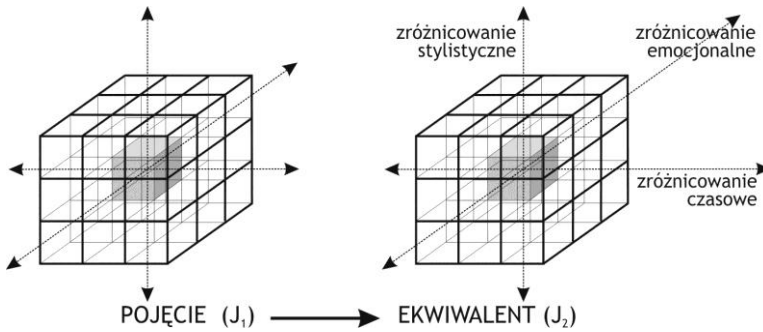
Podane elementy odwołują się do bazy danych umieszczonej w pamięci komputera. W bazie oprócz rekordów charakterystycznych dla tezaury, a więc określających różnorodne relacje semantyczne i skojarzenia, powinna znaleźć się odpowiednia liczba innych parametrów liczbowych pozwalających maszynie na podstawie działań matematycznych określić m.in. styl informacji, stopień nacechowania emocjonalnego, parametry gramatyczne i in.

Geneza proponowanej parametryzacji pojęć wywodzi się z pierwszego autorskiego modelu doboru ekwiwalentów, badanego pierwotnie na trzech zdefiniowanych parametrach⁹:

- parametr czasowy, określający dla jakiego okresu w rozwoju języka dany ekwiwalent był charakterystyczny lub jakie są prognozowane tendencje językowe (inaczej można go opisać jako relację na linii: *archaizmy – terażniejszość językowa – nowe określenia*);
- parametr emocjonalny, rozumiany jako wskaźnik nacechowania wypowiedzi znaczeniem pozytywnym lub negatywnym w stosunku do określanego pojęcia;
- parametr stylistyczny, określający sposób kształtowania tekstu w zależności od sytuacji komunikacyjnej, w jakiej ma być użyty, celu oraz funkcji tekstu.

Powyższe indeksy, naniesione na trójwymiarowy układ współrzędnych, pozwalają liczbowo opisać każdy punkt układu. Centralny punkt układu współrzędnych (0,0,0) odpowiada pojęciu podstawowemu - neutralnemu pod względem stylistycznym i emocjonalnym. Każde pojęcie bliskoznaczne może różnić się w zakresie jednego z powyższych kryteriów. Schemat układu przedstawiono na rys. 4.

⁹ por. założenia tego modelu, przy nieznacznej modyfikacji nazewnictwa w Karpiński Ł., 2012, w którym szerzej omówiono trójwymiarowy model pola znaczeniowego.

Rys. 4. Schemat ideowy parametrycznego doboru ekwiwalentów.

Dla pojęcia *dziecko* w języku polskim, angielskim i rosyjskim można wskazać około 30 wyrażań, różniących się wartością parametru czasowego, emocjonalnego czy stylistycznego, np.: *nastolatek – adolescent – подросток*, *bobas – tot – карапуз*, *bachor – brat – годёшущи*, *chłystek – stripling – подшпарок*, *dziesiątko – infant – дитя*, *dziecię – child – чадо*, *gagatek – scamp – шалун*, *kijanka – tadpole – головастик*, *kruszyna – torpet – крошка*, *latorośl – offspring – отпрыск*, *lobuz – urchin – проказник*, *maleństwo – baby – малышка*, *małolat – youngster – малолеток*, *młodociany – juvenile – малолетний*, *nastolatek – teenager – юноша*, *pisroń – wastrel – бездельник*, *hultaj – tyke – дяволёнок*, *niemowlę – infant – голышка*, *niepełnoletni – minor – несовершеннолетний*, *noworodek – neonate – новорождённый*, *osesek – suckling – сосунок*, *pisklą – nestling – птенец*, *dziesiak – kid – детка*, *potomek – descendant – потомок*, *psotnik – prankster – проказник*, *smarkacz – whippersnapper – сопляк*, *szkrab – kiddy – клоп*, *diabełek – imp – сорвиголова*. Zestawienie to nie wyczerpuje wszystkich możliwych epitetów, jakie wiążą się znaczeniowo z pojęciem *dziecko*. Każdy zestaw wymienionych określeń byłby opisany innymi wartościami liczbowymi parametrów, ustalonymi na drodze analizy zebranego w korpusach materiału językowego. Na ich podstawie translator maszynowy przypisze do danego wyrażenia odpowiedni ekwiwalent. Jednak trzy powyższe parametry stanowiły zaledwie początek modelowania zestawu ze względu na wybiórczy charakter opisywanych cech językowych.

Założenia autorskiej, parametryzacji jednostek języka oparte są o zdefiniowane pojęcia kwalifikacyjne, pogrupowane wg arystotelesowskiej zasady percepcji świata na klasy (akcydensy). W każdej klasie na obecnym etapie wyodrębniono trzy podklasy, a każda z nich jest ponadto wewnętrznie zdefiniowana i zróżnicowana wewnętrznie tak, aby przyjmować różne wartości liczbowe. Nawiązując do wspomnianej kategoryzacji, parametry podzielone są na te, które tradycyjn- nie odnoszą się do czasu, miejsca, ilości, jakości, położenia, posiadania, relacji, działania i doznania. Aby uniknąć zarzutów stawianych klasycznemu podejściu, tj. możliwości dużych odstępstw od reguł czy sztucznej modyfikacji danych empirycznych w celu dostosowania

ich do kategorii [Brożek 2007: 6] wprowadzone zostało wewnętrzne zróżnicowanie parametrów wg ich stopnia natężenia, w skali od -3 do +3.

W ten sposób klasyczny podział został przystosowany do nowszych koncepcji kategoryzacji rzeczywistości (wywodzących się z podejścia I. Kanta). Parametryzacja powoduje, iż pojęcia mogą posiadać zróżnicowane natężenie cech składowych, dopuszczalne jest neutralne nacechowanie, tj. dany element nie jest określany, jeśli zróżnicowanie nie jest istotne dla jego opisanie, ale jeśli istnieje ogólne odwołanie do danej cechy – parametr przyjmuje wartość 0 i jest odnotowywane odwołanie do niego. Ponadto wielopłaszczyznowy opis parametryczny w procesie translacji zbliża bazę danych do uproszczonego modelu myślowego: algorytm programu (translatora maszynowego) wyodrębniając dane słowo (wyrażenie), odnajduje jego opis w bazie danych, odczytuje składowe parametry kategoryzujące dane pojęcie (co w procesach myślowych człowieka można by określić jako określenie kontekstu), wyszukuje ekwiwalent w innym języku o możliwie najbliższej strukturze analogicznych parametrów. Alternatywną propozycją jest śledzenie zmian wartości parametrów w całym tekście a następnie zastosowanie lub sugerowanie przez algorytm translatora maszynowego takiego doboru ekwiwalentów, aby odwzorowywały one w przybliżeniu zmiany parametrów w języku docelowym. W takim wypadku mocniejszy nacisk kładziony jest na tłumaczenie kontekstowe, które w podejściu parametrycznym nabiera jakościowo nowego znaczenia.

W założeniu projektu opisu parametrycznego tekstu, pomiar wartości w translatorach maszynowych ma być procedurą wykonywaną przez algorytm przed właściwą procedurą tłumaczenia. Ta technologia ma stanowić rodzaj „nakładki” na właściwy translator. Wstępna analiza przed zasadniczym procesem translacyjnym pozwoli rozpoznać stylistykę tekstu, nacechowanie emocjonalne i określić przedziały liczbowe dla pozostałych parametrów. Należy jednak zaznaczyć, iż wiarygodność systemu będzie zawsze proporcjonalna do długości tekstu, a parametryzacja będzie się rozpoczynać się przy tekstach zawierających minimum kilkanaście lub nawet kilkadziesiąt wyrazów.

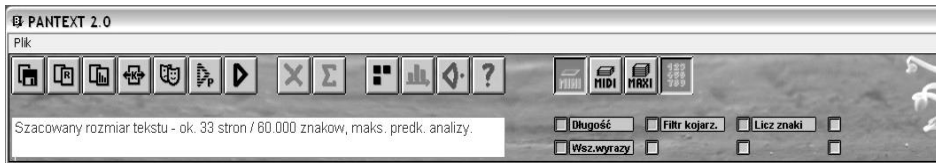
Opis parametryczny tekstów i występujących w nich pojęć to stosunkowo żmudna praca, wymagająca skrupulatnego analizowania korpusów tekstowych, porównywania kolokacji, stylistyki i kategoryzowania innych pojęć z pogranicza leksykalno-gramatycznego. Analiza list frekwencyjnych zebranego materiału tekstowego będzie w tym przypadku jednym z podstawowych narzędzi, służącym do podwyższenia wiarygodności i aktualności parametrycznego opisu pojęć. Obecne badania zostały ograniczone do wyrazów (wyrażeń) zaliczanych do spójników, wykrzykników i modulantów jako obiektów występujących w tekstach stosunkowo często, a także niosących w warstwie znaczeniowej stosunkowo zróżnicowane treści. Opierając się o dostępne na rynku słowniki języka polskiego określono liczbę tych jednostek na 235 jednostek. Przykładowy opracowany parametryczny dany wyraz (wyrażenia) składa się z liczby porządkowej, wyrażenia, określenia jego funkcji, definicji oraz przypisania wartości do wybranych parametrów:

Lp.	Słowo	Rodzaj	1 czas 2 miejsce 3 głos 4 jakość 5 relacja 6 punkt 7 posiad 8 drużan 9 dozman																											Σ n	licz n /#0	Σ n /27
			1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3			
31	byłoby	spoj.	łączy zdania lub ich części, zwykle tylko zarobki																													
32	choćby	spoj.	to samo co chociaż																													
33	choćby	mod.	1. tym słowem mówiący, piszący, czytający, słyszający lub odczytujący wyraża niechęć do czegoś lub do kogoś. Chociaż bywa i sarkastycznie dobrego słowa, zatem prosz o...																													
34	choć	spoj.	łączy zdania lub ich części, zwykle tylko zarobki																													
35	choć	mod.	to samo co chociaż																													
36	choćby	spoj.	łączy zdania lub ich części: chociaż się zaczyna																													
37	choćby	mod.	tym słowem mówiący, piszący, czytający, słyszający lub odczytujący wyraża niechęć do czegoś lub do kogoś. Chociaż bywa i sarkastycznie dobrego słowa, zatem prosz o...																													
38	chyba	mod.	tym słowem mówiący, piszący, czytający, słyszający lub odczytujący wyraża niechęć do czegoś lub do kogoś. Chociaż bywa i sarkastycznie dobrego słowa, zatem prosz o...																													
39	chyba że	spoj.	łączy zdania niepochodne, najczęściej w zdaniach złożonych																													
40	co	spoj.	łączy zdania, zwykle w zdaniach złożonych																													

Rys. 5 Fragment opisu tekstowego i cyfrowego danego wyrażenia.

Badaniem obecnie zjawiskiem jest przestawienie ciągłości zmian parametrów modalności danego tekstu. Wykresy uzyskane dla tekstu w języku oryginału mogą być następnie porównywane z opracowanymi tą samą metodą jednostkami językowymi w innych językach co pozwoliłoby na dogłębne zbadanie poziomu zgodności tekstu oryginału z tekstem przekładu.

W tym miejscu należy odnieść się do możliwości interpretacyjnych, jakie oferują listy frekwencyjne oraz leksykograficzne oprogramowanie. Dla potrzeb badań nad parametryzacją tekstów wszystkie analizy frekwencyjne, statystyczne i parametryczne wykonano autorskim programem „Pantext” w wersji 2.0 pod Windows.

Rys.6 Interfejs panelu głównego programu „Pantext” 2.0.

Kolejno występujące w programie funkcje symbolizują następujące ikony:

 Opcja wyboru tekstu do analizy spośród plików tekstowych dostępnych na dowolnym podłączonym do komputera nośniku.

 Opcja uaktywnia rejestrację zmian parametrów w trakcie analizy i dokonuje ich wizualizacji w raporcie końcowym. Przygotowuje także te dane w formie akceptowanej przez arkusze kalkulacyjne.

 Opcja włącza podgląd zmian parametrów podczas analizy tekstów oraz generowanie wykresów w raporcie końcowym. Szczególnie przydatne dla oceny parametrycznej tekstu są schematy przebiegu zmian wartości danego parametru w całym tekście i zbiorcza wizualizacja równoległa wszystkich cech.

 Moduł programu pozwalający wyszukiwać podane wyrazy w analizowanym korpusie tekstowym.

 Moduł programu rejestrujący podczas analizy tekstu zmiany wartości parametrów modalności. Wartości parametryczne wyodrębnionego wyrazu są wyszukiwane w opracowanej bazie danych (por. rys. 5), a następnie następuje aktualizacja i ustalenie wartości parametrów w danym punkcie tekstu. Licznik tekstu może być mierzony w znakach lub wyrazach.

	Narzędzie organizacyjno-prognostyczne programu, używane przed właściwą analizą. W ciągu kilku sekund program skanuje wybrany tekst, proponując optymalne dla jego rozmiaru ustawienia techniczne. Bez tego narzędzia czas analizy kilku stron tekstu i 600-stronicowej książki nie różniłby się tak znacząco czasowo. Opracowanie modułu optymalizacji w ogromnym stopniu podniosło efektywność programu.
	Przycisk rozpoczęcia analizy. Ikona kończy proces wprowadzania ustawień analizy, jeśli wszystkie poprzedzające ustawienia użytkownik uzna za odpowiednie (są one wyświetlane pod ikonami MINI/MIDI/MAXI) oraz w polu komentarza po lewej stronie.
	Przycisk bezwarunkowego przerwania analizy.
	Przycisk przerwania analizy z wygenerowaniem raportu dla dotychczas przeprowadzonej analizy.
	Przywrócenie domyślnych parametrów analizy.
	Opcja włączająca/wyłączająca wizualizację graficzną na ekranie.
	Opcja włączająca/wyłączająca udźwiękowanie programu oraz emitowanie tła muzycznego podczas trwania analizy.
	Wyświetla skróconą informację o programie, autorze oraz opis działania ikon.
	Wybór parametrów technicznych do analizy. Zalecany do krótkich prac, artykułów prasowych i naukowych, nowel (ok. 60 000 znaków).
	J.w. Zalecany do przeciętnych objętościowo utworów literackich, prac dyplomowych, monografii, komponowanych tematycznie korpusów tekstowych (ok. 420 000 znaków).
	J.w. Oferuje pełną moc obliczeniową programu, do obszernych korpusów i prac wielotomowych. <i>Prawidłowe działanie i pojemność analityczna są uzależnione od dostępnej na komputerze ilości pamięci i systemu operacyjnego.</i>
	Włącza/wyłącza opcję sortowania alfabetycznego listy frekwencyjnej lub odnotowywania wyrazów w kolejności pojawiania się.

Generowany po analizie zadanego tekstu raport zawiera kompletną lub opcjonalnie ograniczoną listę frekwencyjną wraz z określeniem stopnia powtarzalności/oryginalności tekstu, wielopłaszczyznowy opis statystyczny tekstu, opis zależności pomiędzy długością wyrazów a liczbą wystąpień, indeksację wyrażen a tergo wg posiadanych w algorytmie fleksji i rozpoznawaniu wybranych wzorów odmian rzeczowników i dostosowywaniu ich do formy mianownika liczby poj. oraz wyodrębnianie z tekstu kolokacji dla poszukiwanych wyrażen.

Opis parametryczny tekstów jest obecnie w fazie eksperymentów i opracowywania sposobów wizualizacji. Modułowa struktura programu pozwala na sukcesywne dobudowywanie kolejnych funkcji programu oraz indywidualne testowanie prawidłowości ich działania poza głównym programem. Trzon programu, tzw. silnik może być z powodzeniem zastosowany do innych programów analizujących teksty, wymagających baz terminologicznych i analiz innego typu, np. przy wykrywaniu potencjalnych miejsc w tekście

kwalifikowanych jako metafory czy wykrywanie i kojarzenie frekwencyjne kolokacji. To ostatnie zagadnienie, istotne z punktu widzenia leksykograficznej analizy korpusowej może być opisywane osobnym programem ze względu na priorytetowy czynnik – jak największą pojemność analityczną programu.

Wyniki badań nad korpusami tekstowymi czy imiennymi tekstami pozwala na stosunkowo dokładny statystyczny opis danego tekstu. Drugą istotną funkcją jest opracowana autorska baza modulantów wraz z ich cyfrowym opisem, które mają doprowadzić do opracowania metody poprawiającej dobór ekwiwalentów w translatorach maszynowych.

Bibliografia

Arystoteles, *Metafizyka*, (w tłum. K. Leśniaka), PWN, Warszawa, 2009.

Brożek A., O kategoriach i kategoryzacjach, (w:) „Roczniki filozoficzne”, tom LV, nr 1-2007, Warszawa, s.5-22

Grosbart H., *Szkic teoretycznych założeń projektu komputerowego słownika przekładowego i propozycja podjęcia prac nad prototypem komputerowym słownikiem rosyjsko-polskim*, w: Rozprawy Uniwersytetu Warszawskiego, Studia z polskiej leksykografii współczesnej, t.II, pod red. Z. Saloniego, Białystok 1987, s.287-307.

Kamińska-Szmaj I., *Słownictwo tekstów popularnonaukowych w ujęciu statystycznym*, [w:] „Rozprawy Komisji Językowej”, t. XVI, Wrocławskie Towarzystwo Naukowe, Wrocław, 1989, s. 69-87.

Karpiński Ł., *Analiza parametryczna tekstu a translacja maszynowa – wybrane zagadnienia*, [w:] «The Linguistic Academy Journal of Interdisciplinary Language Studies», LSW, Warszawa, 2012, s. 103-114.

Lewicki A., Sambor J., *Projekt słownika frekwencyjnego współczesnego języka polskiego*, Sprawozdania I Wydz. PAN, z.4, 1969, Sambor J., *Badania statystyczne nad słownictwem (na materiale Pana Tadeusza)*, Wrocław, 1969.

Lewin J., *Znaki, język, matematyka*, „Język, matematyka, cybernetyka” Lewin J., Gastiew J., Rozanow J., Warszawa: PWN, 1967. 7-57.

Mecner P., *Elementy gramatyki umysłu*, TAIWPN Universitas, Kraków, 2007.

MMED = *Macmillan English Dictionary*, Macmillan Publishers Limited, Oxford, 2007.

Pawłowski A., *Leksyka w lingwistyce kwantytatywnej i formalnej - przykład badań modelowych*. 28 grudnia 2008 <www.lingwistyka.uni.wroc.pl/~pawlowski/>

PONS = *Duży słownik angielsko-polski, polsko-angielski*, Wyd. LektorKlett, Poznań, 2005.

WIOLETTA MELA*Uniwersytet Warszawski – Instytut Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej¹⁰*

POLSKIE SŁOWNICTWO PRAWA FARMACEUTYCZNEGO JAKO PRZEDMIOT KONSTRUOWANIA TERMINOLOGICZNEGO

W rozważaniach na temat języków specjalistycznych wielokrotnie podkreśla się ich ścisły związek z językiem naturalnym oraz to, że najbardziej zauważalną cechą odróżniającą język specjalistyczny od języka ogólnego są wyrazy specjalistyczne. Choć słownictwo specjalistyczne od dawna stanowi przedmiot zainteresowań badawczych, to jednak w ramach współczesnych badań terminologicznych, jak zauważa W. Zmarzer, punkt ciężkości powinien spoczywać na unikatowych cechach terminów, które stają się widoczne właśnie w ramach realnie funkcjonujących, ściśle określonych branżowych leksykonów terminologicznych [2007: 12]. Branża farmaceutyczna należy do jednych z najbardziej dynamicznie rozwijających się sektorów polskiej gospodarki, którego rozwój jest uzależniony m.in. od wzrostu wydatków na badania, zwiększenia innowacyjności produktów leczniczych oraz doskonalenia regulacji prawnych w tym zakresie. Jakość prawa z kolei zależy w znacznym stopniu od jakości języka, w którym formułowane są akty prawne. W związku z tym, że zasadniczym elementem języka prawa jest swoisty dla niego leksykon, który występuje w roli narzędzia pracy zawodowej, jego doskonalenie należy rozpocząć właśnie od badania słownictwa tej dziedziny.

Powszechnie przyjęty w polskiej literaturze przedmiotu podział na język prawny, czyli język przepisów prawnych (język tekstów aktów normatywnych) i język prawniczy (język prawniczy praktyki i język prawniczej nauki), czyli język którym posługują się prawnicy mający do czynienia z prawem sugeruje podział na zasadzie analogii na terminologię prawną związaną z tworzeniem prawa i terminologię prawniczą związaną ze stosowaniem prawa oraz z nauką o prawie [por. m.in. B. Wróblewski 1948, T. Gizbert-Studnicki 1979, B. Hałas 1995, J. Pieńkos 1999, M. Zieliński 1999, A. Malinowski 2006, A. Choduń 2007, U. Kalina-Prasznic (red.)

¹⁰ Autorka jest stypendystką Programu stypendialnego finansowanego ze środków spółek Gazprom i EuRoPol Gaz dla uczestników studiów doktoranckich Uniwersytetu Warszawskiego na realizację projektów badawczych z zakresu stosunków polsko-rosyjskich.

2007, B.Z. Kielar 2009, A. Bator (red.) 2010]¹¹. W świetle powyższego można założyć, że ich zakresy w znacznym stopniu się pokrywają, a terminologię prawną stanowi słownictwo zawarte w aktach normatywnych, terminologia prawnicza praktyki w stosunku do terminologii prawnej zawiera dodatkowo m.in. profesjonalizmy np. *MAH* zamiast *podmiot odpowiedzialny*, paremie prawnicze np. *pacta sunt servanda* (*umów należy dotrzymywać*) i obcojęzyczne (zwłaszcza łacińskie) zwroty np. *ius cogens* (*norma bezwzględnie obowiązująca*), natomiast terminologia prawnicza nauki o prawie jest bogatsza o terminy oznaczające pojęcia teoretyczne, których nie spotyka się w tekstach aktów normatywnych takie jak *norma prawna*, *dyspozycja*, *kontrydiktoryjność* itd. Zbiór jednostek leksykalnych wspólny dla wszystkich dziedzin prawa i związanych z jego tworzeniem, stosowaniem, nauką o prawie określa się mianem terminologii prawa (ogólnoprawnej). W niniejszym artykule przedmiotem rozważań jest terminologia prawna jako zbiór słownictwa specjalistycznego zawartego w tekstach aktów normatywnych, zatem materiał empiryczny do analizy słownictwa prawa farmaceutycznego stanowi Ustawa Prawo Farmaceutyczne¹².

Skoro język prawny to język tekstów aktów normatywnych, a więc język pisany, to można uznać, że słownictwo prawne *sensu largo* jest to zbiór wszystkich wyrazów (wyrażeń), z których zbudowany jest tekst prawny – a więc ze słownictwa języka ogólnego oraz słownictwa specjalistycznego – prawnego np. ‘odpowiedzialność karna’, ‘rozporządzenie’, ‘postępowanie’ oraz interdyscyplinarnego, tj. jednostek leksykalnych pochodzących z innych dziedzin [por. B. Hałas 1995: 27, A. Choduń 2007: 124]. Fakt, że prawo reguluje rozmaite dziedziny życia społecznego ma bezpośredni wpływ na obecność w jego leksykonie słownictwa charakterystycznego dla danej działalności regulowanej przez prawo, np. wynikiem regulacji przez prawo działalności farmaceutycznej jest obecność leksyki związanej z farmacją (*lek apteczny*), badaniami klinicznymi (*Dobra Praktyka Kliniczna*), medycyną (*działanie niepożądane produktu leczniczego*), weterynarią (*tkanka zwierzęca*), chemią (*izomer*), handlem (*import równoległy*), reklamą (*wzór reklamy*) itd., gdyż regulacje prawne w tym zakresie dotyczą drogi, jaką musi przebyć zajmujący niejako centralne miejsce produkt leczniczy, tj. jego wytworzenie, rejestracja, badania kliniczne, reklama, dystrybucja, refundacja itd. W związku z tym Ustawa Prawo farmaceutyczne porusza m.in. takie kwestie jak dopuszczanie produktów leczniczych do obrotu, ich wytwarzanie, reklamę, warunki prowadzenia badań klinicznych, wymagania dotyczące aptek, hurtowni farmaceutycznych oraz zadania Inspekcji Farmaceutycznej.

¹¹ Nieco inny podział terminologii prawa proponuje S.P. Chizniak dzieląc ją na terminologię praktyki prawa (tworzenia i stosowania prawa) i terminologię nauki o prawie (prawoznawstwa), co związane jest z dwiema równoległymi sferami jej funkcjonowania: społeczną (stanowienie i stosowanie prawa) i naukową [1997: 6]. W związku z tym w zależności od przyjętego podziału inną charakterystykę otrzyma termin prawny i termin prawniczy.

¹² Ustawa z dnia 6 września 2001 r. Prawo farmaceutyczne (Dz. U. 2001 Nr 126 poz. 1381).

leksykony branżowe poszczególnych języków specjalistycznych różnią się od siebie pod względem liczby i rodzaju jednostek leksykalnych wchodzących w ich skład, np. ze względu na charakter podstawowych jednostek leksykon terminologiczny prawa należy zaliczyć do leksykonu zbudowanego na fundamencie pojęciowym języka rodzimego (w odróżnieniu od leksykonów opartych na fundamencie pojęciowym języków obcych lub języków klasycznych) [por. STP, 2005: 63]. W przypadku prawa uzasadnić to można jego ścisłym związkiem z danym państwem – wiedza prawna w odróżnieniu od medycznej czy technicznej w dużej mierze nie ma charakteru uniwersalnego, a raczej lokalny – prawo jest ściśle związane z danym państwem i kulturą. W płaszczyźnie językowej realizuje się to m.in. poprzez stosowanie zasad techniki legislacyjnej w odniesieniu do tworzenia testów aktów normatywnych nakazujących prawodawcy m.in. zachowanie jednolitości terminologicznej tekstu prawnego, posługiwanie się poprawnymi wyrażeniami językowymi w ich podstawowym i powszechnie przyjętym znaczeniu oraz unikaniu profesjonalizmów, zapożyczeń, neologizmów, chyba że nie można znaleźć odpowiedniego określenia w języku ogólnym. Za to ustawodawca powinien posługiwać się poprawnymi wyrażeniami językowymi w ich podstawowym i powszechnie przyjętym znaczeniu, określeniami, które zostały użyte w ustawie podstawowej dla danej dziedziny spraw (w szczególności w ustawie określonej jako „kodeks” lub „prawo”); jednakowymi określeniami do oznaczenia jednakowych pojęć i nie posługiwaniu się tymi samymi określeniami do oznaczenia różnych pojęć (niestosowanie synonimów). Zabiegi te wynikają z przekonania, że odpowiedni dobór leksyki ma istotne znaczenie dla jednoznaczności i zrozumiałości przepisu prawnego, a także jego wartości informacyjnej i nadrzędnego celu, jakim jest to, żeby przepisy ustawy „dokładnie i w sposób zrozumiały dla adresatów zawartych w nich norm wyrażały intencje prawodawcy”¹³. Zatem to, jakimi wyrazami posłużył się legislator zależy zarówno od treści regulacji prawnej, jak i od przyjętych zasad tworzenia aktów normatywnych dotyczących semantyki oraz składni wypowiedzi [Malinowski 2006: 61].

Unikatowy dla danego języka specjalistycznego leksykon terminologiczny stanowi zbiór konwencjonalnych znaków językowych odzwierciedlający aktualny stan wiedzy zawodowej w ściśle ograniczonym zakresie, a jego zawartość stanowią zróżnicowane jednostki terminologiczne [Lukszyn, Zmarzer 2001: 53]. W obrębie słownictwa konwencjonalnego można wyróżnić m.in. terminy, nomeny, terminoidy, preterminy, hipoterminy i quasi-terminy będące rezultatem procesu terminologizacji zachodzącego na linii wyraz ogólny – termin polegający na transpozycji semantycznej wyrazu języka ogólnego do danego zbioru terminologicznego oraz procesu do niego odwrotnego – determinologizacji [por. Chiżniak 1997; Lukszyn, Zmarzer 2001: 24; Zmarzer 2005]. Proporcje wyżej wymienionych typów terminów są różne dla leksykonów terminologicznych poszczególnych języków specjalistycznych.

¹³ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (Dz.U. nr 100, poz. 908).

Kiedy mowa o leksyce specjalnej w języku prawnym to zauważa się zasadniczo dwie grupy wyrazów: wyrazy, które występują w języku ogólnym i jednocześnie funkcjonują w języku prawa, lecz w odmiennym znaczeniu jako wyrazy specjalistyczne (np. *'powód'*, *'postępowanie'*) oraz terminy – wyrazy swoiste dla tego języka, które nie występują w języku ogólnym i zostały wprowadzone dla oznaczenia określonych instytucji (np. *proces adhezyjny*, *zdolność do czynności prawnych*, *abolicja*) [por. Kalinowski, Wróblewski, 1987: 21; Hałas, 1995: 26, Pieńkos, 1999: 9-10, Kalina-Prasznic, 2007: 261]. Pierwszą z wyżej wymienionych klasę słownictwa określa się mianem hipotermatów, czyli „takich wyrazów ogólnych w obrębie leksykonu terminologicznego, których formalny status systemowy ustalany jest za pomocą tekstowej dezaktualizacji właściwych dla niego powiązań synonimicznych i interpretacji stylistycznych” [Lukszyn, Zmarzer 2001: 25; STP, 2005: 35]. Oznacza to, że w danym tekście prawnym np. Ustawie Prawo farmaceutyczne wyraz *kontrola* nie może zostać zastąpiony synonimicznymi wyrazami *inspekcja*, *weryfikacja* czy *przeгляд*. W języku specjalistycznym prawa przykładami hipotermatów są czasowniki procesywne (np. *wydać*, *zastosować*), rzeczowniki osobowe (np. *posiadacz*, *badacz*), przymiotniki (np. *odpowiedzialny*, *leczniczy*, *niespodziewany*), które w obrębie tego technolektu nie realizują wszystkich swoich możliwości paradygmatycznych, co w praktyce oznacza, że czasowniki te nie występują w formie trybu rozkazującego czy też w formie pierwszej osoby, przymiotniki nie występują w formie zdrobnień i tracą stopniowalność, rzeczowniki nie mają odpowiedników rodzaju żeńskiego (np. *najemca*, *badacz*, *prezes*) oraz mają ograniczoną łączliwość leksykalną dzięki czemu stanowią czynnik frazeologizacji tekstu fachowego [STP, 2005: 35, 140].

Terminologizacja (specjalizacja znaczeń jednostek leksykalnych) wyrazów języka ogólnego następuje przez nadanie wyrazowi znaczenia tak, by nie odbiegało za bardzo od znaczenia ogólnego z zastosowaniem definicji realnych [Hałas 1995: 24-25]. Za przykład może posłużyć wyraz *ulotka*, który w Słowniku Języka Polskiego został zdefiniowany jako „kartka papieru, broszura itp. z krótkim tekstem o treści politycznej lub reklamowej”, natomiast w Ustawie Prawo farmaceutyczne jako „informacja przeznaczona dla użytkownika, zatwierdzona w procesie dopuszczenia do obrotu, sporządzona w formie odrębnego druku i dołączona do produktu leczniczego”. Jest to przykład adaptacji znaczenia wyrazu języka ogólnego, gdyż zostało ono w tekście prawnym jedynie zawężone i uściślone [por. STP, 2005: 140]. Z drugiej strony terminologizacja może odbywać się na zasadzie nadania znaczenia odbiegającego od powszechnego – wówczas wszystkie wyrazy, których w prawie używa się w znaczeniu, które tylko jemu jest właściwe J. Pieńkos nazywa terminami o podwójnej przynależności prawnej, w odróżnieniu od terminów o wyłącznej przynależności prawnej, tj. wyrazów, które mają znaczenie w języku jedynie wówczas, jeżeli można je zastosować do prawa [1999: 27-28]. Nadanie wyrazowi języka ogólnego znaczenia specjalnego odbywa się w tekstach ustaw za pomocą definicji legalnych, które ustalają odmienne znaczenie danego terminu od znaczenia jemu właściwego w języku ogólnym, np. według Słownika Języka Polskiego *badacz* to

„osoba prowadząca badania naukowe”, natomiast w Ustawie Prawo farmaceutyczne badacz to „lekarz albo lekarz dentyista, jeżeli badanie kliniczne dotyczy stomatologii, albo lekarz weterynarii – w przypadku badania klinicznego weterynaryjnego, posiadający prawo wykonywania zawodu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz odpowiednio wysokie kwalifikacje zawodowe, wiedzę naukową i doświadczenie w pracy z pacjentami, niezbędne do prowadzonego badania klinicznego lub badania klinicznego weterynaryjnego, odpowiedzialny za prowadzenie tych badań w danym ośrodku”. W powyższym przykładzie mamy do czynienia z derywacją semantyczną (nominacją metaforyczną), w przypadku której znaczenie nowego terminu zostało wyprowadzone ze znaczenia wyrazu ogólnego, ale znacznie rozbudowane przez co wykazuje niewielki związek ze znaczeniem pierwotnym [por. STP, 2005: 140]. W obu przypadkach wyraz ogólny uzyskuje status terminu poprzez nadanie mu znaczenia specjalistycznego i jego doprecyzowanie z użyciem definicji, a nadrzędnym celem tego działania jest wzbogacenie słownictwa specjalistycznego.

Oprócz hipoterminów w leksykonie prawa istotną rolę odgrywają terminy teoretyczne oznaczające jednostki konceptualne w systemie relacji właściwych dla danej teorii oraz terminy empiryczne (nomeny), czyli znaki językowe oznaczające konstrukty doświadczanego obiektu [por. Lukszyn, Zmarzer 2001: 32]. Naturalnie najwięcej terminów teoretycznych należy do języka prawniczego nauki o prawie. Specyficzny dla terminów prawnych jest ich związek z poszczególnymi gałęziami prawa, co powoduje, że pewne terminy prawne występują jedynie w tekstach prawnych należących do danej gałęzi prawa, a nie we wszystkich tekstach prawnych. Często zdarza się również, że dany termin występuje w różnych gałęziach prawa, ale w innym znaczeniu – ta wewnątrzsystemowa wieloznaczność prowadzi do wniosku, że termin prawny jest jednoznaczny w ramach konkretnej gałęzi prawa.

Istotnym zadaniem z punktu widzenia formalnej struktury terminu jest odróżnienie terminów prostych, złożonych z dwóch wyrazów oraz łańcuchów terminologicznych złożonych z trzech lub więcej wyrazów. W leksykonie terminologicznym prawa farmaceutycznego terminy będące jedno-wyrazowymi jednostkami stanowią mniejszość (np. *badacz*, *agencja*, *substancja*), natomiast większość to jednostki składające się (bez uwzględniania wyrazów pomocniczych np. przyimków) z dwóch wyrazów (np. *badanie kliniczne*, *lek recepturowy*, *podmiot odpowiedzialny*), z trzech wyrazów (np. *badany produkt leczniczy*, *moc produktu leczniczego*, *podobna substancja czynna*), z czterech wyrazów (np. *działanie niepożądane produktu leczniczego*), z pięciu wyrazów (np. *handel hurtowy weterynaryjnymi produktami leczniczymi*), z sześciu wyrazów (np. *niespodziewane ciężkie niepożądane działanie produktu leczniczego*) czy nawet z dziesięciu wyrazów (np. *wytwarzanie substancji czynnych wykorzystywanych jako materiały wyjściowe przeznaczone do wytwarzania produktów leczniczych*). Pod względem kategorii gramatycznych do roli terminów najbardziej predestynowane są rzeczowniki i wyrażenia imienne ze względu na to, że główną rolą terminów jest nominacja, a rzeczowniki właśnie nazywają obiekty. Jednak do terminów należy zaliczyć także przymiotniki, imiesłowy,

czasowniki i przysłówki [por. Lejczyk, 2007: 59]. Wśród jednostek stanowiących łańcuchy terminologiczne najbardziej produktywną grupą są te złożone z trzech wyrazów o strukturze P/R/P (*badany produkt leczniczy*), R/R/P (*import produktów leczniczych*), R/P/P (*badanie kliniczne weterynaryjne*), P/R/R (*Dobra Praktyka Wytwarzania*), gdzie P – przymiotnik, a R – rzeczownik.

Zdaniem J. Pieńkosa w języku prawa funkcjonuje tak wiele wyrazów i terminów złożonych, gdyż zdarza się, że jeżeli jeden wyraz (termin) jest stale poprzedzony innym lub towarzyszy mu inny, następujący po nim, zauważa się tendencję do tworzenia się zwrotów (wyrażeń) utartych [1999: 62-63]. Z kolei V.M. Lejczyk wiąże zjawisko tworzenia terminów o długości jedenastu a nawet więcej wyrazów z dążeniem do używania całkowicie umotywowanych terminów, związanym z tym, że w momencie tworzenia (pierwotnego nazywania pojęcia) jednostki terminologicznej jej forma zwykle jest umotywowana [2007: 40]. Jak podkreśla V.M. Lejczyk ważnym momentem przy tworzeniu terminu jest wyjaśnienie, jakie dokładnie cechy nazywanego pojęcia leżą u podstaw nominacji i jaka jest optymalna liczba tych cech, konieczna i wystarczająca dla stworzenia adekwatnego terminu. Przyjmuje się, że terminy o optymalnej strukturze znaczeniowej zawierają nazwę obiektu i jedną cechę wyróżniającą np. *lek apteczny*, *lek gotowy*, *lek recepturowy*. Terminologiczna motywacja łączy formę terminu z jego semantyką, a także z formami i semantyką innych terminów należących do tego samego systemu terminologicznego [ibid.: 40 i nast.]. Obecność złożonych jednostek terminologicznych w terminologii prawnej nie jest zjawiskiem nowym, jednak różne były modele według których były one tworzone, a które wynikały z językowych zasad łączenia jednostek w wyrażenia, właściwości realnych obiektów nazywanych przez wyrazy składające się na dane wyrażenie oraz potrzeby szczegółowego opisu zjawisk i obiektów [Chizniak, 1997: 100]. Przewaga liczebna wielokomponentowych jednostek terminologicznych nad standardowymi terminami składającymi się z dwóch do trzech wyrazów w leksykonie prawa farmaceutycznego jest interesująca z punktu widzenia konstruowania terminologicznego, które stanowi wstęp do opracowania adekwatnego ujęcia tych jednostek w branżowym słowniku terminologicznym.

Zróżnicowana pod względem typów jednostek nominatywnych struktura słownictwa specjalistycznego ma istotne znaczenie dla jakości i przydatności funkcjonalnej języka specjalistycznego [por. J. Lukszyn 2005: 10]. Już wstępna charakterystyka terminologii prawa farmaceutycznego podpowiada konkretne rozwiązania w kwestii struktury będącego w opracowaniu słownika terminologicznego. Konstruowanie terminologiczne, polegające m.in. na wyróżnieniu i opisie klas słownictwa specjalistycznego stanowi pierwszy bardzo ważny etap pracy terminograficznej, gdyż pozwala na opracowanie technik służących jak najefektywniejszej reprezentacji branżowych leksykonów terminologicznych podnosząc tym samym poznawczą i edukacyjną wartość słownika terminologicznego.

Bibliografia

Bator A. [red.], 2010, *Wprowadzenie do nauk prawnych. Leksykon tematyczny*, Wyd. Prawnicze LexisNexis, Warszawa.

Chizniak S.P. = Хижняк С.П., под ред. Л.И. Баранниковой, 1997, *Юридическая терминология: формирование и состав*, Издательство Саратовского университета, Саратов.

Choduń A., 2007, *Słownictwo tekstów aktów prawnych w zasobie leksykalnym współczesnej polszczyzny*, Wydawnictwo TRIO, Warszawa.

Gizbert-Studnicki T., 1979, *Czy istnieje język prawny?*, [w:] «Państwo i Prawo», nr 3/1979, PAN Instytut Państwa i Prawa, Warszawa, s. 49-60.

Hałas B., 1995, *Terminologia języka prawnego*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Tadeusza Kotarbińskiego, Zielona Góra.

Kalina-Prasznic U. [red.], 2007, *Encyklopedia prawa*, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa.

Kalinowski S., Wróblewski J., 1987, *Zagadnienia polskiej terminologii prawnej i prawniczej*, [w:] „Studia prawno-ekonomiczne”, nr 39, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, s. 17-34.

Kielar B.Z., 2009, *O prawie i jego językach*, [w:] „Komunikacja specjalistyczna”, t.2-2009, S. Szadyko (red.), KJS UW, Warszawa, s. 43-52.

Lejczyk V.M. = Лейчик В.М., 2007, *Терминоведение. Предмет, методы, структура*, Издательство ЛКИ, Москва.

Lukszyn J., Zmarzer W., 2001, *Teoretyczne podstawy terminologii*, WLSiFW UW, Warszawa.

Lukszyn J., 2005, *Struktura kognitywna leksykonu specjalistycznego*, [w:] *Języki specjalistyczne 5. Teksty specjalistyczne w kontekstach zawodowych i tłumaczeniach*, KJS UW, Warszawa, s. 9-14.

STP = Języki specjalistyczne. Słownik terminologii przedmiotowej, J. Lukszyn (red.), KJS UW, Warszawa, 2005.

Malinowski A., 2006, *Polski język prawny. Wybrane zagadnienia*, Wyd. Prawnicze LexisNexis, Warszawa.

Pieńkos J., 1999, *Juryslingwistyka. Język w prawie – Prawo w języku*, Oficyna Prawnicza MUZA SA, Warszawa.

Wróblewski B., 1948, *Język prawny i prawniczy*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków.

Zieliński M., 1999, *Języki prawne i prawnicze*, [w:] W. Pisarek (red.), *Polszczyzna 2000. Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*, Ośrodek Badań Prasoznawczych UJ, Kraków, s. 50-74.

Zmarzer W., 2005, *Onomazjologiczne klasy słownictwa specjalistycznego*, [w:] „Języki specjalistyczne 5. Teksty specjalistyczne w kontekstach zawodowych i tłumaczeniach”, J. Lewandowski, M. Kornacka (red.), KJS UW, Warszawa, s. 15-22.

Zmarzer W., 2007, *O strukturze wiedzy terminologicznej*, [w:] „Języki specjalistyczne 7. Teksty specjalistyczne jako nośniki wiedzy fachowej”, M. Kornacka (red.), KJS UW, Warszawa, s. 9-18.

Material źródłowy

Ustawa z dnia 6 września 2001 r. Prawo farmaceutyczne (Dz. U. 2001 Nr 126 poz. 1381)

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (Dz.U. nr 100, poz. 908).

Słownik Języka Polskiego www.sjp.pwn.pl

ELŻBIETA PLEWA*Uniwersytet Warszawski – Instytut Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej*

O POZYSKIWANIU TRANSLACYJNEJ WIEDZY SPECJALISTYCZNEJ: PUSZCZA BIAŁOWIESKA W NIEMIECKIM OPISIE TERMINOLOGICZNYM

1. Tłumacz tekstów specjalistycznych w swojej pracy zawodowej styka się z różnorodną tematyką. Jednym ze składników kompetencji tłumacza profesjonalnego jest posiadanie wiedzy fachowej w zakresie podejmowanego zadania translacyjnego. Profesjonalny, a zatem skuteczny, tłumacz tekstów specjalistycznych nie zawsze posiada ową wiedzę na poziomie eksperta. Nie oznacza to, iż tłumacz nie ma obowiązku nabycia określonego zasobu tej wiedzy, jak również jej stałego poszerzania i pogłębiania. Tzw. transfer wiedzy fachowej ekspertów w danej branży do wiedzy fachowej tłumacza tekstów specjalistycznych jest rzeczą obowiązkową [Marchwiński 2007: 42].

Wiedza fachowa pozwala tłumaczowi stworzyć pewien korpus terminologiczny dotyczący danego zagadnienia. W trakcie przygotowywania się, tłumacz gromadzi terminy, które są swoistymi kluczami otwierającymi główne treści tłumaczonego tekstu. Ale najważniejsze jest znalezienie ich ekwiwalentów w języku tekstu docelowego. Idealnym przypadkiem jest odnalezienie tekstów o interesującej nas tematyce w języku tekstu docelowego, zapoznanie się z użytymi terminami i zastosowanie ich w swoim tłumaczeniu. Takie idealne przypadki się zdarzają, a taka metoda pozyskiwania właściwych ekwiwalentów zawsze przynosi pożądane efekty.

2. Tym razem wyzwaniem dla tłumacza stanowiła Puszcza Białowieska. Unikatowość tej puszczy budziła, oraz nadal budzi, ogromne zainteresowanie ludzi pragnących poznać jej zasoby przyrodnicze. Puszcza Białowieska jest reliktem jednej monstrialnej prapuszczy, sprzęgającej swymi ramionami dzisiejsze tundry rosyjskie ze stepami Czarnomorskimi, Bałtyk z Morzem Śródziemnym. Będąc pozostałością prapuszczy, wydzieliła się z wieńca innych puszczy ją otaczających, jako zwarty i samoistny obiekt eksploatacyjny [Hedeman 1939: 19]. Jest ona ostatnim tego rodzaju kompleksem leśnym na Niżu Środkowoeuropejskim i szczególnie z tego względu ma nieocenione wartości. Chęć doświadczenia, czym jest to miejsce na naszym

globie przyciąga do puszczy rzesze obcokrajowców, w tym ludzi mówiących w języku niemieckim, którzy chętnie przeczytają o niej w języku dla siebie zrozumiałym. Stąd zrodziła się potrzeba tłumaczenia tekstów o tematyce puszczańskiej na język niemiecki.

Aby zapoznać się z niemiecką terminologią opisującą Puszcę Białowieską postanowiłam sięgnąć do tekstów niemieckojęzycznych autorów. Poszukiwania takiej literatury doprowadziły mnie do dzieła w języku niemieckim pod tytułem „Deutsche Arbeit im Urwald von Białowies. Białowies in deutscher Verwaltung”. Jest to obszerne sprawozdanie sporządzone w warunkach I wojny światowej dla Komisji Naukowej Królewskiego Ministerstwa Wojny Prus (Wissenschaftliche Kommission des Königlichen Preußischen Kriegsministeriums) przez profesora W. Franza. Pozycja została wydana w 1918 roku w Berlinie przez wydawnictwo Verlagsbuchhandlung Paul Parey.

Omawiany tu pierwszy zeszyt pod tytułem „Białowies in deutscher Verwaltung”, w zamierzeniu autorów, rozpoczynał trzyczęściową serię, która miała się ukazywać pod wspólnym tytułem „Deutsche Arbeit im Urwald von Białowies”. Ze wstępu do części pierwszej dowiadujemy się, że drugi zeszyt miał być poświęcony tematyce leśniczej, a trzeci łowiecko – zoologicznej. Pierwszy tom pod tytułem „Białowies in deutscher Verwaltung”, przeznaczony był dla szerokiego kręgu czytelników, w związku z czym zawarte w nim opracowania naukowe były sformułowane w sposób bardzo zrozumiały.

„Białowies in deutscher Verwaltung” to 54-ro stronicowa publikacja opatrzona 86 ilustracjami. Wstęp do niej napisał dr Georg Escherich, postać w swoim czasie znana w kręgach elit pruskich. Escherich trafił do Białowieży nieprzypadkowo i był niewątpliwie czołową postacią niemieckiej gospodarki w Puszczy Białowieskiej podczas I wojny światowej, dlatego warto poświęcić mu w tym miejscu trochę uwagi. Z wykształcenia był on leśnikiem. Na uniwersytecie w Tübingen zdobył tytuł doktora, jako jeden z niewielu leśników. W młodości pociągały go podróże, na które, jako finansowo niezależny młody mężczyzna, mógł sobie pozwolić. Celem jego podróży stały się kolejno: Norwegia, Bośnia, Hercegowina, Abisynia, a nawet Kamerun. Podczas I wojny światowej, w stopniu kapitana, został ciężko ranny w nogę i co prawda uniknął amputacji, jednakże po tym wypadku był ciężko upośledzony. Latem 1915 roku objął stanowisko kierownika Biura Paszportów w Łodzi, a następnie w Warszawie, gdzie ostatecznie został kierownikiem Centralnego Biura Paszportowego. Kiedy oddziały niemieckie pod dowództwem Leopolda, Księcia Bawarskiego zdobywały Puszcę Białowieską to właśnie Escherichowi powierzono zagospodarowanie wszelkich dóbr jakie ona w sobie kryła i wykorzystanie ich zarówno na potrzeby walczącej armii jak i gospodarki krajowej. Należy tu tylko wspomnieć, że samo drewno puszczańskie było szacowane z grubsza na 700 milionów marek w złocie.

Zagospodarowanie puszczy oraz przetworzenie jej produktów według własnego scenariusza było dziełem Eschericha, a Białowieża była bez wątpienia szczytowym punktem jego życia. Był władcą w imperium,

które sam stworzył. Dowódcy wojsk, książęta, przemysłowcy czy parlamentarzyści szukali znajomości z nim, nie tylko po to aby ustrzelić żubra, lecz żeby poznać człowieka, który stworzył takie dzieło. Z korzyścią dla potomnych wszystkie te poczynania zostały skrupulatnie opisane w serii „Deutsche Arbeit im Urwald von Bialowies”. Książka rozpoczynająca tę serię, nosząca tytuł „Bialowies unter deutscher Verwaltung” składa się z dwóch części: część I - Zdobycie Puszczy Białowieskiej, część II – Zagospodarowanie Puszczy Białowieskiej. Na część II składają się trzy rozdziały, dotyczące: obszaru puszczy, zagospodarowania puszczy i badań naukowych.

Pierwszy rozdział bardzo krótko opisuje zajęcie Puszczy Białowieskiej w 1915 roku przez oddziały niemieckie napierające na ustępujące w głąb Rosji wojsko rosyjskie. Fragmenty tekstu podkreślają dumę dowódców ze zdobycia tak ważnego terenu jakim jest Puszcza Białowieska podkreślając siłę oręża niemieckiego. Jednak główne treści dotyczą puszczy oraz jej niezliczonych zasobów. Nowym gospodarzom puszcza jawiła się z jednej strony jako skarbnica niewyczerpanych bogactw, z drugiej natomiast jako teren tajemniczy, bajkowy. Przyczyną obu tych wyobrażeń był fakt, że Puszcza Białowieska pod zarządem rosyjskim, od roku 1888 przeznaczona była do wyłącznego korzystania przez członków rodziny carskiej. Dostęp do puszczy był więc utrudniony. Dzięki temu, że za panowania rosyjskiego był to teren wyjęty spod administracji Generalnej Dyrekcji Lasów i Domen w Petersburgu, nie był on eksploatowany gospodarczo. Stąd zasoby puszczy, jeżeli chodzi o stan drzewostanu oraz gatunki występujących zwierząt, były imponujące. Z rozdziału tego można zaczerpnąć bogatą listę terminów zoologicznych: *Wisent, Hirsch, Reh, Kaukasushirsch, Elch, Schaufler, Damschauler, Wolf, Fuchs, Wildkatze, Auerhahn, Haselhuhn, Raubvogel, Kolkrabe* oraz łowieckich: *Wildbret, Schwarzwild, Rotwild, Standwild, Futterstelle, Salzlecke, Kanzel, Wildstand, Rotwildrevier, Elchrevier, Rehbestand, Gehör, Geweih*. Lista ta nie pretenduje do wyczerpującego zestawienia występujących gatunków, ponieważ nie było to zadaniem autora w tym miejscu.

Pierwszy podrozdział drugiej części książki poświęcony jest obszarowi Puszczy Białowieskiej. Zawiera on bogaty opis przede wszystkim puszczańskiej flory. Autor wymienia wiele występujących w puszczy gatunków drzew: *Kiefer, Eiche, Linde, Ahorn, Ulme, Weissbuche, Birke, Schwarzerle*. Zaznacza też, które z popularnych drzew w puszczy nie występują: *Lärch, Tanne, Rotbuche*. Znajdziemy tu też pożyteczne, z punktu widzenia tłumacza, nazewnictwo dla tradycyjnie kultywowanych w puszczy zawodów: *Köhlerei, Wildbinnenzucht*, czy też określenia tradycyjnych wyrobów: jak np. *Bastchuhe*. Interesujące dla tłumacza są określenia instytucji z okresu władzy rosyjskiej w Puszczy Białowieskiej: *Ukas, Udiel, Udiel - Verwaltung, Generaldirektion der Wälder und Domänen, Verwaltung der Staatsdomänen, Apanagengut, Apanagen – Verwaltung, Hoffagt*. Wykorzystywanie tych niemieckich określeń, oczywiście, nie jest dla tłumacza obligatoryjne - może on przetłumaczyć je na swój sposób. Natomiast wielu tłumaczy skłania się ku wyborowi już funkcjonujących w literaturze. Warto

również wykorzystać (zapamiętać) wymienione w tekście imiona władców rosyjskich: *Katharina II.*, *Paul I.* czy *Alexander II.* Pomimo bardzo licznie występujących w tekście określeń toponimicznych nie można ich, moim zdaniem, wykorzystać w tekstach współczesnych. Autor odnotowuje ich ówczesne brzmienie, co nie zawsze okazuje się dziś aktualne. Nie wynika to bynajmniej z nieprawidłowego przytoczenia nazw przez niemieckojęzycznego autora, a wyłącznie z faktu, że dziś te nazwy uległy zmianie. I tak np.: *Białowies* (ówczesna Białowież) dziś Białowieża, *Pruzana* (ówczesna Pruzana) dziś Pruzany czy *Pogorzelec* dziś Pogorzelce. Cenne okazują się natomiast nazwy historycznych budynków położonych na terenie puszczy. Noszą one swoje nazwy do dziś i tłumacząc je na język niemiecki możemy skorzystać z ich funkcjonujących niemieckich odpowiedników: *Zarenschloss Białowies* = *Jagdschloss des Zaren Alexander III.* = *kaiserliche Jagdschloss, Kavalierhaus, Jagdschlösschen des Zaren Alexander II., Jagdhaus des Polenkönigs August III., Jägerhaus Czerlanka, Jägerhaus Grudki.*

Najwartościowszym dla tłumacza okazuje się jednak kolejny rozdział, opisujący zagospodarowanie puszczy. O ile określenia flory i fauny można dość łatwo odnaleźć w słownikach, o tyle określeń związanych z eksploatacją gospodarczą Puszczy Białowieskiej już nie. Gospodarka w puszczy została założona z myślą o szybkim i efektywnym wykorzystaniu jej zasobów. W tym celu powstała administracja wewnętrzna i zewnętrzna Puszczy Białowieskiej, której zadaniem było sprawne zarządzanie pozyskiwaniem dóbr leśnych. W tekście znajdujemy bogate słownictwo opisujące organizację tejże administracji, np.: *Militärforstverwaltung Białowies, Forstverwaltung, Ortskommandantur, Referatsdienst, Referat für Personalien, Referat für Wirtschaft und Verpflegung, Referat für Forsteinrichtung, Referat für Holzverwertung, Referat für Technische Betriebe, Referat für Eisenbahn- und Wassertransport, Referat für Sanitätswesen, Referat für Kassenverwaltung, Referat für Etatswesen, Urwaldbezirk Białowies, Wirtschaftsbezirk, Forstinspektion.* Już samo przyjrzenie się nazwom referatów administracji daje nam obraz, jakiego ogromnego przedsięwzięcia podjął się Escherich i jego podwładni. Zgromadzone terminy opisujące tę działalność możemy podzielić na następujące grupy tematyczne:

- pozyskiwanie drewna i przemysł drzewny: *Schlag, Holzschlag, Holzaufarbeitung, Holzsortiment, Schnittware, Langholz, Blockholz, Brennholz, Dürrhoiz, Anbruchholz, Rundholz, Zellstoffholz, Grubenholz, Lohrinde zum Gerben, Ausziehen der Stämme, Brett;*
- zakładanie tartaków: *Sägewerk, Holzfällung, Säge, Fällungsgerät, Handsäge, Gatter, Gatterrahmen, 2-gattige Säge;*
- transport kolejowy i wodny: *Sackbahn, Ausweichstelle, Abstellgleis, Verladerampe, Holzlagerplatz, Zufuhrweg, Abfuhrweg, Feldbahn, Förderbahn, Truckwagen, Bahntrasse, Kolonnenpferd, operative Bahn, Militär - Eisenbahn - Direktion, Wehr, Stauwerk;*

- gałęzie przemysłu: *Kohlenmeiler, Verkohlung, Holzkohle, Gerbstoff, Holzwole, Holzwoolfabrik zu Hajnowka, Kienöl, Kienölofen bei Bialowies, Terpentinöl, Terpentinofen, Teerofen, Harz, Instandsetzung der elektrischen Beleuchtung, Telefonleitung, Telegraphenleitung;*
- przeznaczenie pozyskiwanych dóbr: *Fabrikationszweig, Unterstandbau, Dammbau, Brückenbau, Eisenbahnschwelle, Schlittenkufen, Radspeiche, Rammpfahl, Telegraphenstange, Flugzeugbauholz, Schiffbauholz,*
- warunki pracy robotników: *Kriegsgefangene, Baracke, Reinigungskommando, Waschanstalt, Reinigungsanstalt, Entlaufungsanstalt, Lazarett, Seuchenlazarett, Unschlittkerze, Acetylengas, Acetylenlampen.*

Bez wątpienia trzeba się zgodzić z poglądem, że żadna nazwa nie może określić żadnego obiektu na trwałe [Lukszyn 2009: 7], tak więc część terminów jest aktualna do dziś, inne natomiast mają wartość historyczną. Terminologia opisująca powstała w okresie I. wojny światowej gospodarke w Puszczy Białowieskiej jest w dużej mierze aktualna. Dotyczy to przede wszystkim gałęzi przemysłu drzewnego. Ma to związek z tym, iż słownictwo związane z zasobami ziemi, jak np. leśnictwo czy rolnictwo długo przechowuje w swoich zasobach terminologicznych tradycyjne określenia. Inne terminy, np. związane z gospodarką puszczańską, mają natomiast swoją wartość dla przekładów tekstów o charakterze historycznym. Dotyczy to np. ówczesnych sposobów wytwarzania węgla drzewnego, terpentyny czy smoły.

Ostatni rozdział książki poświęcony jest badaniom naukowym, które zostały podjęte w Puszczy Białowieskiej przez naukowców niemieckich na zaproszenie ówczesnego zarządcy. Celem tych badań było między innymi przekazanie wiedzy o Puszczy Białowieskiej w Europie Zachodniej, szczególnie w Niemczech. Sam autor pisze, że nauka niemiecka ostatnich dziesięcioleci nie miała do niej dostępu. Zostały wówczas zebrane liczne eksponaty, które w całości trafiły do niemieckich muzeów oraz innych instytucji naukowych. Opis tych zbiorów stanowi doskonale źródło wiedzy o ilości gatunków roślin i zwierząt występujących w tym kompleksie leśnym. Z opisu eksponatów wynika, że zebrano: 35 gatunków ssaków (*Säugetiere*), 135 gatunków ptaków (ze 150 obserwowanych) (*Vögel*), 32 gatunki gadów, amfibi i ryb (*Reptilien, Amphibien und Fische*), ponad 10.000 egzemplarzy owadów (*Insekten*), 80 gatunków mięczaków (*Mollusken*). Powstało również herbarium zawierające w swych zbiorach ponad 500 gatunków roślin. Szczegółowe wyniki badań naukowych zainteresowani znajdą w kolejnych tomach serii „Deutsche Arbeit im Urwald von Bialowies”. W omawianym rozdziale autor poświęca swoją uwagę tylko najbardziej egzotycznym i efektownym zwierzętom. Opisują je następujące terminy:

- nazwy grup i gatunków zwierząt: *Säugetier, Reptil, Amphibie, Fisch, Molluske, Wildrinder, Auerochse* (wymarły), *Wisent*,

Rehwild, Specht, Baumläufer, Kleiber, Meise, Kernbeißer, Drossel, Schwarm, Goldammer, Schmaroßer, Floh, Läufer, Fliegenlarve, Eingeweidewurm, Raubvogel, Libelle, Bohrkäfer, Borkenkäfer = Schnellkäfer, Splintkäfer, Bastkäfer, Bockkäfer, Prachtkäfer, Tausendfüßler, Süßwasserschwamm, Malariamücke;

- określenia dot. sposobu życia zwierząt: *Insektenleben in Wald, Feld und Flur; Larven in Wasser und Sümpfen; absterbendes, totes Holz; Wasserinsekt; im Holze lebendes Insekt; Waldschädling; Fraßstück; Sumpfbewohner; Wasserbewohner;*
- określenia związane z ekspozycją muzealną: *Vogelbalg, Präparator, Naturaliensammlung, Naturalienkabinett, Naturdenkmalpflege, Natururkunde, Säugetierskelett, Herbarium, Tierverbreitung, Pflanzenverbreitung, Tierwelt, Pflanzenwelt.*

3. Podsumowując, można niewątpliwie stwierdzić, że omawiana książka stanowi doskonały materiał do poszerzenia wiedzy specjalistycznej tłumacza przygotowującego się do zadania translatorskiego na temat Puszczy Białowieskiej. Można stawiać sobie pytanie, czy aż tak dogłębne studia są niezbędnym elementem przygotowania do tłumaczenia i czy tłumacz nie może się bez nich obyć.

W literaturze przedmiotu odnajdujemy opinie, że pozyskiwanie wiedzy specjalistycznej w zakresie aktualnie wykonywanego tłumaczenia musi być stałym elementem pracy profesjonalnego tłumacza. Pogląd ten reprezentuje B. Z. Kielar [2007: 28], która pisze, że wykonywanie zawodu tłumacza wiąże się z koniecznością stałego uzupełniania i aktualizowania posiadanej wiedzy, co z natury rzeczy sprzyja rozwijaniu i utrzymywaniu w stanie gotowości jego potencjału intelektualnego. Według niej, tłumacz powinien każdorazowo uzupełniać swoje deficyty wiedzy merytorycznej. Do tego poglądu przychyliła się również A. Marchwiński [2007: 46], który podkreśla, że wiedza fachowa tłumacza w ogromnym stopniu determinuje jakość jego kompetencji zawodowej, jako że umożliwia profesjonalnemu tłumaczowi tekstów specjalistycznych skuteczne przygotowanie do konkretnego zadania tłumaczeniowego i zminimalizowanie ryzyka popełnienia błędu.

MATEUSZ MEKARSKI*Uniwersytet Warszawski – Instytut Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej*

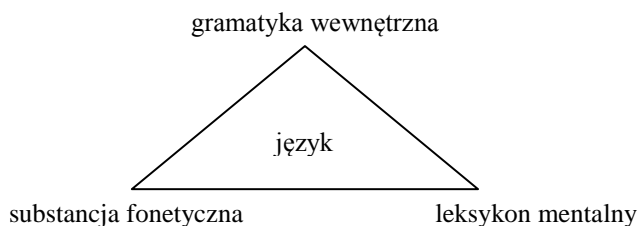
NOWOCZESNA REKLAMA. PRÓBA KWALIFIKACJI CECH DYSTYNKTYWNYCH JEJ JĘZYKÓW

W niniejszym artykule omówione zostaną wybrane aspekty komunikacji specjalistycznej w obrębie działalności fachowców nowoczesnej branży reklamowej. Szczególna uwaga poświęcona zostanie zagadnieniu internacjonalizacji specjalistycznego języka reklamy, który przybiera na sile w adaptacji anglojęzycznych pojęć z każdym rokiem. Dobrego przykładu dostarczają cztery kolejne numery czasopisma branżowego traktującego o reklamie: ProKreacja, z takimi tytułami artykułów jak: „*Customer insight – zrozumieć konsumenta*”, „*Relaunch firmowej strony*”, „*Możliwość personalizacji komunikacji w Internecie – targetowanie behawioralne i retargeting*”, „*Interaktywny outdoor w digital signage*”, „*Link building strategist na wagę złota*”¹⁴. Czy zatem należy przyjąć, iż branża reklamowa obejmuje swoim zakresem elementy nowoczesnego marketingu, które muszą pozostać skazane na brak tłumaczenia na język polski, i co za tym idzie pozostawać niezrozumiałe dla niespecjalisty, czy może raczej ogólny trend jedynie sugeruje drogę, która cieszy się powszechną akceptacją ze względu na ułatwienia, jakie niesie w kontekście globalnej komunikacji?

W pierwszej kolejności należy jednak nakreślić właściwości języka ogólnego i języka specjalistycznego.

J. Lukszyn przedstawia język ogólny za pomocą modelu trójkąta przedstawionego poniżej, wedle którego język jest substancją fonetyczną przypisaną do leksykonu mentalnego za pomocą gramatyki wewnętrznej [2001: 37].

¹⁴ Tytuły pochodzą z czasopisma „ProKreacja”, 5/2009, 6/2009, 2/2010, 4/2010. Spis artykułów oraz autorzy podani zostali w spisie na końcu artykułu.

Podążając zaś za koncepcją F. Gruczy [1994: 7] język ludzki należy traktować przede wszystkim jako immanentną właściwość człowieka, stanowiącą część jego umysłu, która nie może istnieć poza mózgiem jej użytkownika. Ponadto, byty określane mianem języków ludzkich nie mogą być traktowane jako idealne, bądź abstrakcyjne obiekty, czy systemy. Oznacza to, iż języki istnieją tylko w formie konkretnych składników konkretnych osób, lub bardziej dokładnie: w formie właściwości ich mózgów. Należy również odnotować, iż wg F. Gruczy [ibid.: 8], język jest czymś więcej niż tylko sposobem komunikowania się. Jest przede wszystkim jednym z nieodłącznych elementów kognitywnego i praktycznego rozwoju, lub ewolucji.

Języki specjalistyczne i ich właściwości, a zatem przedmiot niniejszego artykułu, są wg S. Gruczy [2004: 37] określane inaczej technolektami, a także:

„Rzeczywiście istnieją tylko języki specjalistyczne (określane czasami mianem idiolektów specjalistych) konkretnych (rzeczywistych) mówców-słuchaczy-specjalistów (w skrócie: specjalistów), stanowiące ich pewne immanentne, integralne i konstytutywne właściwości – tylko o nich (o ich pewnych postaciach) można powiedzieć, że spełniają konkretne funkcje, tylko one są rzeczywistymi językami. Natomiast rzeczywistymi językami nie są żadne uogólnienia języków specjalistycznych, żadne ich idealizacje, żadne abstrakcyjne modele, żadne specjalistyczne modele jako takie. Te wytwory nie są, bo być nie mogą, integralnymi współczynnikami konkretnych (rzeczywistych) specjalistów. Natomiast wszystkim tego rodzaju wytworom można przypisać status bytów autonomicznych, tyle tylko, że status bytów idealnych.”

Z poczynionych powyżej ustaleń wynika, że rzeczy, które określa się jako „języki specjalistyczne” trzeba najpierw podzielić na dwie kategorie:

- a) rzeczywiste języki specjalistyczne, czyli języki konkretnych specjalistów,
- b) owe ogólne języki specjalistyczne (intelektualne konstrukty, idealne modele), określane też jako „branżowe” lub „dziedzinowe języki specjalistyczne”.

Do stwierdzenia, że te ostatnie nie są rzeczywistymi językami konkretnych osób dodać należy, że wbrew temu, co się o nich zwykle sądzi, nie są one rzeczywiście „wspólnymi” językami specjalistycznymi określonych grup specjalistów, lecz tylko ich wspólnymi (wy)tworami [2009: 20]. Zjawisko to tłumaczy wprowadzając pojęcie „polilektu”, będącego w jednym z dwóch dopuszczalnych ujęć przekrojem logicznym zbioru idiolektów wziętych pod

uwagę osób – tylko o polilektach rozumianych w ten sposób można powiedzieć, iż rzeczywiście istnieją [2009: 21].

W kontekście rozważań nad językiem nowoczesnej reklamy wykorzystany zostanie przedstawiony powyżej model ogólnych języków specjalistycznych, a zatem charakterystycznych dla konkretnej branży i ich wspólnych użytkowników.

Co być może jednak bardziej istotne, S. Grucza [2004: 38] twierdzi również, iż języki specjalistyczne nie mogą być traktowane jako warianty (lub inne rodzaje) języka ogólnego, ponieważ nie jest możliwe opisanie tego samego zakresu rzeczywistości w taki sam sposób językiem specjalistycznym i językiem ogólnym. Jest to spowodowane tym, iż nie można przekształcić danego tekstu w jakikolwiek inny wariant języka zachowując oryginalny przekaz i jego dokładność.

Język specjalistyczny branży nowoczesnej reklamy obejmuje teksty zarówno pisane, jak i mówione. W dużej mierze można do nich zaliczyć również teksty niewerbalne (przekazy wizualne, wywołujące określone skojarzenia). W rozbiciu na wybrane narzędzia komunikacji oscylujących wewnątrz branży reklamowej, jednak nienakierowanej na odbiorcę finalnego możemy mówić o następujących typach:

a) narzędzia konwencjonalne:

- brief marketingowy,
- brief reklamowy,
- brief kreatywny,
- konwencjonalna korespondencja listowna wewnętrzna,
- konwencjonalna korespondencja listowna zewnętrzna,
- faks;

b) narzędzia cyfrowe:

- strona internetowa,
- e-mail,
- Intranet,
- chat,
- blog,
- forum dyskusyjne,
- blog korporacyjny.

W przypadku narzędzi komunikacyjnych nakierowanych na odbiorcę finalnego, a zatem na przekazanie wcześniej określonej treści reklamowej mającej wywołać pożądaną reakcję odbiorcy finalnego możemy wyróżnić:

a) narzędzia konwencjonalne:

- przekazy reklamowe prasowe,
- przekazy reklamowe telewizyjne,
- przekazy reklamowe radiowe,
- przekazy reklamowe wizualne;

b) narzędzia cyfrowe:

- Internet,
- strona internetowa,

- blog,
- videolog/vlog,
- podcast,
- tumblelog (katalog stron Internetowych/innych blogów),
- blawg (blog prawniczy),
- kanały RSS,
- forum dyskusyjne,
- banner,
- wyskakujące okienko (tzw. pop-up),
- reklama kontekstowa,
- e-mail marketing,
- sms marketing.

Wymienione elementy składowe stanowią jedynie przykład bardzo szerokiej gamy środków komunikacji związanej z nowoczesną reklamą. Należy również uznać, iż w większości przypadków narzędzia konwencjonalne mogą zostać zastąpione narzędziami cyfrowymi, o podobnych właściwościach przekazowych. Co bardziej znamienne – nowocześni marketerzy i pracownicy agencji reklamowych to jednocześnie osoby, które aktywnie poruszają się w ciągu swojego przysłowiowego „dnia pracy” w obszarze narzędzi i mediów bardzo konwencjonalnych – zarówno na polu tworzenia przekazów reklamowych (telefon, korespondencja listowa, katalogi produktów, broszury informacyjne, zaproszenia na papierze, notatki na papierze), jak i na polu kanałów komunikowania ww. przekazów reklamowych (prasa, radio, telewizja, plakat, ulotka). Należy bowiem unikać złudzenia, iż kampania reklamowa, poczynając od inicjalnej koncepcji powstającej w trakcie popularnych „brainstormów”, a na jej sprawnym przeprowadzeniu kończąc, jest rezultatem działalności skupiającej się na wyłącznie jednym typie podejścia. Idee, wraz z narzędziami wykorzystywanymi do ich sprawnej realizacji, zarówno te, które można uznać za konwencjonalne, jak i te, które można uznać za nowoczesne i nieortodoksyjne przenikają się nawzajem, dotykając wielu płaszczyzn i wymagają od osób ich realizujących szerokiej interdyscyplinarności. Nie przez przypadek najbogatszy człowiek świata, Carlos Slim, który swą fortunę zawdzięcza monopolowi swojej firmy Telmex (i innych spółek córek działających w każdym zakątku globu) na południowoamerykańskim rynku telekomunikacyjnym, przyznaje publicznie, iż posługuje się telefonem komórkowym w stopniu w najlepszym świetle ocenianym jako podstawowym, komputerem zaś wcale. Dopiero jego umiejętności marketingowe w połączeniu z wiedzą osób technicznie biegłych pozwoliły na zbudowanie imperium przynoszącego miliardowe zyski. Spostrzeżenia wysnute na podstawie przytoczonego powyżej przykładu stanowią fundament dla zastosowania w niniejszym artykule analogii dotyczącej kolejnej cechy języka specjalistycznego w formie idealnej, bądź mówiąc inaczej: języków specjalistycznych osób ich używających w branżach nowoczesnej reklamy – interdyscyplinarności języka.

Interdyscyplinarność branży reklamowej jako takiej wynika bezpośrednio z faktu, iż jej założenia i następstwa wniosków, które z tych założeń płyną są zbiorem elementów składowych branż pokrewnych, jak i w dalszej perspektywie zupełnie niezwiązanych z reklamą jako taką. Wybrane, najbliższe, najbardziej uwidocznione i logiczne relacje konstytuowane są poprzez szeroko pojęty marketing, w tym wszelkie działania kreatywne (agencje kreatywne, będące często synonimem agencji reklamowych w pewnych aspektach), design, działania analityczne (m.in. analizy rynku, potrzeb klienta, czy analizę konkurencji), statystykę i produkowane za jej pomocą informacje zwrotne, psychologię. Pojęcia składające się na języki specjalistyczne ww. dziedzin naukowych i specjalistów z nich korzystających stają się zatem elementami obecnych języków specjalistycznych branży reklamowej, bardzo często wypełniając luki wynikające z braku odpowiednich określeń na określone zjawiska w niej występujące.

Warto w tym miejscu wspomnieć również o globalizacji komunikatów reklamowych, a w szerszym kontekście o wymuszonej spójności przekazów reklamowych serwowanych przez poszczególnych, zazwyczaj prominentnych graczy na wybranych rynkach (spójność wizerunku). Według W. Śmida, rezultat takiej polityki doprowadza do unifikacji wspomnianych wcześniej przekazów pod szyldem *lingua franca*, jakim niewątpliwie jest język angielski, zastępujący w tej roli od relatywnie niedługiego, bo dopiero od zeszłego wieku, czasu język francuski [2010: 142]. Jednym z powodów popularyzacji języka angielskiego i w rezultacie włączenia pewnych jego składników do polskich języków specjalistycznych, w tym języka specjalistycznego reklamy, jest:

„potęga i ekspansja byłej co prawda kolonii brytyjskiej, czyli – Ameryki. Aktywność kapitału amerykańskiego uczyniła angielski językiem międzynarodowej reklamy, marketingu i wszelkich innych działań, opierającym się na komunikowaniu biznesowym. Jeżeli na dodatek uwzględnić angielską terminologię w komunikacji komputerowej, widzimy, że rzeczywiście istnieje i to wcale nie wirtualnym, ale jak najbardziej rzeczywistym świecie swoiste imperium językowe, w którym język angielski pełni funkcję lidera, „językowego przywódcy”.

Na imperium języka angielskiego składa się komunikowanie w takich mediach, jak:

- prasa,
- radio i TV,
- film,
- serwisy informacyjne wielkich agencji,
- Internet” [2010: 144-145].

Dobrych przykładów zaistnienia takich zależności prezentują międzynarodowe korporacje, które dostarczają przekazów z powodzeniem funkcjonujących w języku (specjalistycznym) polskiej reklamy. Wystarczy wspomnieć hasło wieloletniej kampanii firmy *McDonald's*, które w języku polskim funkcjonuje w niezmienionej, angielskiej formie: „I'm loving it” (istotnym szczegółem jest również specyficzna, nie do końca poprawna

budowa hasła w kontekście gramatycznym w języku angielskim), czy też nieodzownie kojarzące się z firmą *Nike*: „Just do it”. Według A. Pomiecińskiego znamienne jest to, że *Nike* występuje z przesłaniem oferującym nie tylko towar, ale także styl życia, filozofię i etykę. Jej podstawowe założenia zawarte zostały w znaku zwanym *swoosh*, a wyglądem przypominającym „tłusty przecinek” lub przysłowiowego „ptaszka” [2005: 85]. To z jego pomocą *Nike* stara się przekonać potencjalnych odbiorców do swojego obrazu świata widzianego przez pryzmat sportu, organizując liczne akcje i działania promocyjne: Różni sportowcy – niepełnosprawni, piłkarze z Europy i Ameryki, gwiazdy amerykańskiej koszykówki, znani tenisiści – wszyscy oni mają zaświadczać, że można przekraczać różnice społeczne, narodowe i rasowe. To oni tworzą ideę ***Nike community***¹⁵ i stają się wyznacznikami ***global monoculture***, do której przyłączenia zachęcają wszystkich ludzi niezależnie od tego, gdzie mieszkają i kim są [ibid.: 85]. Dla podkreślenia ponadkulturowych i globalizujących aspektów polityki niektórych z gigantów należy przytoczyć słowa, jakie wypowiedział jeden z wicedyrektorów firmy *Nike* Richard Donahue: „Celem (*Nike* – A.P.) jest być globalnym przedsiębiorstwem – jeden zarząd, jeden temat, jedna wartość, jedna etyka na całym świecie” [ibid.: 79].

Wracając jednak do idei globalnego języka wchłanianego przez fachowców w danych dziedzinach dla własnych potrzeb komunikacyjnych należy uwzględnić czynniki leżące u podstaw aktywnych procesów globalizacyjnych: postępująca otwartość przepływu pracowników, towarów i usług na międzynarodowych rynkach. Przynależność do międzynarodowych organizacji (w przypadku Polski wystarczy wymienić Unię Europejską, ONZ, czy NATO) rodzi potrzebę precyzyjnej i w miarę możliwości szybkiej komunikacji przedstawicieli Państw członkowskich, a zatem wzmożonych procesów adaptacyjnych w kontekście materii leksykalnej wykorzystywanej w celach marketingowych, bądź bardziej precyzyjnie: w nowoczesnych formach reklamy. Formach, które adaptują nie tylko angielskie słownictwo – globalizacja to również przedsięwzięcie swobodnego przenikania się osób i charakterów, to synonim popularyzacji „obcokrajowców” w rodzimych świadomościach – niebagatelną rolę odgrywają tu media o największym zasięgu, jak telewizja, czy Internet, które następnie korzystają z popularności swoich gwiazd w przekazach reklamowych. W Polsce program „*Europa da się lubić*” doprowadził do znacznego wzrostu rozpoznawalności i sympatii m.in. dla Steffena Möllera, Kevina Aistona, czy Paolo Cozzy, a w branży programów kulinarnych sukcesy święci Pascal Brodnicki. Dość wspomnieć, że wszystkie wymienione tu osoby użyczyły swojego wizerunku w celach marketingowych, niektóre z nich publikują w języku polskim, ale przede wszystkim epatują swoją rdzenną kulturą, celowo podkreślając swoją odmienność i „egzotyczność”, przede wszystkim w kontekście językowym, na tle innych rozpoznawalnych prezenterów telewizyjnych.

¹⁵Podkreślenia własne - M.M.

J. Bralczyk sugeruje, iż:

„Wiele używanych w komunikatach reklamowych wyrazów pospolitych, które można by było przetłumaczyć, pozostaje w brzmieniu oryginalnym, a nawet bardzo oryginalnym („the freshmaker”, „go ahead”, „earn them”, „perfectly you”, „wash & go”). Czasem w sloganowej frazie daje się tylko wyczuć lekki posmak cudzoziemskości („najlepsze dla męż'czyzny”), ale to może wystarczyć – niewyraźne sygnały często bywają bardziej sugestywne. Świadectwem atrakcyjnej obcości mogą być zresztą także gramatyczne kłopoty z polszczyzną” [2004: 55].

Skupiając się jednak ponownie na zagadnieniu bazowym: poniżej zaprezentowanych zostanie kilka wybranych przykładów zastosowania zapożyczeń z języka angielskiego w artykułach traktujących o reklamie, jej narzędziach, także o marketingu reklamy i osobach z nim związanych.

1. W skrócie *customer insight* to „zaskakująca i świeża obserwacja dotycząca życia konsumenta, jego relacji z marką, sposobu konsumpcji i towarzyszących temu emocjom. Jest to najczęściej obserwacja, która pozwala inaczej spojrzeć na konsumenta, zobaczyć „drugie dno” jego natury” [Lejko, 2009: 26]. W praktyce to skomplikowane narzędzie analityczne wykorzystywane jest w celu, finalnie, obrania możliwe najodpowiedniejszego (i co za tym idzie najskuteczniejszego) sposobu na dotarcie do określonego odbiorcy i wywołanie pożądanej reakcji. Twórcy nowoczesnych kampanii reklamowych dawno już zauważyli, że potencjalny odbiorca swoich decyzji nie podejmuje wyłącznie na podstawie pobudek racjonalnych – dzisiaj równie wielką wagę przywiązuje się do wywoływania odpowiednich emocji, które w równym stopniu wpływają na proces decyzyjny.

„(...) Dopiero zrozumienie, że głębokie poznanie motywów konsumenta, natury jego wyborów i decyzji przekłada się na pozycję konkurencyjną marek i zyski, pozwoliło docenić narzędzie **insightów**. Od tamtego momentu coraz częściej proces opracowania skutecznej strategii komunikacji rozpoczyna się od **insightu** konsumentckiego”. [ibid.]

2. W dzisiejszym hiper-skomunikowanym świecie posiadanie atrakcyjnej, regularnie aktualizowanej strony internetowej jest jednym z podstawowych elementów osiągnięcia sukcesu. Właściciele firm nie informuje się już o zaletach posiadania swojej oferty dostępnej w Sieci – dzisiaj uczy się jak sprawić, by ta oferta wyróżniała się wśród konkurencji. Nic więc dziwnego, iż strony uchodzące za nowatorskie w roku 2008, musiały zostać zmienione i poprawione w „kreatywny” sposób w roku 2009.

„(...) Kiedy należy zmienić szatę graficzną, zrewolucjonizować nawigację i przeprowadzić internetowy **relaunch** wizerunkowy?”

Stworzenie, tudzież aktualizacja strony internetowej to również dostosowanie jej do działań konkurencji i upewnienie się, że użytkownicy danego serwisu przyjmą zmiany z aprobatą.

„Po pierwsze trzeba z przyzwyczajenia obserwować to, co robi nasza konkurencja w Internecie. Taki internetowy **benchmarking** jest wręcz obowiązkiem każdego przedsiębiorcy”.

„Jeżeli zdecydujemy się na zmiany na naszej stronie, to jak daleko możemy posunąć się w modyfikacjach, aby użytkownicy nie „zbuntowali się”. Wszystko zależy od profilu naszych **userów**”.

3. Nowoczesna reklama to także reklama, która zostaje precyzyjnie wycelowana w określoną grupę odbiorców, tzw. *target (group)*. Reklamy oferujące obietnicę produktów „dla wszystkich” nie mają już racji bytu – konsumenci są dobrze poinformowani o tym czego poszukują i jak zdobyć to, co najbardziej odpowiada ich oczekiwaniom. W sukurs przychodzi Internet, gdzie oprócz specyfikacji niemal każdego oferowanego produktu na globie można odnaleźć również opinie użytkowników korzystających już z danej usługi, czy produktu – żadna wada, czy uchybienie nie ujdzie uwadze użytkowników globalnej Sieci – bardziej niż kiedykolwiek wynagradzana jest transparentność i rzetelność przekazu reklamowego i świadome dotarcie z nim do tych osób, które będą na niego najbardziej podatne. Co jednak najistotniejsze: podatność na reklamę jest teraz badana w najdrobniejszych szczegółach, a w przypadku reklamy Internetowej materiału do badań dostarczają sami użytkownicy Sieci relacjonując to jak żyją i podając przyczyny i czynniki wpływające na podejmowane przez nich decyzje.

„Wszystkie narzędzia ułatwiające personalizację komunikacji z klientem i pre-cyzyjne do niego dotarcie, wydają się więc wymarzonym sposobem reklam. **Targetowanie** behawioralne oraz **retargeting** – ostatni krzyk internetowej mody – są właśnie takimi narzędziami”.

4. Interaktywność w dzisiejszych czasach to w kontekście reklam i narzędzi w nich wykorzystywanych, nie tylko tych outdoorowych, to słowo wytrych. Interaktywna reklama otwiera drzwi, za którymi kryje się motywacja, które sprawia, iż potencjalny konsument nie tylko dowiadyduje się, że jest czymś zainteresowany (w zgodności z techniką tworzenia nieistniejących potrzeb), ale ma też wpływ na to w jakim stopniu pozna oferowany produkt, bądź usługę. Dzisiaj, na pytanie: „czy chcesz dowiedzieć się więcej o ...?” o odpowiedzi decyduje odbiorca.

„Na rynku reklamy **outdoorowej digital signage** można wyodrębnić dwie kategorie przekazu promocyjnego. Pierwsza z nich obejmuje te rozwiązania, do których odbiorcy nie mają bezpośredniego dostępu – czyli wszelkie ekrany **LED** czy ściany złożone z monitorów **LCD** (...)”.

5. Branża reklamowa, obok finalnych odbiorców, statystyk i wyników, to nieprzebrane zasoby ludzkie, to specjaliści pracujący nad jej ciągłym rozwojem. Każda kampania reklamowa powstaje w wyniku wspólnej pracy niekiedy setek osób. Jej późniejsze utrzymanie się na rynku, w tym w formie cyfrowej w Internecie, jest uzależnione w dużej mierze od określonych działań wspierających. „Link building strategist to osoba zajmująca się pozyskiwaniem linków (hiperłączy na stronach WWW, które po kliknięciu kierują użytkowników do wybranych serwisów

internetowych (...)” [Pietkiewicz, 2010: 37]. Miarą sukcesu kampanii reklamowych i finalnie firm, lub osób, za nimi stojących jest informacja zwrotna, która pozyskiwana i opracowywana aż do nadania odpowiedniej formy może decydować o dalszych losach i krokach danego reklamodawcy.

„(...) kim jest **link building strategist**? Na wstępie warto zauważyć, że profesja ta jest już dość popularna w USA i Europie Zachodniej, a dobry „pozyskiwacz linków” jest w branży **SEO** na wagę złota”.

„Nie ma znaczenia jak dużo czasu spędzimy nad konstrukcją serwisu WWW, jeśli potem nikt do niego nie będzie **linkował**, a temat lub marka nie są rozpoznawalne **offline**”.

W powyższych przykładach znamienne jest, iż tłumaczenie pojęcia *link building strategist* ujęte jest w cydzyśłów, sugerując tym samym małą popularność takiego tłumaczenia, a nawet jego obce brzmienie w języku specjalistycznym reklamy.

Powyższe dywagacje stanowią jedynie niewielką część składową ww. zagadnienia i tylko jako takie mogą winny być traktowane. Tym samym stanowią one jedynie ułamek odpowiedzi prowadzącej do wyciągnięcia wyczerpujących, konkretnych wniosków dotyczących problemu.

Dalsze prace poświęcone będą próbie znalezienia odpowiedzi na pytania dotyczące zapożyczeń z języka angielskiego występujące w idealnym języku specjalistycznym nowoczesnej reklamy, czy może dokładniej: poziom niezrozumiałości wynikający z używania zapożyczeń tekstów związanych z branżą reklamy dla niespecjalisty i potrzeba, która stoi za implementacją takiego poziomu do języka specjalistycznego.

Zasadnicze pytania, które zadecydują o kierunku rozważań drugiej części niniejszego artykułu, brzmią:

1. Jakie kryteria decydują o adaptacji słownictwa z języka obcego?
2. Co konkretnie decyduje o braku relewantnych ekwiwalentów zapożyczeń w języku polskim?
3. Jakie są potencjalne zagrożenia nowoprzyjętych norm językowych?

Należy zaznaczyć, iż rozważania przedstawione w niniejszym artykule są niezbędne do odpowiedzi na powyższe pytania w takim stopniu, w jakim określone skutki wybranych działań mogą doprowadzić osoby je analizujące do przyczyn, które stoją za ich wystąpieniem. Tym samym przytoczone przykłady zastosowania zapożyczeń w tekstach branży reklamowej stanowią jedynie skutek, nie zaś przyczynę ich zastosowania. Przyczynę, której zgłębienie stanie się przedmiotem następnej części artykułu.

Literatura:

Bralczyk J., 2004, *Język na sprzedaż*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot.

Grucza F., 1994, *O językach specjalistycznych (= technolektach) jako pewnych składnikach rzeczywistych języków ludzkich*, [w:] F. Grucza, Z. Kozłowska, *Języki Specjalistyczne*. Akapit, Warszawa, s. 7-27.

Grucza S., 2004, *Od lingwistyki tekstu do lingwistyki tekstu specjalistycznego*, KJS UW, Warszawa.

Grucza S., 2009, *Kategoryzacja języków (specjalistycznych) w świetle antropocentrycznej teorii języków ludzkich*, s. 20-21 [w:] Szadyko, S., Ł. Karpiński, „Komunikacja specjalistyczna”, tom 2, „Specyfika Języków Specjalistycznych”, Warszawa, KJS UW, 2009.

Lejko E., 2009, *Customer insight – zrozumieć konsumenta*, [w]: Prokreacja, 5/2009.

Lukszyn J., 2005, *Języki Specjalistyczne, Słownik terminologii przedmiotowej*, KJS UW, Warszawa.

Musiół M., 2009, *Możliwość personalizacji komunikacji w Internecie – targetowanie behawioralne i retargeting*, [w]: Prokreacja, 6/2009.

Ostachowski M., 2009, *Relaunch firmowej strony*, [w]: Prokreacja, 5/2009.

Pietkiewicz S., 2010, *Link building strategist na wagę złota*, [w]: Prokreacja, 4/2010.

Pomieczniński A., 2005, *Reklama w kulturze Współczesnej Studium Antropologiczne*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań, 2005.

Rędziaś M., 2010, *Interaktywny outdoor w digital signage*, [w]: Prokreacja, 2/2010.

Śmid W., 2010, *Język reklamy w komunikacji medialnej*, CeDeWu, Warszawa.

ZASÓB WYRAZÓW SKRÓTOWYCH Z PUNKTU WIDZENIA ICH GENEZY (NA PRZYKŁADZIE POLSKICH I ROSYJSKICH JĘZYKÓW SPECJALISTYCZNYCH)

Wszystkie wyrazy skrócone współczesnych polskich i rosyjskich języków specjalistycznych, których na rozpatrywanym gruncie lingwistycznym istnieje bardzo dużo, autor dzieli na trzy następujące grupy: 1. Skrótownice zapożyczone z innych języków, np. pol. *AAU* (ang. *AAU*, Amateur Athletic Union – Amatorski Związek Atletyczny USA) – ros. *AAЮ* (ang. *AAU*, Amateur Athletic Union – Любительский атлетический союз); 2. Akronimy-kalki, np. niem. Bundesrepublik Deutschland → *BRD*, pol. Republika Federalna Niemiec → *RFN*, ros. Федеративная Республика Германии → *ФРГ*; 3. Autochtoniczne (tj. rodzime) abrewiatury, np. pol. *BOR*, *COP*, *Desa*, *GUC*, *GUS*, *IPN*, *KBN*, *KOR*, *PAN*, *PAP*, *Polsat*; ros. *БАМ*, *боенприпасы*, *вуз*, *ГАЗ*, *ГАИ*, *гороно*, *горфо*, *гострах*, *иполком*, *КаМАЗ*, *колхоз*, *КраЗ*, *медсанбат* i in. Autor dokonuje dokładnego opisu lingwistycznego ww. grup akronimów.

MAGDALENA POTENTAS*Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy, Siedlce*

**TERMINOLOGIZACJA JĘZYKA OGÓLNEGO
NA PODSTAWIE UNIWERSALNEGO SŁOWNIKA
JĘZYKA POLSKIEGO
(pod red. S. Dubisza, Warszawa 2008 r.)**

W niniejszym artykule podjęto zagadnienie stanu leksyki języka polskiego, a dokładniej obecności w niej jednostek języka specjalistycznego.

T. Smółkowa zwraca uwagę na to, że wiek XX był początkiem rewolucji informacyjnej wywołanej ogólnym postępem naukowo-technicznym. Nastąpił wówczas proces umiędzynarodowienia życia społeczeństwa na świecie i rozpoczęła się ogólnościatowy przepływ informacji. Przyczyniło się to do wielu pozytywnych zmian, takich jak szybszy rozwój cywilizacyjny, naukowy i gospodarczy oraz do powstania nowych pojęć, dla których należało znaleźć nazwę [Smółkowa 2001: 397]. Stąd też stale powiększający się zasób słów. To leksyka jest tą częścią systemu językowego, która ulega największym modyfikacjom czynnie reagując na wszelkie zmiany dokonujące się na świecie. Tym samym leksyka odzwierciedla poziom kultury danego społeczeństwa oraz poziom wiedzy zawodowej przeciętnego użytkownika języka. Postęp naukowo-techniczny stał się źródłem dynamicznego wzbogacenia języka o nowe jednostki leksykalne zapożyczone z języków specjalistycznych.

Skala, na jaką następuje uzupełnienie, wzbogacenie i rozwój leksyki w języku, oraz charakter tych zmian pozwalają stwierdzić, że w języku zachodzi proces wzmożonej terminologizacji języka ogólnego.

„Istnienie wewnętrznych różnicowań w obrębie języka narodowego jest zjawiskiem naturalnym, wynikającym z jego podstawowej funkcji zaspokajania różnych, niekiedy bardzo specyficznych, potrzeb komunikatywnych użytkowników, coraz częściej zależnych również od kanału przekazu informacji [Joachimowska 2004: 361].

Zjawisko otwarcia granic, przyspieszenia i zwiększenia przepływu informacji powoduje, że nie sposób mówić o współtworzeniu kultury w odizolowaniu danego państwa, narodu. Globalizacja w wymiarze zarówno politycznym, gospodarczym, społecznym, jak i technicznym opiera się na integracji w wyżej wymienionych sferach. Dlatego też każdy postęp w funkcjonowaniu współczesnego świata wpływa na powstawanie nowej terminologii.

Terminologia stwarza możliwość współdziałania na szczeblu światowym, co daje wyraz poziomowi zaawansowania społeczeństwa w dobie z informatyzowanego, stale rozwijającego się świata. Dlatego też rozwoju terminologii nie należy rozpatrywać w kategoriach zagrożenia istnienia języków narodowych i zachowania odrębności narodowej. Jak pisze J. Miodek: „językowe potrzeby poszczególnych grup zawodowych są nieporównywalnie większe niż w potocznym języku ogólnym” [Miodek 1983: 77]. Mimo że pogłębiająca się specjalizacja powoduje powstawanie wielu nowych, niekiedy trudnych i dziwnych form nazewniczych, to jednak język ogólny czerpie z terminologii różnych branży. To, co początkowo jest nowym produktem lub zjawiskiem, staje się w coraz większym stopniu obecne w życiu ludzi. Poprzez to przeciętny użytkownik języka zaczyna stosować także bardziej specjalistyczne słownictwo. Nowe standardy oraz pogłębianie specjalizacji w różnych dziedzinach wymagają od ludzi przyswajania języka bardziej wyspecjalizowanego, ścisłego.

Najbardziej dynamiczny rozwój terminologii obserwuje się w krajach, w których dokonywane są osiągnięcia naukowo-techniczne, a co za tym idzie – w krajach rozwiniętych i rozwijających się, w których widoczny jest ogólnie pojęty postęp cywilizacyjny. Rozwój różnych dziedzin nauki i techniki oraz terminologia są ściśle powiązane i wzajemnie uwarunkowane. Z jednej strony oznacza to, że poziom rozwoju i zaawansowania terminologii wskazuje na stopień rozwoju danego kraju w wybranej dziedzinie. Z drugiej zaś strony porządkowanie pojęć i terminów świadczy o zaspokojeniu potrzeb naukowych danej dziedziny, gdyż może przyspieszać jej dalszy rozwój, a także o zaspokajaniu potrzeb wiążących się z rozwojem całości życia gospodarczego i kulturowego narodu [Nowicki 1986: 1].

Najbardziej potrzebną i w miarę aktualną leksykę danego języka oraz kompetencję językową użytkowników odzwierciedlają słowniki objaśniające. Słownik „jest świadectwem rozwoju kultury intelektualnej a zarazem składnikiem tej sfery kultury: jest – wreszcie – zapisem pewnej wiedzy o świecie i ludzkich doświadczeń dotyczących tego świata” [Dubisz 2008: X].

Źródłem materiału do niniejszych rozważań posłużył czterotomowy „Uniwersalny słownik języka polskiego” wydany w 2008 r. pod redakcją S. Dubisza (USJP). Zgodnie z informacją wydawcy zawiera on słownictwo 2 połowy XX wieku oraz początku XXI wieku i uwzględnia zarówno polszczyznę potoczną, jak i oficjalną, ogólną, jak i naukowo-techniczną.

W związku z tym znaczącą pomoc stanowią kwalifikatory. Określają one „zakres stosowalności danych jednostek słownikowych i wartościują je pod względem chronologii występowania, przynależności do odmiany języka, nacechowania emocjonalnego, zróżnicowania środowiskowego, zawodowego i tematycznego oraz zasięgu geograficznego” [Dubisz 2008: XVII].

W wymienionym słowniku występuje leksyka terminologiczna z zakresu następujących dziedzin: anatomia, antropologia, archeologia, architektura, astronomia, astronautyka, bankowość, bibliotekoznawstwo, biochemia, biologia, botanika, budownictwo, chemia, choreografia, drukarstwo, edytorstwo, ekonomia, elektronika, etnografia, farmacja, filatelistyka, filmoznawstwo, filozofia, fizyka, fizjologia, fotografia, genetyka, geodezja, geografia, geologia, górnictwo, handel, historia, hutnictwo, informatyka, jeździectwo (i powożenie zaprzęgami), językoznawstwo, kolejnictwo, kosmetyka, księgowość, kulinaria, leśnictwo, literaturoznawstwo, logika, lotnictwo, łowiectwo, medycyna, meteorologia, mineralogia, przemysł morski, muzykologia, naukoznawstwo, numizmatyka, paleontologia, pedagogika, politologia, prawo, psychologia, pszczelarstwo, radiofonia, rolnictwo, rybołówstwo, rzemiosło, socjologia, sport, przemysł spożywczy, stomatologia, sztuka, teatrologia, technika (i technologia), urbanistyka, weterynaria, włókiennictwo, wojskowość, zoologia, zootechnika, żeglarsstwo.

Jak widać, istnieje ogromna ilość dziedzin nauki oraz gałęzi przemysłu, których słownictwo jest uwzględniane w słowniku. Wzmoczona specjalizacja w poszczególnych branżach powoduje, że powstają coraz węższe dziedziny, dla których tworzy się odrębny zasób leksykalny.

Kierunek rozwoju działalności człowieka wpływa na upowszechnienie wybranych języków specjalistycznych, co znajduje odzwierciedlenie w słownikach. Wynika to także z prestiżu, jakim darzone są niektóre grupy zawodowe, ich znaczenia i przydatności w dzisiejszych czasach (np. ekonomia, informatyka, medycyna), a także z większej dostępności do niektórych dziedzin stanowiących krąg zainteresowań i hobby (np. filatelistyka, jeździectwo i powożenie zaprzęgami, coraz częściej także pszczelarstwo).

Za przedmiot bardziej szczegółowej analizy wybrałam nie całą rozległą terminologię, a tylko mały jej wycinek – terminologię medyczną. Wyrazy i wyrażenia będące stricte terminami bądź takie, które się już zdeterminologizowały, są opatrzone kwalifikatorem „med.” (medycyna, medyczny). Oznaczenie to wskazuje na to, że wyraz jest używany przede wszystkim w języku profesjonalnym lekarzy i osób związanych z medycyną. Zebrany materiał liczy 870 jednostek leksykalnych. Wśród nich są terminy składające się zarówno z pojedynczych wyrazów, jaki i z połączeń wyrazowych. W słowniku umieszczone są spisy skrótów i symboli zastępujących poszczególne wyrazy. Hasła wybranej dziedziny dość często oprócz kwalifikatorów dających charakterystykę stylistyczną, emocjonalną i funkcjonalną zawierają także symbol Δ - oznaczający zestawienie terminologiczne.

Jak wiadomo, słowniki języka ogólnego zawierają słownictwo najbardziej popularne, takie, które powinno być znane wykształconemu

użytkownikowi danego języka. Uwagę zwraca fakt, że w analizowanym słowniku znajduje się bardzo dużo wyrazów, które swoją formą i brzmieniem nasuwają skojarzenia z terminologią pochodzącą z języków specjalistycznych różnych dziedzin, chociaż nie są opatrzone odpowiednimi kwalifikatorami.

Zebrany materiał potwierdza duży udział wyrazów medycznych w języku polskim. Poza tym część leksyki związanej z medycyną jest używana w dwóch, a niekiedy w więcej sferach działalności człowieka. Wśród wyrazów znajdują się takie, które mieszczą się w granicach:

- medycyny i psychologii (np. *agramatyzm, antropofobia, eutanazja*);
- psychologii i medycyny (np. *biseksualizm*);
- medycyny i biologii (np. *aglutynacja*);
- chemii i medycyny (np. *autoklaw*);
- biologii, chemii i medycyny (np. *bakteriobójczy*);
- medycyny i fizjologii (np. *amimia*);
- biochemii i medycyny (np. *antytoksyna*);
- medycyny weterynarii (np. *brucela*);
- weterynarii i medycyny (np. *aspergiloza*);
- medycyny i techniki (np. *bronchoskop, cewnik*);
- medycyny i farmakologii (np. *roztwór fizjologiczny a. sól fizjologiczna*);
- farmakologii i medycyny (*chemioterapia*);
- medycyny i kosmetyki (np. *łojotok*);
- kosmetyki i medycyny (np. *depilacja*);
- prawa i medycyny (np. *deontologia lekarska*);
- medycyny, weterynarii i ogrodnictwa (np. *mikoza*);
- przemysłu spożywczego i medycyny (np. *kaloria*).

Kolejność oznaczeń kwalifikatorami nie jest przypadkowa. Wskazuje na dziedzinę, z której pochodzi pierwsze znaczenie danego pojęcia, lub w której jest częściej stosowana, dla której jest bardziej charakterystyczna.

Dokładniejszy opis stopnia i dynamiki procesu terminologizacji słownictwa języka ogólnego umożliwiła analiza diachroniczna zasobu leksykalnego na podstawie dwóch słowników języka polskiego. Porównanie obecności jednostek języka specjalistycznego pochodzących z terminologii medycznej ze „Słownika języka polskiego” pod red. M. Szymczaka wydanego w 1978 r. z leksyką najnowszego „Uniwersalnego słownika języka polskiego” pokazuje, jakie zmiany zaszły w słownictwie polskim na przestrzeni kilkudziesięciu lat.

W słowniku z 1978 r. wiele spośród wyrazów obecnie określanych jako medyczne nie ma kwalifikatora „med.”, mimo że oznaczają terminy z dziedziny medycyny. Można wymienić wśród nich takie jednostki leksykalne jak: *anatomia, audiologia, astma, apopleksja, bakteriologia, badanie cytologiczne, bronchit, cystografia, dezynfekcja, kardiochirurgia*.

Najnowszy słownik języka polskiego zawiera o wiele bogatszy zasób słów niż słownik opracowany pod red. M. Szymczaka – co jest oczywiste i zgodne

z procesem rozwoju języka i zmianami, o których była mowa wcześniej. Istotny jest jednak charakter tych zmian, a także określenie, o jakiego typu wyrazy wzbogacił się ogólny język polski.

Analizowana leksyka to nazwy chorób, dolegliwości i nieprawidłowości w rozwoju, nazwy ludzi dotkniętych danym schorzeniem, specjalności i lekarzy specjalistów, metod leczenia, różnego rodzaju badań lekarskich i przyrządów do ich wykonywania, a także czynności związanych z leczeniem. Porównanie leksyki ww. słowników pokazuje, że zwiększył się udział wyrazów pochodzących z terminologii medycznej. W słowniku pod red. S. Dubisza jest ich o 21% więcej niż w słowniku pod red. M. Szymczaka. USJP uzupełniono o nowe hasła, które można podzielić na kilka grup. Podstawową grupę nowych jednostek stanowią nazwy określające pojęcia, których powstanie jest uwarunkowane stałym rozwojem medycyny i postępowaniem w różnych jej dziedzinach. Oprócz tego ważnym czynnikiem są warunki życia danej społeczności oraz świadomość higieny i profilaktyki. Stąd też w słowniku pod red. S. Dubisza znalazły się takie hasła jak: *choroba hemolityczna, kriochirurgia, magnetoterapia, mammografia, medycyna nuklearna, objawy błędnikowe, próba ciężowa*. Choroby, nieprawidłowości w rozwoju i próby ich leczenia towarzyszyły ludziom od zawsze, dlatego warto podkreślić, że niektóre wyrazy języka specjalistycznego umieszczone w nowym słowniku określają nie tylko całkowicie nowe zjawiska (nazwy przyrządów, specjalności, metod leczenia), ale dotyczą także takich, które istniały już wcześniej, ale nie były nazwane. Jako przykłady można przytoczyć następujące terminy: *choroby autoimmunizacyjne, cięża jajowodowa*. Dopiero specjalistyczne badania, postęp nauk medycznych i zdobycie dostatecznej wiedzy pozwoliło wyodrębnić taki rodzaj chorób i zaburzeń, co wywołało konieczność przypisania danemu zjawisku odpowiedniej nazwy.

Starsze wydanie słownika uwzględnia nie wszystkie rodzaje aparatury medycznej, badań oraz ich zapisu, np. *bronchografia, bronchoskop, echoencefalogram*.

W słowniku, którego leksyka stanowi przedmiot niniejszych rozważań, jako właściwe terminy występują połączenia wyrazowe składające się z dwóch, trzech lub więcej wyrazów. Wśród analizowanych jednostek leksykalnych występuje tylko 7 terminów składających się z więcej niż dwóch elementów. Są to: *choroba Heinego-Medina, czysty ton serca, egipskie zapalenie oka, lekarz pierwszego kontaktu, migotanie komór (serca), psychoza maniakalno-depresyjna, złamanie kości z przemieszczeniem*. Natomiast przeważającą liczbę stanowią takie, które składają się z dwóch elementów. Są to połączenia rzeczownika (jako nadrzędnego elementu) i przymiotnika (pełniącego funkcję konkretyzującą, rodzajową), np. *blok operacyjny, cięża pozamaciczna, czerwonka bakteryjna*. Oprócz tego znajdują się tu także zestawienia odpowiadające modelowi: rzeczownik + rzeczownik (np. *akcja serca, dioptryka oczu*), czasownik + rzeczownik (np. *postawić, stawiać bańki*).

Pozostałe wyrazy należy traktować jako terminy, które w dużej mierze utraciły swoje znaczenie specjalistyczne. Znaczenie przedstawione w słowniku odbiega od definicji terminologicznej. Wyrazy te mają postać rzeczowników (np. *afazja, dysleksja*), przymiotników (np. *doustny, patologiczny*) oraz czasowników (np. *cewnikować, dezynfekować, łaknąć*).

W obrębie zebranej leksyki można przeprowadzić jej wewnętrzną gradację z punktu widzenia znajomości pojęć przez użytkowników języka polskiego. Jednostkami najbardziej oderwanymi od codziennego życia i najrzadziej stosowanymi w komunikacji, a jednocześnie najbardziej zbliżonymi do terminów są m. in.: *achromatopsja, akinezja, angiografia, balneologia, bariatra, bruceloza, cholecystografia, chrząstniak, czyraczność, desmurgia, diafanoskopia, emezja, entropion, fiberskop, łóżeczko gipsowe, moczówka cukrowa, kinezyterapia, paraplegik*.

Inne wyrazy są na tyle zakorzenione w tradycji narodu, że w miarę upływu czasu prawie utraciły znaczenie terminologiczne. Należą do nich: *alergia, ambulans, amputacja, anemia, antybakteryjny, astma, bakterio-bójczy, bandaż elastyczny, bańka, postawić/stawiać bańki, biegunka, blok operacyjny, bliźnięta dwujajowe, błonica, borelioza, cholera, choroba lokomocyjna, cukrzyca, dawka, dur brzuszny, epidemia, felczer, EKG, fotel dentystyczny, jadłowstręt, malaria, moczyć się, kaszel, lekarz pierwszego kontaktu*. Dotyczą one popularnych zjawisk, obiektów, chorób i realiów współczesnego świata i służby zdrowia, mimo że niektóre są znane chociażby tylko z historii, czy tzw. słyszenia.

Język medycyny, jak pisze J. Doroszewski, „musi stanowić dobre narzędzie rozumowania oraz komunikowania się w środowisku medycznym, a także porozumiewania się lekarzy z pacjentami” [Miodek 1996: 253]. Zwraca się także uwagę, że język medycyny, podobnie jak język każdej dziedziny specjalistycznej, powinien odznaczać się ścisłością, zwięzłością i jednoznacznością. Wszyscy jesteśmy potencjalnymi pacjentami. Oczywiście nie możemy przyswoić sobie całej wiedzy medycznej, ale niektóre pojęcia albo już znamy ze względu na powszechność występowania danego zjawiska lub/ i często stają się znajome ze względu na rozpowszechnienie, nagłośnienie zjawiska przez środki masowego przekazu.

Dlatego też 175 nacechowanych (medycznych) haseł słownikowych w obrębie wybranych 870, mimo opatrzenia odpowiednim kwalifikatorem, wydaje się być znanymi i nie ograniczonymi tylko dla specjalistów w dziedzinie medycyny. Są one zrozumiałe dla użytkowników języka polskiego. Polacy często sięgają do tego słownictwa z pogranicza medycyny i przez to są one coraz bardziej powszechne. Znaczenie, jakie przypisane jest im w USJP ma postać uproszczonego opisu odpowiadającego definicji obowiązującej w terminologii i wynika z częściowo utraconego już znaczenia stricte terminologicznego.

leksyka zamieszczona w spisie występuje nie tylko w tekstach fachowych jako terminologia, ale także w codziennych, potocznych tekstach prasowych, dzięki czemu jest zrozumiała. Materiał prasowy jest dobrą

ilustracją ogólnych tendencji oraz innowacji w języku. Do upowszechnienia leksyki związanej ze zdrowiem i zdrowym stylem życia, a więc wyrazów tematycznie wywodzących się z medycyny, przyczyniają się także kampanie społeczne promujące dbałość o zdrowie oraz publiczne debaty poruszające najbardziej aktualne problemy w zakresie ochrony zdrowia. Stąd upowszechnienie i zbliżenie do słów języka ogólnego pojęć takich jak: *akcja serca, aktywny wypoczynek, anoreksja, choroby kobiece, cytologia, eutanazja, krwiodawstwo, pedofil, przerwanie ciąży, świadome macierzyństwo*. Przywiązywanie coraz większej wagi do wyglądu zewnętrznego oraz wytwarzanie środków poprawiających stan zdrowia i wpływających korzystnie na urodę powoduje, że także pojęcia: *akupresura, aromaterapia, cellulitis, depilacja, dermatolog, jacuzzi, kaloria, kosmetologia czy krioterapia* dla średnio wykształconego człowieka nie są językową nowością i nie stanowią bariery w zrozumieniu tekstu czy wypowiedzi.

Mimo, że niektóre wyrazy utraciły znaczenie terminologiczne, to w dalszym ciągu w kontekstach są one związane z medycyną.

Jako przykład może posłużyć porównanie opisu i definicji połączenia wyrazowego *choroba Heinego-Medina*. W słowniku medycznym pojęcie to jest charakteryzowane jako: „porażenie dziecięce nagminne, ostra wirusowa choroba zakaźna” [www.biomedical.pl/sloownik-medyczny/G.html]. Definicja zawiera także szczegóły dotyczące drogi zakażenia, zapobiegania oraz objawów choroby, a więc dana jest dokładna informacja medyczna [www.sloownik.mesh.pl]. Jak się okazuje, nie wszystkie szczegóły są istotne dla przeciętnego użytkownika języka polskiego. W słowniku języka polskiego choroba ta występuje pod nazwą *heinemedina* i opisana została w następujący sposób: „wirusowa choroba zakaźna występująca głównie u dzieci, charakteryzująca się porażeniami mięśni, niekiedy trwałymi; choroba Heinego-Medina, porażenie dziecięce, polio” [Dubisz 2008: 1127].

W kształtowaniu polskiego nazewnictwa medycznego (lekarskiego) dużą rolę odegrała terminologia łacińska i grecka. Na przestrzeni lat osoby sprawujące pieczę nad językiem medycyny dążyły do unifikacji nazewnictwa, przyczyniając się do stworzenia jednolitego, precyzyjnego kodu językowego. W strukturze analizowanego leksykonu medycznego obejmującego z gramatycznego punktu widzenia rzeczowniki, przymiotniki i niewielką liczbę czasowników, można wyróżnić zarówno wyrazy rodzime, jak i zapożyczone. Leksyka porównywanych słowników różni się także pod względem obecności wyrazów obcego pochodzenia, będących odpowiednikami polskich terminów. Aktualnie w słownikach znajduje się coraz więcej wyrazów zapożyczonych. W przypadku terminów medycznych dowodzi to dbałości o możliwość ich funkcjonowania i rozumienia w środowisku międzynarodowym.

Wiele spośród terminów przejętych przez język ogólny można określić jako zapożyczenia sztuczne (utworzone z obcych elementów, dostosowane do systemu morfologicznego języka rodzimego). Do właściwych zapożyczeń należą, np.: *biofeedback, by-pass, jacuzzi, kolaps*, wprowadzone do języka polskiego w oryginalnej lub nieznacznie zmienionej formie.

Źródłem zapożyczonych wyrazów terminologii medycznej jest ograniczona liczba języków. Należą do nich przede wszystkim: łacina, greka, język angielski, francuski i niemiecki. Stosunek udziału terminów pochodzących z poszczególnych języków przedstawia się następująco: rodzime wyrazy (język polski) – 30%, greka – 34,5%, łacina – 15%, język francuski – 10,3%, język niemiecki – 5,5%, język angielski – 4%, język włoski – 0,5%, język rumuński – 0,09% (jeden wyraz), język syngaleski – 0,09% (jeden wyraz). W statystyce uwzględnione zostały wszystkie formy danych wyrazów – podstawowe i pochodne.

Na dużą liczbę jednostek zapożyczonych z języków obcych wpłynęły także wyrazy złożone z elementów różnych genetycznie. Przykładem mogą posłużyć takie wyrazy i połączenia wyrazowe jak: *automasaż* (składające się z cząstki *auto-*, będącej greckiego pochodzenia, oraz francuskiego słowa *masaż*), *choroby autoagresyjne* (polski wyraz *choroby*, greckie *auto-*, oraz wyraz *agresja* łacińskiego pochodzenia, stanowiący element obecny w wielu językach nowożytnych).

W przypadku większości wybranych wyrazów widoczna i odczuwalna jest ich obcość i „terminowość”. Wynika to z faktu, iż większość wyrazów terminologii medycznej to wyrazy zapożyczone. Jednak rozpowszechnienie danych wyrazów przyczyniło się do tego, że wiele spośród elementów tworzących wyrazy terminologii medycznej obcego pochodzenia stało się czytelnymi i powszechnie znanymi dla polskiego odbiorcy, np. *aeroterapia*, *autoinfekcja*, *bakterioterapia*, *chirurgia urazowa*, *elektromedycyna*.

Wszelkie zapożyczenia są wynikiem współpracy na szczeblu międzynarodowym i tym samym wskaźnikiem stopnia integracji. Wyrazy zapożyczone, rozpowszechnione i funkcjonujące w wielu językach w zbliżonej formie określa się mianem internacjonalizmów [Bartoszewicz 1987: 83]. Aby takie wyrazy spełniały właściwie swoją funkcję – konieczna jest dobra znajomość treści takich określeń oraz sposobu ich użycia. Do internacjonalizmów zaczerpniętych z USJP należą, np.: *alergia*, *autoimmunizacja*, *autoterapia*, *blok*, *chirurgia*, *cyklotymia*, *cystografia*, *dezynfekcja*, *fonokardiogram*, *klinika*, *kosmetologia*, *medycyna*, *perseweracja*, *trepanacja*. Na internacjonalny charakter tych i wielu innych wyrazów wpłynęło pochodzenie od wspólnego języka.

Przejawem internacjonalizacji w języku polskim są głównie prefiksy i sufiksy (pochodzące z języka greckiego i łacińskiego). W przebadanym materiale należą do nich takie elementy derywacyjne jak: *a-*, *audio-*, *anty-*, *bio-*, *de-*, *makro-*, *mikro-*, *re-*, *-graf*, *-grafia*, *-izm*, *-log*, *-skopia*.

Przez długi czas nazewnictwo medyczne było ograniczone do tych dwóch języków. Terminologia języka greckiego i łacińskiego stanowiła podstawę terminologii medycznej [Miodek 1996: 253]. Ma to i obecnie odbicie np. w nazwach chorób. Dla właściwego odczytania wyrazu czy też domyślenia się jego znaczenia niewątpliwie pomocna jest znajomość języków obcych. Wspomniane wyżej języki stanowią bazę dla słownictwa medycznego, a nowo powstające wyrazy pochodzą ze współczesnych języków, głównie

angielskiego, francuskiego i niemieckiego, które przecież także czerpią z łaciny i greki.

Umiejętność terminologii stanowi ważne narzędzie porozumiewania się, a wypracowanie wspólnego języka specjalistycznego jest konieczne dla prawidłowej i łatwiejszej komunikacji w obrębie cywilizacji, która jest wspólnym osiągnięciem całej ludzkości [Stoberski 1982: 5-47].

Stopień internacjonalizacji wpływa na informacyjność danego języka. Obecnie przepływ informacji jest na tyle szybki, że odpowiednie zmiany w leksykonie warunkują właściwy kierunek ewolucji języka.

Odrębną grupę wyrazów pochodzących z języka medycznego stanowią pojęcia, dla których określenia zostały wykorzystane nazwy własne. W zależności od pojęć, jakie te wyrazy nazywają, można wymienić tu kilka grup. Po pierwsze, nazwy chorób mające postać połączeń wyrazowych składających się z polskiego elementu *choroba* oraz z nazwiska uczonego, który odkrył, bądź jako pierwszy opisał dane schorzenie, np. *choroba Alzheimera*, *choroba Basedowa*, *choroba Creutzfelda-Jakoba*, *choroba Parkinsona*. Po drugie, nazwy chorób, które stały się wyrazami pospolitymi, pochodzące od nazwisk, np. *brucelozę* (od angielskiego nazwiska Bruce), *daltonizm* (od angielskiego nazwiska Dalton). Oprócz tego w zebranych materiale jest jeden wyraz nazywający urządzenie wykorzystywane w medycynie powstałe od nazwiska wynalazcy – *jacuzzi* (od włoskiego nazwiska Jacuzzi), obecnie funkcjonujący już jako nazwa firmowa. Do ostatniej grupy można zaliczyć wyraz *ebola*, utworzony również od nazwy własnej, od hydronimu Ebola (nazwy rzeki w Afryce).

Jednak równoległe z nazwami obcego pochodzenia funkcjonują także nazwy polskie. Należy traktować je jako dublety, czyli wyrazy o identycznym znaczeniu, z których jeden jest wyrazem rodzimym, a drugi – zapożyczonym.

Przykładów jest wiele: *achylia* (bezsoczność), *ambliopia* (niedowidzenie), *anuria* (bezmocz), *arterioskleroza* (miażdżyca), *botulizm* (*choroba kielbasiana*), *bradykardia* (rzadkoskurcz), *embolia* (zator), *farmakomania* (lekomania), *glaukoma* (jaskra), *koma* (śpiączka), *mikrocefalia* (małogłowie), *miopia* (krótkowzroczność), *tachykardia* (częstoskurcz).

W wydaniu słownika języka polskiego sprzed 30 lat nie występują takie dublety polskich nazw jak: *albuminuria* (jako określenie białkomoczu), *furunkuloza* (czyrączność), *enterobioza* (owsica), *farmakomania* (lekomania), *fototerapia* (światłolecznictwo).

Zdecydowanie rzadszymi są przypadki braku polskich wariantywnych nazw, np. *choroba św. Wita* (płasawica), *jęczmyk* (jęczmień).

Największa liczba zapożyczonych jednostek leksykalnych – to hasła na literę „A”, „E”, „F”, a więc głoski obecne w językach o zasięgu światowym. Do rodzimych należą wyrazy zaczynające się na literę „Ł” – charakterystyczną dla polskiego alfabetu, nie mającą odpowiednika graficznego w językach zachodnich, z których elementy najczęściej przedostają się do innych

systemów językowych (np. *łaknąć, lojotok, łuszczycą*), a także na połączenie liter „Cz”, jako cechę polskiej ortografii (np. *częstoskurcz, czyrak*).

Warto zwrócić uwagę na liczbę form tworzonych dzięki zabiegom słotwórczym języka polskiego, czyli form pochodnych od niektórych wyrazów, które znacznie wzbogaciły zasób słownictwa polskiego. Na tle zasobu leksykalnego słownika Szymczaka, wyrazy pochodne uwzględnione w słowniku z 2008 r. stanowią bardzo liczną grupę.

Do takich form należą przede wszystkim przymiotniki tworzone od nazw chorób, schorzeń lub przyrządów (np. *akupunkturowy, anencefalowy, anty alergiczny, antybakteryjny, atopowy, bezinwazyjny, bioenergoterapeutyczny, biseksualny, czyrakowaty, krioterapeutyczny, meteotropowy, kosmetologiczny, koronograficzny, patronażowy, perseweracyjny*), nazwy lekarzy tworzone od specjalności i metod leczniczych (np. *akupunkturzysta, energoterapeuta, paradontolog*), nazwy określające pacjentów tworzone od nazw chorób, którymi są dotknięci (np. *anorektyk, meteoropata, paraplegik*), co ważne, także żeńskie odpowiedniki nazw określających osoby (np. *akupunkturzysta, anorektyczka, energoterapeutka*), i inne. Formy te powstają przy wykorzystaniu zabiegów słotwórczych, charakterystycznych dla języka polskiego. Głównym sposobem budowy nowych wyrazów oraz dostosowywania obcych leksemów do zasad fonetyki i gramatyki języka polskiego jest sufiksacja. Najczęściej spotykane sufiksy to: -n(y), -ow(y), -ic(a), -ość, -k(a), -t(a), -tk(a), -yst(a), -ystk(a).

Bogactwo form pochodnych znacznie poszerza zasób leksykalny danego języka i świadczy o produktywności wyrazów podstawowych. Określanie pojęć przy pomocy wyrazów, które będą nie tylko nazywać, ale i stanowić podstawę dla nowych wyrazów, jest jednym z wymogów terminologii. Analiza zebranego materiału pokazuje, iż w przypadku terminów medycznych jest on realizowany. Tak, na przykład, wyraz *alergia* dał podstawę takim jednostkom leksykalnym jak: *alergiczny, alergik, alergizować, alergolog, alergologia, alergologiczny*.

Jednostki będące jeszcze niedawno neologizmami leksykalnymi o ograniczonym zasięgu stosowania, dziś stają się wyrazami ogólnymi, przynależącymi do różnych odmian języka. Analiza wybranej leksyki oraz porównanie opisu jej znaczenia z definicjami terminologicznymi, pozwala stwierdzić, że stanowi ona uproszczenie języka specjalistycznego, ale jednocześnie, mimo małej precyzyjności objaśnień, stanowi namiastkę wiedzy specjalnej.

Wielu badaczy języka zwraca uwagę na przedostawanie się terminologii do słownictwa języka ogólnego, co potwierdza materiał zebrany do niniejszej pracy. Zjawisko takie jest nieuchronne. Wywołane jest to wzrostem znaczenia nauki i techniki [Kurkowska, Skorupka 2001: 103]. w dzisiejszych czasach i ułatwionym dostępem do różnych osiągnięć, a medycyna należy do prężnie rozwijających się dziedzin o dużym znaczeniu i prestiżu. To także odgrywa niemałą rolę w podejmowaniu decyzji o włączaniu słownictwa medycznego do języka ogólnego.

Na podstawie wyżej przedstawionych przykładów łatwo zauważyć, że poszerzenie sfery funkcjonowania terminologii w języku ogólnonarodowym prowadzi także do procesu determinologizacji. W wyniku tego procesu wyrazy ze specjalistycznym znaczeniem stają się wyrazami o charakterze uniwersalnym, o stosowalności nie ograniczonej do konkretnej dziedziny specjalistycznej. Niekiedy następuje także ich neosemantyzacja za pomocą metafory i metonimii, w wyniku których leksyka nabiera przenośnego znaczenia. Jednak materiał umieszczony w słowniku nie zawiera wyraźnych przykładów neosemantyzacji. Najbogatszym źródłem wyrazów z tak zmienionym znaczeniem mógłby posłużyć język prasy.

Przygotowując wydanie USJP autorzy opierali swoją pracę na założeniach ujętych w cytowanym niżej fragmencie:

„Konstrukcja «Uniwersalnego słownika języka polskiego» opiera się na następujących kryteriach: stopnia upowszechnienia prezentowanego słownictwa, wariantowości słownictwa współczesnej polszczyzny ogólnej, zakresu chronologicznego zasobu leksykalnego ostatniego pięćdziesięciolecia, optymalnej liczebności haseł w słowniku średnim, normatywno-dydaktycznego charakteru słownika i jego niespecialistyczności (uniwersalności)” [Dubisz 1999: 385].

Słownik zawiera bogaty zasób słownictwa uzupełniony o rozbudowany system kwalifikatorów pozwalających czytelnikowi odnaleźć się w gąszczu nie zawsze zrozumiałych wyrazów. Po zapoznaniu się z leksyką medyczną USJP można powiedzieć, że pracę tę rzeczywiście charakteryzuje aktualność słownictwa z najróżniejszych dziedzin ludzkiej działalności. Pod względem zasobu wyrazów związanych z medycyną słownik osób posługujących się na co dzień językiem polskim jest coraz bardziej rozbudowany i zintelektualizowany. Wiedza naukowa nie jest redukowana, ani izolowana, ale udostępniana szerokim kręgom, które coraz częściej i w coraz większym stopniu odznaczają się znajomością słów będących w swojej dziedzinie terminami.

Aktywne reagowanie na zmiany umożliwia rozwój języka i zachowanie jego aktualności tak, aby był przydatny w komunikacji i jak najlepiej pełnił swoje funkcje. Specjalizacja języka ogólnego jest wynikiem zapotrzebowania społeczeństwa na słownictwo ze znaczeniem zbliżonym do terminologicznego. Rosnące wymagania związane z zatrudnieniem oraz jednocześnie zwiększenie przepływu informacji powodują, że rośnie potrzeba samych członków społeczeństwa na odpowiednie przygotowanie zawodowe oraz intelektualne, sprawność porozumiewania się w świecie pełnym nowych osiągnięć.

Na tej podstawie można powiedzieć, że przenikanie pojęć specjalistycznych z poszczególnych dziedzin i ich terminologii do języka ogólnego jest przejawem procesu terminologizacji języka. Świadczy to o coraz lepszym wykształceniu oraz intelektualnym przygotowaniu osób mówiących po polsku. Należy jednak pamiętać, że większość pojęć specjalistycznych funkcjonujących w języku ogólnym w dużej mierze traci swoje znaczenie terminologiczne – techniczne bądź naukowe.

Zamierzeniem niniejszej pracy było wskazanie na tendencje do terminologizacji w języku polskim, przejawiającej się we włączaniu do słownictwa ogólnonarodowego wyrazów języka specjalistycznego, a dokładniej – języka medycyny, oraz zapożyczaniu zasad tworzenia nowych wyrazów oraz połączeń wyrazowych obowiązujących w terminologii i przenoszenie ich na grunt języka ogólnego. Ze względu na aktualność problematyki związanej z terminologią wywołaną technizacją i tworzeniem coraz bardziej obiektywnej kultury (ze ścisłym opisem rzeczywistości), ciekawym może okazać się także porównanie zjawiska i ocena skali tego procesu w innych językach.

Bibliografia:

Bartoszewicz A., 1987, *Zagadnienia ewolucji współczesnego języka rosyjskiego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Kurkowska H., Skorupka S., 2001, *Stylistyka polska. Zarys*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.

Miodek J., 1983, *Kultura języka w teorii i praktyce*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.

Dubisz S. [red.], 1999, *Nauka o języku dla polonistów*, Książka i Wiedza, Warszawa.

Nowicki W., 1986, *Podstawy terminologii*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.

Miodek J. [red.], 1996, *O zagrożeniach i bogactwie polszczyzny*, Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, Wrocław.

Szymczak M. [red.], 1978, *Słownik języka polskiego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Stoberski Z., 1982, *Międzynarodowa terminologia naukowa: problemy, postulaty, oczekiwania*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Dubisz S. [red.], 2008, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Michalewski K. [red.], 2004, *Współczesne odmiany języka narodowego*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Bartmiński J. [red.], 2001, *Współczesny język polski*, Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.

www.biomedical.pl/sloownik-medyczny

www.sloownik.mesh.pl

MARTYNA KLEJNOWSKA*Uniwersytet Warszawski, Instytut Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej*

О ЗАИМСТВОВАНИЯХ В ТЕРМИНОЛОГИИ ЦЕННЫХ БУМАГ

В развитии лексики данного языка можно выделить две основные тенденции: первая связана с ростом национальных элементов языка, другая – с ростом заимствований. В представленной работе мы определим понятие «заимствование», опишем причины заимствований в русском языке и способы заимствования лексики, приведем признаки отличающие заимствования от исконной лексики, а также попытаемся выделить в терминологии связанной с ценными бумагами заимствованные термины и представить классификацию данных заимствованных терминов по языку-источнику.

Заимствование является способом обогащения лексического состава языка. Изучение иноязычных заимствований имеет длинную историю так как с XVIII в. этот вопрос привлекал внимание российских и зарубежных лингвистов. «Для развития почти каждого языка процесс заимствования слов из других языков вполне естественен и обычен» [Крысин 2008: 4]. Согласно Л.П. Крысину заимствование это: «процесс перемещения различных элементов из одного языка в другой. Под различными элементами понимаются единицы различных уровней структуры языка – фонологии, морфологии, синтаксиса, лексики, семантики» [Крысин 1968: 270]. О.Э. Бандарец считает что, процесс заимствования иноязычной лексики присущ каждому языку, потому что они не существуют в полной изоляции. Не существуют языки в которых нет заимствований [Бандарец 2008: 8]. В свою очередь Л.И. Рахманова и В.Н. Суздальцева утверждают, что заимствование слов это процесс, отражающий отношения между народами в разные периоды их истории [Рахманова, Суздальцева 1997: 92]. Процесс заимствования играет значительную роль в пополнении терминологии, связанной с ценными бумагами в русском языке. Это можно объяснить тем, во многих языках терминология, связанная с ценными бумагами представляет собой сложившуюся терминосистему, которая предлагает готовые обозначения.

Языковеды выделяют разные причины заимствований. Л.П. Крысин в своей статье *Иноязычные слова в современном русском языке* говорит о внешних (неязыковых) и внутренних (языковых) причинах. К внешним причинам относятся: наличие политических, экономико-промышленных и культурных связей между народами. Внутренние причины это: «потребность уточнить или детализировать соответствующее понятие, ограничить некоторые смысловые оттенки, прикрепив их к разным словам» [Крысин 1986: 273], тенденция к замене двучленного наименования одночленным (заимствуемое слово короче собственного). М.А. Брейтер выделяет следующие причины заимствований: отсутствие соответствующего понятия в когнитивной базе языка-рецептора; в случае сосуществования заимствования и исконного слова или ранее освоенного наименования англицизмы обозначают западную реалию или стилистическую маркировку текста, а русские эквиваленты используются для описания русской действительности; выражение позитивных или негативных коннотаций, которыми не обладает эквивалентная единица в языке-рецепторе [Брейтер 1997: 132-135]. В свою очередь, по мнению И.А. Дьякова выступают такие причины как: активизация связей с Западом и изменения в менталитете россиян (что влияет на количество заимствованных слов). Кроме того, что касается англицизмов, в России все больше жителей говорит по-английски и поэтому использует заимствования. «Многие лингвисты указывают на престижность английского слова в некоторых ситуациях по сравнению с русским» [Дьяков 2003: 35-43].

Имея в виду все это, причины появления заимствований в области ценных бумаг очевидны. Явления, которые называют эти термины являются результатом влияния на экономику России со второй половины 80-х годов распространенных в Европе и США механизмов финансового и экономического управления [Крысин 2008: 10].

Для того чтобы считать данное слово заимствованным оно должно характеризоваться следующими признаками: «графемно-фонетическая передача иноязычного слова средствами заимствующего языка; соотнесение его с определенными грамматическими классами и категориями; семантическая самостоятельность слова, отсутствие у него дублетных синонимических отношений со словами, существующими в языке-заимствователе; для термина – регулярное употребление в определенной терминологической сфере» [Крысин 1968: 282]. В лингвистике выступают разные способы классификации заимствований. Заимствования можно подразделить по: языку-источнику, сфере функционирования лексических единиц, степени освоения иноязычной лексики языком-реципиентом [Бондарец 2008: 11]. Существуют три основных способа заимствования лексики: калькирование, транскрипция, транслитерация. Кроме того заимствование может быть

непосредственным (слова из одного языка проникают прямо в другой) или через язык-посредник (через посредство третьего языка).

Одним из способов проникновения заимствованных слов в русский язык является калькирование. Существуют словообразовательные кальки, возникающие в результате буквального перевода данного иноязычного слова на русский язык по частям: суффикса, приставки, корня при точном повторении способа его образования и значения напр. англ. *sky-scraper* в русском языке имеем кальку небоскреб.

Транскрипция (фонетический способ) – это такой тип заимствования словарной единицы, при котором сохраняется ее звуковая форма (иногда немного изменяется произношение в соответствии с фонетическими особенностями языка, в который данное слово заимствуется). Из английского языка напр. заимствованы слова баскетбол (англ. *basketball*), офис (англ. *office*), бизнес (англ. *business*).

Транслитерация – это способ заимствования, при котором заимствуется написание иностранного слова. Следовательно буквы заимствуемого слова заменяются буквами родного языка. При транслитерации заимствуемое слово читается согласно правилам чтения в родном языке. Методом транслитерации из английского языка в русский заимствованы напр. слова сувенир (англ. *souvenir*), мотель (англ. *motel*), клуб (англ. *club*). Таким методом были заимствованы тоже некоторые имена собственные: Лондон (англ. *London*), Вашингтон (англ. *Washington*) [Розенталь, Голуб, Теленкова 2002: 60].

Заимствованные термины чаще всего отличаются от исконной лексики какими-то фонетическими или грамматическими чертами. Л.И. Рахманова и В.Н. Суздальцева приводят в своем пособии следующие признаки, которые могут помочь в процессе различия заимствованных слов от исконно русских. Это в частности:

1. Начальное **а-**. Что касается терминологии связанной с ценными бумагами к терминам, в которых выступает начальное «а» относятся в частности: *андеррайтер, андеррайтинг, акционер, акция, авизо, ависта, аваль, ажио, акцепт, ассимиляция*. Исконно русские слова с начальным **а-** единичны; это главным образом служебные слова, междометия и др.
2. Наличие в слове звука (буквы) **ф**. В случае терминологии ценных бумаг это в частности термины: *трансферт, фьючерс, форвард* и др.
3. Сочетание **ке** в корне: брокер и т.д.
4. **Зияние**, т.е. соседство двух (и более) гласных в корне слова: *ваучер, акционер, акция, облигация, ажио* др.
5. **Удвоенный согласный** в корне: *варрант, андеррайтер, кроссинг, инкассо, ретратта, индоссамент, аллонж, ассимиляция, эмиссия* [ср. Рахманова, Суздальцева 1997: 94].

Язык ценных бумаг содержит огромное количество заимствований. Термины, принадлежащие к сфере ценных бумаг происходят в частности из английского, латинского, немецкого, французского и итальянского языков. Ниже мы приводим анализ терминов, связанных с ценными бумагами по языку-источнику. Основными источниками, которые послужил для анализа было пособие Л.П. Крысина, *Толковый словарь иноязычных слов*, *Этимологический словарь русского языка* Г.А. Крылова и *Этимологический русскоязычный словарь Фасмера*.

Из английского языка в русскую терминологию ценных бумаг вошли следующие термины:

- АДР (от англ. ADR – American Depositary Receipt)
- Андеррайтер (от англ. underwriter)
- Андеррайтинг (от англ. underwriting)
- Брокер (от англ. broker < ст. фр. brocouer – торговец вином). В этом случае английский язык выступает как язык посредник.
- Бум (от англ. boom)
- Варрант (от англ. warrant – правомочие, основание)
- Ваучер (от англ. voucher – поручитель, ручательство)
- ГДР (от англ. GDR – Global Depositary Receipt)
- Дилер (от англ. dealer)
- Дисконт (от англ. discount)
- Клиринг (от англ. clearing – производить расчеты)
- Кроссинг (от англ. crossing)
- Лот (от англ. lot)
- НАСДАК (от англ. NASDAQ – National Association of Dealers Automated Quotation)
- Форвард (от англ. forward)
- Фьючерс (от англ. future).

Небольшая часть английских слов вошла в русский язык уже в Петровскую эпоху. Значительно большее число английских заимствований падает на XIX век. Но особенно интенсивно проникновение английских слов в XX и XXI веке [Рахманова, Суздальцева 1997: 100].

Непосредственно из немецкого заимствованы такие слова как:

- Вексель (от нем. wechsel=обмен). Заимствовано в Петровскую эпоху (то есть когда в государстве возникли товарно-денежные отношения, потребовавшие документов такого рода, как вексель).
- Маклер (от нем. Makler). Заимствовано в эпоху Петра I. Происходит из нижние немецкого или голл. makleaar.

Отдельные немецкие слова стали проникать еще в древнерусский язык, но усилилось их вхождение (уже в русский язык) с середины XVII – начала XVIII века. Этому способствовало расширение связей со стра-

нами Западной Европы вообще, оседание немецких мастеров в Московской Руси и реформы Петра I [Рахманова, Суздальцева 1997: 99].

Из итальянского заимствованы следующие термины:

- Авизо (от ит. *aviso*).
- Ависта (от ит. *a vista*).
- Валюта (от ит. *valuta*). Словарь Фасмера говорит также о посредничестве немецкого языка.
- Инкассировать (от ит. *incassare* – класть в ящик).
- Инкассо (от ит. *incasso*).
- Ретратта (от ит. *ritratta*).
- Тратта (нем. *Tratte* < ит. *tratta* – переводить по векселю). Немецкий выступает как язык посредник.
- Трассант (нем. *trassant* < ит. *trassante* – переводящий по векселю)
- Трассат (от нем. *trassat* < ит. *trassare*)

Заемствования из французского языка включают термины:

- Аваль (от фр. *aval*).
- Акционер (от фр. *actionnaire*).
- Аллонж (от фр. *allonge* – надставка).
- Биржа (нидерл. *beurs*, нем. *Bürse* < фр. *bourse*). Согласно Фасмеру вероятно из голл. *beurs* или нем. *Bürse* от франц. *bourse* "кошелек, биржа", которое восходит к фамилии купеческой семьи *van der Burse* в Брюгге (XIII в.).
- Бланк (от фр. *blanc*) – допускают прямое заимствование из франц. *blanc* "белый". Согласно Фасмеру возможно, из нем. *Blanko* „незаполненный вексель или уполномочивающий документ, в который фамилия может быть вписана позже”.
- Бона (от фр. *bon*).
- Депозитарий (от фр. *depositaire*).
- Коносамент (от фр. *connaissement* – знать, быть осведомленным).
- Транш (от фр. *tranche* – отсекать, отрезать). Заимствовано в петровскую эпоху.

Много французских слов было заимствовано в Петровскую и особенно в послепетровскую эпохи.

В терминологии ценных бумаг наблюдается много заимствований из латинского языка н. п.:

- Ажио (от лат. *aggio*).
- Акцепт (от лат. *acceptus* – принятый).
- Акция (от лат. *actio*) через голл. *aktie*, нем. *Aktie* или польск. *akcja*.
- Ассимиляция (нем. *Assimilation*, фр. *assimilation* < лат. *assimilatio*).
- Дивиденд (от лат. *dividendum* – „участие в прибыли”). Из франц. *dividende*, возможно через нем. *Dividende*.

- Домицилий (от лат. *domicilium* – жилище, жилье, местопребывание).
- Индекс (нем. *Index* < лат. *index* – указатель, список). Немецкий выступает как язык посредник.
- Индоссамент (нем. *Indossament*, фр. *endossement* < лат. *in* – на + *dorsum* – спина, поверхность).
- Курс (фр. *cours*, нем. *Kurs* < лат. *cursus*).
- Облигация (от лат. *obligatio* = обязательство), вошло в русский язык из польского *obligacja* или голландского *obligatie*.
- Опцион (нем. *Option* < лат. *optio* – выбор, посредством). Немецкий выступает как язык посредник.
- Ремитент (от лат. *remittens* – отсылающий).
- Сертификат (от лат. *certum* – верно, действительно + *facere* – делать, через фр. *certificat*).
- Спекулянт (нем. *Spekulant* < лат. *speculans* – высматривающий).
- Трансферт (фр. *transfer* < лат. *transferre* – переносить, переводить).
- Цессия (фр. *cession* < лат. *cessio* – уступка, передача).
- Эмиссия (нем. *Emission* < фр. *emission* < лат. *emissio*)

Латынь это язык Древнего Рима. Большинство латинских слов стало проникать в древнерусский, а затем в русский язык, когда латынь была уже мертвым языком. Входили они через языки-посредники, сначала через старославянский язык, затем через польский, немецкий, французский и др. [Рахманова, Суздальцева 1997: 99].

Из греческого заимствовано слово синдикат (от фр. *syndicat* или нем. *Syndica* < греч. *syndikos* действующий сообща)

Существует также термин, происхождение которого точно не определено. Это термин чек (у Фасмера из персского *sak* "документ, договор", заимствовано через англ. *check* "чек" или вероятно, через арабское посредство); у Крысина от англ. *check*.

Большинство из выше упомянутых терминов появилось в русском языке посредством транскрипции и транслитерации. Транскрипцию можно н. п. заметить в следующих терминах: андеррайтер, андеррайтинг, ажио, бум, курс, чек и др. Транслитерация выступает в большинстве заимствованных терминов, в частности в таких терминах как: АДР, ависта, аваль, бланк, брокер, валюта, варрант, дилер, инкассо, кроссинг, маклер, НАСДАК, лот, форвард и др.

Мы проанализировали этимологию 55 заимствованных терминов из области ценных бумаг. Анализ показывает, что самое большое количество терминов происходит из латинского (31%) и английского (29%) языков. Мы отдаем себе отчет в том, что выступает больше заимствований в терминологии ценных бумаг, однако анализу подверглись самые существенные. Что касается словарей мы нашли 11 из выше перечисленных терминов в *Этимологическом русско-*

язычном словаре Фасмера, 2 термина в *Этимологическом словаре русского языка* Г.А. Крылова и 50 терминов в *Толковом словаре иноязычных слов* Л. П. Крысина.

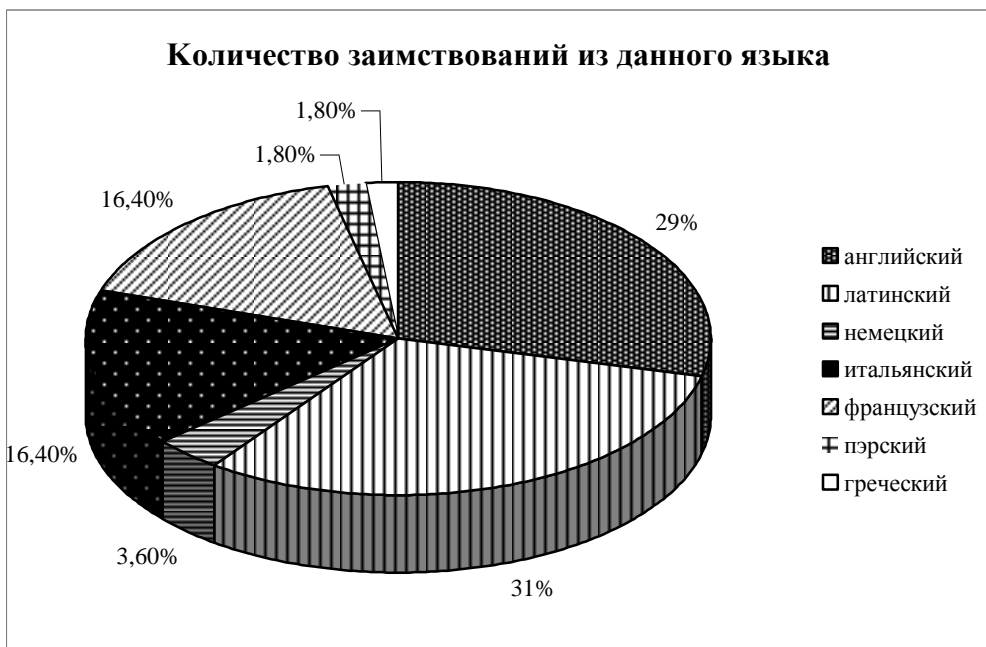

Рис. 1. Классификация терминов на основании языка, из которого происходят.

Библиография:

Luciński K., 2009, *Языковые заимствования и ментальность*, Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego.

Акуленко В.В., 1976, *Лексические интернационализмы и методы их изучения* [в:] «Вопросы языкознания», Москва: Наука, с. 50-64.

Бондарец О.Э., 2008, *Иноязычные заимствования в речи и в языке: Лингвосоциологический аспект*, Таганрог: Издательство Таганрогского государственного педагогического университета.

Брейтер М.А., 1997, *Англицизмы в русском языке*, Владивосток: Диалог.

Дьяков А.И., 2003, *Причины интенсивного заимствования англицизмов в русском языке*, [в:] «Язык и культура», Новосибирск, с. 35-43.

Крылов Г.А., 2005, *Этимологический словарь русского языка*, Санкт-Петербург: Victory.

Крысин Л.П., 1968, *Иноязычные слова в современном русском языке* [в:] «Современный русский язык, Лексикология, Фразеология, Лексикография», Санкт-Петербург, с. 270-282.

Крысин Л.П., 2000, *Толковый словарь иноязычных слов*, Москва: Русский язык.

Крысин Л.П., 2008, *Слово о современных текстах и словарях. Очерки о русской лексике и лексикографии*, Москва: Знак.

Рахманова Л.И., Суздальцева В.Н., 1997, *Современный русский язык, учебное пособие*, Москва: МГУ.

Розенталь Д.Э., Голуб И.Б., Теленкова М.А., 2002, *Современный русский язык*, Москва: Айрис-Пресс.

Интернет-источники:

Этимологический русскоязычный словарь Фасмера, доступ 17.11.2010, адрес: <http://www.slovopedia.com/>.

STANISŁAW SZADYKO*Uniwersytet Warszawski, Instytut Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej*

О СТРАТЕГИИ ПИСЬМЕННОГО ПЕРЕВОДА АББРЕВИАТУР

Объектом нашего исследования будут проблемы письменного перевода сложно-сокращенных слов, которые появляются в современных языках в процессе аббревиации как способ создания единиц вторичной номинации. Эмпирический материал для нашей статьи, т.е. общеупотребительные аббревиатуры, был выписан из польских и русских специальных текстов, связанных с профессиональным языком делового общения (т.н. бизнеса), юридическим, медицинским и техническим технолектами.

„По имевшимся на 1983 год данным, – пишет С.В.Гринева-Гриневич – объем письменных переводов в мире колебался от 20 до 60 млрд слов в год и ежегодно увеличивался на 10%. По этим же данным, в области перевода было занято свыше 260 тысяч человек, и это обходилось в сумму свыше 3 млрд долларов. По несколько более поздним данным – на 1987 год, до 75% времени, затрачиваемого на перевод, уходит на перевод терминов. Поэтому не случаен постоянный интерес переводчиков и терминоведов к проблемам перевода специальной лексики” [Гринева-Гриневич 2008: 241].

Из вышесказанного следует мысль, что подготовка хороших профессиональных переводчиков давно уже стала одной из самых важных экономических задач любой страны, которая активно участвует в международном разделении труда. Рыночная экономика нуждается в переводчиках, хорошо подготовленных к переводу специальных текстов с родного языка на иностранный (иностранцы) и с иностранного (иностранцев) на родной. Все, без исключения, переводчики, из своей переводческой практики, знают, что аббревиация составляет объективную переводческую проблему, которая может представлять для них трудность независимо от уровня их подготовки, предпочитаемых тематик, видов и направлений перевода. Причем тезис о том, что предпочитаемые тематики у переводчика появляются в процессе практической

работы, в то время как при его подготовке упор делается именно на навыки освоения нового материала, которые впоследствии помогают ему начать работу практически в любом секторе народного хозяйства, практически никем не оспаривается. Это означает, что, идентифицируя некую проблему как общепереводческую, т.е. характерную для всего корпуса определенного специального языка, а не для какого-либо отдельного корпуса данного технолекта, необходимо искать такое решение этой проблемы, которое не за-висело бы от тематики перевода, точная классификация которой в большинстве случаев вообще представляется проблематичной [Ельцов 2005: 6].

Для современного языка, по мнению многих лингвистов и представителей переводческого сообщества, характерно одно явление, которое ранее не было так ярко выражено, как в конце XX столетия и в начале XXI века. Оно заключается в том, что открывающиеся для людей во всем мире новые возможности общения, связанные с техническим прогрессом, с бурным развитием науки и техники, с терминологическим бумом, с изменениями на международной политической арене, с глобализацией, с рыночной экономикой, с международным торговым обменом, способствуют все более активному взаимопроникновению и взаимовлиянию различных специальных языков¹⁶, еще в недалеком прошлом характерного лишь для определенных социальных или профессиональных групп.

Не вдаваясь в разбор теоретических вопросов, согласимся на мнение специалистов о сущности и целях перевода. Это нам поможет лучше разобраться в вопросах перевода аббревиатур и графических сокращений, в анализе тех своеобразий, которые появляются в процессе переложения текста, содержащего сокращения.

„Перевести – значит выразить верно и полно средствами одного языка то, что уже выражено ранее средствами другого языка”, – пишет А.В.Федоров [Федоров 1968: 15]. И далее: „Для практики перевода отсюда вытекает конкретный вывод о необходимости такого выражения мысли подлинника на другом языке, которое доносило бы ее до читателя со всей полнотой, отчетливостью и действенностью, присущей ее выражению в оригинале. Отсюда же и необходимость соответствия перевода норме того языка, на который сделан перевод. Таково основное условие понятности и перевода, его доступности для читателя” [Федоров 1968: 17].

Эти известные и правильные положения должны быть применены и к письменному переводу всевозможных аббревиатур (акронимов, сокращенных и сложносокращенных слов), а также графических сокращений.

¹⁶ В современной лингвистике специальные языки называются также подъязыками, технолектами, поли-технолектами, профессиональными языками, ЯСЦ (языками для специальных целей), LSP (Language for Special Purposes).

В лингвистической и методической литературе на настоящий момент не существует научного описания стратегии перевода графических сокращений [Шадыко 2010: 133-143] и всякого рода аббревиатур, так как до сих пор на повестку дня не был поставлен вопрос о том, что аббревиация является объективной трансляторической трудностью и перевод сокращенных слов существенно отличается от трансляции лексических единиц полной номинации. Как известно, аббревиация является процессом создания *вторичной номинации*, которая ведет к образованию сокращенного варианта исходной лексики. Она традиционно связана с действием закона языковой экономии, заключающегося в стремлении к передаче максимального объема информации посредством минимального количества языковых средств, и может быть обусловлена определенной прагматической направленностью субъекта речи к окружающей действительности. На современном этапе акронимизация и аббревиация получили столь широкое распространение, особенно в профессиональных языках и их специальных текстах, чтобы при построении модельной стратегии письменного перевода сокращений обязательно учитывать прагматические мотивы аббревиационного действия.

Общим для разных предлагаемых многими лингвистами структурных классификаций аббревиатур является противопоставление типа инициальных, т.е. алфавитических, другим типам неинициальных сложносокращенных слов. Мы убеждены, что при идентификации акронима перед началом перевода специального текста или же непосредственно в процессе трансляции для переводчика наиболее важно, является ли аббревиатура инициальной, так как только в этом случае он (т.е. переводчик) в состоянии точно определить границы аббревиатурных элементов. В связи с тем, что в неинициальных сложносокращенных словах не только не существует четких правил или же хотя бы доминирующих тенденций разграничения аббревиатурных элементов, расшифровка таких сложносокращенных слов должна в среднем занимать время, несопоставимое с выполнением требования соответствия перевода оригиналу во времени в письменном переводе.

Исследователи придерживаются мнения, что лексико-семантическая связь между сокращением и его полным наименованием обязательно существует, однако она может быть неявной для реципиента сообщения. Как известно в настоящее время бурно развиваются специальные языки, характеризующиеся большой насыщенностью терминологией и аббревиатурами. В современных специальных текстах появляется огромное количество разных структурных типов сокращений. Именно эти специальные тексты вызывают дополнительную трудность в письменном переводе аббревиатур, т.е. практическую неограниченность современной деривационной базы акронимизации. Ей могут подвергаться даже предикативные конструкции.

Разного рода сокращения не должны больше считаться исключительно способом достижения экономии языковых средств, хотя, естественно, акронимизация в любом виде обеспечивает реализацию данной задачи, и трудно даже предположить, что автор нового акронима, в момент его создания, не намерен придать своему тексту большую краткость, лаконичность и сжатость. Трудно также полагать, что он может спокойно отнестись к возможности потери какой-либо информации, которой может быть чревата аббревиация. Однако в процессе лексикализации сокращений, когда они укрепляют свои позиции в корпусе общеупотребительных лингвистических средств и подвергаются постепенной демотивации, аббревиатуры в принципе утрачивают связь с личностью своего автора. В данный момент они также могут утрачивать или вообще утрачивают определенную часть изначально заложенной в них информации. В принципе, это происходит именно тогда, когда акроним, порождается небольшой группой профессионалов, которые характеризуются таким-же эмпирическим опытом. Именно такая группа специалистов может сокращать и часто сокращает определенные частотные языковые структуры без потери важной для них информации, которые в дальнейшем по каким-либо причинам переходят в разряд общеупотребительных единиц. На начальной стадии употребления данной аббревиатуры-неологизма вся информация, которую носители данного специального языка, где она была порождена, воспринимали имплицитно, она должна быть зафиксирована в явном виде для пользования в ментальном пространстве реципиентов, которые не всегда обладают соответствующим опытом, концептов, устанавливающих и поддерживающих связи между сокращенной единицей и ее полным наименованием. Данная деривационная процедура существует до тех пор, пока акроним прочно не закрепится в языке. Тогда эта процедура применяется все реже и реже, пока данные деривационные связи между аббревиатурой и ее полным наименованием вообще не перестают выражаться эксплицитно. Можно надеяться, что когда эксплицитное изложение мотивационных и семантических связей сокращенной единицы с ее полным наименованием уже прекратилось, эти связи были сформированы и даже закрепились в ментальном пространстве не только каждого переводчика, который может столкнуться в своей переводческой деятельности с данным акронимом, но и каждого реципиента, для которого предназначен этот специальный текст. Можно ли в данной ситуации предъявить к читателю или к переводчику претензии по незнанию полного наименования той или иной сокращенной единицы? Нам кажется, что такие претензии будут справедливы далеко не всегда. Ведь, именно переводчик, обеспечивающий общение в определенной и достаточно узкой сфере чело-веческой деятельности, будет всегда стремиться к тому, чтобы быть в курсе всех тех изменений, которые происходят в данной области знаний и влекут за собой изменения

в терминологическом и аббревиатурном составе того специального языка, который обслуживает данную сферу действительности. Сущность самой переводческой деятельности связана с выполнением значительно более широкой и более сложной, в настоящее время, задачи, т.е. обеспечения межкультурной коммуникации.

Нам кажется, что наиболее точное определение сокращенных единиц дается современным русским языковедом Е.Н.Ожоговым. В его очень интересной кандидатской диссертации на тему акронимов в специальном военном языке можем прочесть следующее: „Аббревиация есть процесс создания единиц вторичной номинации, заключающийся в сокращении линейной длины исходного наименования и приводящий в результате использования ряда формальных операций к образованию сокращенного структурного варианта этого наименования” [Ожогин 1999: 18]. Исходя из этого определения, нам кажется, что сущность аббревиации и вытекающие из нее свойства акронимов не позволяют приравнять их к лексическим единицам полной номинации, т.е. к терминам, к словам, к композитам или к словосочетаниям.

Нам кажется, что сокращенная единица представляет собой проблему для переводчика именно только тогда, когда значение ее денотата этому переводчику не известно. Таким образом ее когнитивная обработка при переводе не отличается от переработки любых других лексических единиц полной номинации. Перевод акронимов изучается уже достаточно давно. В основном он касается проблем аббревиации не в языке вообще, а в конкретных специальных языках, в которых количество применяемых сокращенных единиц очень велико, и их употребление частотно, например, в терминологии военных и технических специалистов, в языке делового общения, в юридическом и медицинском языке, в языке информатики, интернета и др. [Бондаренко 1990; Борисов 1966; Борисов 1972; Димитрова 2005; Ельцов 2003, 2004, 2005; Нелюбин 1983; Ожогин 1999а; Пыриков 1984; Солопов 1989; Шевчиньска 1996; Шевчук 1983; Шевчук 1985].

Однако при постановке вопроса о переводе сокращенных единиц речи мы встречаемся и с такими специфическими явлениями, которые отсутствуют в других случаях. Перевод текста, составленного из обычных слов, может породить множество крупных и мелких проблем относительно стиля, системы образов, языковых особенностей и других черт произведения или специального текста. Но среди них не будет проблемы о признании или непризнании за теми или иными словами права на существование. А между тем многие аббревиатуры постоянно находятся под угрозой анафемы. К обычному вопросу при анализе перевода *Правильно ли использовано то или иное слово?* прибавляется другой – *существует ли вообще такое слово?* Таким образом, если пригодность обычного слова для перевода проверяется в двух измерениях – по его семантическим возможностям и по стилистической ценности, – то аббревиатура сначала должна доказать,

что она – слово, а потом пройти все другие проверки. И тут вновь возникает известный вопрос: *А судьи кто?* Языковая практика показывает, что сокращения, будучи составным элементом речи и письма, поддаются переводу. Они могут иметь точный смысловой объем, так и определенную стилистическую ценность; в их употреблении могут наблюдаться типичные стилистические неточности и т.д.

Учитывая специализацию профессиональных текстов, преобладающее количество аббревиатур (свыше 90%), принадлежит к одному из четырех следующих специальных языков:

1. К научно-техническому технолекту, охватывающему все сферы нашей действительности, неразрывно связанные с нынешним научно-техническим развитием. К данному специальному языку принадлежат почти 44% всех накопленных нами аббревиатур, напр.:

- ABS (układ przeciwblokujący hamulców) – АБС (антиблокиро-вочная тормозная система);
- LHC (Wielki Zderzacz Hadronów) – БАК (Большой адронный коллайдер (*ускоритель заряженных частиц на встречных пучках*));
- LRB (lotnicza rakiet balistyczna) – АБР (авиационная баллистическая ракета) и др.

Следует особо подчеркнуть факт, что к данной категории аббревиатур принадлежат термины, которые представляют свыше 110 научно-технических областей человеческой деятельности. Однако наибольшую группу составляют акронимы связанные с информатикой, напр.:

- DBA (administrator bazy danych) – АБД (администратор базы данных);
- IC (układ scalony) – ИС (интегральная схема);
- IS (Służba Informacyjna) – ИС (информационная служба);
- NDPF (Narodowe Centrum Przetwarzania Danych) – НЦОД (Национальный центр обработки данных);
- ZBD (zautomatyzowana baza danych) – АБД (автоматизированная база данных) и др.

2. К специальному языку делового общения, т.е технолекту связанному с финансами, банковским делом и биржами; европейской интеграцией и Евросоюзом; межкультурной коммуникацией в бизнесе; торговыми переговорами и решением конфликтов в этой сфере, а также с коммерческой корреспонденцией. К данному специальному языку принадлежат около 30% всех накопленных нами аббревиатур, напр.:

- ADB (Arabski Bank Rozwoju) – АБР (Арабский банк развития);
- CIT (podatek dochodowy od osób prawnych) – НДС (налог на доходы юридических лиц);
- MTK (Międzynarodowe Targi Książki) – МКЯ (Международная книжная ярмарка);

- NDC (Narodowe Centrum Depozytów) – НДС (Национальный депозитный центр);
 - PIT (podatek dochodowy od osób fizycznych) – НДФЛ (налог на доходы физических лиц);
 - SBR (Stowarzyszenie Banków Rosji) – АБР (Ассоциация банков России);
 - VAT (podatek od wartości dodanej) – НДС (налог на добавленную стоимость) и др.
3. К медицинскому специальному языку, т.е. к технолекту связанному с профилактикой и здравоохранением. К данному специальному языку принадлежат около 10% всех накопленных нами аббревиатур, напр.:
- EKG, ekg (elektrokardiogram) – ЭКГ (электрокардиограмма);
 - IBRO (Międzynarodowa Organizacja Badania Mózgu) – МОИМ (Международная организация для исследования головного мозга);
 - ISC (Międzynarodowe Towarzystwo Kardiologiczne) – МКО (Международное кардиологическое общество);
 - NRL (Naukowa Rada Lekarska) – УМС (Ученый медицинский совет) и др.
4. К юридическому технолекту принадлежит группа аббревиатур, насчитывающая около 6% всех акронимов, напр.:
1. ICJ (Międzynarodowa Komisja Prawników) – МКЮ (Международная комиссия юристов);
 2. IPM (Instytut Prawa Międzynarodowego) – ИМП (Институт международного права);
 3. KKW, kkw. (kodeks karny wykonawczy) – УИК (Уголовно-исполнительный кодекс);
 4. OIML (Międzynarodowa Organizacja Metrologii Prawnej) – МОЗМ (Международная организация законодательной метрологии);
 5. SN FR (Sąd Najwyższy Federacji Rosyjskiej) – ВС РФ (Верховный суд Российской Федерации) и др.

Лингвисты, занимающиеся иноязычными общепринятыми сокращениями, обращают внимание на то, что существуют три следующих способа их перевода:

1. Перевод аббревиатуры с образованием соответствующего акронима в русском языке, напр.:

- AFIA> Amerykańskie Stowarzyszenie Ubezpieczycieli Zagranicznych (из англ. AFIA> American Foreign Insurance Association) = ААЗСО > Американская ассоциация по заграничным страховым операциям;
- AIDS> zespół nabytego braku odporności (из англ. AIDS> Acquired Immune Deficiency Syndrome) = СПИД> Синдром приобретенного иммунодефицита;
- AMA> Amerykańskie Stowarzyszenie Marketingowe (из англ. AMA> American Marketing Association) = ААМ> Американская ассоциация по маркетингу;

- AMA> Amerykańskie Stowarzyszenie Lekarskie (из англ. AMA> American Medical Association) = ААМ> Ассоциация американской медицины;
- CIA> Centralna Agencja Wywiadowcza (из англ. CIA> Central Intelligence Agency) = ЦРУ> Центральное разведывательное управление;
- FR> Federacja Rosyjska = РФ> Российская Федерация;
- WNP > Wspólnota Niepodległych Państw = СНГ > Содружество Независимых Государств и др.

2. Перенос исходной формы аббревиатуры в текст перевода. Этот процесс может происходить с применением транслитерации или без нее, напр.:

1. ABEDA> Arabski Bank Rozwoju Gospodarczego Afryki (из англ. ABEDA> Arab Bank For Economic Development in Africa) = АБЕДА> Арабский банк экономического развития Африки;
2. ACCESS> Zautomatyzowany System Elektroniczny Skanowania (из англ. ACCESS> Automatic Computer-Controlled Electronic Scanning) = АКЕСС> Автоматическая электронная система сканирования;
3. ENOC> Europejskie Narodowe Komitety Olimpijskie (из англ. ENOC> European National Olympic Committees) = ЕНОК> Европейские национальные олимпийские комитеты;
4. FAFT> Grupa Zadaniowa do spraw Prania Pieniędzy (из англ. FAFT> Financial Action Task Force) = ФАТФ> Группа по борьбе с финансовыми преступлениями; Финансовый отряд борьбы с отмыванием денег;
5. GATS> Układ Ogólny w sprawie Handlu Usługami WTO (из англ. GATS> General Agreement on Tariffs and Trade WTO) = ГАТС> Генеральное соглашение по торговле услугами WTO;
6. GATT> Układ Ogólny w sprawie Taryf Celnych i Handlu (из англ. GATT> General Agreement on Tariffs and Trade) = ГАТТ> Генеральное соглашение по тарифам и торговле;
7. IARU> Międzynarodowa Unia Radioamatorów (из англ. IARU> International Amateur Radio Union) = ИАРУ> Международный радиолобительский союз;
8. IATA> Międzynarodowe Zrzeszenie Przewoźników Powietrznych (из англ. IATA> International Air Transport Association) = ИАТА> Международная ассоциация воздушного транспорта и др.

3. Перевод акронима с образованием описывающего дено- тат словосочетания в языке перевода, напр.:

- АБСАК> Ассоциация бирж Средней Азии и Казахстана = Stowarzyszenie Giełd Azji Środkowej i Kazachstanu;
- АБТ> автоматизация банковских технологий = automatyzacja technologii bankowych;
- БСП> Банк содействия приватизации = Bank Wspierania Prywatyzacji;

- ВВЦ > Всероссийский выставочный центр = Ogólnorosyjskie Centrum Wystawiennicze;
- ВГД > внутриглазное давление = ciśnienie śródgałkowe;
- КИМ > коэффициент использования материалов = współczynnik zużycia materiałów;
- КИО > Конструкторско-исследовательский отдел = dział konstrukcyjno-badawczy;
- КИП > кислородно-изолирующий прибор = przyrząd tlenowo-izolujący и др.

Все эти разновидности втекают в той или иной мере почти во всех стилях речи. Разумеется, одни сокращения имеют сравнительно узкие границы обращения, другие употребительны во всех слоях носителей языка. Конечно, отличительной чертой нашего времени является интенсивное развитие специальных языков, в связи с огромным накоплением научных знаний, в частности, в области информатики, техники, медицины, права, рыночной экономики, банковского дела, бирж, финансов, а также делового общения и многих других. Это развитие сопровождается возникновением большого числа новых понятий и представлений. Возрастает также количество специальных обозначений, в том числе разного рода сокращенных дериватов, усложняется терминологическое поле специальной лексики. В связи с постоянно возрастающим интересом к экономическим, техническим, юридическим и правовым проблемам, глобализации, необходимости международного сотрудничества, обмена информацией и взаимопонимания между специалистами иностранный язык становится для них повседневным рабочим инструментом, а это, в свою очередь, делает необходимым изучение терминологии (особенно разного рода сокращений и аббревиатур), используемой специалистами данной области, ее упорядочение и стандартизацию, а также приведение ее в соответствие с терминологией их родного языка. Результатами так хорошо выполненной научной деятельности могут, и будут пользоваться, все переводчики, в своей благородной и нужной, в настоящее время, трансляторической деятельности [Шадыко 2006: 5-6].

Литература:

Борисов В.В., *Передача на русском языке иностранных названий сокращений и условных обозначений*, „Словарь-справочник названий образцов вооружения и боевой техники капиталистических стран и основных фирм, производящих вооружение”, Москва 1966, с. 5-13.

Борисов В.В., *Аббревиация и акронимия. Военные и научно-технические сокращения в иностранных языках*. Воениздат. Москва 1972, сс. 320.

Бондаренко А.А. С.П.Свердлов. *Способы передачи иноязычных аббревиатур в русском языке*, „Русское языкознание”, Киев 1990, вып. 20, с. 25-30.

Грачев М.А. *Происхождение и функционирование русского АРГО*. АКД. Санкт-Петербург 1995 сс. 25.

Гринев-Гриневиц С.В. *Терминоведение. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений*. Москва 2008.

Димитрова Н.М. *Сокращения в произведениях П.Г.Вудхауза: толкование и перевод*. „XXXIV Международная филологическая конференция. Вы. 2. Актуальные проблемы переводоведения. 14-19 марта 2005 г. Санкт-Петербург”, с. 118-123.

Ельцов К.А. *Динамика когнитивной обработки аббревиатур в процессе перевода*. „Языковое сознание: устоявшееся и спорное. XIV Между-народный симпозиум по лингвистике и межкультурной коммуникации”. Институт языкознания РАН. Москва 2003а, с. 84.

Ельцов К.А. *Контекстуальный и поэлементный анализ в процессе расшифровки аббревиатур*. „Актуальные проблемы преподавания практического курса перевода в вузе. Материалы научно-практической конференции”. Академия ФСБ РФ, Москва 2003б, с. 49.

Ельцов К.А. *Общие проблемы разработки переводческой стратегии*. *Сборник научных статей адъюнктов*, Военный университет, Москва 2004, ч. 2, с. 53.

Ельцов К.А. *Стратегия перевода аббревиатур*. АКД. Военный университет, Москва 2005, сс. 25.

Нелюбин Л.Л. *Перевод и прикладная лингвистика*. Москва. Высшая школа 1983.

Ожогин Е.Н. *Аббревиатуры в военном подъязыке*. Кандидатская диссертация. Москва. Военный университет 1999, сс. 194.

Ожогин Е.Н. *Аббревиатуры в военном подъязыке*. АКД. Москва: Военный университет 1999, сс. 25.

Пыриков Е.Г. *Сокращенные слова в языках с иероглифической и алфавитной системами письма*. АКД. Москва 1984, сс. 26.

Солопов В.И. *Образование и лексикализация аббревиатур в устной военной коммуникации*. АКД. Москва 1989, сс. 27.

Шевчиньска К. *Аббревиация в современной терминологии бизнеса и маркетинга*. Доклад на V Международной конференции „Семантика языковых единиц”, Москва 1996, с. 191.

Шадько С. *Zasady tłumaczenia skrótów graficznych w rosyjskich i polskich tekstach specjalistycznych*, „Translatoryka: Konceptje – Modela – Analizy. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesor Barbarze Z. Kielar z okazji 80. rocznicy urodzin”, Warszawa 2010, с. 133-143.

Шадько С. *Аббревиация в специальных языках (на материале русского языка)*. KJS. Варшава 2006, сс. 312.

Шевчук В.Н. *Относительно статуса аббревиатур в английском языке и их перевода на русский язык*. „Система языка и перевод”. Москва: МГУ 1983, с. 43-54.

Шевчук В.Н. *Военно-терминологическая система в статике и динамике*. АДД. Москва: Военный институт 1985, сс. 56.

Федоров А.В. *Основы общей теории перевода*. (Лингвистический очерк), Москва 1968, сс. 279.

HANNA WADAS-WOŹNY*Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy, Siedlce*

ТЕКСТ В ТЕОРИИ ПЕРЕВОДА – ИНСТРУМЕНТ ПОНИМАНИЯ И ПИСЬМЕННЫЙ ДОКУМЕНТ

Проблема текста, понимаемого как законченная последовательность высказываний, объединённых смысловыми связями, – является одной из центральных проблем теории перевода. Именно текст предстает перед переводчиком как объект восприятия на первом этапе перевода и именно текст является синтетическим целым на заключительном этапе перевода. В целом же всякий процесс перевода текста включает три стадии (этапа): 1) восприятие и понимание исходного текста, 2) переосмысливание на языке перевода смысла воплощённого в исходном тексте, 3) продуцирование текста перевода.

Теория перевода и лингвистика текста обнаруживают много точек соприкосновения. Несомненно, что теория перевода, как не раз отмечалось, должна учитывать некоторые существенные параметры текстов. Среди них: разные способы маркированности зачина и концовки текста; способы маркирования переходов между внутренними подразделениями текстов; темпоральные связи: относительные времена, последовательность событий, выражающаяся порядком слов; пространственные связи: индикаторы расстояния; идентификация участников событий; различные средства эмфатического выделения отдельных элементов текста: сложные синтаксические структуры, иерархия которых маркирует место участников и событий в описываемой ситуации; сопричастность создателей текста к описываемым событиям. [Бабенко и др., 2007: 25]

В ряде работ делается важный для теории перевода вывод о многоплановости и «сверхсуммарности» смыслового содержания текста. При этом под сверхсуммарностью подразумевается несводимость смысла текста к сумме смыслов его конститuentов [Швейцер, 1988: 31]. При этом важно не только то, что выражается эксплицитно, но и то, что подразумевается. В этой связи уместно вспомнить слова И.Р.Гальперина о роли подтекста, сосуществующего с вербальным выражением, сопутствующего ему и реализующему намерение

создателя текста. Выдвигаемое им положение о «содержательно-подтекстовой информации» как об органической части смыслового содержания текста имеет самое непосредственное отношение к переводу [Гальперин, 1981: 78].

Разработкой проблем связи типологии текста с теорией перевода занимается ряд ученых (К.Райс, А.Нойберг, Ю.В.Ванников), выдвигающих собственные типологии текстов, подразумевающие деление текстов по их отношению/принадлежности к тому или иному типу/жанру. Рассматривая вопросы связи перевода с лингвистикой текста, теория перевода опирается на выработанные к настоящему времени главные постулаты и научные положения лингвистической теории текста.

Лингвистика текста (иначе *текстология*) современной лингвистики получила признание и бурное развитие в 60–70-е годы XX в. В течение довольно длительного времени языкознание было сосредоточено на изучении одной из двух взаимосвязанных сторон языка – языковой системы. Но начиная со второй половины 60-х годов центр внимания лингвистов переносится на вторую сторону этого единства – речевую деятельность и ее продукт – связный текст. «Текст, – пишет Г.А.Золотова в предисловии к сборнику «Синтаксис текста», – получает признание как одна из важнейших лингвистических категорий, поскольку языковая система в процессе коммуникации реализуется не в изолированном предложении, а в текстах разного типа и назначения». [См. Новое в зарубежной лингвистике, 1986: 9].

Камнем преткновения современной текстология остаётся дефиниция самого понятия *текста*. В понимании текста в современной текстологии наметилось три подхода:

1. Представление текста как коммуникативной единицы.
«Текст – это сообщение, существующее в виде такой последовательности знаков, которая обладает формальной связностью, содержательной цельностью и возникающей на основе их взаимодействия формально-семантической структурой» [Лукин, 1984: 5].
«Текст – это сообщение (то, что сообщается) в письменной форме; 2) текст характеризуется содержательной и структурной завершенностью; 3) в тексте выражается отношение автора к сообщаемому (авторская установка). На основе приведенных признаков текст можно определить как сообщение в письменной форме, характеризующееся смысловой и структурной завершенностью и определенным отношением автора к сообщаемому» [Лосева, 1980, с. 4].
«В свете коммуникативного подхода текст можно определить как речевое произведение, концептуально обусловленное (т. е. имеющее концепт, идею) и коммуникативно ориентированное в рамках определенной сферы общения, имеющее информативно-смысловую и прагматическую сущность (она может быть и нулевой)» [Болотнова, 1989, с. 10].

«Текст – идеальная высшая коммуникативная единица, тяготеющая к смысловой замкнутости и законченности, конституирующим признаком которой является связность, проявляющаяся каждый раз в других параметрах, на разных уровнях текста и в разной совокупности чистых связей» [Кожевникова, 1979: 66].

«Понятие «текст» не может быть определено только лингвистическим путем. Текст есть прежде всего понятие коммуникативное, ориентированное на выявление специфики определенного рода деятельности. Иными словами, текст как набор некоторых знаков, текст как процесс (порождение знаков коммуникатором и восприятие-оценка его реципиентом) и продукт знаковой и паразнаковой деятельности коммуникатора и реципиента (для последнего он выступает каждый раз в качестве переструктурированного продукта) является в контексте определенной реализацией некоторого текстуалитета. Под последним... следует понимать абстрактный набор правил, определяющих и формальные, и содержательные параметры существования некоторого конкретного текста» [Сорокин, 1982: 66].

В приведенных определениях допускаются, с нашей точки зрения, следующие методологические просчёты: 1) текст не содержит сообщения и, следовательно, не является коммуникативной единицей; 2) текст – категория не производная (альтернативная); текст – не произведение речи, а продукт речевой деятельности, результат человеческого промысла, исключительно смысловая категория; 3) текст не имеет отношения к семиотике – знаковому представлению действительности; текст принадлежит области информатики – физическому или метафизическому (фигуральному, виртуальному) выражению реальности или описанию её; текст – сама реальность или её свидетельство.

2. Понимание антикоммуникативной сущности текста, рассмотрение его в информативно-смысловом аспекте. Наиболее последовательно трактовка текста как «дела» даётся И.Р.Гальпериным, хотя и в приведенном ниже определении текст всё же трактуется посредством концепта «произведение».

«Текст – это произведение речетворческого процесса, обладающее завершенностью, объективированное в виде письменного документа, литературно обработанного в соответствии с типом этого документа, произведение, состоящее из названия (заголовка) и ряда особых единиц (сверхфразовых единств), объединенных разными типами лексической, грамматической, логической, стилистической связи, имеющее определенную целенаправленность и прагматическую установку» [Гальперин, 1981: 33].

Позитивными моментами приведенного определения, с нашей точки зрения, являются: 1) связь с текста с процессом речи – текст порождается речью, а не производится (делается) в ней;

2) документально-архаический (а не дискурсивно-исторический) статус текста; 3) прагматическая ориентированность текста (текст – инструмент, т.е. то, чем понимают реальность).

Несомненно позитивным является также понимание текста:

а) как структурно-смысловой иерархической единицы: *«Под текстом понимается реализованное в речи и оформленное в структурном и интонационном отношении иерархически построенное смыслообразование [Алпатов, 1977: 19].;*

б) как хранилища закодированной информации:

«...Текст предстает перед нами не как реализация сообщения на каком-либо одном языке, а как сложное устройство, хранящее многообразные коды, способные трансформировать получаемые сообщения и порождать новые, информационный генератор, обладающий чертами интеллектуальной личности. В связи с этим меняется представление об отношении потребителя и текста. Вместо формулы: «потребитель дешифрует текст» – возможна более точная: «потребитель общается с текстом». Он вступает с ним в контакты. Процесс дешифровки текста чрезвычайно усложняется, теряет свой однократный и конечный характер, приближаясь к знакомым актам семиотического общения человека с другой автономной личностью» [Антипов и др., 1989].

в) как синтетического продукта, состоящего из специфических текстопорождающих единиц:

«Текст (от латинского textus – ткань, сплетение, соединение) можно определить как объединенную смысловой и грамматической связью последовательность речевых единиц: высказываний, сверхфразовых единиц (прозаических стрóf), фрагментов, разделов и т. д.» [Солганик, 2000: 16].

3. Смещение при определении текста коммуникативного плана и информативного аспекта языка/речи:

«Текст представляет собой основную единицу коммуникации, способ хранения и передачи информации, форму существования культуры, продукт определенной исторической эпохи, отражение психической жизни индивида и т. д.» [Белянин, 1988: 6].

«Текст представляет собой почти жестко фиксированную, передающую определенный связный смысл последовательность предложений, связанных друг с другом семантически, что выражено различными языковыми способами» [Откупщикова, 1982: 28].

«В данной работе текст будет пониматься как некое упорядоченное множество предложений, объединенных различными типами лексической, логической и грамматической связи, способное передавать определенным образом организованную и направленную информацию. Текст есть сложное целое, функционирующее как структурно-семантическое единство» [Тураева, 1986: 11].

Главное методологическое заблуждение в приведенных определениях текста заключается, с нашей точки зрения, в смешении категорий субстанции и формы. Будучи категорией субстанции, текст по сути не должен допускать логического определения (*“Текст – это...”*), а только номинативно-субстанциальную дефиницию (*Текстом называется...*).

В многочисленных исследованиях текста обращается внимание на его семантику, коммуникативные свойства; учёные пытаются проводить анализ текста (дискурсивный, автоматический), отыскивают в нем парадигматические отношения. Между тем, правомерно думать, что в текстологических исследованиях необходимо исходить, прежде всего, из того, что текст – категория **с и н т е т и ч е с к а я**. Этот момент, в частности, свидетельствуется этимологией термина *текст*: лат. *textum* – ткань; связь; соединение, слог, стиль; *texere* – ткать; сочетать, сочинять, слагать. Синтетическая и смысловая сущность текста предусматривает рассмотрение его в аспекте центральной категории мышления, без которой невозможна ни одна мысль, – категории референциального тождества (а не не концепта семантического различия).

Анализ – даёт знание и значение, синтез же связан с пониманием (восприятием) и смыслом. По этой причине текст – категория не семантическая, а **прагматическая**. Текст – не речевое волевое действие (целесообразное произведение), а кратный речевой акт (операция), в котором реализуется то или иное намерение говорящего или пишущего. Именно **актовый статус текста** связывает его с категорией права, и возникающими юридическими аспектами рассмотрения его как «дела».

Текст и составляющие его единицы являются выражением мысли и смысла, в отличие он коммуникативных дискурсивных (рассудочных) элементов языка, имеющих значение. Воспринимать текст необходимо *событийно* – как часть реальности, к которой продуцент текста оказывается причастным, или фактографически – как свидетельство реальности, которое воспринимается читателем. Именно последний аспект придаёт тексту документальный статус.

Обычно под текстом понимается всякая записанная речь, а также часть такой записи (*текст протокола, текст поэмы, читать текст* [ТСИС: 765]). Записанный на бумажном носителе текст – зафиксированная (снятая) речь. Речь же – процесс. Процессуальная сущность речи проявляется в том, что *«речь идёт»*. И хотя выражение *«Речь идёт о...»* (ср. пол. *Chodzi o...*) мы применяем чисто технически, тем не менее, существенно то, что речь и составляющие её единицы – выражения – имеют свой «ход» (ср.: *ходовое выражение*).

Далеко не всё то, что написано, обладает правом называться текстом. Нельзя согласиться с весьма распространённым утверждением, что текст состоит из предложений – предложение же «выражает законченную мысль». Во-первых, заблуждение в том, что субстанциальная (текучая) мысль не может быть **законченной**. Мысль

как процесс может исчерпать себя или быть прервана. Человек по своей воле не может ни начать думать, ни закончить думать по той причине, что мышление не является действием. Нельзя также заставить себя или кого-нибудь думать. Мы можем попробовать приступить к осмыслению чего-л., спровоцировать ту или иную мысль. Мысль свободна – она не подвластна нашим желаниям, т.е. не принадлежит миру ожиданий.

Во-вторых, предложение как коммуникативная форма является рече-мыслительной категорией. В предложении что-то утверждается или отрицается, о чем-то сообщается. Предложение имеет целью убедить кого-то в чём-то, однако предложение ничего не удостоверяет – мысль в нём не формулируется, не звучит. В этом легко убедиться. Предложение «*Я завтра пойду в библиотеку*» – коммуникативная форма, передающая сообщение. Нет необходимости быть мыслителем, чтобы сделать такое сообщение. Состоящее из слов предложение – дискурсивная форма языка, характеризующаяся свойством коммуникативности, т.е. служащая средством общения.

Слово – это средство, текст же является категорией инструментальной. Текст – не средство общения и трактовки действительности, а инструмент понимания и интерпретации реальности. Средство мы используем (ср.: *мыло* – моющее средство), инструмент применяем (ср.: *шило*).

Главный критерий, позволяющий отличить инструментальные единицы речи от функциональных средств языка, состоит в том, что текстовые единицы (выражения, дескриптивы) и сам текст нельзя использовать. Выражение *использованное письмо* будет некорректным. Прочитанное письмо – не является письмом использованным. Также нельзя использовать и фрагменты текста (имена собственные, крылатые выражения). Текстовые единицы не используются, а применяются (употребляются).

Знаменательным для понимания сущности текстопорождающих единиц является тот факт, что текстопорождающие единицы применяются в заголовках – они номинативны по своей сути. Предложение же к подобной роли приспособлено быть не может. Минимальным текстом мы назовём единицу, обладающую завершённым суммарным смыслом.

Разграничение текста и дискурсивной речи можно проиллюстрировать на следующем примере.

Надпись в маршрутном такси: «**РАЗГОВОРЫ ПО МОБИЛЬНОМУ ТЕЛЕФОНУ МЕШАЮТ РАБОТЕ ВОДИТЕЛЯ**». Данная конструкция является косвенным замечанием, как бы напоминанием (памяткой), реализующим намерение ненавязчивого (некатегорического) влияния на пассажиров через возбуждение их эмпатии к работе водителя. Подобное замечание не содержит свойств коммуникативности: оно не содержит сообщения, не навязывает волю

водителя – не заставляет, т.е. не представляет собой определённого речевого действия. Данное замечание обладает нравственной ориентацией – апеллирует, скорее, к совести пассажиров, ненавязчиво запрещающая им пользоваться телефонами.

Данное замечание не является категорически (прямым) запретом на применение телефона в салоне маршрутки. Категорический запрет мог бы быть реализован в конструкции типа *«Разговаривать по телефону в салоне категорически запрещается»*. Запретную роль мог бы сыграть также и рисунок с перекрестным крест-накрест телефоном.

И в косвенном замечании с его моральным аспектом, и в прямом запрете, обладающий той или иной перспективой (в том числе административной или юридической) принятия мер к пассажирам, нарушающим его, не задействована воля. Данные феномены обладают оперативным статусом – являются актами разума. Отличие действия от операции и заключается в разграничении установки «позволено-не позволено» от императива «разрешено-запрещено».

Подобное разграничение является фундаментальным в связях-взаимодействиях человека с окружающим миром. Р.Декарт отмечает, что человеку присущи два модуса мышления – восприятие разума и действие воли: «все имеющиеся у нас модусы мышления сводятся к двум основным: один из них восприятие, или операция разума, другой – воление, или действие воли. Ведь ощущение и чистое разумение – всё это лишь различные модусы восприятия, подобно тому как желать, испытывать отвращение, утверждать, отрицать, сомневаться – это различные модусы воления» [Декарт, 1989: 327].

Категорические запреты и косвенно-дескриптивные акты речи являются единицами неинтенциональными, т.е. текстовыми. Дискурсивой формой в описанной ситуации было бы предложение со сказуемым в форме повелительного наклонения, напр.: *«Не разговаривайте в салоне такси по мобильному телефону»*, или: *«Убедительная просьба не разговаривать в салоне такси по телефону»*, или: *«Давайте не будем разговаривать в салоне такси по телефону»*. Приведенные возможные коммуникативные формы, будучи речевыми действиями, не выражают запрет или разрешение – посредством их осуществляется волеизъявление водителя.

Коммуникативная форма имеет своей целью вербальное воздействие на того, на кого она направлена. Информативно-текстовые формулы рассчитаны или на косвенное влияние, или на оперативное вмешательство. Первые – рефлексивны, вторые – активно-реактивны. Причем как акция, так и реакция может быть проявлена аффективно. Так, формула *«Я люблю яблоки»* описывает известное состояние говорящего и является реактивом, способным или не способным породить ответную реакцию рецептора. Аффективный потенциал данной формулы может быть увеличен – возможны разные её версии – выражения аффективного состояния: *«Ах, как я люблю яблоки!»*, *«Нет ничего на свете вкуснее яблок!»*, *„Мат*

chrapkę na jabłka». Подобные выражения являются ситуативными - в них эксплицируется позитивное «как», связанное с реализацией намерения говорящего и открывающее неограниченные возможности для «версификации» на тему «яблоки».

Ситуация сменяется положением (целеполагание) в предложении «*Дай мне яблоко*». Это форма не допускает аффективных «вариаций на тему». Возможны только различные её варианты, в зависимости от степени вежливости того, кто просит, напр.: *Дайте мне яблоко. Дайте мне, пожалуйста, яблоко, Не дадите ли вы мне яблоко?* и т.д. Вежливость усиливает коммуникативный эффект использования форм дискурсивной речи. Такой эффект как концепт из области формы, всегда бывает внешне обусловленным. Наоборот, аффект – категория внутреннего состояния – порождается субстанцией речи, и связан с влиянием на состояние участников речи, их особенностями. Насколько информативным для рецептора является выражение, т.е. насколько он способен проникнуться истинными мотивами происходящего, настолько реальная ситуация в нём найдёт отклик и породит аффективное высказывание. Аффективные формулы речи являются текстопорождающими.

Текстопорождающая речь должна рассматриваться не как речевое действие (что сделал? – сказал), а как оперативное предпринятие, которое реализуется физическим субъектом речи на свой «страх и риск». Именно как пластическое «дерзкое» предприятие понимает речь Г. Гадемер: «Основу языка, похоже образует способность слов, вопреки определённости своих значений, быть неоднозначными, т.е. спорность любого слова располагать гибким веером значений, и в этой именно гибкости прочувствуется своеобразная дерзость такого предприятия, как речь» [Гадемер, 1991: 58].

Текст как речемыслительная антикоммуникативная (информативная) категория и составляющие его единицы противопоставляются многочисленным дискурсивным формам речи, содержащим сообщение, имеющим значение и служащим целям коммуникации.

Мысль может быть высказана. В отличие от предложения высказывание является вместилищем (категорией) мысли. Подобно тому как жидкость, не имея формы может влиться в любую ёмкость-фигуру, субстанция мысли способна обрести то или иное звуковое воплощение. Воплощение мысли – не условный знак, служащий отражением действительности, а предназначенная для восприятия реального мира смысловая фигура. Интернациональный «залотой» фонд человеческих мыслей, дошедших к нам из глубокой древности или открытых в наше время, хранится в текстах – феноменах общечеловеческой культуры.

Итак, текст как категория прагматики, не имеет отношения к форме; текст – категория субстанции речи. Язык в трактовке Ф. де Соссюра как «система» знаков предстаёт как форма. «С какой бы стороны ни подходить к языку лексической или грамматической – он всюду и всегда являет то же сложное равновесие взаимно обусла-

вливающих себя элементов. Иначе говоря, язык есть форма, а не субстанция. Необходимо как можно глубже проникнуться этой истиной, ибо все ошибки нашей терминологии, все неточные наши характеристики явлений языка коренятся в том невольном предположении, что в языковом факте, феномене есть какая-то субстанциональность» [цит. по Засорина, 1974: 70].

Из признания субстанциальной или субстанциональной сущности текста следует, что он должен обладать всеми необходимыми параметрами физической или метафизической субстанции – того, что причастно бытию.

Необычайно существенным моментом текстологии является **понимание невербального и незнакового статуса текста**. В семиотике текст определяется как последовательность языковых знаков, образующих единое целое. Следует возразить против знаковой природы текста. Составляющие текста являются не знаками, а дескрипциями и символами. Их называют по-разному: *текстообразующие* (правомернее – *текстопорождающие*) *единицы, фигуры речи*. Сущность подобных единиц не семиотическая, а информативная. Текст – носитель информации, из которой составляются смыслы. В тексте нет слов, составляющие текст единицы обладают невербальным (именным) статусом – являются или *дескриптивами* (описаниями), или *перформативами* (выражениями).

Слово как отражение (образ) действительности имеет коммуникативную целесообразно-дискурсивную направленность. *Сказать слово* – значит совершить волевое речевое действие. Однако, кроме речевого действия (*сказать* – что сделать?), воспроизводящего слово, в речевой деятельности есть произвольные речевые акты (поступки) (Ср.: *Сказать слово, но: заметить, произнести речь*). Подобными речевыми актами и порождаются текстовые составляющие – единицы дескриптивного типа (дескриптивы) и единицы перформативного типа (перформативы).

Исходной посылкой проводимого нами разграничения текстопорождающих единиц являются разные роли субъекта речи. Известны два исключаящих друг друга типа людей. Одни склонны к чистому созерцанию происходящего, способны косвенно влиять на него, другие стремятся оперативно вмешиваться в ход событий, участвуя в них, занимать ту или иную позицию. Так, ученый прежде всего стремится к беспристрастному объективному созерцанию. Однако субъект речи может играть активную роль, быть втянутым в событие, эмпатически идентифицируя себя с его участниками, *п е р е ж и в а я* за “ход дела”.

Подход к тексту как к «делу» (ср. польск. *dzielo*) – прагматически релевантной единице – является, с нашей точки зрения, исходной посылкой для создания *типолгии текстов*.

В современной текстологии и теории перевода классификация текстов проводится на основании их коммуникативных функций. В част-

ности К. Рейсс, основываясь на трёх языковых функциях, которые выделил К. Бюлер – представление, выражение, апелляция, различает три группы текстов: 1) тексты «представительные», в которых доминирует репрезентивная функция языка (напр., отчёт, трактат, соглашение и т.п.); 2) тексты «экспрессивные», в которых преобладает экспрессивная функция языка, подчёркивается способ выражения (напр., литературно-художественные тексты; 3) тексты «апеллятивные», служащие для воздействия (напр., комментарии, содержащие оценки) [см. Швейцер, 1988].

С нашей точки зрения, функциональная классификация текстов не является оправданной. Такая классификация *a priori* основывается на признании функциональной значимости текста и тем самым не проводит разграничения между текстом как номинативной (именной, экстенциональной), суто информативной, нерепрезентативной единицей, и многофункциональным репрезентативно-апеллятивным дискурсом.

Разграничение по линии «текст» – «не текст», с нашей точки зрения, исходит из разграничения двух фундаментальных понятий, которые нередко неоправданно смешиваются, – перемена и изменение (шире – реальности самой по себе и действительности альтернативной, отражённой нашим языковым сознанием). Только дискурсивная речь имеет отношение к совершающимся изменениям, результатом которых является новое, получающее отражение в речи как волевым действием. Предметно-дискурсивная речь немыслима без понятия коммуникативной функции. Текст же фиксирует происходящие реальные перемены, связанные с развитием объекта и не приводящие к возникновению нового, или же существует непосредственно как сам акт того или иного развития-становления. Концепт кажущейся «правды» не характеризует текст. Текст воспринимается и осмысливается в категории истины – того, что есть на самом деле.

Отмеченное разграничение связано с противопоставлением категорий факта, который констатируется как потенциальная сущность, и актуально выраженного происходящего события.

Соответственно намечается типология текстов. Всё многообразие текстов сводится к двум категориям – тексты-дескриптивы (констативы) и тексты-перформативы.

В теории перевода вопрос типологии текстов связывается с классификацией видов перевода. В частности, выделяют два вида перевода: художественный перевод и информативный (специальный) перевод. Противопоставление художественного перевода информативному основано на противопоставлении текстов художественных произведений специальным текстам с точки зрения функций, выполняемых текстами [Сдобников, 2006: 448].

Художественным переводом называется перевод произведений художественной литературы. Основная цель такого перевода – воспроизведение на языке перевода речевого произведения, способного оказывать художественно-эстетическое воздействие на получателя перевода. Соответственно информативным переводом называется

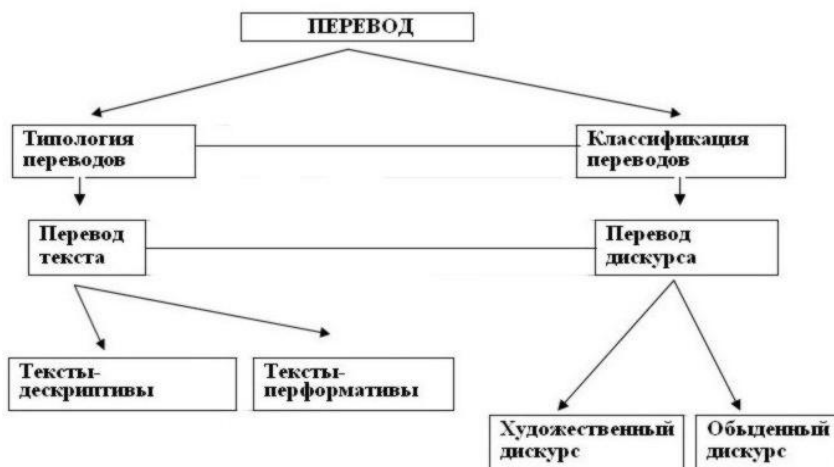
перевод специальных текстов, назначение которых заключается в трансляции каких-то сведений, а не художественно-эстетическое воздействие на читателей. К таким текстам принадлежат материалы научного, делового, общественно-политического, бытового и пр. типа. В информативном переводе далее выделяются различные подвиды в зависимости от принадлежности оригинального текста к той или иной сфере деятельности – общественно-политический перевод, перевод газетно-информационных материалов, научно-технический перевод, официально-деловой перевод, военный перевод, перевод рекламных материалов, перевод патентов и т.п.

В свете создаваемой нами теории связи перевода с текстами как продуктами человеческой деятельности и дискурсивными произведениями – результатами творчества-ремесленничества человека, правомерной является мысль В.К.Комиссарова о принадлежности к информативным текстам также детективных (полицейских) рассказов, описаний путешествий, очерков и тому подобных вещей, «где преобладает чисто информационное повествование» [Комиссаров, 1990: 97].

С нашей точки зрения, к текстам информативного типа следует отнести также поэтические тексты. Восприятие информации подобных текстов связано с категорией и н т е р е с а (а не вниманием), с влиянием на рациональную и эмоциональную сферы личности.

Перевод разного рода текстов и перевод художественной (своеобразной) и не художественной («нормальной»/привычной) речи – является, с нашей точки зрения, базовым противопоставлением в создании возможных классификаций переводов и типологий текстов. В глобальном смысле при создании типологии текстов и классификации видов переводов речь должна идти об информативных аспектах и семиотических планах переводов, т.е. о знаковом и фигуральном их статусе. В.Н.Комиссаров отмечает, что в художественном произведении могут быть отдельные исключительно информативные фрагменты, и, напротив, «в переводе информативного текста могут быть элементы художественного перевода» [там же]. Так, в информационных текстах (например, в общественно-политических) могут использоваться с высокой степенью концентрации элементы художественной речи, и тогда переводчику приходится решать проблемы, характерные для художественного перевода.

Исходя из противопоставления перевода дискурса и перевода текста, нами проводится разграничение *типов* переводов и *видов* перевода. Концепт вид соотносится с переводом разновидностей дискурсивной речи, понятие *тип* как токсонимическую категорию правомерно употреблять применительно к переводу разного рода текстов. С учётом отмеченного разграничения вырисовывается следующая типология-классификация переводов.

В базовую схему типологии и классификации переводов вписываются следующие его подтипы и подвиды: *машинный перевод* и *перевод с помощью человека*, *письменный перевод* и *устный перевод*, *синхронный перевод* и *последовательный перевод* и т. п. В зависимости от вида и типа перевода переводчик выполняет функцию языкового посредничества, или играет роль адаптивного транскодирования – является “связующим звеном” между носителями разных культур. Перевод использует ресурсы естественных языков, объединяя два акта речи на разных языках в едином акте трансляции. Принято считать, что роль переводчика заключается в преодолении языкового барьера, однако в реальных условиях полнота и точность, присущие наперению переводческой деятельности, достигаются не всегда. Переводчику приходится постоянно балансировать между большим и меньшим злом – он вынужден отказываться от передачи одних смысловых оттенков их для того, чтобы оттенить другие. В связи с этим в теории перевода возникают дискуссии вокруг переводимости, адекватности, компенсации, передачи национальных реалий и т.п.

Литература:

Алпатов В.М., 1977, *Психолингвистический анализ смысловой структуры текста*, Москва.

Антипов Г.А., Донских О.А., Марковкина И.С., Сорокин Ю.А., 1989, *Текст как явление культуры*, Новосибирск, Изд. Наука.

Бабенко Л.Г., Казарин Ю.В.. 2007, *Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика: Учебное издание*, Москва, Изд. Наука.

Белянин В.П., 1986, *Психолингвистические аспекты художественного текста*, Москва.

- Болотнова Н.С., 1989**, *Художественный текст в коммуникативном аспекте и комплексный анализ единиц лексического уровня*, Томск.
- Гайдемер Г., 1991**, *Актуальность прекрасного*, Москва, Искусство.
- Гальперин И.Р., 1981**, *Текст как объект лингвистического исследования*, Москва.
- Засорина Л.Н., 1974**, *Введение в структурную лингвистику. Учебное пособие для студентов филологических специальностей университетов*, Москва, Высш. школа.
- Кожевникова К., 1979**, *Об аспектах связности в тексте как целом*, [в:] «Синтаксис текста», Москва, 1979.
- Комиссаров В.Н., 1990**, *Теория перевода (Лингвистические аспекты)*, Москва, Высшая школа.
- Лосева Л.М., 1980**, *Как строится текст*, Москва, 1980.
- Лукин Т.Г., 1984**, *Художественный текст в коммуникативном аспекте*, [в:] «Проблемы типологии текстов», Москва, 1984.
- Новое в зарубежной лингвистике: Теория речевых актов*, Вып. XVII, сост. и вступ. сл. И. М. Кобозевой, Москва, Изд. Прогресс.
- Откупщикова М.И., 1982**, *Синтаксис связного текста*, Москва.
- Сорокин Ю.А., 1982**, *Текст, цельность, связность, эмотивность*, [в:] «Аспекты общей и частной лингвистической теории текста», Москва, 1982.
- ТСИС = **Крысин Л.П., 2006**, *Толковый словарь иноязычных слов*, Москва.
- Тураева З.П., 1986**, *Текст: структура и семантика*, Москва.
- Швейцер А.Д., 1988**, *Теория перевода: статус, проблемы, аспекты*, Москва, Изд. Наука.
- Сдобников В.В., Петрова О.В., 2006**, *Теория перевода (учебник для студентов лингвистических вузов и факультетов иностранных языков)*, Москва, АСТ Восток – Запад.
- Солганик Г.Я., 2000**, *От слова к тексту*, Москва.
- Декарт Р., 1989**, *Сочинение в 2 т., т.1*, пер. с лат. и франц., Москва, Изд. Мысль.

TEKST W TEORII PRZEKŁADU – INSTRUMENT ROZUMIENIA I DOKUMENT PISEMNY

Teoria przekładu i lingwistyka tekstu mają wiele punktów styczności. Przede wszystkim teoria przekładu musi uwzględniać niektóre istotne parametry tekstów, np. znakowanie części początkowej i końcowej tekstu, identyfikacja i ustalenie hierarchii uczestników i zdarzeń, metody zaznaczenia obecności twórcy i stopnia oddziaływania na opisywane zdarzenia, określanie związków czasoprzestrzennych wyrażone m.in. poprzez szyk słów i inne.

LUDMIŁA WITKOWSKA*Uniwersytet Warszawski - Instytut Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej*

TŁUMACZENIE PISEMNE POLSKICH TEKSTÓW PROCESOWYCH NA JĘZYK ROSYJSKI (NA PRZYKŁADZIE SĄDOWNICTWA KARNEGO I CYWILNEGO)

Tekst, to twór językowy powstały jako bezpośrednie lub pośrednie wydarzenie komunikacyjne zgodnie z obowiązującą w danym okresie normą oraz intencją nadawcy, posiadający określoną formę i unikalne znaczenie. [J. Lukszyn, 2002] Realizacja języka specjalistycznego konkretnie odbija się w tekście specjalistycznym. [S. Grucza, 2004] Taki tekst jest zatem obiektem wytworzonym przez jakiegoś konkretnego mówcę-słuchacza na podstawie jego idiolektu w celu „wyrażenia” wiedzy specjalistycznej.

Przedmiotem niniejszych rozważań będzie tłumaczenie języka prawa, w polskich tekstach procesowych na język rosyjski, na przykładzie sądownictwa karnego i cywilnego.

Należy podkreślić, że we współczesnym świecie myśl prawna i praktyka prawa są zdominowane przez założenia, które rozwinął pozytywizm prawniczy. Przyjmowanie, iż jedynym lub choćby podstawowym źródłem prawa są decyzje organów władzy publicznej przybierającej postać ogólnych i abstrakcyjnych norm, że każdy winny jest posłuszeństwo wobec tych norm, i że indywidualny sprzeciw uzasadniony religijnie i moralnie nie może usprawiedliwiać niepodporządkowanie się prawu, że nawet niezawisły sędzia jest tylko narzędziem prawa – to są kanony współczesnej myśli i praktyki prawnej, ale równocześnie są to składniki pozytywistycznego dziedzictwa. Z uwagi na filozoficzne i teoretyczne kontrowersje, ale też dla pogodzenia pozytywistycznych założeń i potrzeb praktyki, prawnicy europejscy akceptują zwykle pojęcie „prawa w znaczeniu prawniczym”, czyli jako zespół reguł ustanowionych bądź uznawanych przez odpowiednie organy państwa, wobec których posłuch zapewniony bywa w ostateczności dzięki przymusowi, jaki stosować może to państwo.

Jednocześnie nie kwestionuje się faktu, że prawo jest przede wszystkim przejawem kultury i tym samym wytworem człowieka dzia-

łającego poprzez różne instytucje społeczne. Nie sposób więc porządek prawny oderwać od tworzących kulturę ideałów, wartości, wzorów zachowań i sposobów rozumowania. Jest on bowiem formułowany z myślą o pożądanym stanie społecznym (a takie wizje definiowane są przez kulturę) i spotyka się z pełnym posłuchem dopiero wtedy, gdy instytucje tworzące i stosujące prawo cieszą się niezbędnym autorytetem.

Należy zaznaczyć, że prawidłowa interpretacja tekstów specjalistycznych w zakresie prawa jest bardzo ważna. Błędne tłumaczenie, a w konsekwencji rozumowanie, prowadzi do konfliktu, co z kolei wyjaśnia, dlaczego rola, jaką pełnią tłumacze tekstów prawnych jest tak ważna. Tłumaczenie tekstów procesowych wymaga, oprócz doskonałej znajomości języków źródłowego i docelowego, także poznania podstaw danej dziedziny (stosowanie w niej pojęć, terminów, związków frazeologicznych, składni itd.). W związku z powyższym, istotnym wydaje się rozpatrzenie problemów, które mogą powstać podczas tłumaczenia pisemnego na język rosyjski pism procesowych sporządzonych w języku polskim, na przykładzie sądownictwa karnego i cywilnego.

Pismami procesowymi są teksty różnych rodzajów sporządzone w toku procesu karnego lub cywilnego, mające znaczenie procesowe. Należą do nich na przykład: wnioski, oświadczenia, postanowienia, zarządzenia, akty oskarżenia, pozwы i inne. Teksty procesowe muszą być dostosowane do wymóg formalnych określonych w art. 119§1k.p.k. i art.126§1k.p.c. Do nich należą miejsce, data, sygnatura, akt sporządzonego pisma procesowego, do kogo pismo jest kierowane, oznaczenie adresata wnoszącego pismo (np. imię i nazwisko, nazwę przedstawicieli ustawowych, pełnomocników), adres wnoszącego pismo, rodzaj pisma (pозew, akt itp.), własnoręczny podpis składającego pismo.

Na początku tłumaczenia trzeba ustalić następujące informacje:

1. Kto sporządza teksty procesowe?

Takie pisma sporządzają organy policji – *полиции*, prokuratury – *прокуратуры*, wydziały sądów (karny i cywilny) – *судебная коллегия по уголовным делам, судебная коллегия по гражданским делам*. Adresatami pism procesowych tłumaczonych na język rosyjski są cudzoziemcy przebywające w Polsce: pokrzywdzeni – *пострадавшие*, podejrzani – *подозреваемые*, oskarżeni – *обвиняемые* w postępowaniu karnym – *в уголовном процессе* oraz strony procesu cywilnego – *стороны гражданского процесса*, powód – *истец* i pozwany – *ответчик*, oraz ich pełnomocnicy – *адвокаты*. Mogą być nimi przebywający za granicą uczestnicy postępowania oraz zagraniczne organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości.

2. Kiedy i gdzie sporządzone zostało takie pismo?

Szczegóły dotyczące czasu stworzenia tekstu oryginału podpowiedzą nam czy trzeba zastosować archiwizację. Z tym pytaniem związane jest tłumaczenie dat i miejsca sporządzenia pisma prawnego. Przytoczę

następujący przykład: na język rosyjski nie tłumaczymy słowa „dnia”. Tłumaczenie takie powinno wyglądać następująco:

- dnia 13.VI 2010 r. – *13 июня 2010 г.*

- powód został przesłuchany dn. 15 maja 2010 r. – *истец был допрошен 15 мая 2010 г.*

- wyrok z dnia 11 kwietnia 2010 r. – *приговор от 11 апреля 2010 г.*

Natomiast słowo „dnia” – „дня” możemy spotkać czasami w aktach notarialnych wtedy, gdy data pisana jest słownie, oraz w sporządzonych przed laty pismach.

3. Kto będzie odbiorcą przekładu pisma?

Czy są jakieś zalecenia lub też wymogi co do rodzaju pisma?

Są to następne zagadnienia, które warto rozpatrzyć. Jeżeli odbiorcą jest sąd w Rosji, należałoby znać jego strukturę.

„Суды субъектов Российской Федерации (РФ) структурно функционируют в составе: Президиума суда, Судебной коллегии по уголовным делам, Судебной коллегии по гражданским делам”.¹⁷

W związku z powyższym tłumaczymy:

- Wydział Karny Sądu Rejonowego – *Судебная коллегия по уголовным делам районного суда,*
- Wydział Cywilny Sądu Okręgowego – *Судебная коллегия по гражданским делам окружного суда,*
- Sąd Najwyższy RP – *Верховный суд РФ,*
- Izba Sądu Najwyższego – *Судебная коллегия верховного суда.*

W nazwach sądów rosyjskich podawane są nazwy miast lub dzielnic.

Przykład:

– *Замосквореченский районный народный суд города Москвы* – to znaczy, że dzielnica Moskwy nazywa się *Замоскворечье*.

– *Калужский областной суд* – od nazwy miasta *Калуга*.

Jednak, tłumacząc na język rosyjski nazwy polskich sądów, trzeba zachować inną zasadę.

Przykład:

Sąd Rejonowy dla m. st. Warszawy Pragi Północ – *Районный суд г. Варшава прага пулноц*

a nie *Северный пражский районный суд г. Варшавы*.

Trzeba pamiętać o tym, że nazwę miast organów procesowych podajemy w mianowniku liczby pojedynczej. Wyjątkiem są nazwy powszechnie znane, takie jak Warszawa, Kraków, gdzie należy używać dopełniacza l. poj. Jeśli taka nazwa występuje w piśmie po raz pierwszy, to obok nazwy w tłumaczeniu na język rosyjski, powinna być nazwa w pisowni polskiej.

¹⁷ Sądy podmiotów Federacji Rosyjskiej strukturalnie funkcjonują w składzie: Prezydium sądu, Wydział karny, Wydział cywilny.

Przykład:

- Sąd Rejonowy dla m. st. Warszawy Pragi Południe – *Районный суд столичного г. Варшавы* (Sąd Rejonowy dla m. st. Warszawy Pragi Południe)
- Sąd Rejonowy w Katowicach – *Районный суд в г. Катовицы* (Sąd Rejonowy w Katowicach).

4. Jak należy tłumaczyć nazwy kodeksów?

Praktycznie w każdym piśmie procesowym autorzy odwołują się do kodeksów. Nazwy mogą być podane za pomocą skrótów lub pełną nazwą.

Przykład:

- Kodeks karny (k.k.) – *Уголовный кодекс (УК) РП*,
- Kodeks postępowania karnego (k.p.k) – *Уголовный процессуальный кодекс (УПК) РП*,
- Kodeks karny wykonawczy (k.k.w.) – *Уголовно-исполнительный кодекс(УИК) РП*,
- Kodeks cywilny (k.c.) – *Гражданский кодекс (ГК) РП*,
- Kodeks postępowania cywilnego (k.p.c.) – *Гражданский процессуальный кодекс (ГПК) РП*,

Wskazane jest, by dodać, którego państwa kodeks jest stosowany: *Республики Польша (РП) czy Российской Федерации (РФ)*.

Przeprowadzimy badania porównawcze następującego pisma procesowego. Będziemy rozpatrywać dwa przykłady.

Przykład typowej części wstępnej polskiego aktu oskarżenia.

55Dk121/10/I
AKT OSKARŻENIA
przeciwko:
Jarosławowi Nowackiemu, oskarżonemu o czyn z art. 150 §1 k.k.
Oskarżam:
Jarosława Nowackiego...o to, że...

Przykład typowej części wstępnej rosyjskiego aktu oskarżenia.

о б в и н и т е л ь н о е з а к л ю ч е н и е по уголовному делу № 5003 по обвинению Волкова Василия Ивановича в совершении преступления, предусмотренного п.2 ч.1 ст. 106 УК РФ

Polski Akt Oskarżenia tłumaczymy na język rosyjski wykorzystując wzór rosyjskiego aktu oskarżenia następująco:

о б в и н и т е л ь н о е
з а к л ю ч е н и е
по уголовному делу №55 Дк121/10/І
по обвинению Ярослава Новацкого
в совершении преступления,
предусмотренного §1 ст.150 УК РФ

Обвиняю:

Ярослава Новацкого... в том, что...

Jak widzimy, staramy się zachować wzór rosyjskiego aktu oskarżenia, przy tłumaczeniu polskich pism procesowych na język rosyjski. Dla tłumacza ważnym winno być właściwe zrozumienie przekładu przez odbiorcę.

Zwróćmy przede wszystkim uwagę na tłumaczenie artykułów kodeksu w przykładowym tekście. W kodeksach polskich artykuły dzielą się na paragrafy (§)

i punkty (p.). Natomiast w kodeksach rosyjskich nie ma paragrafów, odpowiednikami będą części – части, które dzielą się na punkty – пункты oznaczane cyframi.

W rosyjskich pismach procesowych, jak i ogólnie w literaturze prawniczej, takie dane podawane są od najmniejszego do największego. W polskich pismach procesowych kolejność nie jest zachowana. Jednak należy zachować ją przy tłumaczeniu na język rosyjski.

Przykład:

– art. 2 §1 p. 3 – п. 3 §1 ст. 2

Jeśli w polskim tekście występują obok siebie dwa lub więcej artykuły, punkty, czy symbole, to ich skróty podawane są podwójnie.

Przykład:

– §1 i 2 – §§ 1 и 2

– art. 1 i 2 – ст.ст. 1 и 2

– p. 1 i 2 – пп. 1 и 2

W każdym piśmie procesowym znajdziemy podstawę prawną, która opiera się na artykułach odpowiedniego kodeksu. Na język rosyjski tłumaczymy ją następująco:

– na podstawie art. ... / w oparciu o art. ... – на основании ст. ...

– zgodnie z art. – в ... соответствии со ст...., в соответствии с требованием ст...

Następnym polskim pismem procesowym, które najczęściej spotykamy w procesach cywilnych, jest pozew – Иск. Przedstawię fragment polskiego pozwu i wariant tłumaczenia tego tekstu na język rosyjski:

Warszawa, dn. 10.05.2009 r.

Do
Sądu Rejonowego dla Warszawy-Woli,
II Wydział Cywilny
ul. Kocjana 3
01-473 Warszawa

Powódka: Anna Zalewska
zam. ul. Puławska 10 m. 51
reprezentowana przez adw. Amandę Galińską
Kancelaria Adwokacka
ul. Targowa 68 lok. 23
03-734 Warszawa

Pozwana: Budwit Sp. z o. o.
siedziba: 05-605 Warszawa
ul. Łabiszyńska 15
reprezentowana przez Prezesa Zarządu
Jacka Kubackiego

Wartość przedmiotu sporu: 12.575,87 zł

Wpis sądowy: 1. Od eksmisji 600 zł
2. Od należności z tytułu czynszu 800,75 zł

POZEW
o zapłatę i eksmisję

W imieniu powódki, której pełnomocnictwo załączam, wnoszę o:

1. Zasądzenie od pozwanej Spółki Budwit Sp. z o.o. na rzecz powódki Anny Zalewskiej, kwoty 12.575,87 zł (dwanaście tysięcy pięćset siedemdziesiąt pięć 87/100 złotych),
2. Nakazanie pozwanej Spółce Budwit Sp. z o.o. opuszczenie i opróżnienie lokalu nr 1 położonego w budynku przy Al. Niepodległości 145 w Warszawie stanowiącego własność powódki Anny Zaleskiej,
3. Zasądzenie od pozwanej Spółki na rzecz powódki kosztów procesu wraz z kosztami zastępstwa procesowego wg norm przepisanych,
4. Nadanie wyrokowi rygoru natychmiastowej wykonalności,
5. Rozpoznanie sprawy pod nieobecność strony powodowej.

Przekład na język rosyjski:

г. Варшава, 10 мая 2010 г.

В Районный суд г. Варшавы-Воля
II Судебная коллегия по гражданским делам
ул. Коциана 3, 01-473 Варшава
[Sąd Rejonowy dla Warszawy-Woli,
II Wydział Cywilny]

Истец: Анна Залевская [Anna Zalewska]
прож. ул. Пулавска [Puławska] 10 кв. 51
интересы которой представляет:
адв. Аманда Галиньская
[Amanda Galińska]
Адвокатская кантора
ул. Таргова [Targowa] 68 кв. 23, 03-734 Варшава

Ответчик: ООО «Будвит» [Budwit Sp. z o.o.]
Офис: 05-605 Варшава
ул. Лабишиньска [Łabiszyńska] 15
интересы которого представляет:
Председатель правления Яцек Кубацкий
[Jacek Kubacki]

Цена иска: 12.575,87 зл. (злотых)

Госпошлина:

600 зл. – по делу о выселении
800,75 зл. – задолженность в связи с выселением
и плата по договору найма

исковое заявление
о взыскании платежей и выселении

Действуя от имени истицы, доверенность на ведение дела в приложении, прошу:

1. взыскать с ответчика – ООО «Будвит» в пользу истицы Анны Залевской, сумму в размере 12.575,87 зл. (прописью: двенадцати тысяч пятьсот семидесяти пяти 87/100 злотых), а также определённую законом неустойку. «примечание переводчика» (Устанавливается правительством РП с учётом рыночных процентных ставок Народного банка Польши),
2. обязать ответчика – ООО «Будвит» освободить помещение № 1, расположенное по Алеи Неподлеглиости д. 145 в Варшаве, принадлежащие на правах собственности Анне Залевской, одновременно с вывозом находящегося в помещении имущества ответчика,
3. взыскать с ответчика в пользу истицы судебные расходы, в том числе издержки по процессуальному представительству, в соответствии с действующим законодательством,
4. решение привести в немедленное исполнение,
5. рассмотреть дело в отсутствие истицы.

Teraz przejdziemy do krótkich wskazówek co do tłumaczenia na język rosyjski nazwisk, imion oraz pisowni nazw własnych.

W rosyjskich pismach procesowych istnieje kolejność podawania danych osobowych:

1. nazwisko
2. imię
3. imię ojcowskie

Kolejność w rosyjskich tekstach procesowych (tzw. standardowych drukach) zaznaczona jest skrótowcem *Ф.И.О.* (*фамилия, имя, отчество*). Tę oto zasadę winno stosować się w tłumaczeniach polskich imion i nazwisk z tego względu, iż czasami jedynie kolejność sygnalizuje, które słowo występuje jako imię a które jako nazwisko.

Przykład: sędzia Marek Jurek – *судья Юрек Марек*

W przypadkach kiedy zamiast imienia odojcowskiego obywatela rosyjskiego napisano np. „syn Aleksandra”, „córka Jurija”, przywracamy imię odojcowskie „*Александрович*” „*Юрьевна*”.

Polskie nazwiska kończące się na:

- ńska, ński, – *нская, нский*
- ska, ski – *ская, ский*
- cka, cki, – *цкая, цкий*
- ska, ski, – *ская, ский*

piszemy z pełną końcówką, uwzględniając znak miękki. Natomiast nazwiska pisane bez ostatniej litery odbierane są przez Rosjan w sposób dwuznaczny, a mianowicie jako nazwisko bez odmiany.

Nazw własnych w polskich pismach procesowych nie należy tłumaczyć na język rosyjski.

Przykład:

- ul. Wschodnia nie należy tłumaczyć jako *Восточная* tylko *Входня*.

Nazwy miejscowości i ulic mogą być podane w transkrypcji rosyjskiej. Wskazane jest jednak podawanie za pierwszym razem polskiej pisowni.

Przykład:

- *ул. Капустыньского* [ul. Kapustyńskiego].

Jest to konieczne, gdyż pisownia polska nazw własnych jest trudna, a przy tym ma istotne znaczenie w sprawach.

W części końcowej polskich pism procesowych są umieszczane następujące informacje:

- Dołączyć dokument do akt sprawy – *приобщить документ к делу*,
- Oryginał/kopię otrzymałem – *оригинал/копию получил*,
- Treść protokołu jest zgodna z moim wyjaśnieniem – *с моих слов записано верно*,
- Załącznik – *Приложение* (występuje w liczbie pojedynczej, nawet jeśli takich załączników jest więcej).

Пример:

Приложение:

1. Копия искового заявления для ответчика.
2. Копия договора найма.
3. Квитанция об оплате государственной пошлины.

Niektóre teksty procesowe sporządzone przez urzędy na papierze z nadrukiem nagłówkowym są zazwyczaj opatrywane pieczęciami. Rodzaje i opis pieczęci tłumaczymy następująco:

- pieczęć okrągła z godłem państwowym w środku – *гербовая печать*,
- pieczęć okrągła (bez godła) – *круглая печать*,
- sucha pieczęć – *тиснёная печать*,
- pieczęć nagłówkowa – *угловой штамп*,
- datownik – *штемпель*.

Пример:

Оттиск гербовой печати с государственным гербом Республики Польша в середине с надписью по кругу: „Прокуратура в г. Варшаве”.
[Prokuratura w Warszawie]

Reasumując powyższe, należy podkreślić wagę tekstów paralelnych przy tłumaczeniu pism prawnych. Dostępność takich tekstów umożliwia tłumaczom naśladowanie w jakimś stopniu odpowiedniego rejestru i konwencji danego języka specjalistycznego [Kierzkowska 2007]. Badanie tekstów prawnych i prawniczych występujących w języku polskim i rosyjskim niosą nieocenioną pomoc dla językoznawstwa specjalistycznego, gdyż są źródłem pojęć, terminów prawnych, związków frazeologicznych, środków stylistycznych itd. i jest to bardzo ważny element w komunikacji specjalistycznej.

Literatura

Альшевский Т. Б., Пискарев И. К., 1983, *Образцы судебных документов по уголовным и гражданским делам*, Издательство Юридическая литература, Москва.

Bryl B., Goła A., Żyznowski T., 1996, *Wzory pism procesowych w sprawach cywilnych, gospodarczych i rejestrowych*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa.

Вандышев В.В., Лиманский В.А., 1996, *Энциклопедия правоведения*, Издательство Альфа, Петербург.

Grucza S., 2004, Dydaktyka translacji. *Terminologiczna preparacja dydaktycznych tekstów specjalistycznych*, [w:] «Języki specjalistyczne», t.4, „Leksykografia terminologiczna – teoria i praktyka”, Lewandowski J. (red.), KJS UW, Warszawa.

Гиляревский Р.С., Старостин Б.А., 1989, *Иностранные имена и названия в русском тексте*, Издательство Международные отношения Москва.

Кожевникова И. Н. 1996, *Процессуальные документы органов предварительного расследования. Образцы. Практическое пособие*, Спарк, Москва.

Kierzkowska D., 2007, *Tłumaczenie prawnicze*, Warszawa, Wydawnictwo Tanslegis

Liszewski J., Peczeniuk A., 1993, *Wzory pism procesowych w postępowaniu przygotowawczym z komentarzem*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji, Szczytno.

Lukszyn J., 2002, *Uniwersalia tekstów specjalistycznych*, [w:] «Języki specjalistyczne», t.2, „Problemy technolingwistyki”, Lewandowski J. (red.), KJS UW, Warszawa.

Szadyko S., 2007, *Abrewiacja jako pochodna tekstów specjalistycznych*, [w:] «Języki specjalistyczne», t.7, „Teksty specjalistyczne jako nośniki wiedzy fachowej”, Kornacka M. (red.), KJS UW, Warszawa.

Сотов П. В., Долженко А. Н., Вильчур Н.Р., Хохлова Н. Н., 1997, *Судебные документы. Сборник образцов*, Проспект, Москва,.

Poznański J., 2007, *Tłumacz w postępowaniu karnym*, Warszawa, Wyd. Translegis.

BOŻENA ZAGÓRSKA*Uniwersytet Warszawski – Instytut Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej*

СЖАТЫЕ ЖАНРЫ ПИСЬМЕННОЙ РЕЧИ КАК СРЕДСТВО ОБУЧЕНИЯ ЯЗЫКУ СПЕЦИАЛЬНОСТИ

Общеизвестно, что способ изложения научной информации подчинен ряду специфических признаков, к которым в первую очередь следует отнести: тематическую определенность, объективность и логичность изложения, оперирование отвлеченными понятиями, тщательность оформления (строгая композиционная членимость текста), стандартизацию средств выражения, исключение иноязычных элементов и эмоционально-экспрессивную нейтрализацию, экономию в использовании языковых средств, широкое употребление терминов и общенаучной лексики, предпочтительное употребление пассивных конструкций и причастных оборотов, обилие глаголов при описании и прилагательных при характеристике явления (предмета, процесса, опыта), своеобразии видов связи между предложениями и многие другие. В профессиональных сферах специальной коммуникации постоянно возникает необходимость устного и письменного изложения ценной информации иноязычных текстов с извлечением основного содержания без затраты времени на чтение оригинала или трудоемкого процесса перевода целого текста. Именно на практике профессиональной коммуникации возрастают потребности в реферировании, аннотировании, всякого рода сообщениях, подытожениях, написании рефератов-резюме, рефератов-обзоров литературы по специальности. Практика подтверждает также, что уровень владения аналитико-синтетической обработкой текстов по специальности является недостаточно сформированным из-за отсутствия знания особенностей такого типа работы и игнорированием языковых трудностей. Мнения о том, что с помощью словарей можно перевести любой текст, даже владея некоторым минимумом языковых навыков, следует считать ошибочными. Аналитико-синтетическую переработку информативных текстов в настоящее время надо считать одной из главных потребностей будущих специалистов и одним из способов формирования межкультурной коммуникативной компетенции.

Многочисленные исследователи этой проблемы (Бахтина Л. Н., Лариохина Н. М., Вейзе А. А., Кожевникова К. и др. - Вежбицка, Дорофеева, Мотина, Леонтьева, Кожина, Метс, Митрофанова, Шведова) подчеркивают необходимость формирования такого типа языковой компетенции не только в широко понимаемом спектре подъязыков отдельных специальностей, но и во всех актуальных для студентов – будущих специалистов сферах языковой деятельности: административно-правовой, учебно-научной, общественно-политической, социально-культурной, социально-бытовой. Исходную базу этих сфер коммуникации составляет общелитературный язык. Исследования последних десятилетий в области глоттодидактики показали, что преподавание русского языка в различных сферах общения имеет свою специфику, проявляющуюся в процессе формирования языковой компетенции учащихся на текстовом, синтаксическом и лексическом уровнях языка. Поэтому считается целесообразным разработка поставленной проблемы конденсации текста в аспекте «язык специальности», в рамках которого осуществляются как общие, стилеобразующие особенности научного стиля речи, так и свойства, специфические для конкретного языка специальности. Аспект «язык специальности» имеет целью подготовить студентов к их будущей профессиональной деятельности, научить переводить специальную литературу с русского на родной язык, составлять аннотации, резюме, рефераты и другие жанры письменной речи. Таким образом, перед будущими специалистами открывается возможность освоения одной из функциональных подсистем современного русского языка – научного стиля речи и ещё уже – языка специальности. В связи с этим принято ставить следующие цели: формирование и развитие речевых навыков и умений в четырех основных видах речевой деятельности, овладение языковыми средствами, специфическими для данной языковой подсистемы, усвоение определенного минимума актуальной информации содержательного характера в конкретной специальности или узкоспециальной дисциплине. Сразу необходимо установить, что последняя цель – содержательная (содержание текстов по специальности) не является окончательным эффектом образования, а скорее средством, с помощью которого необходимо реализовать образующие цели, затем средством контроля и проверки уровня сформированности навыков и умений, т.е. уровня достигнутой языковой компетенции [Бурлакова С.Л., 1993]. Однако очевидным является влияние принятой преподавателем программы по формированию речевых навыков и умений на отбор и презентацию языкового материала.

Конденсация – это сокращение текста при сохранении его смысла путём сокращения языкового содержания в ходе аналитико-синтетической переработки информации. Этот процесс принято называть также «свертыванием», «сжатием» или «компрессией» основных положений текстовой информации. В основе явления

конденсации лежат две мыслительные операции: а) анализ – метод научного исследования, состоящий в расчленении целого на отдельные элементы; б) синтез – метод исследования какого-либо явления в единстве и взаимной связи частей, обобщение сведений в единое целое. Результатом такого типа работы с текстом являются довольно многие жанры научного творчества – вторичные тексты или документы аналитико-синтетического, репродуктивно-продуктивного характера, к которым следует отнести: статьи, сочинения, доклады, деловые и научные письма, аннотации, рефераты, конспекты, тезисы, научные отчёты, обзоры, резюме, справочные и энциклопедические издания, списки, указатели ит.п.

С точки зрения естественной коммуникации и профессионального общения коммуникативная ценность этих жанров очевидна. Однако работа по редактированию вторичных по отношению к первоисточнику текстов требует высокого уровня владения языковыми средствами, логико-абстрактного мышления, профессиональных знаний и ориентировки в достижениях современной цивилизации, проблемы которой должны быть усвоены в ходе развития общей культуры современного человека. Без этого, людям, не имевшим основных умений по такого типа задачам, выполнение их очень трудно и практически невозможно. Такое затруднение или невозможность составления вышеуказанных типов письменного творчества является результатом отсутствия языковой компетенции в этой области. В общем, дело касается неподготовленности учащихся – будущих специалистов – к письменному монологическому высказыванию. Результаты являются очевидными: дезориентация, чувство трудности, попытка решить задачу путем подражания автору исходного текста, механическая, неупорядоченная работа по тексту и др. Таким образом получается своеобразная маркетерия, довольно часто применяемая теми, кто при отсутствии соответствующей компетенции, удовлетворяется механическим сокращением текста, обобщением чужой мысли. Сказанное подтверждается проанализированными материалами текстов, сочиненных студентами, журналистами, юристами, и даже научными работниками. Тщательный анализ достаточно большого количества такого типа работ дал основу для выделения наиболее частых техник плагиата. К наиболее очевидным и недопустимым формам обработки первичного материала следует отнести:

- перенос целых фрагментов текста или отдельных предложений, довольствуясь лишь заменой слов, терминов и сложных конструкций;
- употребление и перенос целых фрагментов текста и их расставление в конденсированной форме без учета основных логических связей между ними;
- механическое сокращение абзацев первоисточника, что свойственно главным образом работе по конспектированию, редукции

текста, а не редактированию собственного вторичного текстового документа;

- несохранение пропорций в презентации основных положений источника (одна идея описывается развернуто, другая сжато);
- некорректность построения предложений в синтаксическом плане;
- неадекватное применение терминов и других элементов первоисточника при замене слов и выражений;
- бедная презентация средств межфразовых связей или их отсутствие;
- смешивание основных положений автора, свидетельствующее о недостаточно глубинном понимании содержания исходного текста;
- помещение цитат, примеров и критических суждений;
- недопонимание текста в целом и ложное представление его смысла;
- неправильное применение пунктуации;
- игнорирование выводов автора или, наоборот, перенос их во вторичный текст с заменой некоторых слов, взятых за свои мысли без предварительного анализа целого первоисточника;
- бедность лексического материала при презентации текста.

Преподавателю русского языка необходимо иметь в своем распоряжении такое лингвистическое описание научного функционального стиля, которое обладает объяснительной силой, т.е. не только констатирует факты его своеобразия, но и мотивирует их, показывая тем самым закономерность их проявления и их системность. Функциональный стиль представляет собой целесообразную организацию языковых средств для эффективного решения такого типа задач в любой сфере общения. Поэтому его речевая системность определяется экстралингвистическими факторами: различие средств, используемых функциональными стилями, определяется различием задач и условий коммуникации в разных сферах деятельности.

Итак, основу любой работы по конспектированию составляет признание отвлеченно-обобщенности, логичности и сжатости изложения - т.е. основных стилевых черт научной речи. Проявления отвлеченно-обобщенности в лингвистических признаках целесообразно рассмотреть на уровне синтаксиса предложения. Лингвисты, исследующие этот вопрос, выделяют два основных признака отвлеченно-обобщенности: 1) исключение из структуры предложения агентивного субъекта; 2) полипрозитивность простого предложения [Лариохина, 1989, с.19]. В первом случае речь идет о деагентивности предложения, во втором – об именованном характере научной речи.

Устранение субъекта из предложения приводит к деагентивности изложения. Это явление осуществляется путем применения синтаксических структур, в которых предикат выражен агентивным глаголом, предполагающим действие лица, а позиция агенса остается неза-мещенной. Эта проблема отлично была разработана Лариохиной Н. М. в книге «Обучение грамматике научной речи и виды упражнений».

Аннотирование и реферирование, или процессы информационной обработки текстов, являются одной из самых широко распространенных письменных форм быстрого извлечения информации и ее смысловой обработки на продвинутом или даже скорее на завершающем этапе обучения иностранным языкам. Основой таких видов деятельности является исчерпывающее понимание иностранного текста, то есть отличными навыками свободного (беглого) перевода научно-технической литературы с листа. Кроме хорошего знания иностранного языка для успешной работы по информационной обработке текстов референту-переводчику необходимо следить за российской научной литературой по проблемам, относящимся к области его работы, специальности, а также свободно ориентироваться в иностранных публикациях, быть в курсе о современном состоянии рассматриваемых проблем, знать о технических достижениях страны изучаемого языка, ее политический строй, экономику, историю и т.д. Референт-переводчик должен уметь отделять главное от второстепенного, анализировать и обобщать обрабатываемый материал.

Сущность информационной обработки текстов состоит в кратком и обобщенном изложении содержания первоисточника (первичного текста) в соответствии с заданием, полученным референтом от заказчика. Целью информационной обработки текста является извлечение полезной и ценной информации по конкретной проблематике, представляющей интерес для заказчика реферативного сообщения. Термины «первичные» и «вторичные» тексты появились в прикладной лингвистике текста из теории научно-технической информации – информатики. Понятие «первичный», «вторичный» используются как основание классификации информационных документов. Вторичные тексты создаются в результате преобразования исходного, первичного, базового текста. Вторичные тексты – это библиографическое описание, аннотация, реферат, конспект, перевод, рецензия.

Библиографическое описание может быть самостоятельным информационным вторичным документом (используется в библиотечных каталогах и библиографических указателях) или частью другого вторичного документа (используется как вводная часть в аннотациях и рефератах).

Библиографическое описание дает все необходимые данные о первичном документе и состоит в соответствии с требованиями ГОСТа из следующих элементов в определенной последовательности:

Для статей:

Название первичного документа (статьи) в русском переводе, название на языке оригинала, фамилия и инициалы автора, название издания (журнала), год, том, номер или дата выпуска, страницы, на которых опубликована статья (документ), язык публикации.

Перевод заглавия должен максимально точно передавать смысл заглавия первоисточника. Если название реферируемого документа не соответствует его содержанию, то при переводе оно может быть

изменено с целью более точного выражения центральной темы или предмета этого документа. Новое название (или измененная часть названия) заключается в квадратные скобки.

Для книг:

Фамилия автора, название книги, том, часть, номер издания, место издания, издательство, год, число страниц, наличие иллюстраций, цена.

Реферирование - среди различных видов аналитико-семантической обработки первичных документов реферирование иностранных первоисточников является наиболее сложным по сравнению с реферированием и аннотированием отечественной литературы. Реферативный перевод, рассматриваемый как частный случай реферирования представляет собой особый вид деятельности, при которой операции перевода тесно переплетаются с операциями по свертыванию (компрессии) текста. Процесс обобщения материала при реферировании аналогичен процессу лексических трансформаций при переводе. Самый распространенный из приемов обобщения при реферировании – замена частного понятия общим, видового – родовым, - аналогичен приему генерализации в процессе перевода. Замена одного из трех членов: причина-процесс-следствие другим членом тоже является приемом обобщения их в процессе реферирования и одновременно входит в состав приема смыслового развития как разновидность лексических трансформаций при переводе. Процессы трансформации и обобщения могут вызываться чисто лингвистическими причинами: расхождением в смысловой структуре слов, которые обозначают одно и тоже понятие в разных языках. Реферативный перевод одновременно включает межъязыковое преобразование и непосредственно реферирование, то есть свертывание информации. Языковые единицы вторичного документа замещают больший объем содержания, чем единицы текста оригинала.

Необходимым условием реферирования является предварительное понимание первичного текста в целом (в отличие от перевода, где, как правило, требуется поэтапное осмысление отдельных отрезков текста). Только при этом условии референт-переводчик может выделить в тексте главную, существенную информацию и опустить второстепенную, несущественную.

Реферат нужно рассматривать как новый текст, вторичный текст, создание которого детерминируется результатом осмысления и понимания содержания текста в целом.

Извлечение информации из целого текста при обучении аннотированию и реферированию связано с новым подходом в языкознании обработке текста в свете коммуникации, а именно возникновением грамматики текста, которую называют также синтаксисом текста или лингвистикой текста [Гальперин, 1981]. Методически грамотное обучение чтению

в настоящее время предполагает знакомство со структурой целого текста и составляющих его единиц. Знание элементов лингвистики текста дает возможность подойти к обучению действиям по сокращению текста и выделения основного содержания, что составляет одно из важнейших умений аннотирования и реферирования.

Каковы же элементы лингвистики текста? Главными структурными единицами текста, превосходящими предложения, являются: абзац, группа абзацев, называемых субтекстом. Субтекст – компонент связного текста, развивающий одну из его главных тем. Субтекст включает абзац-зачин, абзац описание и абзац, вводящий читателя в современное состояние рассматриваемой проблемы и выдвигающий новую проблему, решению которой посвящен весь последующий текст статьи. Существуют абзацы-рассуждения, абзацы-гипотезы, которые для развития темы ничего нового не дают. Основой, связывающей воедино любой из смысловых отрезков, служит тема. Тема, объект описания или предмет содержания текста, выявляются путем толкования заглавия, терминов ключевых слов и ключевых фрагментов, несущих наиболее существенную информацию о тексте. Большое значение для методики работы с целым текстом имеет понимание смысловой структуры абзаца. Предложения, составляющие абзац, неравноценны с точки зрения их смыслового веса. Как правило, первое предложение является более важным по смыслу, чем остальные. Оно в концентрированном виде содержит информацию всего абзаца, можно сказать, что оно представляет обобщение смысла целого абзаца. Все последующие предложения детализируют, развивают его. Обобщающие предложения в абзаце называются ключевыми или тематическими предложениями. То есть абзац представляет собой логическую структуру от общего к частному, таков дедуктивный способ изложения мысли. Иногда обобщение в форме ключевого предложения находится в конце абзаца. Встречаются абзацы, в которых имеются и зачин с обобщением и концовка-обобщение. Но не всегда в каждом абзаце можно найти обобщение. Итак, умение находить ключевые предложения в абзаце поможет ориентироваться в тексте, вычленив так называемые «смысловые вехи» и, следовательно, понять смысловое содержание текста. Кроме того, осведомленность о способах организации текста, плане написания статьи (история вопроса во введении, основания для эксперимента, описание границ или рамок эксперимента, результаты, заключение), умение предвидеть содержание текста, догадываться обеспечиваются за счет общего (глобального) подхода к изучению текста в целом. Такой подход можно суммировать по этапам: изучение заглавия, плана, иллюстраций, подрисуночных надписей, шрифта текста, предложения относительно содержания текста, угадывания, где искать подтверждение этим предположениям, просмотровое чтение, дальнейшее прогнозирование содержания, вторичное чтение для более подробного ознакомления.

Назначение и виды рефератов.

Этимологическое значение слова реферат – (лат. *refere* – сообщать, докладывать) определяет содержание данного научного реферативного жанра: объективное краткое сообщение в письменном виде или в форме публичного доклада содержания документа или первоисточника, излагающее основные фактические сведения и выводы. Реферат – это один из самых распространенных типов вторичных текстов. Назначение реферата – информировать о содержании реферируемого документа, выявление основной или какой-либо определенной информации. Реферат предоставляет возможность определить, насколько необходимо обращаться к первоисточнику и с какой именно целью. Существуют несколько видов рефератов: информативные (конспективное изложение существенных положений оригинала первичного документа в обобщенном виде); индикативные (рефераты-резюме, расширенные аннотации) сообщающие о чем говорится в документе; монографические (составляются по одному источнику, и называется выборочным реферированием); сводные – это рефераты на заданную тему по нескольким источникам с полным, систематизированным и обобщенным их содержанием; обзорные – рефераты на обширную тему по нескольким документам с краткой характеристикой содержания каждого из них в отдельности.

Обзорное реферирование – это средство информации о наличии литературы по определенному вопросу. Обзорный реферат строится на основе аннотаций на ту часть первоисточника, которые относятся к интересующей референта теме. Затем аннотации по тематическому признаку объединяются в обзорный реферат; авто-реферат – реферат, составленный автором документа.

Реферат состоит из следующих частей:

1. библиографическое описание (перевод заглавия статьи, документа; заглавие на языке оригинала; фамилия и инициалы автора; название издания (зд. журнала), год, том, номер или дата выпуска, страницы, язык публикации. Библиографическим описанием служит продолжением заглавия реферата и в самостоятельный абзац не выделяется.
2. текст реферата;
3. дополнительные сведения (адрес организации автора статьи в круглых скобках; сведения о количестве иллюстраций, таблиц и библиографии; первая буква имени и полная фамилия референта).

Текст реферата пишется (печатается) с абзаца и начинается с изложения существа проблемы, рассматриваемой в реферируемой статье. Здесь следует избегать таких вводных фраз, как: «автор статьи рассматривает», «целью настоящей работы является», и т.п. Исторические справки, история исследуемой проблемы, введение, сели они не составляют основного содержания статьи, описание ранее опубликованных работ и общеизвестные положения в реферат, как

правило, не включаются и не излагаются. Текст реферата должен составляться по определенному плану:

1. Тема, предмет (объект), характер, особенности и цель работы.
2. Метод или методологию проведения работы (если этот метод или методы принципиально новые и оригинальные, необходимо дать их описание, а широко известные методы только называются).
3. Конкретные результаты, полученные в реферируемой работе (теоретические/экспериментальные). Приводятся основные технико-экономические показатели и числовые данные, имеющие научно-техническую ценность, обнаруженные взаимосвязи и закономерности.
4. Выводы, рекомендации, оценка, предложения, описанные в первоисточнике.
5. Область применения и возможности промышленного и научного приложения результатов работы, которые отмечены автором.

Если в статье отсутствует какой-либо пункт из приведенных выше (например, в статье ничего не говорится о применении), то его в реферате опускают, сохраняя последовательность изложения. Изложение ведется по степени важности отобранных сведений. Сначала в концентрированной форме излагается существо вопроса, далее приводятся необходимые фактические данные. Замена конкретных (числовых) данных общими фразами в реферате не допускается. Следует подчеркнуть еще раз, что реферат – это не сокращенный перевод текста, а результат осмысленного содержания работы и свертывания (компрессии) ее по разработанному плану. План составления реферата может не совпадать с планом написания реферируемой статьи.

Реферат – это единый, логически компактный ступок основного содержания статьи, поэтому, как правило, не имеет разделов и рубрик. Основные требования, предъявляемые к реферату, согласно инструкции для референтов и редакторов, вытекают из его определения: «Реферат представляет собой вторичную публикацию, кратко излагающую содержание первичной публикации. Он должен дать читателю представление о характере освещаемой работы, методика проведения исследования и его результатах, а в случае необходимости также о месте и времени проведения исследований (когда такое сообщение имеет научный интерес). По реферату читатель должен ясно представить себе степень необходимости обращения к оригиналу. В реферате объективно излагается содержание первичной публикации. Реферат не должен отражать субъективных взглядов по излагаемому вопросу, а также оценки референтом освещаемой им публикации».

Следовательно, основными требованиями к рефератам являются объективность изложения в реферате содержания первичного документа и полнота отражения его содержания. Интерпретация и критика первоисточника в реферате не допускаются.

Самой существенной и отличительной характеристикой реферата является информативность: ни один из видов вторичных документов

не раскрывает так полно основное содержание исходного текста. Именно эта характеристика реферата позволяет сэкономить до 90% времени, необходимого для прочтения первичных документов. Очень часто рефераты заменяют первичные документы, особенно, когда исходный текст написан на иностранном языке.

Объем реферативного сообщения определяется объемом первичного документа, нормами, установленными для референтов и практическим значением конкретного документа для его получателя. Средний объем – от 500 печатных знаков - для индикативных рефератов, 1000 печатных знаков – для информативных рефератов, 2500-10000 печатных знаков – для обзорных рефератов. В случае важности высокой информативности, актуальности первичного документа или его труднодоступности объем реферата может достигать 12000 печатных знаков и более.

Основной жанровой чертой языка реферата является информативность, которую можно рассматривать как на лексическом, так и на синтаксическом уровне. На лексическом уровне отличительной чертой реферата является наличие в нём большого количества так называемых ёмких слов. В роли ёмких слов выступают термины, или устойчивые терминологические сочетания, несущие точную информацию.

Следует избегать нестандартной терминологии и непривычных символов и разъяснять их при первом упоминании в тексте. Термины, применяемые в реферате более трех раз и смысл которых ясен из контекста, рекомендуется после первого употребления полностью заменить аббревиатурами (сокращениями) в виде начальных заглавных букв этих терминов. При первом упоминании такая аббревиатура дается в скобках непосредственно за термином, при последующем употреблении – без скобок. В одном реферате не рекомендуется применять более трех-четырёх аббревиатур.

В языке реферата выражена тенденция к субстантивации. Она состоит в преобладании существительных над другими частями речи и ослаблении роли глаголов. Многие глаголы выступают в роли связующих: «быть», «являться», «характеризоваться». Язык реферата отличается наличием глаголов с общим значением типа «считать», «рассматривать», «полагать». Значительная группа глаголов выступает в роли компонентов глагольно-именных сочетаний, где основная смысловая нагрузка приходится на долю существительного, а функция глагола состоит в обозначении действия в широком смысле этого слова и передаче грамматических значений: «оказывать (влияние, поддержку, сопротивление)», «приводить к (усилению, ослаблению, возникновению)». При изложении методической части в реферате желательно избегать употребления возвратных форм глагола (например, «образец закаливали», а не «образец закаливался»). Изложение результатов желательно вести в настоящем времени. Рекомендуется избегать таких связующих фраз, как «установлено, что», «показано, что», а также вводных слов и оборотов «проведено рассмотрение», «осуществляют закалку». Лучше заменить их простыми глаголами. Следует выдерживать единство глагольных форм (например, рассмотрены марки стали

и приведен химический состав, а не рассматриваются и приведен). Следует избегать сложных предложений и грамматических оборотов, а употребление личных и указательных местоимений свести до минимума.

Синтаксис реферата характеризуется однообразием. Материал подаётся не в развитии, а в статике. Поэтому в тексте реферата преобладают констатирующие сообщения и перечисления, оформленные в составе простых распространённых предложений. Перечисление связано с наличием параллельных конструкций и однородных членов предложения. В реферате, как правило, нет обоснования и рассуждения по поводу выдвигаемых положений, примеров, сравнений, сносок, ссылок на первоисточники. Уточнение информации достигается выбором более ёмких в смысловом отношении языковых средств и исключением избыточных элементов. Широко распространены вводные слова, из которых особенно частотны вводные слова, обозначающие последовательность сообщений, а также степень достоверности и источник информации: «во-первых», «во-вторых», «по-видимому», «как сообщают хорошо информированные источники».

Единицы физических величин следует приводить в международной системе СИ по ГОСТ 8.417. Имена собственные (фамилии, наименование организаций, изделий и др.) приводят на языке первоисточника. Допускается транскрипция (транслитерация) собственных имен с добавлением в скобках при первом упоминании собственного имени в оригинальном написании.

Составление реферата представляет собой смысловое свёртывание первичного документа, т.е. компрессию. В ходе аналитико-синтетической переработки материала референт выявляет и отбирает наиболее существенную, новую для получателя информацию и представляет её в новой, краткой форме. Работа по смысловому свёртыванию текста начинается с чтения первичного документа и знакомства с его общим содержанием. Следующим важным этапом является внимательное повторное чтение текста с выделением ключевых фрагментов. Нахождение ключевых фрагментов позволяет проследить развитие главных тем текста в составе абзаца и групп абзацев. Вся дальнейшая работа по информационной обработке текста проходит на основе цепочек ключевых фрагментов, которые составляют смысловой костяк текста.

Важным приёмом, представляющим трудность при информационной обработке текста, является работа над абзацами с имплицитным смыслом, т.е. подразумеваемым и выведенным из общего содержания. Чаще всего имплицитная тематичность сводится к тому, что в первичном тексте упоминаются некоторые факты, которые носят частный характер и назвать их ключевыми нельзя, однако они несут важную смысловую нагрузку.

В таких случаях необходимо найти обобщающее слово, словосочетание или предложение, которое вобрало бы в себя смысл этих формулировок и синтезировало их общий смысл.

Выделение ключевых фрагментов составляет первый этап информационной обработки текста. Следующим этапом является организация и перегруппировка выделенных фрагментов в соответствии с их тематической направленностью. Затем следует составление логического плана текста. Выделенные ключевые фрагменты сначала выписываются (или подчёркиваются) в том порядке, в котором они встретились в первичном тексте. Затем они группируются по тематическому принципу вокруг нескольких больших подтем, развивающих главную тему текста. Этот материал служит основой для составления реферата.

При написании реферата предложение может формироваться из лексических единиц, заимствованных из самых различных частей подлинника. Работа с фрагментами на уровне предложения требует введения во вторичный текст связующих элементов, которые отсутствовали в первичном тексте. Реферат представляет собой новый текст, который строится по всем законам логического развития мысли в большом контексте. Смысловое развитие может совпадать с первичным текстом в отдельных частях реферата и тогда, как правило, заимствуются те же соединительные фразы, союзные слова и обороты речи, которые были в оригинале. В некоторых случаях и сокращенный текст вводятся отсутствовавшие в тексте оригинала полнозначные слова и даже целые предложения. Это имеет место, когда необходимо эксплицировать (дать открытое выражение) смысловые отношения, которые в прежнем изложении были имплицитными, т.е. подразумевались и выводились из общего содержания.

Аннотирование – информационный процесс составления кратких сведений о первоисточнике, первое с ним знакомство, которое позволяет судить о целесообразности его более детального изучения в дальнейшем, даже видя его. Аннотация (от лат. *annotatio* – замечание) предельно краткое изложение того, о чем можно прочитать в данном первоисточнике. В аннотации (как вторичный текст) перечисляются главные вопросы, проблемы, изложенные в первичном тексте, а также может характеризоваться его структура.

В отличие от реферата, который дает возможность читателю познакомиться с сутью излагаемого в первоисточнике содержания, аннотация не раскрывает содержание документа, в ней не приводятся конкретные данные, описание оборудования, характеристики, методики и т.д., а она дает лишь самое общее представление о его содержании. Аннотация помогает найти необходимую информацию по интересующему вопросу. Поэтому аннотация ближе к индикативному реферату. При аннотировании происходит аналитико-синтетическая переработка первичных документов. Это творческий процесс требующий общего понимания, воспроизведения и обобщения содержания первоисточника и оформление соответствующей аннотации. Чтобы справиться с этой задачей, референт-переводчик должен хорошо владеть иностранным языком, умением переводить с листа и достаточными знаниями в соответствующей отрасли знания, а также иметь определенные умения и навыки составления аннотаций. Существуют следующие виды аннотаций:

- справочные (называемые также описательными или информационными), дающие наиболее обобщенную характеристику материала;
- рекомендательные, содержащие оценку первичного документа и рекомендации по его использованию;
- общие, рассчитанные на широкий круг пользователей и характеризующие первичный документ в целом;
- специализированные, рассчитанные на узкий круг специалистов и освещающие определенные аспекты документа;
- аналитические, описывающие только те части первичного документа, которые посвящены определенной проблеме.

Референты-переводчики научно-технической литературы в основном составляют справочные (описательные) аннотации по материалам научно-технического и технико-экономического характера.

Аннотация, как правило, состоит из трех частей:

- вводной, в которой сообщаются все необходимые выходные данные первоисточника, т.е. библиографическое описание: перевод заглавия статьи, документа; заглавие на языке оригинала; фамилия и инициалы автора; название издания (зд. журнала), год, том, номер или дата выпуска, страницы, язык публикации;
- описательной (текст аннотации) в которой сообщается два, три или более основных положений первоисточника.
- заключительной, в которой приводятся отдельные особенности изложения содержания первоисточника (кратко или подробно, уделяется особое внимание и т.д.)

Аннотация не должна повторять заглавие первоисточника, а наоборот, раскрыть его, конкретизировать. При составлении аннотации следует избегать избыточности информации, в частности ее повторения, лишних фраз, вводных слов и предложений, сложных придаточных предложений.

Аннотацию проще всего написать с помощью составления плана исходного документа. Для максимальной сжатости изложения нужно взять основные положения плана и свести их к минимальному количеству пунктов путем объединения.

Объем аннотации – 500 печатных знаков. Справочные (описательные) аннотации не должны превышать 800-1000 печатных знаков.

В аннотации не используются ключевые фрагменты оригинала, а даются формулировки автора аннотации. Лексика аннотации отличается преобладанием имен над глаголами, абстрактных существительных над конкретными, относительной замкнутостью, однородностью лексического состава.

Логичность изложения материала в тексте аннотации вызывает широкое употребление пассивных конструкций, безличных предложений с инфинитивом и предикативными наречиями на «-о», с безличными глаголами или с личными в значении безличных.

Выбор лексических средств и синтаксических конструкций должен способствовать достижению высокой степени лаконичности, обобщенности, точности и логичности подачи материала в тексте аннотации.

Поскольку аннотация пишется своими словами, а высокая степень компрессии текста требует от автора аннотации высокой степени абстракции и обобщения материала, то формулировки в тексте аннотации не лишены субъективной оценки.

Таким образом, на основании анализа многочисленной литературы, можно утверждать, что наиболее распространенными видами свертывания информации являются:

- аннотирование;
- реферирование;
- конспектирование;
- фактографический анализ;
- рецензирование;
- обзорная деятельность.

Аннотация и реферат стали важными путями, эффективно обеспечивающими быстрый обмен новой научно-технической информацией, именно они существенно сокращают время специалистов на обработку информации. Сущность аннотирования и реферирования заключается в максимальном сокращении объема источника информации при существенном сохранении его основного содержания. Принципиальной основой для такой компрессии информации является избыточность языка и отсутствие однозначного соответствия между содержанием мысли и формой речевого произведения, выражающего эту мысль. При реферировании сообщение освобождается от всего второстепенного, иллюстративного, поясняющего, сохраняется лишь сама суть содержания. Аннотация и реферат призваны давать лишь самую существенную информацию о новых достижениях науки и техники. Если реферат и аннотация заинтересует читателя и содержащейся в них информации ему окажется недостаточно, то по указанным в них выходным данным можно всегда найти сам первоисточник и получить информацию в полном объеме. Таким образом, аннотация и реферат выполняют важную функцию: они знакомят читателя с наличием источников нужной информации, то есть проводят ее систематизацию.

Реферат и аннотация относятся к вторичным документальным источникам научной информации. Это те документы, в которых сообщаются сведения о первичных документах, преобразование информации заключается в процессе изучения каждого первичного документа или определенной их совокупности, например, сборника статей, и подготовке информации, отражающей наиболее существенные элементы этих документов. На основе использования вторичных документов комплектуются информативные издания, такие как, реферативные журналы, справочная литература, научные переводы и др. Рефераты и аннотации составляют содержание реферативных журналов.

Осуществляя компрессию первоисточников, аннотация и реферат делают это принципиально различными способами. Если аннотация лишь перечисляет те вопросы, которые освещены в первоисточнике, не раскрывая самого содержания этих вопросов, то реферат не только перечисляет все эти вопросы, но и сообщает существенное содержание

каждого из них. Можно сказать, что аннотация лишь сообщает, о чем написан первоисточник, а реферат информирует о том, что написано по каждому из затронутых вопросов. Отсюда следует, что аннотация является лишь указателем для отбора первоисточников и не может их заменить, в то время как реферат вполне может заменить сам первоисточник, так как сообщает все существенное содержание материала.

Как было сказано выше, для каждого из этих видов характерна определенная степень свертывания информации на основе ее предвзвешенного анализа.

Аннотация как краткая характеристика содержания произведения печати или рукописи представляет собой предельно сжатую описательную характеристику первоисточника. В ней в обобщенном виде раскрывается тематика публикации без полного раскрытия ее содержания. Аннотация дает ответ на вопрос, о чем говорится в первичном источнике информации.

Аннотации по содержанию и целевому назначению могут быть справочные и рекомендательные. Справочные аннотации раскрывают тематику документов и сообщают какие-либо сведения о нем, но не дают критической оценки. Рекомендательные аннотации содержат оценку документа с точки зрения его пригодности для определенной категории читателей.

По охвату содержания аннотированного документа и читательского назначения различают общие и специализированные аннотации. Общие аннотации характеризуют документ в целом и рассчитаны на широкий круг читателей. Специализированные аннотации раскрывают документ лишь в определенных аспектах, интересующих узкого специалиста. Они могут быть совсем краткими, состоящими из нескольких слов или небольших фраз, и развернутыми до 20-30 строчек, но и в этом случае, в отличие от реферата, дают в сжатой форме только самые основные положения и выводы документов.

В аннотации указывают лишь существенные признаки содержания документа, т.е. те, которые позволяют выявить его научное и практическое значение и новизну, отличить его от других, близких к нему по тематике и целевому назначению.

При составлении аннотации не следует пересказывать содержание документов (выводы, рекомендации, фактический материал). Нужно свести к минимуму использование сложных оборотов, употребление личных и указательных местоимений.

К главным требованиям, предъявляемым к написанию аннотаций, следует отнести:

- а) учет назначения аннотации, от этого зависит полнота охвата и содержание заключительной части,
- б) объем аннотации колеблется от 500-2000 печатных знаков,
- в) соблюдение логичности структуры, которая может отличаться от порядка изложения в оригинале,
- г) соблюдение языковых особенностей аннотации, что включает в себя следующее:
 - изложение основных положений оригинала просто, ясно, кратко;

- избежание повторений, в том числе и заглавия статьи;
- соблюдение единства терминов и сокращений;
- использование общепринятых сокращений; (125)))
- употребление безличных конструкций типа «рассматривается..., анализируется..., сообщается...» и пассивного залога;
- избежание использования прилагательных, наречий, вводных слов, не влияющих на содержание и др.

Образцом аннотации может послужить нижеприведенный пример:

Фролов И.Г. Глобальные проблемы, человек и судьбы человечества // Философия и политика в современном мире. - М.: Наука, 2005.-С. 44-60.

Необходимо также отметить различие в понятиях «свертывание информации» и «свертывание документа».

Свертывание информации – мы имеем дело с текстом, сообщением, не ограничиваемым рамками определенного документа. Мы преобразуем текст тем или иным способом с целью уменьшения (или увеличения) его физического объема с оставлением в нем необходимых «смысловых вех», «следов».

При свертывании документа мы получаем новый документ (в общем случае вторичный). При свертывании документа из него могут быть извлечены отдельные фрагменты на «нулевом» уровне свертывания информации.

Более подробного рассмотрения требуют такие виды АСП, как: индексирование, библиографическое описание, подготовка обзоров, аннотирование, реферирование, каталогизация (совокупность процессов, обеспечивающих создание библиотечных каталогов).

Индексирование – описание содержания документов и запросов с помощью того или иного информационного языка (ИПЯ). ИПЯ, в свою очередь – искусственный формализованный язык, создаваемый на основе естественного языка. Результатом индексирования документа является поисковый образ документа (ПОД).

Индексирование занимает особое место среди различных видов свертывания, поскольку является одновременно элементом двух операций информационного обслуживания – аналитико-синтетической переработки сообщений и информационного поиска.

Принято различать три основных принципа индексирования:

- классификационный (таблицы классификаций, с помощью которых каждому документу присваивается тот или иной индекс классификации – ББК);
- предметизационный (содержание документа с помощью предметных рубрик);
- библиографического описания (базируется на использовании элементов библиографической характеристики документов с целью нахождения по содержательным и формальным признакам в мас-сивах документов).

Следующим за индексированием видом свертывания (по степени уменьшения свернутости первичного документа) является библиографическое описание, одержжащее необходимый минимум сведений о документе, позволяющих отличить его от других документов. Библиографическое описание – совокупность библиографических сведений о документе, приведенных по установленным правилам, с помощью которых можно получить сведения об авторе, содержании, целевом и читательском назначении, объеме и других особенностях произведения печати, приведенных по установленным правилам. Библиографическое описание состоит из ряда элементов, следующих друг за другом в строго установленном порядке, и подразделяются на обязательные и факультативные.

Порядок составления библиографического описания и набор его элементов определены специальными ГОСТ-ами (ГОСТ 7.1-84 «Библиографическое описание документа. Общие требования и правила составления» и ГОСТ 7.80-2000 «Библиографическая запись.

Заголовок. Общие требования и правила составления»).

Одна область описания отделяются от другой точкой и тире (-).

К обязательным элементам описания относятся: основное заглавие (сведения об авторах индивидуальных или коллективных) .- сведения о повторности издания .- Место издания : Издательство, Год издания .- Количество страниц.

Последовательность расположения условных разделительных знаков

1. Заголовок описания (фамилия автора в именительном падеже; инициалы после фамилии). Основное заглавие (название произведения; приводится без кавычек и в той последовательности, в которой даны в книге и с теми же знаками препинания)
2. Другое заглавие (раскрывает и поясняет основное заглавие, уточняет назначение произведения; приводится с прописной буквы без кавычек).
3. Сведения об авторстве (авторы, если их два и больше, составители, редакторы).
4. Название документа, сборника, журнала, газеты, в котором помещена составная часть (например, статья из журнала, либо отдельная глава из сборника).
5. Место издания (название города, в котором книга издана; пишется с большой буквы полностью, кроме Москва – М.. Санкт-Петербург – СПб).
6. Издательство (пишется с большой буквы и без кавычек).
7. Год издания (указывается только арабская цифра без слова «год» или его сокращения, например: 2004).
8. Номер (журнал).
9. Количество страниц (в книге: .- 134 с.; в журнале: С. 16-22)

Примерная модель библиографического описания :

«Биология: Учебник / Сост. П. Кошель .- 2 изд., перераб. и доп.- М.: Олма-Пресс , 2000 .- 543с.

Алексеев К.С. Коммуникативная лингвистика // Филолог. Научи.- 2001.-5.- С.2-16.»

Остальные сведения о документе: серия, тираж и т.д. – являются необязательными – факультативными.

Библиографический список – необходимый элемент справочного аппарата реферата, курсовой или дипломной работы. Список свидетельствует о степени изученности проблемы автором. Правильно организованный список цитируемой и упоминаемой литературы значительно поднимает престиж научной работы. Библиографический список или список использованной литературы и источников помещается в работе после заключения. Существует несколько способов группировки материала в библиографическом списке: алфавитный, хронологический, тематический, смешанный (расположение в том порядке, в котором делаются ссылки на них в тексте работы; связь библиографических записей с основным текстом устанавливается при помощи порядкового номера цитаты). Наиболее удобна и популярна алфавитная группировка, при которой описания располагаются согласно алфавиту авторов или заглавий (если автор отсутствует). Названия произведений авторов-однофамильцев располагают согласно алфавиту их инициалов, а работы одного автора – в хронологическом порядке. Источники на иностранном языке размещают по алфавиту после их перечня на русском языке.

Каталогизация – совокупность процессов, обеспечивающих создание библиотечных каталогов, включая и электронный каталог (составление библиографических описаний, индексирование, организация и редактирование каталогов).

Библиотечный каталог – перечень произведений печати и других документов, имеющих в фонде библиотеки, составленном по определенному принципу и раскрывающий состав или содержание библиотечных фондов. Различают: алфавитный каталог, систематический каталог, предметный каталог, электронный каталог.

Подытоживая сказанное, следует подчеркнуть, что с точки зрения информационного поиска документов аннотация служит для ориентации потребителей информации в документальных потоках и выполняют сигнальные функции в отличие от реферата, который служит для ориентации в информационных потоках и выполняет познавательные функции. Аннотация нужна для того, чтобы кратко узнать, о чем идет речь в каком-либо тексте, а реферат – для того, чтобы передать основную информацию подлинника.

Догель В.А. Зоология беспозвоночных: Учебник для университетов / под ред. Ю.И.Полянского.– 7-е изд., перераб. и доп.– М.: Высшая школа, 1981. – 606 с.
В учебнике рассмотрены основные систематические категории беспозвоночных животных. Основная особенность учебника – экологический подход к изложению фактического материала. Организация животных рассматривается в связи с условиями их существования. Дается анализ адаптаций к условиям природы, биосфере. Предназначается для студентов-биологов университетов.

Рейвн П., Эверт Р., Айкхорн С. Современная ботаника: в 2 т. – М.: Мир, 1990. Т.1. – 348 с. Т.2. – 344 с.

В книге известных ботаников США живо, ясно и наглядно изложены важнейшие проблемы современной ботаники. Достоинство книги – в использовании эволюционно-экологического подхода в изложении и энциклопедически полном охвате материала. На русском языке выходит в 2-х томах. В т.1 рассматриваются физиология растительной клетки, генетика и классификация растений. В т.2 описаны анатомия и физиология покрытосеменных, эволюция и экология растений. Приводится словарь терминов. Для специалистов-биологов, студентов-биологов, преподавателей биологии в школе, всех интересующихся вопросами биологии.

Подготавливая материалы для практического курса обучения языку специальности, необходимо учитывать вопросы грамматики научной речи, например некоторые функционально-семантические типы простого предложения (квалификативные, предложения качественной и количественной характеристики, предложения наличия, существования, обусловленности и др). Важно также подготовить материал в целях изучения обстоятельственных детерминантов в научной речи, синтаксических средств организации текста, синтаксических трансформаций при свертывании текста.

В качестве примеров полезных упражнений можно рекомендовать следующие:

Задание. Просмотрите реферат-резюме. Определите, какими формами выражается предикат предложения, когда сообщается о предмете исследования и о его результатах. Обратите внимание на то, что личный субъект действия в реферате-резюме обычно не называется.

Рассмотрены методы, алгоритмы и аппаратура неразрушающего исследования микроструктуры грунтов. Предложены методы количественного анализа микроморфологии. Исследованы возможности микротомографии в сравнении с традиционными методами изучения микроструктуры грунтов.

Задание. Передайте содержание данных предложений в форме, типичной для реферата-резюме, т.е. не называя субъект действия.

Образцы: 1. Автор выявил, что отражение света растительностью зависит от расположения листьев в кроне. – Выявлено, что отражение света растительностью зависит от расположения листьев в кроне. 2. Мы определяли содержание хлорофилла у разных видов мхов. – Определялось содержание хлорофилла у разных видов мхов.

1. Специалисты обосновали максимально допустимые дозы внесения азотных удобрений для овощных культур.
2. Автор доказал возможность активной мобилизации железа из минералов и почвообразующих пород с переводом его в растворимую форму микробиологическим путем.
3. Мы получили гибридные плазмиды, содержащие две различные хромосомные копии оперона.

4. Автор обнаружил принципиальные различия в условиях скрещивания разных дрожжей с сатурновидными спорами.
5. Авторы исследовали влияние криогенеза на процессы, протекающие в земной коре.

Задание. Передайте содержание сложных предложений простыми.

Образец: Еще в конце прошлого века было доказано, что микроорганизмы способны к образованию метана.— Еще в конце прошлого века была доказана способность микроорганизмов к образованию метана.

1. Было установлено, что частота пульса зависит не только от функционального состояния животных, но и от сезона года.
2. Доказано, что почвенные животные влияют на скорость разложения растительных остатков и выведение из них химических элементов.
3. Установлено, что почвы неоднородны по степени увлажнения в пределах одного и того же орошаемого поля.
4. Показано, что установка может использоваться в промышленных условиях.
5. Материал для справок: возможность, зависимость, влияние, неоднородность.

Задание. Оформите данные предложения в виде фрагментов рефератов-резюме. Используйте пассивную форму глагола, данного в скобках и материал для справок.

1. В околоземном космическом пространстве постоянно присутствуют интенсивные потоки электронов, захваченных геомагнитным полем, (обнаружить).
2. Существует взаимосвязь между эпидемиями и изменением солнечной активности, (подтвердить).
3. Метаболизм почвенных организмов повышается в результате внесения азотных удобрений, (показать).
4. Свойства растворов металлов в жидком аммиаке зависят от концентрации, (установить).
5. Материал для справок: повышение, зависимость, влияние, присутствие.

К наиболее эффективным заданиям по обучению аннотированию, реферированию и другим сжатым текстам можно отнести следующие:

- Найдите в абзаце предложение, высказывание, которое может служить заголовком.
- Найдите и отметьте абзацы, содержащие конкретную информацию.
- Определите количество фактов, излагаемых в тексте.
- Обобщите 2-5 предложений (или абзац) в одно.
- Найдите в каждом абзаце главную, основную информацию и дополнительную, разъяснительную.
- Изложите основные положения текста в виде плана;
- Опустите все вводные предложения в абзаце, вводные слова в предложении и описательные (придаточные) предложения.
- Опустите второстепенные определения.
- Используйте объемные слова вместо описаний или придаточных предложений.

- Опустите примеры, кроме фактов (или данных), в которых заключена значимая информация.
- Опустите те факты, которые логично вытекают из вышесказанного.
- Опустите все повторы.
- Используйте лексическое, грамматическое перефразирование.
- Выделите ключевые слова и фрагменты в каждом отмеченном по степени информативности абзаце.
- Перегруппируйте ключевые фрагменты.
- Обобщите материал.
- Составьте логический план текста.
- Измените последовательность пунктов логического плана написания реферата.

Очень важно проводить упражнения по составлению реферата-резюме (индикативный тип), который представляет собой сжатый, вторичный по отношению к оригиналу текст, сочиняемый не путём подражания автору первоисточника, а путём тщательного анализа информационного содержания исходного текста, осмысления главных информаций, затем синтеза этих информаций с использованием соответствующих языковых средств организации предложений. Таким образом, создается совершенно новый текст, но сохраняющий идеологическую (информационную) верность основному тексту с сохранением всех требований, свойственных такому жанру, каким является резюме. Преобладающей формой выражения предикативного центра предложения являются краткие формы страдательных причастий и пассивные формы глаголов с постфиксом –ся, –сь, способствующие построению деагентивных структур (представляется не действующее лицо, а результат действия лица). Сказанное обозначает, что изложение фактов и проведенных действий передается пассивными формами предикатов, которые употребляются преимущественно в 3-м лице единственного и множественного числа. Как правило, субъект действия в реферате-резюме обычно не называется.

Примеры:

- были проанализированы результаты исследований....,
- в настоящей статье даны рекомендации....,
- изучалась проблема....,
- отмечены недостатки эксперимента....,
- в статье изложены результаты экспериментов ...,
- проводилось обследование больных стенокардией ...,
- осуществлялся подбор препаратов ...,
- регистрировались случаи заболевания гриппом ...,
- изучалась динамика распространенности болезни ...,
- оценивались результаты клинических наблюдений

В польском языке соответствующими эквивалентными формами являются окончания глаголов на: -no, -to (stwierdzono..., zastosowano...,

przyjęto następujące kryteria..., badaniem objęto grupę chorych..., zaobserwowano zmiany... itp.).

В рефератах-резюме наиболее употребительны пассивные формы (глагольные и причастные) следующих глаголов:

• изучать – изучить	• обосновать (гипотезу, предположение, тезис, правило)
• исследовать	• дать – давать (определение, характеристику)
• анализировать – проанализировать	• получать – получить
• определять – определить	• отмечать
• рассматривать – рассмотреть	• обследовать
• обнаруживать – обнаружить	• наблюдать
• находить – найти	• показывать
• устанавливать – установить	• регистрировать
• показывать – показать	• подвергнуть
• выявлять – выявить	• изменяться
• доказывать – доказать	• встречать
• подтверждать – подтвердить	• объяснять
• уточнять – уточнить	• осуществляться
• измерять – измерить	• излагать
• вычислять – вычислить	• разрабатывать – разработать
• рассчитывать – рассчитать	• выполнять
• вводить – ввести (понятие)	• отвергать
• выводить – вывести (формулу)	• находить
• проводить – провести (анализ, исследование, измерение, вычисление)	• рассмотреть – рассматривать
• приводить (примеры, данные, результаты)	• затронуть – затрагивать
• предлагать – предложить	• подчеркивать – подчеркнуть
	• обращать (особое внимание)
-

Примером упражнения по составлению индикативного резюме может послужить:

Упражнение 1. Замените предложения с названным субъектом действия предложениями в форме типичной для реферата-резюме.

Образец:

Автор выявил, что отражение света растительностью зависит от расположения листьев в кроне. – Выявлено, что отражение света растительностью зависит от расположения листьев в кроне. Мы определяли содержание хлорофилла у разных видов мхов. – Определялось содержание хлорофилла у разных видов мхов.

1. Специалисты обосновали максимально допустимые дозы внесения азотных удобрений для овощных культур.
2. Автор изучал влияние тектонических нарушений на физико-химические свойства базальтов.
3. Мы получили гибридные плазмиды, содержащие две различные хромосомные копии оперона (оперон – группа взаимосвязанных генов пределяющих синтез белков-ферментов).
4. Специалисты провели многочисленные измерения яркости внешней короны Солнца.

5. Ученые исследовали влияние криогенеза на процессы, протекающие в земной коре.

Образцы индикативного реферата- резюме:

Проведено сопоставление эхокардиографических показателей и различных электрокардиографических критериев гипертрофии левого желудочка и левого предсердия, их динамики у больных с мягкой и умеренной артериальной гипертонией на фоне 8-месячной контролируемой комбинированной терапии препаратами из четырех основных групп антигипертензивных средств. Главным образом применялись каптоприл, нифедипин, гидрохлортиазид, пропранолол. Показано, что достоверная положительная корреляционная связь эхокардиографических показателей левых отделов сердца с изучаемыми электрокардиографическими признаками гипертрофии левого желудочка имела только при использовании Корнелльского вольтажного электрокардиографического критерия гипертрофии левого желудочка. В настоящем изучении отделов сердца применялись методы исследования – эхо- и электрокардиография, благодаря которым повысилась эффективность диагностики гипертонического сердца.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: гипертоническая болезнь, эхокардиография, электрокардиография, гипертрофия левого предсердия, гипертрофия левого желудочка.

Streszczenie w języku polskim:

Chirurgiczne aspekty ICD

W II Klinice Chorób Serca Instytutu Kardiologii Akademii Medycznej w Gdańsku oraz II Klinice Kardiologii Instytutu Kardiologii w Warszawie do 30 marca 1996 implantowano przezżylny kardiowerter-defibrylator (ICD) Phylax 03 u 19 chorych. Wskazaniem do wszczepienia ICD były: nawracające, zagrażające życiu, odporne na leczenie farmakologiczne arytmie komorowe. Implantację wykonywano na Sali operacyjnej. U jedenastu pacjentów zastosowano znieczulenie ogólne, u kolejnych – do chwili rozpoczęcia testowania progu defibrylacji operację prowadzono w znieczuleniu miejscowym. U siedemnastu pacjentów wprowadzono elektrody przez nakłucie żyły odpromieniowej metodą Selinger. U dwóch chorych, ze względu na bardzo małą średnicę żyły odpromieniowej, próba wprowadzenia przez nią elektrody nie powiodła się, wobec czego wykonano nakłucie żyły podobojczykowej lewej oraz żyły szyjnej wewnętrznej lewej. U 11 chorych zastosowano układ dwóch elektrod, u 7 chorych układ jednoelektrodowy. U jednego chorego implantowano dodatkowo elektrodę podskórną. U ośmiu pacjentów uzyskano próg defibrylacji poniżej 10J, u 11 kolejnych – pomiędzy 10 a 20J. Łożę wytworzono na pochewce mięśnia prostego brzucha i powięzi powierzchownej brzucha. We wszystkich przypadkach przywrócono rytm zatokowy. W omawianej grupie chorych nie było zgonów w czasie pierwszych 30 dni po implantacji. Zaistniałe powikłania: dyslokacja elektrody, awaria defibrylatora wymagały reperacji (2 chorych). Wysoki próg stymulacji wystąpił u jednej chorej i ustąpił po leczeniu doustnymi sterydami. Implantacja ICD z zastosowaniem opisanej techniki zapewnia jego prawidłowe funkcjonowanie, jest bezpieczna dla pacjenta i spełnia zalecenia ustalone przez Europejskie Towarzystwo Kardiologiczne.

Słowa kluczowe: przezżylny wszczepialny kardiowerter defibrylator (ICD), implantacja ICD

К другим, рекомендуемым заданиям по обучению сжатым жанрам письменной научной речи принадлежат:

- а) умение воспроизвести содержание текста, основывающееся на:
 - умения выбрать основную информацию;
 - умения синтезировать и переформулировать информацию;
 - умения объективно изложить информацию;
 - умение структурировать текст, включающее умение структурно оформить текст: введение, основная часть и заключение;
 - умение последовательно и связно излагать информацию: наличие плана и правильное употребление слов-связок/коннекторов;
- б) упражнения на развитие синтаксических навыков (особое внимание уделяется правильному использованию сложносочиненных и различных типов сложноподчиненных предложений), лексических навыков (особое внимание обращается на богатство лексики и точность ее использования), орфографических навыков (правильное использование грамматических и лексических форм);
- в) упражнения, направленные на понимание логико-смысловой структуры текста;
- г) упражнения, направленные на формирование умения композиционно оформить текст;
- д) упражнения, направленные на формирование умения выбрать основную информацию, включают целый ряд упражнений;
- е) упражнения на формирование умения выбирать ключевые слова;
- ж) упражнения на овладение умением отделить основную информацию от второстепенной;
- з) упражнения, направленные на формирование умения объективно изложить информацию;

В наши дни письменная форма коммуникации становится всё более значимой, поэтому закономерно, что обучение студентов профессиональной письменной речи также является одной из важных задач преподавания иностранного языка. Студенты пользуются коммуникативно-значимой письменной речью как в процессе обучения при написании курсовых и дипломных работ, докладов, выступлений, так и в своей последующей профессиональной деятельности.

Трудно переоценить значение реферативной деятельности, осуществляемой научными работниками, инженерами, экономистами и другими специалистами как в личных нуждах, то есть для себя или своего коллектива, так и в масштабе страны, то есть в плане участия в реферативной деятельности института научной и технической информации, привлекающего большое количество внештатных референтов, в связи с колоссальным объёмом научной информации.

Literatura

Benveniste E., 1977, *Mowa a ludzkie doświadczenie*, [w:] „Znak styl, konwencja”, Czytelnik, Warszawa, s.43-58.

Benveniste E., 1977, *Semiologia języka*, [w:] „Znak styl, konwencja”, Czytelnik, Warszawa, s.11-42.

Bień J.S., 2006, *Aparat pojęciowy wybranych systemów przetwarzanie tekstów polskich*, [w:] „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, Zeszyt LXII, Universitas, s.19-30.

Cali C., Dupuis V., 1998, *Réussir le DELF – DALF. Compte rendu. Résumé. Synthèse*, Les Éditions Didier, Paris, 127 s.

Chomsky N., 1977, *Forma i znaczenie w języku naturalnym*, [w:] „Znak styl, konwencja”, Czytelnik, Warszawa, s.98-121.

Dyjak R., 1999, *Specyfika tłumaczeń tekstów technicznych*, [w:] Płusa P. (red.), „Aktualne kierunki traduktologii polskiej”, Częstochowa.

Felber H., Budin G., 1994, *Teoria i praktyka terminologii*, Wyd. UW, Warszawa

Gourmelin M., 1995, *Le résumé de texte*, Ministère de l'Éducation Nationale CNED, Paris.

Górnicz M., 2005, *Kompresja w tekstach specjalistycznych*, [w:] Lukszyn J. (red.), Słownik terminologii przedmiotowej, KJS UW, Warszawa, s.50.

Górnicz M., 2003, *Terminologizacja tekstów specjalistycznych*, [w:] „Języki specjalistyczne”, t.3, KJS, Warszawa, str. 106-117.

Grucza F., 2002, *Języki specjalistyczne – indykatory i/lub determinanty rozwoju cywilizacyjnego*, [w:], „Języki specjalistyczne”, t.2, pod red. J. Lewandowskiego, KJS UW, Warszawa, str. 9-26.

Grucza F., 2004, *O językach dotyczących europejskiej integracji i Unii Europejskiej i potrzebie ukonstytuowania ogólnej lingwistyki języków specjalistycznych*, [w:] „Języki specjalistyczne”, t.4, pod red. J. Lewandowskiego, KJS, Warszawa.

Grucza F., 1994, *O językach specjalistycznych (technolektach) jako pewnych składnikach rzeczywistych języków ludzkich*, [w:] „Materiały z XVII Ogólnopolskiego Sympozjum ILS UW (9-11.I.1992)”, Warszawa.

Grucza F., 1991, *Terminologia – jej przedmiot, status i znaczenie*, [w:] „Teoretyczne podstawy terminologii”, Ossolineum, Wrocław.

Grucza F., 1983, *Zagadnienia metalingwistyki*, PWN, Warszawa.

Grucza S., 2008, *Teksty specjalistyczne: językowe eksponenty wiedzy specjalistycznej*, [w:] „Języki specjalistyczne”, t.8, pod red. Ł. Karpińskiego, KJS UW, Warszawa, s. 181-193,

Grucza S., 2004, *Dydaktyka translacji. Terminologiczna preparacja dydaktycznych tekstów specjalistycznych*, [w:] „Języki specjalistyczne”, t.4, pod red. J. Lewandowskiego. KJS UW, Warszawa, s. 243-267.

Grucza S., 2004, *Od lingwistyki tekstu od lingwistyki tekstu specjalistycznego*, KJS UW, Warszawa

Grucza S., 2002, *Badania nad językami specjalistycznymi w Niemczech*, [w:] „Języki specjalistyczne”, t.2, KJS UW, Warszawa, s.81-100

Grucza S., 2003, *Badania z zakresu lingwistyki tekstu specjalistycznego w Polsce*, [w:] „Języki specjalistyczne”, t.3, KJS UW, Warszawa, s. 35-55.

Języki specjalistyczne, 2002, *Słownik terminologii przedmiotowej [STP]*, pod red. J. Lukszyzna, KJS UW, Warszawa

Karpiński Ł., 2008, *Trzy aspekty makrostruktury tezaursa*, [w:], „Języki specjalistyczne”, t.8, KJS UW, Warszawa.

- Karpiński Ł., 2006**, *Model kompilacji modułowego teaurusu terminologii specjalistycznej*, [w:] „Linguodidactica”, t.X, Białystok, s.58-70
- Karpiński Ł., 2004**, *Organizacja terminologii na przykładzie modułowego teaurusu lądowego budownictwa transportowego*, [w:] „Języki specjalistyczne”, t. IV, KJS UW Warszawa
- Kielar B. Z., TS w układzie międzynarodowej komunikacji zawodowej (na przykładzie tłumaczenia tekstów prawnych)**, [w:] „Języki specjalistyczne”, t.3, KJS UW, Warszawa
- Kornacka M., 2002**, *Języki programowania jako języki specjalistyczne*, [w:] „Języki specjalistyczne” pod red. J. Lewandowskiego, KJS, Warszawa, s.116-131
- Kornacka M., 2001**, *Słowniki terminologii językoznawczej*, [w:] „Języki specjalistyczne”, t.1, KJS UW, Warszawa, s.45-83
- Lukszyn J., 2004**, *Leksykon specjalistyczny – słownik terminologiczny – seria terminograficzna*, [w:] „Języki specjalistyczne”, t.4, KJS UW, Warszawa, s. 55-64.
- Lukszyn J., 1998**, *Język specjalistyczny a myślenie zawodowe*, [w:] „Przegląd rusycystyczny”, z. 3-4
- Lukszyn J., 1994**, *O jednostkach leksykograficznych w obcojęzycznym słowniku dydaktycznym*, [w:] „Materiały XVII Ogólnopolskiego Sympozjum ILS Warszawa”, s.39-43
- Lukszyn J., 2003**, *Parametry analizy tekstów specjalistycznych*, [w:] „Języki specjalistyczne”, t.3, KJS UW, Warszawa, s.9-23
- Lukszyn J., 2001**, *Termin i system terminologiczny w świetle praktyki terminograficznej*, [w:] „Języki specjalistyczne”, t.1, KJS UW, Warszawa, s.7-25
- Lukszyn J., 2006**, *Zasady analizy tekstów specjalistycznych*, [w:] *Studia Rossica XVIII*, „Glottodydaktyka i jej konteksty interkulturowe”, Warszawa, s.161-172
- Lukszyn J., 2002**, *Uniwersalia tekstów specjalistycznych*, [w:] „Języki specjalistyczne”, t.2, KJS, Warszawa, s.41-48
- Sitkowski K., 2010**, *Kompresja tekstowa jako indeks metafrastyczny*, [w:] „Języki specjalistyczne”, t. 10, Metafrastyczna typologia języków, Warszawa, s. 139-148.
- Szadyko S., 2008**, *Słowniki skrótów i skrótowców rosyjskich*, [w:] „Języki specjalistyczne”, t.8, pod red. Ł. Karpińskiego, KJS UW, Warszawa, s. 160-167
- Zmarzer W. 1987**, *Gramatyka opisowa współczesnego języka rosyjskiego. Leksyka. Słowoтворство*, cz. 2., PWN, Warszawa, s. 5- 185
- Zmarzer W. 2003**, *Typologia tekstów specjalistycznych*, [w:] „Języki specjalistyczne”, t.3, KJS UW, Warszawa, s.24-34
- Zmarzer W. 2001**, *Typologia tekstów specjalistycznych*, [w:] „Języki specjalistyczne”, t.1, KJS UW, Warszawa, s.26-44
- Zmarzer W., 1992**, *Podstawy analizy konfrontatywnej języków pokrewnych (rosyjskiego i polskiego)*, Wyd. UW, Warszawa
- Zmarzer W., 1991**, *Leksykografia terminologiczna*, [w:] *Teoretyczne podstawy terminologii*, Ossolineum, Wrocław

Бахтина Л.Н., Кузьмичев И.П., Лариохина Н.М., 1988, *Обучение реферированию научного текста*. М.:

Вейзе А.А., 1982, *Смысловая компрессия текста в учебных целях*. Минск, 86с.

Гак В. Г. , 1976, *Номинализация сказуемого и устранение субъекта*, [в:] *Синтаксис и стилистика / Отв. ред. Г.А. Золотова*, Москва, с. 85-102

Гиндин С. И., 1977, *Методы автоматического фрагментирования текста, опирающиеся на характеристики внутренней структуры фрагментов*, [в:] *Семиотика и информатика*. Вып. 9. Москва, с. 35-82

Золотова Г. А., 2004, *Значение, функция и форма в языке*, [в:] Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: Труды международной конференции «диалог 2004». Москва, с.232-236

Исмаилова Л. Ю., Косиков С. В., 2002, *От поисковых систем к информационному моделированию рассуждения в Интернет-среде*, [в:] Технологии информационного общества – Интернет и современное общество: труды V Всероссийской объединенной конференции (Санкт – Петербург, 25-29 ноября 2002 г.). СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, с.97-100

Караулов Ю.Н., 1981, *Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка*. М., 366 с.

Кожевникова К., 1979, *Об аспектах связности в тексте как целом // Синтаксис текста: Сб. ст. / АН СССР Ин-т рус. яз.; Отв. ред. Золотова Г.А. М.: Наука, С. 54-69*

Кожина М. Н., Котюрова М. П., 1978. *О некоторых тенденциях функционирования единиц синтаксиса в русской научной речи*, [в:] Стиль научной речи /Отв. ред. Е. С. Троянская, Москва.

Лариохина Н. М., 1989, *Обучение грамматике научной речи и виды упражнений*. Москва, 160 с.

Леонов В.П., 1986, *Реферирование и аннотирование научно-технической литературы*. Новосибирск.: Изд-во Наука, 176 с.

Леонтьева Н. Н., 2006, *Автоматическое понимание текста – системы, модели, ресурсы*, Москва, 300 с.

Метельская Л. Н., 2006, *Компрессия как способ смыслового восприятия текста вторичной языковой личностью*, [в:] Филологические науки в МГИМО: Сб. Науч.трудов № 22, Москва, с.82-88

Фролова Н. А., Алещанова И. В., 2007, *Обучение реферированию и аннотированию профессиональной литературы на иностранном языке в комплексной подготовке специалиста*, [в:] Современные проблемы науки и образования, № 5, Москва, с. 67-71

RODZAJE SKONDENSOWANYCH TEKSTÓW W CELACH NAUCZANIA JĘZYKA SPECJALNOŚCI

W artykule omówiono zagadnienia kondensacji tekstu specjalistycznego. W sferach komunikacji specjalistycznej stale wzrasta potrzeba redagowania wtórnych tekstów, przekazujących w zwartej formie istotne informacje tekstu oryginalnego, co ułatwia percepcję cennych informacji bez potrzeby dogłębnej analizy oryginału, usprawnia i ułatwia proces przekazywania i rozpowszechniania wiedzy specjalistycznej. Kondensacja tekstu polega na perfekcyjnej umiejętności obróbki oryginału na bazie podstawowych operacji myślenia - analizy i syntezy. Do najbardziej rozpowszechnionych skondensowanych tekstów należą: referaty, streszczenia, różnego typu resume, adnotacje, konspekty, sprawozdania, podsumowania, uogólnienia itp. We współczesnej glottodydaktyce tego typu teksty traktuje się jako skondensowaną formę przekładu z języka oryginału na język docelowy. W artykule omówiono etapy kondensacji tekstowej i środki językowe, za pomocą których osiąga się zamierzony cel.

НАТАЛИЯ КРЕНСКА*Uniwersytet Warszawski, Międzywydziałowe Studia Wschodniosłowiańskie*

ДИАЛОГ КАК РАЗНОВИДНОСТЬ УСТНОГО ОБЩЕНИЯ И ЕГО ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В ЦЕЛЯХ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ БИЗНЕСА.

Процесс обучения иностранному языку очень наглядно выявляет действенность и эффективность тех или иных методических положений, рекомендаций и приемов и дает новый материал для рассмотрения актуальных проблем методик обучения иностранным языкам.

Одной из таких проблем является обучение иноязычной речи в её диалогическом и монологическом вариантах, существующих одновременно в полилогической форме общения. Обеспечение продуктивного говорения в формах адекватных естественным речевым актам, продолжает оставаться, по признанию методистов и преподавателей, одной из самых сложных задач обучения иностранному языку (Изаренков Д. И., Кафкова О., Леонтьев А. А., Розенбаум Е. М., Остапенко А. И.).

Конечной целью в системе обучения по методу активизации учебной деятельности является на начальном этапе: выработка речевых навыков и умений, обеспечивающих достаточную речевую активность в основных ситуациях повседневного неофициального общения, а также, частично, и в ситуациях официального характера. Одним из ведущих принципов обучения является принцип коллективного взаимодействия, который, в свою очередь, тесно связан с принципом личностно-ориентированного общения. Эта взаимосвязь принципов и делает ведущей формой общения диалог, в который органично включаются монологические выступления участников общения.

Бахтин [Бахтин М., 1978] отмечал, что диалогические отношения – это почти универсальное явление, пронизывающее всю человеческую речь и все отношения и проявления человеческой жизни, вообще все, что имеет смысл и значение. Выготский вслед за Щербой повторял, что свое истинное бытие язык обнаруживает в диалоге [Выготский Л. ., 1956].

Диалог – самая естественная и первичная форма существования языка, который в широком смысле слова можно отождествить

с общением вообще, и на фоне которой монолог представляется более искусственной и вторичной формой. Поэтому диалогическая речь доминирует в сфере разговорной речи.

Существует много определений диалога, но, как это часто случается с лингвистическими дефинициями, ни одно из них не стало общезначимым и общеупотребительным. Ограничимся следующими понятиями:

-диалог – по большей части отрывистый разговор на какие-нибудь обыденные или деловые темы; для диалога характерен сравнительно быстрый обмен речью, когда каждый компонент обмена является репликой, и одна реплика в высшей степени обусловлена другой; обмен происходит вне какого-либо предварительного обдумывания; компоненты не имеют особой заданности; в построении реплик нет никакой предумышленной связанности, и они в высшей степени кратки.

Гюнтер Ешке в своей статье «Тематико-языковые предпосылки процесса развития диалогической речи» говорит о том, что термин «диалог» (греческое слово «логос» обозначает не только «слово», но и «мнение, мысль, мышление») подчеркивает наличие двух мнений, двух мыслей, конечно, кроме того, двух речевых действий, обычно говорения и слушания, или аудирования. Ведение диалога предполагает желание, напряжение воли (по крайней мере одного) коммуниканта изложить свое мнение, которое, может быть, стимулирует партнера или партнеров к выражению своих мнений. При этом первое мнение действует как стимул, а ответная речь как «реакция». В этом же смысле, по мнению Ешке, понятие «диалог» приближается к понятию «дискуссия», хотя латинское слово указывает на «исследование», на «проверку», мнений и мыслей. Однако, если редуцируется характер речи; диалог переходит в монолог или – по Розенбауму и Остапенко [Розенбаум Е. М., Остапенко А. И., 1973] – в монолог с диалогическими элементами, так как только один из коммуникантов излагает свое мнение, а партнеры только кивают головой, т.е. они соглашаются с говорящим или у них на этот счет нет собственного мнения. Такие «диалоги» - ассиметричные. Социальные отношения между ведущими диалог лицами отражаются такими параметрами как статус, возраст, образование, знания, количество информации, которая сообщается коммуникантами, получающими и различные по виду и количеству сведения по ситуативным индикаторам. Наконец, реагирование коммуникантов зависит вообще от цели диалога, состоящей в удовлетворении или материальных потребностей, которое реализуется комплексом неречевых и речевых действий, или умственных потребностей, удовлетворяющихся, в первую очередь, речью, речевой деятельностью.

Изаренков [Изаренков Д. И., 1981] понимает диалог как акт непосредственного общения двух людей, протекающего в форме перемежающихся, ситуативно обусловленных речевых действий (поступков); акт, возникающий по инициативе одного из говорящих в процессе его деятельности в тот момент, когда обстоятельства этой деятельности

создают перед ним проблему, которую он может (или считает целесообразным) решить только путем вовлечения в эту деятельность другого лица (собеседника), в силу чего их общение развивается в направлении разрешения данной проблемы и угасает с её разрешением.

Кафкова [Кафкова О., 1968] указывает на особенности коммуникативной ситуации, на основании которой как тип выделяются высказывания повседневной устной речи:

1. коммуникативный акт является двусторонним (контакт собеседников может быть прямым и опосредованным, например при телефонном разговоре);
2. коммуникативный акт осуществляется в условиях устной коммуникации, представляющей собой сложный процесс, в котором в большинстве случаев мысль и её выражение рождаются одновременно;
3. коммуникативный акт связан с определенной ситуацией: происходит в определенном месте, в определенное время, в определенном языковом контексте событий неязыкового характера;
4. коммуникативный акт носит неофициальный характер, осуществляясь в условиях непринужденности, зависит от отношений собеседников).

Названные факторы обуславливают специфическое построение высказываний повседневной устной речи.

Двусторонность коммуникативного акта находит свое выражение в диалогической форме речи, обладающей своими специфическими средствами. При этом наряду с языковыми средствами могут быть использованы и неязыковые (жесты, мимика), специфика устной коммуникации заключается в том, что мысль предвосхищает в речи возможности её обработки в плане содержания и в плане выражения: в лексике это ведет к ориентировке на «обыкновенные», отчасти автоматизированные средства, в синтаксисе – к особым модификациям синтаксических схем. Ситуативная прикрепленность дает возможность элиминировать компоненты, избыточные благодаря внешней ситуации и контексту, что создает условия для возникновения имплицитных и эллиптических конструкций. Неофициальность коммуникации позволяет шире использовать эмоциональные и волевые оттенки в высказывании, выражаемые постоянными экспрессивными средствами или лексическими и синтаксическими актуализациями.

Диалог является формой интеракции двух или нескольких собеседников, обменивающихся репликами, представляющими собой стимулы к реакциям или реакции на стимулы, в результате чего говорящим создается определенный общий контекст. Для реплики, как единицы диалога, характерна потенциальная смысловая соотнесенность с другой (предыдущей или последующей) репликой, по отношению к которой она может быть стимулом или реакцией.

Диалогическая речь, как и монологическая, имеет определенную цель и задачу и в соответствии с ними свои специфические особенности. Цель диалогического общения – обмен информацией,

задача – определенное воздействие на собеседника. Для диалога характерны непредсказуемость развязки, отсутствие предварительного обдумывания, обусловленность ситуацией, а также эмоциональность и экспрессивность, активное использование мимики, жестов, действий партнеров, влияние предметов окружающей обстановки и включение их в общение (предмет общения может быть вообще не назван словами). Диалог в естественном общении всегда проходит в конкретной ситуации, часто вызывается и обуславливается ею.

Во время диалога частично накладываются друг на друга восприятие речи, внутреннее проговаривание слышимого и внутреннее проговаривание предстоящего ответа. Эти психолингвистические характеристики диалога увеличивают трудности овладения данным подвидом речевой деятельности. Необходимо также отметить, что во время диалога речь партнеров нельзя заранее спланировать. Существенными особенностями диалога являются: **спонтанность; обязательная необходимость постоянного слежения за мыслью собеседника; частая смена тем речевого взаимодействия.** *Все это и приводит некоторых методистов к мнению, что диалог сложнее монолога, они считают, что на начальном этапе дидактически оправданно идти от монолога к диалогу (т.е. от более легкого к более трудному).* Однако следует отметить и факторы, облегчающие понимание диалогической речи и ее производства.

Диалогическая речь значительно менее развернута, чем монологическая, так как в условиях общения она восполняется общностью ситуации, совместным опытом говорящих, оказывающим влияние на предсказуемость реакции собеседника, возможностью опереться в диалоге на мимику, жесты, на типичные для диалогов повторы и речевые клише. Люди, занятые совместной деятельностью, как правило, обмениваются одной-двумя краткими репликами, содержание их более или менее стереотипно, язык изобилует штампами и целями прокорректировать какое-то действие: получить справку или инструкцию, пожелать успеха, доброго здоровья или даже просто поздороваться, узнать новости, поздравить с праздником и т.д.

В диалогическом общении могут быть социально закрепленные роли, например учитель и ученик, врач и больной, отец и сын, кассир и покупатель. Речь при исполнении социальных ролей определяется не столько личными особенностями индивидов, сколько их функциональными обязанностями в трудовой деятельности и обстановкой.

Диалогическое высказывание может побуждаться и так называемой внутренней ситуацией, когда на первый план выступают особенности самого говорящего как личности: его вкусы, интересы, взгляды, степень информированности. Цель такого диалога состоит в том, чтобы переубедить собеседника, выразить свои чувства, свое отношение и т.п.

Существует много различных видов диалога. Мы рассмотрим те, которые представляются наиболее важными при обучении иностранцев диалогу. А. А. Леонтьев [1988] отмечает, что в зависимости от

установки на личностное отношение к коммуникации или на взаимодействие партнеров диалог может иметь **модальный** или **диктальный** характер. Модальные диалоги бывают *одномодальными*, т.е. диалогами модального согласия («унисон») и *разномодальными* («полемика»), например:

диалог-унисон:

- *Хорошая погода обычно стоит в Москве в начале сентября: тепло, солнечно.*

- *Это время называют «бабьим летом». Погода в эти дни стоит мягкая, безоблачная. Дожди бывают редко.*

диалог-полемика:

- *Научиться говорить по-русски легче, чем писать.*

- *Я не согласен. В русском сложная фонетика.*

Диалог-унисон по сравнению с диалогом-полемикой отличается относительная простота, большое количество клише и штампов.

Диалоги *диктального* типа направлены на получение и сообщение информации, ее уточнение. Внутри этих основных типов диалога выделяют еще такие, как объяснение, договор, обмен впечатлениями, выражение чувств, планирование.

По мнению Леонтьева, для обучения диалогической речи рекомендуются следующие виды диалога:

1. обмен информацией (это может быть диалог взаимноинформирующего характера или с односторонним сообщением информации);
2. запрос информации или ее уточнение;
3. планирование совместных действий;
4. обмен впечатлениями, мнениями;
5. спор, «полемика».

А. Н. Кожин (1982) выделяет два типа диалога: диалог информативный (функция – иллюстративная или аргументативная) и диалог сюжетный (функция – усиление психологического напряжения). **В деловом или научном общении используется информативный тип.** Диалог может быть как угодно большим, но основу его образует соединение, сочетание двух реплик (ядро, ячейка, диалогический минимум), точнее, одной пары реплик: реплики, содержащей стимул, и реплики, содержащей реакцию собеседника, так называемое диалогическое единство.

И. А. Мелкумова в своей статье «Система работы над диалогической речью в нерусских группах» говорит о том, что при обучении диалогической речи в первую очередь необходимо обучить диалогу-расспросу и некоторым видам диалога-беседы, как в связи со сравнительно небольшим набором языковых средств, их образующих, так и ввиду их наибольшей употребительности. Диалоги-дискуссии можно проводить лишь на продвинутом этапе обучения.

Диалог-расспрос – это получение и выдача информации на определенную тему. Диалог-беседа – обмен информацией, обсуждение этой информации, выражение собственного отношения к ней. Как показывает практика, вначале студенты могут выступать лишь в роли отвечающих, и только постепенно вырабатывается умение подавать вопросительную реплику и реплику-стимул.

На начальном этапе обучения через микродиалоги вводятся в речь учащихся и ситуативные и семантические клише, то есть клише, связанные с бытовой ситуацией (Всего хорошего! Счастливого пути! и т.п.), и клише, связанные с выражением определенных смысловых категорий: утверждения, отрицания, восхищения и т.д. (Не может быть! Да что вы! и т.п.).

Вводя в речь учащихся определенные речевые образцы и речевые клише, говорит Мелкумова, необходимо познакомить их и средствами связи между репликами. Важнейшим средством выражения смысловых и синтаксических отношений между репликами диалога является интонация. Именно поэтому на начальном этапе обучения должны изучаться интонация вопросительного предложения с вопросительным словом, без вопросительного слова, интонация перечисления, переспроса, неполного вопросительного предложения с союзом «а», вопросительного предложения с уточнением и т.д.

По мнению О. Кафковой, для учебных целей можно поначалу ограничиться двумя схематическими типами диалога: 1) диалог с короткими, быстро чередующимися ситуативно-прикрепленными репликами, в котором широко представлены апеллятивные и экспрессивные моменты, т.е. диалог с выразительной диалогической динамикой; 2) с пространными репликами, не полностью, а лишь в сегментах соотносящимися в вертикальном плане и отличающимися сложными взаимоотношениями сегментов в горизонтальном плане, реплики этого типа лишены ситуативной прикрепленности, в них преобладает интеллектуальная основа и диалогическая динамика ослаблена.

В учебной практике первый тип диалога является основным: для усвоения диалогической формы важнее всего овладеть самыми типичными формами стимулирования и реагирования в данном языке. Итак, в предмет обучения должны войти те пары реплик, которые представляют своего рода стереотипные формулы для выражения определенных стимулов и реакций, как, например, формы вопроса и соответствующего ответа с разными оттенками модальности; выражение согласия-несогласия с услышанным мнением; выражение удивления по поводу услышанного сообщения; формы предложения (побуждения к совместному действию) и соответствующие способы выражения согласия, несогласия, равнодушия, выражение контрпредложения и т.д. Разумеется, все эти типы стимулов и реакций преподаются и в экспрессивно-эмоциональных вариантах.

Второй тип диалога предполагает усвоение основных форм диалога первого типа; в предмет обучения должны войти разные способы дополнения основной информации, т.е. разные формы

экспликации, формы изложения мысли, нарративные формы и т.д. Этим формам обычно уделяется внимание в письменной тренировке, однако даже беглое сравнение так называемых монологических реплик в естественном диалоге и монологов в письменном языке показывает, что разная коммуникативная ситуация предопределяет их существенную разницу.

Устный характер коммуникации и двусторонность общения ведут к тому, что линия «монологической» реплики менее прямая и связанная: часты отступления от основной линии, в которых говорящий дает дополнительную информацию или непосредственно обращается к слушателю. Сравним отрывок из рассказа о спортивной карьере:

А.: Ну начал заниматься. А раз я пришел с Женькой/подошли к штанге/ну сколько ты думаешь/я в первый раз выжал/вот даже в первый самый подход/ни разу в глаза ее может быть не видал/ни разу до нее не дотрагивался/вот подошли---

Б.: Килограмм шестьдесят.

А.: Шестьдесят килограмм/с большим трудом. Сам весил тоже что-то шестьдесят один. Увидели это занимающиеся там/о/говорят/надо парня взять/ну это мне после рассказывали.

Важны клише и интонационные приемы, содействующие смысловому членению непрерывного потока говоримой речи и, таким образом, облегчающие ее восприятие (сравним, например, делимитативную функцию частиц – предложений *вот, ну вот*, в следующих за интонационно законченным высказыванием), и способы продолжения основной линии рассказа (разные виды повторения стержневых членов высказывания или всего высказывания, предшествовавшего отступлению; клише, как, например: *Так вот о чем я говорю; Ну так о чем я хочу сказать; Так к чему я это хотела сказать; Короче говоря* и т.п.).

В лингвистической литературе существует несколько определений диалога, что позволяет рассматривать диалог как сложное речевое объединение, репрезентирующее в своем составе все типы речевых коммуникаций. Речевое взаимодействие двух или более коммуникантов в процессе диалогической интеракции представляет собой цепь речевых акций и речевых реакций.

Диалог – явление многоаспектное, он дает богатый исследовательский материал для различных наук: для лингвистики, философии, логики, психологии, литературоведения, теории массовых коммуникаций, физиологии, семиотики, социологии, информатики и ряда других наук. Соответственно различаются и подходы к изучению феномена диалога и методы его анализа, т.е. способы теоретического освоения выявленного материала. Даже в рамках собственно языковедческой науки наблюдается экстраполяция методов и их эклектичность, что, однако, является, по мнению некоторых ученых, вполне допустимым.

С целью обоснования общенаучной базы исследования, создания концептуального аппарата исследования и избрания методов анализа необходимо определить общие параметры диалога как разно-

видности устной формы языка, являющиеся центральными для данного исследования. Для этого важно рассмотреть некоторые из существующих подходов к изучению диалога как явления системы языка вообще и как особой разновидности устной научной речи в частности.

Историография вопроса свидетельствует о том, что не монологи, а диалоги были и остаются, по замечанию Р. Р. Гельгардта [1971], предметом преимущественного внимания филологов.

В недрах европейской лингвистической науки, рассматривающей диалоги главным образом как компоненты драматургии, родились термины «диалог», «монолог», «реплика». Собственно лингвистическое изучение диалога началось ещё в XIX веке [Н. И. Греч, А. М. Пешковский, А. А. Шахматов]: когда разговорно-диалогические конструкции – за редким исключением – рассматривались совместно с конструкциями книжной монологической речи. Изучение диалога как особого синтаксического явления начато Л. В. Щербой [1915]: впервые им в научной литературе четко было определено соотношение «диалог» – «монолог». Синтаксический подход к изучению диалога получил дальнейшую реализацию в работах Г. О. Винокура и Т. Г. Винокур, Р. Р. Гельгардта, Е. А. Земской, О. А. Лаптевой, И. П. Святогора, А. К. Соловьевой, Н. Ю. Шведовой. Исследователи анализировали диалогические реплики как синтетические единицы (на уровне предложения), формально-языковые (синтаксические) конструкции устной разговорной речи (на уровне словосочетания). Уже в работах Т. Г. Винокур отмечалось, что выбор определенных конструкций связан со спецификой устной речи. Эллипсис, простота синтаксического построения, употребление предложений различных функциональных типов, модальные слова, повторы, присоединительные конструкции, особый порядок слов, своеобразное актуальное членение и другие характерные черты, отмечаемые исследователями, обязаны своим происхождением в диалоге его специфике как особого речевого построения.

Важно отметить, что в одной из первых советских лингвистических работ, посвященных проблеме диалога, кроме рассмотрения вопроса о взаимоотношении диалога и монолога, исследователем Л. П. Якубинским делается попытка разработки типологии диалогов с привлечением и внелингвистических точек зрения на диалогическую речь, вполне допустимых для лингвиста. Так, в работе «О диалогической речи» [1923] затрагивается психологический аспект диалогической речи, выявляется зависимость диалогической формы речи от внешних обстоятельств; исследователь намечает пути рассмотрения данного вопроса в аспекте обучения диалогическому общению.

В последующие годы лингвисты приходят к мысли о том, что феномен диалога не может быть объяснен в терминах только лингвистических методов исследования, поскольку важно учитывать не только отношения внутри системы языка, но и влияние внешних социологических воздействий. В 60-70-е годы, указывает Ю. С. Степанов [1975], центр внимания в мировой лингвистике переместился

с языка как системы форм к «языку в действии», «языку в ситуации общения». Сегодня лингвистами уже осознан тот факт, что в образовании высказывания соучаствуют разнородные факторы, которые нельзя не учитывать при анализе речевого произведения: «категории мышления, фонд общих знаний и представлений о мире, «житейская логика» и логика практического рассуждения, психологические механизмы, внеязыковая действительность, которой касается говорящий, коммуникативная ситуация, цель, с которой делается сообщение и др.» [Арутюнова Н. Д., 1988, с. 5]. Обращение языковедов к этому комплексу вопросов отражает общее расширение сферы интересов лингвистов, поставивших задачу изучения языка не в отвлечении от жизни, а в погруженности в нее. Возникла необходимость выхода за пределы формальных методов, сложившихся в лингвистике 30-50-х годов, и установления тесных контактов со сменными дисциплинами – логикой, философией, психологией и социологией.

Таким образом, на смену теориям, ориентированным на изучение языка как формальной системы и абстрагировавшимся от условий его использования, пришел принцип рассмотрения языка как средства коммуникативного взаимодействия, осуществляющегося в социальном контексте.

Из старых проблем – язык и общество, язык и мышление, форма и значение – «вырастали» проблемы теории коммуникации. Широкие общественные функции языка интересуют сейчас лингвистов разных направлений.

Устная коммуникация находится в центре современных лингвистических исследований. Устная речь, – пишет В. И. Герасимов [1938, с. 7], – предмет, хорошо знакомый каждому из нас, принадлежит к числу наименее изученных в языкознании. Устную речь исследовали, как правило, в сравнении с письменной, принимая при этом письменную за норму, а устную – за отклонение от нормы.

Парадоксально, указывает автор, что лишь с недавнего времени исследователи систематически начали учитывать тот факт, что устная коммуникация является, за исключением нескольких специальных случаев, диалогической, говорящему и слушающему принадлежат хотя и разные, но в равной степени важные роли.

Анализ современного подхода к развитию лингвистических теорий свидетельствует, что исследование диалога без учета его деятельностной стороны не дает адекватной характеристики процессов диалогического общения. Рассмотрение деятельности участников диалогической интеракции неизбежно ведет к необходимости учитывать когнитивные, социальные, психологические и другие параметры, характеризующие коммуникантов. Наиболее гибким средством для объяснения диалогических процессов, по мнению В. И. Троянова [1990], является категориальный аппарат лингвистической прагматики. Лингвистическая прагматика изучает функционирование языковых знаков в речи, она, по замечанию Н. Д. Арутюновой [1985], не имеет четких контуров, в нее включается комплекс вопросов,

связанных с говорящим субъектом, адресатом, их взаимодействием в коммуникации, ситуацией общения.

Логический анализ естественного языка, в этом новом контексте также раздвинул свои рамки, включив в свой репертуар категории прагматики. В лингвистике определились направления, одно из которых тяготеет к собственно логическому анализу естественного языка, другое – «изучает логический аспект употребления языка, коммуникации; последнее направление сближилось с социолингвистикой и психолингвистикой» [Арутюнова Н. Д., 1990, с. 275].

Прагматический подход к изучению языковых явлений, в частности, диалогической речи, концентрирует внимание на коммуникативном аспекте высказывания, т.е. той функции, которую оно выполняет в акте коммуникации, - сообщение, утверждение, предупреждение, просьба и т.д.

Представление о диалогическом тексте как разновидности вербальной коммуникации делает возможным его описание в рамках теории коммуникативной деятельности вообще и теории речевых актов в частности. С точки зрения речевых актов процесс вербальной коммуникации рассматривается не только как процесс передачи той или иной информации слушающему, но как одновременное осуществление говорящим определенных действий – иллокутивных актов, реализующих коммуникативные интенции говорящего, в виде вопроса, утверждения, просьбы и т.д.

Итак, в современных работах исследуются акты коммуникации, их структура, условия их протекания, создаются типологии коммуникативных актов. По свидетельству В. Г. Гака [1982], в современной науке с прагматикой и теорией речевых актов связаны следующие направления: общая теория языковой деятельности, которая разрабатывается в рамках психолингвистики; функциональный подход к лингвистике, изучающий факты языка и их реализации в речи; функциональная стилистика, исследующая условия и назначения речевых реализаций; теория диалога.

Последовательность речевых актов образует дискурс. Теория дискурса открывает доступ к процессам и структурам, обеспечивающим понимание, запоминание, репродуцирование, продуцирование и другие виды когнитивной обработки предложения и высказывания и помогает объяснять, как происходит планирование, производство и понимание речевых актов.

Теория дискурса, состоящая в поиске специфики диалога как человеческого поведения во взаимодействии различных факторов, относится к междисциплинарному подходу в анализе феномена диалога. В рамках междисциплинарного подхода реализуется также и психологическое направление, которое в лингвистике предполагает определение типа речевого поведения на основе некоторых психологических критериев (на основе мотивации, степени сознательности и т.д.).

Поиск сущностно-строевых и функциональных признаков диалогического текста связан с лингвистическим подходом к анализу диалога. Лингвистический подход подразумевает также рассмотрение средств выражения взаимосвязи реплик, структурные характеристики диалогического высказывания, изучение смысловых взаимоотношений частей диалогического единства, функционально-стилистических и функционально-синтаксических особенностей реплик. (154)

Итак, лингвистика, логика, психология, социология и другие науки моделируют один и тот же объект – речевую деятельность, но каждая наука делает это для своих целей.

Литература

Арутюнова А. Р., 1990, *Теория и практика создания учебника русского языка для иностранцев*, Москва.

Изаренков Д. И., 1990, *Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов-нефилологов*, [в:] «Русский язык за рубежом», №4.

Кожин А. Н., Крылова О. А., Одинцов В. В., 1982, *Функциональные типы русской речи: учебное пособие для фил. спец. ун-в.*, Москва.

Колтунова М. В., 2002, *Язык и деловое общение: Нормы, риторика, этикет.* Учебное пособие для вузов, Москва.

Леонтьев А. А., 1997, *Национально-культурная специфика речевого поведения*, Москва.

Розенталь Д. Я., Кохтев Н. Н., 1981, *Язык рекламных текстов*, Москва.

Степанова М. Д., 1973, *Проблемы теории валентности в современной лингвистике*, [в:] «Иностранные языки в школе», №6.

Хавронина С. А., 1999, *Особенности лексики делового общения и принципы ее организации в учебнике русского языка для деловых людей*, [в:] *Материалы IX Конгресса МАПРЯЛ, Братислава, 1999. Доклады и сообщения рос. ученых.* – М., 1999.

Щерба Л. В., 1974, *Языковая система и речевая деятельность*, Москва.

ŁUKASZ PIWKO*Uniwersytet Warszawski, Instytut Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej*

POLIMORFICZNOŚĆ TECHNOLEKTU

Tekst zajmuje w układzie translacyjnym szczególne miejsce. Jest obok nadawcy i odbiorcy jego kluczowym elementem. W artykule tym zostanie przedstawiona metafrastyczna typologia tekstów specjalistycznych z dziedziny informatyki, a więc z punktu widzenia, który jest istotny dla tłumaczy tego rodzaju literatury fachowej. Na początek warto jednak podjąć próbę zaklasyfikowania tekstów informatycznych w ogólnej typologii tekstów specjalistycznych.

Ponieważ mowa będzie o klasyfikacji tekstów, należy na początku jasno określić, co będzie rozumiane pod pojęciem tekst. Tekstem będzie tylko to, co zostało napisane. Nie są zatem brane pod uwagę teksty mówione ani inne rodzaje tekstów, które czasami wyróżnia się w literaturze przedmiotu.

Klasyfikacja tekstów

Ogólnie teksty można podzielić na dzieła literackie i pozaliterackie, czyli informacyjne [Kielar 2003]. Celem dzieła literackiego jest estetyczne oddziaływanie na odbiorcę finalnego. Natomiast celem dzieła informacyjnego jest, jak sama nazwa wskazuje, przekazanie odbiorcy konkretnych informacji.

Lukszyn i Zmarzer [2001] wyróżniają według formy reprezentacji teksty wyczerpujące i wybiórcze oraz skodyfikowane i luźne. „Skodyfikowana forma oznacza przede wszystkim leksykograficzny opis L_t , forma luźna natomiast charakteryzuje rozprawy naukowe różnych gatunków. Wyczerpująca forma reprezentacji L_t oznacza ściśle ograniczenie branżowego leksykonu do granic jego unikatowości, forma wybiórcza natomiast takiego ograniczenia nie zakłada. Kombinacje wymienionych parametrów dają cztery typy tekstów specjalistycznych, a mianowicie: skodyfikowane wyczerpujące T_s , skodyfikowane wybiórcze T_s , luźne wyczerpujące T_s , luźne wybiórcze T_s ”.

Według parametru „stosowania reguł odpowiedniej składni kognitywnej” [Lukszyn, Zmarzer, 2001] można wyróżnić teksty specjalistyczne terminotwórcze oraz takie, w których wykorzystywane są już istniejące pojęcia. Te pierwsze to „prymarne teksty teoretyczne”. Drugie zaś to teksty wtórne.

Powyższe dociekania można podsumować następującymi słowami Lukszyn, Zmarzer 2001] „tekst specjalistyczny jako forma reprezentacji określonego leksykonu terminologicznego według reguł właściwej składni kognitywnej występuje w postaci kilku zasadniczych odmian” w zależności od przyjętych parametrów badawczych.

Przystępując do tłumaczenia, tłumacz musi wpieryw określić funkcję komunikacyjną tłumaczonego tekstu. Przy zastosowaniu parametru funkcji języka [Kielar 2003] opierając się na wynikach badań K. Reiss i K. Buhlera opisuje trzy typy tekstów, a mianowicie: teksty przedstawieniowe, teksty ekspresywne oraz teksty apelatywne.

Teksty przedstawieniowe „mogą (...) informować (np. sprawozdanie, książka specjalistyczna), donosić o czymś (np. traktat, tekst filozoficzny), ustanawiać coś (np. tekst ustawowy, umowa)” [Kielar 2003]. Podstawową funkcją tekstów przedstawieniowych jest informowanie czytelnika o czymś lub donoszenie. „Przy ich przekładzie idzie przede wszystkim o pełne przedstawienie spraw omówionych w tekście” [Ibid.].

W tekstach ekspresywnych „dominuje funkcja ekspresywna języka. Nie są one jednak równoznaczne z tekstami 'literackimi’” [Ibid.]. Największy nacisk kładzie się nie tyle na informację, co na sposób jej przekazywania. „Przy tłumaczeniu tekstu ekspresywnego idzie o nadanie tekstowi przekładu analogicznie artystyczno-estetycznego kształtu jak oryginał, przy wykorzystaniu możliwości wyrażeniowych i skojarzeniowych przekładu” [Ibid.].

Teksty apelatywne są „ukierunkowane na funkcję apelu, mają oddziaływać na poglądy (np. komentarze zawierające ocenę), wpływać na zachowanie odbiorców (np. materiały propagandowe), wywołać określoną reakcję albo działanie (polemiki, teksty reklamowe, teksty o tematyce religijno-misjonarskiej)”. Zadaniem tekstów apelatywnych jest oddziaływanie na odbiorcę w celu wywołania zamierzonej reakcji, a więc np. zmiany jego poglądów, podjęcia określonych działań itp. „Przy tłumaczeniu tego typu tekstów za inwariant (to jest to, co musi być zachowane w tłumaczeniu) uważa się wywołanie takich samych impulsów zachowania u odbiorców finalnych” [Kielar 2003].

Zgodnie z przedstawionymi powyżej typologiami tekstów, teksty informatyczne można podzielić na dwie duże grupy. Pierwsza obejmuje teksty, które według formy i reprezentacji należy zaliczyć do luźnych wybiórczych, a wg parametru stosowania odpowiedniej składni kognitywnej do wtórnych. Druga grupa to również teksty luźne wybiórcze, ale w odróżnieniu do poprzednich prymarne. W nawiązaniu do funkcji języka wszystkie te teksty są przedstawieniowe. Chociaż w niektórych należących do pierwszej grupy można także dostrzec cechy ekspresywne, a nawet apelatywne.

Tak jak można podzielić teksty na różne rodzaje według bardziej ogólnych parametrów, możliwe jest także wyodrębnienie różnych typów tekstów w obrębie jednej dziedziny nauki lub techniki. Tutaj na bazie przedstawionego powyżej materiału zostanie opisana polimorficzność technolektu na przykładzie różnych rodzajów tekstów z dziedziny informatyki. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że przedstawioną tu typologię można z pewnością odnieść także do innych dziedzin nauki lub techniki. Można np. spróbować

analogicznie sklasyfikować teksty z dziedziny chemii, ekonomii, biologii, fizyki, techniki itd. Biorąc jednak pod uwagę różny charakter wymienionych dziedzin, można się spodziewać, że typologia dla każdej z nich wyglądałaby nieco inaczej, chociaż niewątpliwie można by było dostrzec także wiele podobieństw.

Polimorficzność technolektu

Przed przejściem do dalszych rozważań warto przedstawić zwięzłą definicję pojęcia „polimorficzności technolektu”. Jest to taka cecha tekstu fachowego, która umożliwia wyróżnienie w jego obrębie kilku różnych odmian tekstów, różniących się od siebie pod względem stopnia formalizacji języka, zakresu leksykalnego, charakteru składniowego, jakości stylistycznej oraz zawartości i poziomu merytorycznego. Cechami dystynktywnymi różnych odmian są zatem występowanie i ilość słów i wyrażeń uznawanych za potoczne, występowanie lub nie środków stylistycznych, styl narracyjny tekstu, tzn. występowanie lub brak bezpośrednich zwrotów do czytelnika, stosowanie lub nie strony biernej itp. Dodatkowym kryterium, które odróżnia od siebie poszczególne rodzaje tekstów w obrębie jednej dziedziny jest wspomniany już wcześniej parametr stosowania odpowiedniej składni kognitywnej, a więc, czy dany tekst jest dziełem terminotwórczym, czyli prymarnym, czy wtórnym, a więc wykorzystującym już istniejące pojęcia.

W literaturze informatycznej można wyodrębnić cztery wyraźnie zarysowujące się grupy tekstów. Do grupy pierwszej będą zaliczane teksty o najniższym stopniu sformalizowania języka (np. poradniki typu „dla opornych”), a do czwartej teksty o najwyższym stopniu formalizacji (np. oficjalne dokumentacje techniczne). Poszczególne stopnie i rodzaje tekstów, które im odpowiadają zostały przedstawione w poniższej tabeli.

Stopień	Rodzaje tekstów	Typologia
I	<ul style="list-style-type: none"> • Praktyczne podręczniki opisujące techniki zastosowania pewnej technologii lub jej wybranej części • Podręczniki wprowadzające do danej technologii, ale nie opisujące jej szczegółowo • Podręczniki obsługi programów komputerowych 	Luźne, wybiórcze, wtórne, przedstawieniowe (a także w niektórych przypadkach ekspresywne i apelatywne)
II	<ul style="list-style-type: none"> • Obszerne podręczniki szczegółowo opisujące jakąś technologię lub fragment technologii oraz jej zastosowania 	Luźne, wybiórcze, wtórne, przedstawieniowe
III	<ul style="list-style-type: none"> • Oficjalne podręczniki pełniące rolę zastępczą dla oficjalnych dokumentacji 	Luźne, wybiórcze, wtórne (czasami także częściowo terminotwórcze), przedstawieniowe
IV	<ul style="list-style-type: none"> • Oficjalne dokumentacje technologii 	Luźne, wybiórcze, prymarne, przedstawieniowe

Grupa I

Teksty należące do tej kategorii, zgodnie z przedstawioną wyżej typologią, należy zaliczyć do luźnych wybiórczych wtórnych. Mają najbardziej praktyczny charakter ze wszystkich. Zaliczają się do nich przede wszystkim różnego rodzaju podręczniki i przewodniki umożliwiające naukę praktycznego wykorzystania technologii informatycznych i programów komputerowych. Autorami tego typu dzieł są najczęściej osoby posiadające duże doświadczenie w używaniu opisywanych technologii i zwykle są dobrze znane w środowisku informatycznym. Dzieła te rzadko wyczerpują temat, ale mają dużą wartość praktyczną, choć można też w nich znaleźć najwięcej z wszystkich typów tekstów błędów. Jako przykład można przytoczyć fragment książki pt. *Stylin' with CSS: A Designer's Guide* (Smith 2008).

```
...the <alt> tag text displays if the image does  
not load, or can be read by a screen reader...
```

Wartość atrybutu `alt` wyświetla się wówczas,
gdy obraz nie zostanie załadowany, i jest
odczytywana przez programy czytające.

Problem w oryginale polega na tym, że w języku XHTML, o którym tam mowa (a także w żadnej wersji HTML) nie ma czegoś takiego jak znacznik `<alt>`. Jest to atrybut (a więc część znacznika, co z kolei oznacza, że jest pisany bez ostrych nawiasów — czyli `alt="..."`) znaczników służących do wstawiania na strony internetowe obiektów, np. obrazów. Przytoczone tłumaczenie jest pozbawione tego błędu.

Inną cechą charakterystyczną tego rodzaju publikacji jest występowanie dużych ilości tzw. kodu źródłowego programów. Zgodnie z najlepszymi praktykami programistycznymi (ich gorącym zwolennikiem jest np. twórca języka C++ Bjarne Stroustrup — Stroustrup 2008) kod źródłowy jakiegokolwiek konstrukcji programistycznej powinien mieścić się na jednym ekranie monitora, a w przypadku książki — na jednej stronie. Nie jest to wymóg, chociażby dlatego, że czasami jego spełnienie mogłoby być niemożliwe, ale konwencja pozwalająca znacznie ułatwić czytanie kodu źródłowego. Jeśli całość znajduje się w zasięgu wzroku, łatwiej zrozumieć co dany fragment kodu robi w programie. Aby pokazać jak duże ma to znaczenie poniżej został przedstawiony przykładowy długi kod źródłowy strony internetowej utworzonej w technologii ASPX. Należy jednak zaznaczyć, że został tu celowo wybrany tekst o umiarkowanej długości, aby nie zabierał zbyt dużo miejsca:

```
<%@ Page Language="C#" AutoEventWireup="true"  
CodeFile="FetchXML.aspx.cs"  
Inherits="FetchXml" %>  
<!DOCTYPE html PUBLIC "-//W3C//DTD XHTML 1.0 Transitional//EN"  
"http://www.w3.org/TR/xhtml1/DTD/xhtml1-transitional.dtd">  
<html xmlns="http://www.w3.org/1999/xhtml">  
<script language="javascript" type="text/javascript"  
src="xmlhttp.js"></script>  
<script language="javascript" type="text/javascript">  
function LoadItemNames() {
```

```

getXmlHttpRequestObject();
xmlHttp.open("GET", "Items.xml", true);
xmlHttp.onreadystatechange = function()
{
    if (xmlHttp.readyState == 4) {
        // Jeśli kod stanu HTTP to 200 (czyli wszystko jest w porządku).
        if (xmlHttp.status == 200) {
            var xml = xmlHttp.responseXML.documentElement;
            // Zmiana itemList zawiera listę elementów.
            var itemList = xml.getElementsByTagName("Name");
            // Pobieranie odwołania do znacznika <select> — ddlItems.
            var ddlItems = document.getElementById("ddlItems");
            for(var i = 0; i < itemList.length; i++) {
                // Tworzenie nowego znacznika <option>.
                var newOption = document.createElement('option');
                // Przypisanie wartości i tekstu do nowego znacznika.
                newOption.value = itemList[i].firstChild.data;
                newOption.text = itemList[i].firstChild.data;
                // Dodawanie nowego elementu do znacznika <select> ddlItems.
                ddlItems.options.add(newOption);
            }
        }
    }
}
xmlHttp.send(null);
}
function LoadItemText() {
    getXmlHttpRequestObject();
    xmlHttp.open("GET", "Items.xml", true);
    xmlHttp.onreadystatechange = function()
    {
        if (xmlHttp.readyState == 4) {
            // Jeśli kod stanu HTTP to 200 (czyli wszystko jest w porządku).
            if (xmlHttp.status == 200) {

document.getElementById("lblText").innerText =
xmlHttp.responseText;

            }
        }
    }
    xmlHttp.send(null);
}
</script>
<head runat="server">
    <title>Przykład użycia obiektu XmlHttpRequest</title>
</head>
<body>
    <form id="form1" runat="server">
        <input type="button" id="btnLoadItemNames"
value="Załaduj dane"
onclick="LoadItemNames();" />&nbsp;
<span id="spnItemNames">Elementy</span>
        <select id="ddlItems">
            <option value="">-----</option>
        </select><br /><br />
        <input type="button" id="btnLoadItemText"

```

```

value="Załaduj XML jako tekst"
onclick="LoadItemText();" />&nbsp;
    <div id="lblText"></div>
</form>
</body>
</html>

```

Powyższy przykład (Kanjilal --Putrevu 2009) jasno pokazuje, że sam charakter tego tekstu jest wystarczająco skomplikowany. Nie trzeba czytelnikowi utrudniać rozbijając go na kilka stron, zwłaszcza że autorzy zwykle (także w tym konkretnym przypadku) udostępniają pliki z kodem źródłowym w internecie, a więc można je pobrać i przejrzeć. W książce wystarczyłoby tylko przedstawienie najważniejszych fragmentów, w najlepszym przypadku rozdzielonych na części opatrzone komentarzem.

Swego rodzaju rekordem pod tym względem może poszczycić się autor książki pod tytułem *CSS. Gotowe rozwiązania* (York 2007). Zawarte w tej książce listingi (przykłady kodu) mają nawet po 7 stron długości, a więc są w zasadzie niemożliwe do opanowania. Poniżej znajduje się przykład kodu z tej książki, aby pokazać z czym mniej więcej czytelnik ma do czynienia. Kod ten jest znacznie mniej skomplikowany niż pokazanej wcześniej strony ASPX, chociaż jak poprzednik reprezentuje technologię wykorzystywaną w tworzeniu stron internetowych.

```

body {
    margin: 0;
    padding: 0;
    font: 11px Arial, Helvetica, sans-serif;
}
a:link {
    color: #903;
}
a:visited {
    color: #603;
}
a:hover {
    color: #c03;
    text-decoration: none
}
a:active {
    color:#903;
    text-decoration:none
}
img {
    border: none;
}
div#wrapper {
    position: relative;
    min-height: 1000px;
}
div#header {
    background-color: #c03;
    position: relative;
}
div#header a {

```



```

        text-decoration: none;
        margin: 0 4px;
    }
    div#h-cart {
        position: absolute;
        top: 23px;
        right: 15px;
        background: url('../images/css_background.gif') no-repeat
        center;
        width: 170px;
        height: 25px;
    }
    div#h-cart div {
        position: absolute;
        top: 6px;
        left: 35px;
        color: #8c8c8c;
    }
    div#h-links {
        position: absolute;
        top: 54px;
        right: 27px;
    }
    div#h-links a {
        color: #fff;
    }
    ul#tabs {
        height: 23px;
        list-style-type: none;
        margin: -4px 0 0 0;
        position: relative;
        padding: 0;
        background: url('../images/background.gif') repeat-x top;
        border-bottom: 1px solid #6c6c6c;
    }
    ul#tabs li {
        position: absolute;
        top: 1px;
        left: 0;
    }
    ul#tabs li.p2p-forum {
        left: 141px;
    }
    ul#tabs li.free-newsletter {
        left: 287px;
    }
    ul#tabs li.about-wrox {
        left: 445px;
    }
    form {
        margin: 0;
        padding: 0;
    }
    div#search {
        background-color: #333;
        text-align: right;

```

```

        color: #fff;
        height: 27px;
    }
    div#search a {
        float: right;
        line-height: 11px;
        margin: 0 10px 0 5px;
        text-align: left;
        text-decoration: none;
        color: #c0c0c0;
    }
    div#search a:hover {
        color: #fff;
    }
    div#search * {
        vertical-align: middle;
    }

```

Warto zaznaczyć, że w tym przypadku, podobnie jak w poprzednim, autor dostarczył pliki z kodem źródłowym w internecie, a nawet w wersji oryginalnej dołączono do książki płytę CD, na której można je wszystkie znaleźć. Z punktu widzenia tłumacza jest to jednak zazwyczaj sytuacja korzystna, ponieważ kod źródłowy kopiuje się podczas tłumaczenia z dostarczonych plików i wkleja w pliku z tłumaczonym tekstem, a więc małym nakładem pracy (konieczne jest jeszcze dostosowanie kodu do języka docelowego) zyskuje się dużą ilość znaków, za które zwykle jest normalnie płatne. Z drugiej jednak strony warto przypomnieć, że kod ten może zawierać błędy, które tłumacz powinien poprawić. Problem jest tym bardziej poważny, że często obowiązkiem tłumacza jest wykonanie zrzutu ekranu przedstawiającego wynik działania tego kodu — jeśli zawiera błędy wykonanie zrzutu może być niemożliwe. Wówczas zaczyna się żmudne analizowanie kodu w poszukiwaniu błędów.

Język tego rodzaju tekstów odznacza się dużą swobodą stylistyczną. Autorzy nie stronią od bezpośrednich zwrotów do czytelnika, kolokwializmów, a nawet, mimo że są to teksty specjalistyczne, metafor, aluzji oraz odniesień kulturowych. Np. „Back in the old days before that guy on TV kept walking around saying ‘Can you hear me now?’” [Davies 2004]. Należy przy tym zaznaczyć, że elementy te nie pojawiają się tylko w tej grupie, ale w niej jest ich zdecydowanie najwięcej z wszystkich czterech wyróżnionych. Implikacje stosowania takiego stylu językowego dla czytelnika są następujące. Z jednej strony tekst jest „barwny” i zabawny (jeśli czytelnik ma podobne poczucie humoru do autora), a z drugiej brak lub mała liczba zaawansowanych terminów powoduje, że łatwiej jest go zrozumieć osobom początkującym lub słabo orientującym się w zagadnieniach informatycznych w ogóle. Zatem z tego wynika jasno, że docelowym odbiorcą tego typu tekstów (zwłaszcza podręczników obsługi programów) są osoby początkujące, o niskim lub średnim stopniu wiedzy informatycznej. Druga grupa odbiorców to osoby o większym doświadczeniu w stosowaniu jakiejś technologii, które chcą rozszerzyć swoją wiedzę w konkretnym obszarze bez zbędnego wdawania się w bardziej ogólne zagadnienia — dotyczy to przede wszystkim tekstów opisujących praktyczne aspekty zastosowania technologii infor-

matycznychnp. *Professional CSS. Cascading Style Sheets for Web Design* [Schmitt i in. 2008].

Ta grupa tekstów jest także jedyną z wszystkich opisywanych, w której można znaleźć przykłady dzieł o celu nie tylko przedstawieniowym, lecz także ekspresywnym i apelatywnym. Na początek zostanie opisana ta pierwsza.

Zgodnie z tym, co zostało napisane wcześniej, teksty z pierwszej grupy zawierają znaczne ilości środków stylistycznych. Przykładem tego może być przytoczony wcześniej cytat oraz następujące zdania z książki *Professional CSS. Cascading Style Sheets for Web Design* [Schmitt i in. 2008]: „While you may be **tut-tut-ing** the use of a div with no real semantic worth, #container establishes a handy means of controlling the width of the content within it”, „**The oh-so-handsome pixel portrait** is aligned flush with the right edge of its containing paragraph”. W pierwszym z cytowanych zdań użyto kolokwialnego wyrażenia „tut-tut-ing”, w drugim natomiast autor dał wyraz miłości własnej, pisząc „oh-so-handsome pixel portrait” – warto wyjaśnić, że w ma on na myśli specjalnie spreparowany obraz przedstawiający jego podobiznę.

Jeśli chodzi o funkcję apelatywną, istnieje pewna grupa tekstów, których celem, poza opisanymi wcześniej, jest także nakłonienie lub przekonanie czytelnika do stosowania określonego rodzaju podejścia w pracy. Doskonałym tego przykładem jest książka *Refactoring HTML*, w której autor Elliotte Rusty Harold przekonuje, że przekonwertowanie kodu HTML istniejących stron na XHTML jest konieczne i bardzo korzystne.

Z punktu widzenia tłumacza, tego typu tekst jest pod pewnymi względami najtrudniejszy do przetłumaczenia z wszystkich opisywanych tu rodzajów. Po pierwsze duża liczba odwołań kulturowych, metafor i innych zabiegów stylistycznych powoduje, że poza wiedzą specjalistyczną (która sama w sobie odgrywa tu niezwykle ważną rolę, o czym będzie jeszcze mowa dalej) tłumacz musi bardzo dobrze orientować się w kulturze obszaru, z którego pochodzi autor. W przypadku tekstów informatycznych oznacza to przede wszystkim konieczność znajomości kultury Stanów Zjednoczonych, ponieważ przeważająca część tego typu tekstów jest pisana przez autorów mieszkających w tym kraju. Niemniej jednak często spotyka się także autorów z innych części świata, którzy piszą dla amerykańskich wydawnictw. Jedną z liczniejszych takich grup są informatycy i pisarze z Indii. W kwestii znajomości tłumaczonej dziedziny, warto zwrócić uwagę, że w tego typu tekstach tłumacz może natknąć się na największą liczbę nieprzyjemnych niespodzianek. Wiedza fachowa jest niezbędna przy tłumaczeniu tekstów z każdej grupy, ale należy przypomnieć, że w tej najczęściej ze wszystkich można spotkać błędy merytoryczne. W tym przypadku tłumacz powinien mieć wystarczającą wiedzę, aby tego rodzaju błędy wychwytać i w miarę możliwości poprawić. Czasami konieczne jest nawet usunięcie niewielkich fragmentów tekstu lub napisanie w ich miejsce całkiem nowych zdań. Celem tych działań jest oczywiście zapewnienie jak najwyższej jakości podręcznika, a nie dostarczenie jak najbardziej ekwiwalentnego przekładu. Za ilustrację niech posłużą dwa fragmenty tekstu. Jeden

pochodzi z książki zaliczanej do pierwszej grupy, pod tytułem *Professional Cascading Style Sheets for Web Design* (Schmitt i in.), drugi z oficjalnej dokumentacji technologii CSS opublikowanej przez organizację World Wide Web Consortium (W3C). Oba fragmenty opisują dokładnie to samo zagadnienie. Można wręcz odnieść wrażenie, że autor pierwszego podczas pisania skorzystał z oficjalnej dokumentacji. Aby zastąpić nieznaną sobie na rzeczy tłumacza, użyto translatora elektronicznego www.translatica.pl. Wyniki tłumaczenia zostały przedstawione w podpunktach.

1. Looking for even finer-grained control? Style sheets can hook into even more aspects of your markup. Remember the class attribute used in the Harvard University makeover? It was used to denote an "item" category of divs.
 - a. Dla szukanie równy finer-grained kontrola? Arkusze stylów mogą wieszac do nawet więcej aspektów z twój markup. Pamiętać, że atrybut klasy użył w Uniwersytet Harvarda całkowita odmiana? To zostało użyte by oznaczyć "rzecz" kategoria z divs
2. To increase the granularity of control over elements, a new attribute has been added to HTML: 'CLASS'. All elements inside the 'BODY' element can be classed, and the class can be addressed in the style sheet:
 - a. Zwiększyć ziarnistość kontroli ponad elementami, nowy atrybut został dodany do HTML: 'CLASS'. Wszystkie elementy wewnątrz 'BODY' element może być zaliczony, i klasa może być zaadresowana w arkuszu stylów:

Wynik powyższego prostego eksperymentu pozwala wyciągnąć wniosek, że tłumaczenie tekstu oficjalnej dokumentacji, mimo iż jest to styl bardziej zwięzły i suchy, przysparza mniej problemów niż tłumaczenie tekstu, który na pierwszy rzut oka mógłby się wydawać bardziej przyjazny dla czytelnika. Dla tłumacza-człowieka oznacza to, że w tym drugim przypadku nie musi przedzierać się przez to, co autor miał na myśli, a jedynie przetłumaczyć tekst w taki sposób, jak na to wygląda. Nie ma w nim ukrytych znaczeń, ani przenośnych wyrażen, które mogłyby zaciemnić prawdziwe znaczenie tekstu i wprowadzić tłumacza (a później czytelnika docelowego) w błąd.

Podsumowując, należy stwierdzić, że z punktu widzenia tłumacza teksty należące do pierwszej grupy mogą nastrożać wiele problemów. Największe trudności mogą sprawiać niejasne metaforyczne wyrażenia oraz odwołania kulturowe oraz zbyt barwny język autorów. Dodatkowym poważnym problemem mogą być błędy merytoryczne, chociaż ich występowanie nie jest częste. Oznacza to, że tłumacz powinien posiadać głęboką wiedzę z tłumaczonej dziedziny, aby być w stanie uniknąć wielu potencjalnych nieporozumień i nie wprowadzić czytelnika w błąd, a także narazić się na ostre krytyki ze strony sfrustrowanych czytelników. Z drugiej strony w tego typu tekstach jest znikoma ilość zaawansowanej i wysoce wyspecjalizowanej terminologii informatycznej.

Grupa II

Druga z wyróżnionych grup tekstów obejmuje dzieła, które są zazwyczaj bardzo obszerne i wyczerpująco opisują pewne technologie lub ich wybrane aspekty. W odróżnieniu od tekstów z grupy I, ten rodzaj publikacji nie jest

już tak bardzo praktyczny. Zawierają oczywiście wiele przykładów zastosowania opisywanych technik, ale ich głównym celem wydaje się nie tyle opis konkretnego zastosowania jakiejś technologii, a raczej szczegółowe opisanie tej technologii w ogóle i wskazanie potencjalnych możliwości jej wykorzystania. Autorami są często osoby posiadające pewną renomę w środowisku informatycznym i cieszące się uznaniem. Są to zatem posiadacze różnych wyróżnień, jak np. Microsoft Most Valuable Professional (MVP) (np. Rod Stephens) czy Java Champion (np. Cay S. Horstmann). Zatem przedstawiane w nich informacje pochodzą z bardzo wiarygodnego źródła. Język tekstu jest znacznie łatwiej zrozumiały niż w grupie pierwszej. Próżno szukać kolokwializmów oraz niejasnych zdań odwołujących się ściśle do aspektów kulturowych. Autorzy tego rodzaju tekstów wystrzegają się stosowania przenośni i ogólnie środków stylistycznych, które mają dużą wartość w literaturze niespecjalistycznej, ale zaciemniają i utrudniają rozumienie tekstów specjalistycznych. Tekst jest przejrzysty i jasny. Publikacje tego typu przeznaczone są najczęściej dla osób, które posiadają pewną wiedzę informatyczną, ale zwykle nie muszą znać się na opisywanej w nich technologii. Jest to spowodowane tym, że autor najczęściej wyczerpująco opisując temat zaczyna od rzeczy podstawowych a kończy na bardziej zaawansowanych zagadnieniach, powoli wprowadzając czytelnika w tajniki tematu. W kwestii błędów merytorycznych i typograficznych, należy zauważyć, że tego rodzaju publikacje zawierają ich znacznie mniej niż teksty z grupy pierwszej. Zdarzają się pewne niedociągnięcia, ale niezwykle rzadko są to błędy poważne, które mogłyby wprowadzić czytelnika w błąd.

Z punktu widzenia tłumacza tego typu teksty są pod wieloma względami łatwiejsze do przetłumaczenia niż teksty z grupy pierwszej. Dzięki brakowi lub bardzo zredukowanej liczbie odwołań kulturowych, tłumacz może poradzić sobie z pracą bez zmuśnych poszukiwań wielu na pierwszy rzut oka niezrozumiałych wyrażań. Z tego oczywiście wynika fakt, iż tłumacz jest narażony na mniejszą liczbę sytuacji, w których może popełnić poważny błąd lub zmienić znaczenie oryginału. Bardzo rzadko zdarza się konieczność usuwania lub dodawania fragmentów lub całych zdań, aby dostosować podręcznik do realiów rejonu, w którym żyje odbiorca tłumaczonego tekstu. Jeśli chodzi o wiedzę fachową, jest ona, tak jak w każdym przypadku tłumaczenia informatycznego, tłumaczowi niezbędna, aby mógł poprawnie wykonać swoją pracę. Czasami pozwala znacząco przyspieszyć proces tłumaczenia i daje tłumaczowi możliwość zaoszczędzenia na czasie. Oczywiście wszystkie braki tłumacz może uzupełnić w trakcie tłumaczenia, ale jeśli weźmie się pod uwagę, że książka ma ponad 1000 stron, to osoba nieznająca się na rzeczy, która musi sprawdzać prawie każdy termin, na pewno nie wyrobi się w żadnym rozsądnym terminie. Jest to szczególnie ważne w informatyce, dziedzinie, w której postęp jest bardzo szybki. Poniżej znajduje się przykładowy fragment tekstu. Jedną jego część można poprawnie przetłumaczyć, bez większej wiedzy na temat języka Visual Basic .NET. Druga część zawiera zakamuflowany problem, którego nieznający się na rzeczy tłumacz prawie na pewno nie przetłumaczy poprawnie.

ArrayTests — Demonstrates the Array class methods IndexOf , LastIndexOf , Reverse, and BinarySearch. Also sorts integers, objects that implement IComparable, and objects that can be sorted with IComparer objects.

Powyższy tekst zawiera opis jednego z przykładowych programów przedstawionych w książce *Visual Basic 2008. Programmer's Reference* (Stephens 2008). Pierwszy rodzaj problemu jest związany z wyrażeniem „objects that implement IComparable”. Można je przetłumaczyć dosłownie, „obiekty implementujące IComparable” i mimo, iż nie będzie to najlepszy styl, nie będzie też błędne, a przede wszystkim będzie zrozumiałe dla programisty. Lepsze tłumaczenie tego fragmentu mogłoby brzmieć „obiekty implementujące interfejs IComparable”, albo, dla purystów, „obiekty klas implementujących interfejs IComparable”. Informację, że IComparable to w języku Visual Basic interfejs można znaleźć bardzo łatwo. Stosunkowo nietrudno też jest natknąć się na informację, że w języku Visual Basic zwyczajowo nazwy interfejsów poprzedza się wielką literą I. Drugi, znacznie trudniejszy problem dotyczy fragmentu „objects that can be sorted with IComparer Objects”. Tutaj dosłowne tłumaczenie już się nie sprawdzi. Zdanie „obiekty, które można sortować za pomocą obiektów interfejsu IComparer” zawiera błąd. Dopuszczalne, zwłaszcza jeśli wcześniej była użyta wersja poprawna, byłoby napisanie „obiekty, które można sortować za pomocą obiektów IComparer”. Błąd w pierwszej wersji polega na tym, że w języku Visual Basic nie da się utworzyć obiektu interfejsu — kłóci się to z teoretycznym przeznaczeniem tego bytu programistycznego w ogóle. Szablonami do tworzenia obiektów są klasy, a interfejsy określają tylko funkcje, które klasy te muszą implementować. W związku z tym poprawne tłumaczenie tego fragmentu tekstu mogłoby brzmieć następująco: „obiekty, które można sortować za pomocą obiektów klas implementujących interfejs IComparer”.

Podsumowując, należy uznać, iż z czysto językowego punktu widzenia teksty należące do drugiej grupy są łatwiejsze do przetłumaczenia niż z grupy pierwszej. Należy jednak także podkreślić, że są to dzieła o dużej wartości merytorycznej, co implikuje konieczność posiadania większej wiedzy technicznej przez tłumacza, aby mógł poprawnie i względnie szybko wykonać tłumaczenie.

Grupa III

Trzeci rodzaj to teksty pełniące rolę dokumentacji lub „półdokumentacji” wybranych technologii informatycznych. Ich główną funkcją jest teoretyczny opis technologii oraz jej funkcji i oferowanych przez nią możliwości. Nie są to jednak dokumentacje w ścisłym tego słowa znaczeniu. Są to publikacje, których autorami lub współautorami są twórcy dokumentowanych technologii. Nie mają one jednak formy ściśle dokumentacyjnej, a formę podręcznika wypełniającego lukę po dokumentacji, która nigdy nie została opracowana lub stanowią uzupełnienie dokumentacji, która jest niepełna lub została opublikowana wyłącznie w formie elektronicznej. Przykładami tego rodzaju tekstów są książki *The Ruby Programming Language* (2008),

której autorami są David Flanagan i twórca języka Ruby Yukihiro Matsumoto oraz *Programming PHP* (2007), której autorami są jedna z osób zaangażowanych w powstawanie języka PHP Rasmus Lerdorf oraz Kevin Tatroe i Peter MacIntyre. Pozycje te bywają terminotwórcze, a więc czasami mają charakter prymarny, oraz często prezentują najwyższy poziom merytoryczny z dotychczas opisanych rodzajów tekstów. Są to dzieła wysokiej jakości, w których trudno znaleźć jakiegokolwiek błędy. W pewnym sensie wychwycenie błędów jest tu praktycznie niemożliwe, ponieważ twórca danej technologii wie najlepiej, jak ona działa i trudno się z nim spierać.

Styl tego typu tekstów jest w dużym stopniu formalny, chociaż, jak sami autorzy zaznaczają (np. Flanagan i Matsumoto 2009), ich styl jest nieco lżejszy od typowej dokumentacji. Są pisane precyzyjnym, jasnym i przejrzystym językiem. Mała ilość odwołań kulturowych oraz bardzo mała ilość lub brak wyrażen kolokwialnych i figur stylistycznych sprawiają, że publikacje te są łatwe do zrozumienia dla osób znających się na rzeczy.

Z translatorycznego punktu widzenia, teksty tego rodzaju nie przysparzają zbyt dużych problemów. Jedynym warunkiem jest dobra znajomość opisywanych zagadnień oraz ogólna orientacja w dziedzinie informatyki. Ze względu na możliwość wystąpienia nowych terminów, tłumaczowi pomocna jest wiedza wystarczająca do zaproponowania ich w miarę rozsądnie brzmiących ekwiwalentów. Warto w tym miejscu przytoczyć przykład występującego w języku Ruby terminu „eigenclass”. Oto, co autor Yukihiro Matsumoto napisał na jego temat w swojej książce *The Ruby programming Language* (Flanagan -- Matsumoto 2008):

The Singleton methods of an object are instance methods of the anonymous eigenclass associated with that object. "Eigen" is a German word meaning (roughly) "self," "own," "particular to," or "characteristic of." The eigenclass is also called the singleton class or (less commonly) the metaclass. The term "eigenclass" is not uniformly accepted within the Ruby community, but it is the term we'll use in this book.

Ruby defines a syntax for opening the eigenclass of an object and adding methods to it. This provides an alternative to defining singleton methods one by one; we can instead define any number of instance methods of the eigenclass. To open the eigenclass of the object `o`, use `class << o`.

Jak widać, termin „eigenclass” jest rzadko używany w społeczności programistów języka Ruby, ale mimo to autor (i zarazem twórca języka) postanowił korzystać z tego określenia. Dla tłumacza jest to podwójny problem. Z jednej strony musi znaleźć równie rzadko spotykany ekwiwalent w języku docelowym a z drugiej musi znaleźć coś takiego, co spodoba się specjalistom czytającym tę książkę.

Warto przy okazji tej książki zwrócić uwagę na jeszcze jeden ważny aspekt związany z tłumaczeniem książek. Mianowicie chodzi o tłumaczenie (lub dobieranie) tytułów. Przypadek książki *The Ruby Programming Language* jest o tyle ciekawy, że tytuł ten stanowi wyraźne odwołanie do klasycznej pozycji Dennisa Ritchiego i Briana Kernighana pod tytułem *The C Programming*

Language (Ritchie zaprojektował i zaimplementował pierwszą wersję tego języka programowania). Dzieło to jest znane ze swojej wyjątkowej wartości merytorycznej oraz niezwykle jasnego i przejrzystego stylu. Autorom książki *The Ruby Programming Language* przyświecały bardzo podobne idee. Można w zasadzie powiedzieć, że wzorowali się na klasycznym poprzedniku, który stanowi wzór także dla innych (jest też np. wydana w Polsce nakładem wydawnictwa WNT książka *Język C++*, której oryginalny tytuł brzmi *The C++ Programming Language* a autorem jest twórca tego języka Bjarne Stroustrup). Przechodząc do sedna problemu, tytuł książki *The Ruby Programming Language* został w zasadzie błędnie przetłumaczony jako *Ruby. Programowanie*. Niestety dział marketingu wydawnictwa Helion, przez które ta książka została wydana (niestety tłumacza nie spytano w ogóle o zdanie na ten temat) nie skojarzył, że jest to oczywiste odniesienie do klasycznej pozycji *The C Programming Language*, a więc należałoby wzorem wydawnictwa WNT i książki *The C++ Programming Language* przetłumaczyć ten tytuł jako *Język Ruby*. Tytuł *Ruby. Programowanie* można uznać za nieprawidłowy, ponieważ sugeruje on, że książka ma praktyczny charakter, podczas gdy powstała ściśle w celu zapalenia luki, którą jest brak oficjalnej dokumentacji i zamiarem autorów w żadnym wypadku nie było nauczanie ogólnych zasad programowania. Jest to zwięzłe przedstawienie wybranego języka programowania. Píše o tym wszystkim sam autor już we wstępie:

Niniejsza książka jest zaktualizowaną i rozszerzoną wersją książki *Ruby in a Nutshell* (O'Reilly) autorstwa Yukihiko Matsumoto, który jest szerzej znany pod pseudonimem Matz. Jest wzorowana na klasycznej pozycji *The C Programming Language* (Prentice Hall) Briana Kernighana i Dennisa Ritchiego. Jej autor stawia sobie za cel pełne udokumentowanie języka Ruby, ale w sposób bardziej przystępny niż ma to miejsce w specyfikacjach technicznych. Książka przeznaczona jest dla doświadczonych programistów, którzy zaczynają naukę języka Ruby, jak również programistów znających ten język, ale pragnących lepiej go zrozumieć i nauczyć posługiwać się nim po mistrzowsku.

Grupa IV

Czwarta grupa tekstów obejmuje wszelkiego rodzaju oficjalne normy i dokumentacje dotyczące technologii informatycznych. Można do nich zaliczyć np. wszystkie specyfikacje opracowywane przez organizację W3C, dokumentacje API języków programowania (np. <http://java.sun.com/j2se/1.5.0/docs/api/>), podręczniki internetowe w witrynie MSDN Microsoftu, normy ISO i ECMA (np. norma ISO języka C++ z 1998 roku czy standard kluczowych własności języka JavaScript — ECMA-262) oraz dokumentacje techniczne urządzeń itp.

Język tych publikacji jest wysoce sformalizowany. Nie występują w nich praktycznie bezpośrednie zwroty do czytelnika, które są zastępowane innymi konstrukcjami językowymi, np. stroną bierną. Brak w nich jakichkolwiek zbędnych środków stylistycznych, jak np. metafory, omówienia czy nawet zastąpienia. Ze względu na konieczność zachowania

precyzji przekazu niektóre terminy są powtarzane bardzo często nawet w jednym zdaniu. Dzięki temu teksty tego rodzaju są bardzo precyzyjne i jasne oraz zrozumiałe dla odpowiednio przygotowanego czytelnika. Nie są one jednak przeznaczone do czytania przez laików lub początkujących. Służą jako materiał referencyjny dla zaawansowanych specjalistów, twórców oprogramowania (np. specyfikacja W3C języków XHTML i CSS jest przeznaczona głównie dla twórców przeglądarek internetowych) itp.

Dla tłumacza oznacza to przede wszystkim konieczność dobrego przygotowania się od strony merytorycznej oraz znajomości wielu terminów związanych z zaawansowanymi technikami, które w innych rodzajach tekstów nie są opisywane w ogóle lub bardzo rzadko i skrótowo. Z drugiej strony dużym ułatwieniem jest klarowna i precyzyjna forma wypowiedzi oraz ograniczony leksykalny zasięg tekstu. Należy jednak pamiętać, że tego typu teksty mają charakter czysto teoretyczny, przez co mogą zawierać znaczne ilości nowych pojęć i terminów, dla których będzie konieczne szybkie znalezienie rozsądnie brzmiących odpowiedników. Aby się to powiodło, tłumaczowi niezbędna jest szeroka i głęboka wiedza na temat opisywanych zagadnień. Poniżej znajduje się fragment dokumentu ISO/IEC 14882: 1998(E) opisujący literały łańcuchowe w języku C++:

A string literal is a sequence of characters (as defined in 2.13.2) surrounded by double quotes, optionally beginning with the letter L, as in "... " or "L"...". A string literal that does not begin with L is an ordinary string literal, also referred to as narrow string literal. An ordinary string literal has type "array of n const char" and static storage duration (3.7), where n is the size of the string as defined below, and is initialized with the given characters. A string literal that begins with L, such as L"asdf", is a wide string literal. A wide string literal has type "array of n const wchar_t" and has static storage duration, where n is the size of the string as defined below, and is initialized with the given characters.

Poniższy fragment pochodzi natomiast ze specyfikacji języka CSS 1 (<http://www.w3.org/TR/CSS1/>):

A floating element is positioned subject to the following constraints (see section 4.1 for an explanation of the terms):

1. The left outer edge of a left-floating element may not be to the left of the left inner edge of its parent element. Analogously for right floating elements.
2. The left outer edge of a left floating element must be to the right of the right outer edge of every earlier (in the HTML source) left-floating element or the top of the former must be lower than the bottom of the latter. Analogously for right floating elements.
3. The right outer edge of a left-floating element may not be to the right of the left outer edge of any right-floating element that is to the right of it. Analogously for right-floating elements.

4. A floating element's top may not be higher than the inner top of its parent.
5. A floating element's top may not be higher than the top of any earlier floating or block-level element.
6. A floating element's top may not be higher than the top of any line-box (see section 4.4) with content that precedes the floating element in the HTML source.
7. A floating element must be placed as high as possible.
8. A left-floating element must be put as far to the left as possible, a right-floating element as far to the right as possible. A higher position is preferred over one that is further to the left/right.

```

<STYLE TYPE="text/css">
  IMG { float: left }
  BODY, P, IMG { margin: 2em }
</STYLE>

<BODY>
  <P>
    <IMG SRC=img.gif>
    Some sample text that has no other...
  </BODY>

```

The above example could be formatted as:

			max(BODY margin, P margin)
			Some sample text
B	P		that has no other
O			purpose than to
D	m		show how floating
Y	a		elements are moved
	r		to the side of the
m	g		parent element
a	i		while honoring
r	n		margins, borders
g			and padding. Note
i			how adjacent vertical margins
n			are collapsed between non-
			floating block-level elements.

Podsumowanie

W ramach podsumowania zostanie przedstawiona tabela zawierająca zestawienie wszystkich czterech grup tekstów z wyszczególnieniem ich najbardziej charakterystycznych cech. Znak + oznacza występowanie danej cechy w danym rodzaju tekstu, znak – oznacza jej brak. Należy jednak podkreślić, że wartości te pełnią tylko rolę poglądową. Nie można zagwarantować czy kategorycznie stwierdzić, że wszystkie teksty z pierwszej grupy zawierają błędy merytoryczne oraz, że żaden tekst z grupy czwartej nigdy nie zawierał

żadnego błędu lub zwrotu potocznego. Chodzi tu raczej o prawdopodobieństwo wystąpienia danego zjawiska, aniżeli o katagoryczne stwierdzenie jego występowania lub też nie.

	Wyr. potoczne	Metafory, odwołania kulturowe i inne środki stylistyczne	Błędy merytoryczne	Bezpośrednie zwroty do czytelnika	Formalny styl tekstu	Precyzyjny język	Funkcja apela tywna	Funkcja ekspresywna	Funkcja przedstawienia
Grupa I	+	+	+	+	-	-	+	+	+
Grupa II	+/-	+/-	-	+	-	+	-	-	+
Grupa III	-	-	-	-	+/-	+	-	-	+
Grupa IV	-	-	-	-	+	+	-	-	+

Bibliografia

Flanagan D., Matsumoto Y., 2008, *The Ruby Programming Language*. Sebastopol: O'Reilly.

Flanagan D., Matsumoto Y., 2009, *Ruby. Programowanie*. Helion.

Horstmann, Cay S., Cornell G., 2008, *Core Java. Volume I. Fundamentals*. Prentice Hall.

Kanjilal J.,Putrevu S., 2008, *Sams Teach Yourself ASP.NET Ajax in 24 Hours*. Indianapolis: Sams.

Kanjilal J.,Putrevu S., 2008, *ASP.NET Ajax. Intensywny trening*. Helion.

Kielar B. Z., 2003, *Zarys translatoryki*, KJS UW, Warszawa.

Lerdorf R., Tatroe K., MacIntyre P., 2006, *Programming PHP*. Sebastopol: O'Reilly.

Lukszyn J., Zmarzer W., 2001, *Teoretyczne podstawy terminologii*. WLS UW, Warszawa.

Randy D.S., 2004, *C++ for Dummies*. Indianapolis: Wiley Publishing Inc.

Rusty H.E., 2008, *Refactoring HTML. Improving the Design of Existing Web Applications*. Addison-Wesley

Schmitt Ch., Dominey T., Li C., Marcotte E., Orchard D., Trammell M., 2008, *Professional CSS: Cascading Style Sheets for Web Design*. Indianapolis: Wiley Publishing

Smith-Wyke Ch., 2008, *Stylin' with CSS: A Designer's Guide*. New Riders.

Smith-Wyke Ch., 2008, *CSS. Witryny internetowe szyte na miarę. Autorytetny informatyki. Wydanie II*. Helion.

Stephens R., 2008, *Visual Basic 2008. Programmer's Reference*. Indianapolis: Wiley Publishing.

York R., 2006, *CSS. Gotowe rozwiązania*. Helion.

Źródło internetowe:

<http://www.w3.org/TR/CSS1/>

HANNA WADAS-WOŹNY*Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy, Siedlce*

ПЕРЕВОДЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ И ЦЕНТРАЛЬНАЯ КАТЕГОРИЯ ТЕКСТА – СМЫСЛ

Категория точности самым непосредственным образом связана с центральной категорией текста – с м ы с л о м. Термин «смысл» в современном языкознании используется очень широко и с весьма различным наполнением. Мы будем понимать в дальнейшем под смыслом интерпретацию некоторой ситуации, преломленной через языковое сознание. Такое понимание смысла свойственно более всего работам синтаксического направления. Вместе с тем, не подлежит сомнению, что смысл проявляется только в условиях речи, когда каждая языковая единица существует в определенном контексте. В связи с этим встает вопрос об условиях, однозначно определяющих смысл данной языковой единицы, или о границах контекста, необходимого для выявления смысла.

Категория смысла коррелирует со своей альтернативой – значением. Знак имеет значение. Значение может быть *прямым* и *переносным*. Смысл же связывается с понятием ф и г у р ы. В частности, говорится о *буквальном* (реальном) и *фигуральном* (символическом) смысле, напр.: – *А ведь я видел, как тут первую лопату земли подняли! Нет-нет, не фигурально, а в буквальном смысле слова* (Б.Полевой. *Цыплёнок*). Буквальный смысл порождается эмпирическим подходом к реальности, который предусматривает тотальное “сканирование” деталей, которые иногда могут оказаться мало существенными. Излишнее следование “букве”, педантичное копание в мелочах и неоправданная скрупулёзность может нанести ущерб сущности дела – за мелочами ускользает самое главное. Подобный подход называется б у к в а л и з м о м (ср.: буквоедство, педантизм) и таит в себе опасность для переводчика. Несколько высказываний: “Заботиться о буквальности перевода с ущербом ясности и правильности языка значит вредить самой точности перевода” (Н.Г.Чернышевский. *О поэзии*); “Буквализм в экранизациях так же губителен, как

буквализм в переводах поэзии с одного языка на другой” (К.Симонов. *Земная правда романтизма*). Передача одного и того же смысла единицами разных уровней языковой иерархии нередко ведет к буквализму [см. об этом подробнее: Бархударов 1975: 186], когда перевод “осуществляется на более низком уровне, чем тот, который необходим для передачи неизменного плана содержания при соблюдении норм ПЯ”. Такой следует избегать. Такую буквальную трансляцию смысла с искажением исходной информации нельзя признать корректной.

Фигуральный смысл всегда иносказательный, пластичный – он не образный: как ассоциативный образ – не то, что реальное подобие, так и презентативное подобие – не то, что репрезентативное соответствие. Смысл не принадлежит миру причины и следствия – его нельзя объяснить, можно только интерпретировать, мотивировать, входя с ним при этом в контакт. Символ-уподобление – приём интерпретации:

Tak też i tłumaczono sobie na niższych końcach niepokój księcia. – Zawsze on taki przed każdą wojną, że z własną duszą gada – mówił stary pułkownik Stankiewicz do Zagłoby – ale im posępniejszy, tym gorzej dla nieprzyjaciół, bo w dzień bitwy będzie wesół z pewnością. – Toć i lew przed walką pomrukuje – odparł Zagłoba, żeby w sobie tym większą abominację przeciw nieprzyjacielowi zbudzić...(H.Sienkiewicz, *Potop*).

Фигуры речи обладают символическим (криптитивным) смыслом. Благодаря им можно вступить в контакт с той или иной скрытой реальностью, напр.: – *Да что наши!* – *отвечал хозяин, продолжая иносказательный разговор. – Стали было к вечерне звонить, да попадья не велит* (А.С.Пушкин, *Капитанская дочь*).

Смысл не может быть высказан знаково, но символически. Символы нередко отождествляются со знаками. Американский философ Пирс, основатель семиотики – науки о знаковых системах считал, что символ – это всего лишь знак, связь которого с обозначаемым предметом возникает не из-за сходства между ними (как в других типах знаков), а просто по договорённости (Ср.: змея – мудрость). С точки зрения философа З.Мамардашвили, подобное отождествление символа и знака свидетельствует о непонимании того, как человек “вписан” в мир. Символ – категория (ёмкость), а не концепт (плоскость). Символ существует во множестве интерпретаций, которые принципиально неисчерпаемы [Скляренко 2006 :46].

Переводческую адекватность (точность) следует понимать как смысловую эквивалентность текстов на разных языках, где критерием для эквивалентности является удельный вес той или иной единицы речи (конструкции).

Категория *эквивалентности* – центральная категория переводческой текстологии. Названная категория противопоставляется концепту интенциональных (дискурсивных) контекстов – *эквивалентности* (равнозначности).

Разграничение эквивалентности и равнозначности для переводчика является исходным методологическим принципом, как и для лингвистов, занимающихся исследованиями контрарстивных и функциональных планов/аспектов языка /речи. Во-первых, потому что в связи с понятием эквивалентности описываются обладающие смыслом фигуры речи, а концепт равнозначности используется при изучении системы языка с учётом её функциональной значимости. Во-вторых, названное разграничение коррелирует со сферой семиотики и противопоставленной ей информатикой. В-третьих, именно с разграничением категории эквивалентности и вниманием к концепту равнозначности связано понимание языка, с одной стороны – как формы сознания – средства коммуникации, а с другой – понимание языка как акта креативной реализации отдельной личности и этноса, как аккумулятора транслятора национальной и общечеловеческой культуры. При переводе текста как феномена культуры релевантной оказывается именно категория эквивалентности.

Названная категория обладает субститативным смыслом «вместо того», с которым непременно соприкасается переводчик, подыскивая наиболее подходящий эквивалент для оригинальной единицы. Отмеченный смысл противопоставляется не менее фундаментальному смыслу «взамен этого», с которым обязательно сталкивается переводчик, имея в качестве предмета перевода дискурсивную производную речь. Степень совершенства перевода дискурса определяется *равнозначностью* оригинального и переводного произведения. Качество же перевода текста базируется на эквивалентности. В первом случае имеется в виду однозначное соответствие, во втором – подразумевается точная эквивалентность.

Эквивалентность связана с ономаσιологическим подходом к единицам языка, при котором они рассматриваются не со стороны формирования их внутрисистемных значимостей, а с позиции их референтной ориентированности, т.е. соотносённости с внеязыковыми реалиями, их осмыслением и категоризацией. При таком подходе язык мыслится не как функциональное средство, а как понятийный инструмент, помогающий проникнуть в законы человеческого мышления с его актами категоризации, являющимися индикаторами культурных отличий разных народов.

Ономаσιологическая сущность эквивалентных единиц проявляется в том, что они участвуют в прямом выражении и косвенном описании разного рода экзотических или интернациональных смыслов. Об эквивалентности не идёт речь при синонимии, когда *в з а м е н* одного слова используется близкое ему по значению другое слово. Об эквивалентности говорят тогда, когда *в м е с т о* одной единицы применяется кореферентная ей иная единица.

Причём кореферентные единицы не различаются, а разнятся между собой.

В текстосоставляющих референтных единицах выражается понимание той или иной р е а л и и. (Кто как где что понимает, тот так и выражает собственное понимание). К таким единицам всегда можно подойти с вопросами типа “Что подразумевается под данным замечанием?” “Кто стоит за тем или иным именем?” “Какой смысл кроется в том или ином выражении”. Текстосоставляющие единицы являются источником догадок, открытий и дискуссий. Так, высказывание “Помирать собрался, а рожь сей” может быть понято в том смысле, что и в почтенном возрасте не зазорно рожать детей. Кто-то может интерпретирует данное выражение как императив к труду. Текстосоставляющие единицы – специфические коды, для открытия которых требуются сведения, составляющие культурную компетенцию носителя языка.

Правомерно разграничивать два типа эквивалентности – 1) внутриязыковая эквивалентность, 2) межъязыковая эквивалентность.

К явлению внутриязыковой эквивалентности принадлежат факты кореференции – когда один и тот же референт называется по-разному. Подобная эквивалентность базируется на категории тождества. Тождеством могут соединяться только кореферентные единицы, например, называющие один и тот же референт: *амидомирин*, т.е. *пирамидон*; *тутовое дерево*, т.е. *шелковица*; *главный герой романа Г.Сенкевича “Потоп”*, т.е. *Кмициц/Кмитиц*; *столица Польши*, т.е. *Варшава*; *AK*, т.е. *Armia Krajowa*, *DT*, т.е. *Dom Turysty*, *UW*, т.е. *Uniwersytet Warszawski*, *MEN*, т.е. *Ministerstwo Edukacji Narodowej* и т.п.

Внутриязыковая эквивалентность выявляет рациональную (смысловую) и эмоциональную разницу выражений. Последнее особенно ярко выявляется при кореферентной модификации собственного имени: *Стоит задуматься, как вас называют. Жена: Серожа, Серж, когда злится – Сергей или по фамилии. На работе: Сергей Павлович, Павлович, чаще Серёга. Посетители зовут одинаково – Сергей Павлович* (С.Шевцов). Имя собственное как бы рассыпается бесчисленными вариациями, которые восходят к одной модели к которым неприемлема какая бы то ни была классификация.

Процесс мышления (медитации) является категориальным (безусловным) – не связан с представлением. Через собственное имя субъект речи презентативно соприкасается с самим референтом (другим субъектом или объектом), а не с их проекциями сознанием – представлениями.

Кореферентные единицы не представляют (“взамен этого”), а замещают (“вместо того”) реалию и сами по себе являются реальностями текста. Подобная ситуация возможна потому, что тот самый смысл, та же самая мысль могут быть п о - р а з н о м у выражены в языке. Компетентность реципиента заключается в том, чтобы под разными “масками”, в разных “упаковках” распознать т о т ж е с а м ы й смысл, т у ж е с а м у ю реалию : “*Samy pojęcie bywa w*

różnych językach opakowane w różne słowa. Badacz słów zwraca uwagę przede wszystkim na opakowanie...” [Pelc 1982 :36].

С ситуацией внутриязыковой эквивалентности мы встречаемся при перефразировании – переименовании одного и того же: *нефть – чёрное золото, Беларусь – Земля под белыми крыльями* (В.Караткевич), *телевизор – голубой экран* и т.п. *Венера! ...Не слово, а праздник! ...А Милавица? – Что это? – Не знаешь? Народное название зорьки Венеры. – Правда? Хорошо! Оно такое родное и деликатное* (Ф.Янковский.). Кореферентные перефразистические выражения в отличие от обычных номинаций заключают в себе момент необычности, сопровождающийся эмоцией удивления. Применительно к ним речь может идти о мере внутриязыковой эквивалентности.

Явление внутриязыковой эквивалентности возникает уже на фонетическом уровне. Звук как минимальная субстанция речи является протяжённым и допускает трудноуловимые на слух эквивалентные модификации. Так, когда мы предложим разным лицам произнести один и тот же звук, то можно будет констатировать факт референтного тождества произнесённых звуков: каждый раз произносится т о т ж е с а м ы й звук. В произнесении отсутствует повторение – звук не воспроизводится, а репродуцируется: порождаются разные экземпляры одного и того же звука. Каждый раз произносятся индивидуализировано разные (тембр, звучность и т.п.) звуки – “экземпляры”, которые в качественном смысле подводятся под одну и ту же виртуальную модель – фонему.

Отметим, что порождаемые по одной и той же фонологической модели звуки (фоны) не образуют системы и не могут быть охарактеризованы в отношении к д р у г и м звукам. Например, отличие между звуками [г] и [к] является функциональным и системно значимым – они образуют эквиолентную о п о з и ц и ю, являются альтернантами. Эквиолентные оппозиции многообразно представлены на всех уровнях языка как системы знаков. Во всякой системе важным является то, что её элементы не существуют сами по себе, а всегда предстают как таковые – имеют значение только по отношению к другим элементам, т.е. содержание их создаётся различительными признаками.

Иначе обстоит дело в ситуации эквивалентности фонетических единиц. Так, разница между звуками [г] і [γ] не будет функциональной. Звук [γ] не является “другим” звуком – только иным. Можно допустить, что [γ] – переименованный звук [г]. Оба же звука разнятся между собой выразительностью (контрастом). Белорусские диалектологи отмечают в народных говорах экспрессивную роль звука [г] (“г” взрывного); на него в номинации приходится фокус контраста. В частности, Н.Кривко отмечает распространённость в диалектном ареале Миёрского района Витебской области

экспрессивных номинаций с несвойственным для данной зоны взрывным [г]: *гахайка, гахайня, гакня, гаквіна, гой, выган, варган, вальган, драгаліна, гаргара, гаргарына, гара, гагра, глога, рагіза, рагізіна, рагаза, рагязель* [Крыўко 1975 : 15].

Относительно опозитивных звуков может быть использовано действие *комутации*, напр.: *год – кот, бить – пить*. Замена одного звука обуславливает изменения в содержательном плане слова. Причем, говорящий сознательно выбирает определённую фонему (<г> или <к>, <б> або <п>). К эквивалентным единицам языка применима операция с у б с т и т у ц и и: употребление одной единицы в м е с т о ей подобной не приводит к изменениям. Так, слова *бо[г]атый* и *бо[у]атый* не различаются по значению, однако происходят заметные перемены в этическом аспекте звучания – говорящий окказионально может связывать с тем или иным произношением индивидуальные эмоциональные оттенки – оттенять известные смыслы. Меняется коннотативный ореол номинации, сохраняющей собственное экстенциональное тождество. Контрастирующие интегрированные тождеством звуки могут быть сопоставлены между собой. Критерием их эквивалентности является выразительность.

Звуки [г] или [у] (*бо[г]аты* или *ба[у]аты*) произносятся не потому, что говорящий учитывает их функциональное отличие, а потому что подобное произношение органически присуще тому или иному носителю языка. Заметим, что подобное произношение “выдаёт” говорящего, играет идентифицирующую роль – свидетельствует о принадлежности говорящего к известной (южной или северной) языковой группе. Нельзя также не отметить, что разница в артикуляции одного и того же звука выразительно ориентированна на его в о с п р и я т и е – необходимо услышать (уловить) контрастирующие между собой оттенки (тоны) звучания.

Межъязыковая эквивалентность с нашей точки зрения должна осмысливаться в категории и н к л ю з и в н о с т и – распространение тождества на более широкий (межъязыковой) круг явлений.

Подобно внутриязыковой, межъязыковая эквивалентность, проявляется на всех языковых уровнях и связана с процедурой с н я т и я. Копии бывают р а з н ы м и: более или менее похожими на оригинал. Расхождение между копией и оригиналом составляет то, что копировальщик (репродуктор) привносит от себя. Несомненно, что наиболее существенными будут расхождения, порождённые национальной принадлежностью репродуктора. Каждый народ владеет собственными репродуктивными ресурсами.

С классическими моделями межъязыковой фонетической эквивалентности мы встречаемся на фонетическом уровне: рус. *Иван*, пол. *Ян*, бел. *Янка*, нем. *Иоган*, англ. *Джон*, франц. *Жан*, итал. *Джовани* и т.д. – это все разные национальные копии (снятия) одного и того же оригинала-архетипа – древнееврейского, теперь уже забытого имени.

Аналогично: рус. *Маргарита* – пол. *Малгожата*, рус. *Андрей* – пол. *Анджей*, рус. *Федор* – англ. *Теодор* и т.п. Правомерно констатировать факт существования межъязыковых фонетических вариаций, сохраняющих кореферентное тождество.

Заметим, что в ситуации типа «*Иван-Ян*» нельзя говорить о действии трансформации – только об операции (процедуре) транскрипции: номинация *Ян* не является «другим» именем референта. Произошедшие фонетические перемены не имеют отношения к форме слова – связанные с восприятием и адаптацией в ином языке, они касаются только фонетического облика номинативной единицы.

С разными моделями межъязыковой эквивалентности встречаемся при необходимости трансляции в иностранный язык идеоматических выражений. Так, неизвестно, кто из носителей русского языка, удивляясь чьей-либо опытностью, употребил фигуральное выражение *собаку съест* (Говорится: *Он в этом деле собаку съел*). Выражение стало “крылатым” (т.е. расширило свою экстенсию) – распространилось на подобные ситуации и стереотипно репродуцируется в них как точная фигура выражения известного смысла. Названной идеоме, думается, можно найти эквивалентные выражения в любом языке: компетентность (опыт) – категория интернациональная. Под разными обликами (“масками”, “упаковками”) в разных языках выступает один и тот же интернациональный смысл. Каждый народ (язык) специфически выражает релевантные с точки зрения эквивалентности прагматические смыслы. Сопоставим: рус. *ни рыба ни мясо* – пол. *ni pies ni wudra*; рус. *у всякой собаки своя кличка* – пол. *nie jednemu psu łysek*; рус. *чтобы не слазить* – пол. *na psa urok [na kota oczy]*; рус. *пуганая ворона и куста боится* – пол. *bitemu psu dość kij pokazać* и т.п. Мастерство переводчика в том и заключается, чтобы найти в своём языке наиболее точный и выдержанный в оригинальном эмоциональном регистре идиоматический эквивалент:

– Давыдов, в рот тебе печенку! Любушка Давыдов!.. За то, что зла на сердце не носишь... зла не помнишь... Народ тут волнуется... и глаза некуда девать, совесть зазревает... И бабочки сумяются... А ить вместе жить... Давай, Давыдов, так: кто старое помянет – тому глаз вон! А? (М.Шолохов. *Поднятая целина*).

– Dawydow, pies cię drapa! Dawydow, chłopie kochany! Za to, że w sercu nie masz złości... nie pamiętasz krzywdy...Naród jest wzruszony, nie śmie spojrzeć, sumienie gryzie... Przecież będziemy żyć razem... No cóż, Dawydow, co było, a nie jest, nie pisze się w rejestr! Co? (M. Szołochow *Zorany ugór*).

Во всех языках существуют особенные эквивалентно релевантные единицы, понять смысл которых можно только при прецедентных обстоятельствах: они должны быть в предыдущем

опыте носителя языка. К корпусу подобных единиц принадлежат не только удачные выражения, но и названия объектов материальной культуры, архаических фактов, государственных учреждений, имена мифических существ и т.п. Подобные единицы не имеют значения, однако аккумулируют в себе разную информацию о реальности, на фоне которой они и воспринимаются и понимаются. Им могут быть найдены (если есть) эквиваленты в других языках. Так, русское *скатертью дорога* сопоставляется с польским *krzyż na drogę*, русское *расхлебывать кашу* – с польским *pić nawarzone piwo*; французское выражение *tet-a-tet* в русском языке репродуцировано как *с глазу на глаз*, в английском – *face to face*, в немецком – *unter vier Augen*, в польском – *w cztery oczy*.

Эквивалентно релевантные единицы не сравниваются, а сопоставляются.. Они являются объектом исследования не функционального, а контрастивного языкознания.

Подмена эквивалентности эквивалентностью (равнозначностью) переводит экстенциональный по своему статусу текст в план исторического «былого», т.е. в план дискурса: описание подменяется сообщением – формальная грамматика торжествует.

Как свидетельствует переводческая практика, именно подмена экстенционального контекста контекстом альтернативным (интенциональным) стремление к олицетворению – приписыванию субстанциональным явлениям свойств наделённых волей существ – является наиболее распространённым заблуждением переводчика.

Самой простой для переводчика является ситуация, когда для данной единицы из текста оригинала есть т о ч н ы й э к в и в а л е н т в языке перевода. Закрепившиеся в языковой традиции разных народов точные эквиваленты в процессе перевода являются для переводчика как бы опорными пунктами, поскольку легче и быстрее проясняются и адаптируются в его сознании. Точные эквиваленты включают, прежде всего, географические названия, собственные имена, однозначные термины из разных отраслей знания и др.

Эквиваленты можно разделить на две группы: полные (абсолютные) и частичные. К первой группе принадлежат эквиваленты, охватывающие все референции единицы, ко второй – только некоторые: 1) *Львов* – *Lwów*, *понедельник* – *poniedziałek*; 2) *доска* – *deska* (среди референций польского эквивалента не находим, напр. «прибор для писания мелом», в польском существует для передачи отмеченной референции название *tablica*); *бузуду* – *walki* (*do włosów*, *do ciasta* itd.) Однако нередкой является ситуация, когда точного эквивалента в языке нет, и тогда понятие переводческой адекватности чрезвычайно расширяется – приходится передавать оригинальную единицу приблизительно, т.е. описательно. Переводчик сталкивается с проблемой так называемой безэквивалентной лексики.

Перевод текста и текстопорождающих единиц не столько предполагает наличие у переводчика грамматических знаний и представлений о регулярности-нерегулярности соответствия форм языка оригинала и языка перевода, сколько предусматривает обладание им всякого рода компетенциями – в зависимости от того, с какой областью соприкасается переводимый документ. Подобная компетентность свидетельствует об уровне информированности переводчика, т.е. о том, насколько он является энциклопедистом.

Концепция переводческой компетенции в отечественной и зарубежной традиции до настоящего времени не нашла непротиворечивого толкования. Главный недостаток многочисленных толкований компетенции заключается, с нашей точки зрения, в том, что компетенция смешивается со знанием.

Наиболее полно и убедительно, на наш взгляд, составляющие профессиональной компетенции переводчика представлены в работах В.Н. Комиссарова. Выделяет он следующие компоненты профессиональной переводческой компетенции: языковую, коммуникативную, текстообразующую, техническую, а также некоторые обязательные личностные характеристики. Некоторые аспекты этой концепции вызывают вопросы теоретико-терминологического характера и требуют уточнения, например соотношение так называемой языковой и речемыслительной компетенции, которые у В.Н. Комиссарова соположены как компоненты одного уровня. Кроме того, хотя В.Н. Комиссаров и отводит важную роль в коммуникации фоновым знаниям, социокультурная компетенция не выделяется им как составляющая профессиональной компетенции переводчика. Представляется также, что с учетом реалий современного общества данную концепцию профессиональной компетенции переводчика следует дополнить информационно-технологической составляющей. Востребованную при переводе текста компетентность не следует смешивать со знаниями переводчика. В широком смысле компетентностью называется осведомлённость человека – владение им известной информацией, т.е. его информированность. (Ср.: *Я знаю, что...* (знание), *мне известно, как...* (компетенция).

В отличие от знания, компетентность обладает выразительной прагматической ориентацией. Так, можно быть компетентным или не компетентным в делах, решение вопроса зависит от того, находится ли он в компетенции того, кто его решает и т.п. В более узком понимании, компетентность называется *посвящённостью* во что-нибудь (в дела, в тайны и т.п.). Несомненно, что компетентность в отличие от знания, обладает не лингвистическим, а экстралингвистическим – энциклопедическим статусом и свидетельствует ментальное состояние человека. Знание формирует, осознаёт и упорядочивает действительность, в то время как в компетентности проявляется осмыс-

ление реальности – членение её на смысловые фрагменты и номина- тивная категоризация эмпирического и духовного опыта человечества.

Переводческая компетентность в процессе перевода текста проявляется в способности понимать переводимый текст, т.е. извлекать из него смысл, а также в способности переосмысливания текста на языке перевода и продуцирования конечного продукта переводческой деятельности – переведенный текст. Реализация названных способностей связана как с мастерством самого переводчика, так и теми объективными трудностями, которые встают на пути переводчика и являются факторами, ограничивающими п е р е в о д и м о с т ь оригинального текста.

Вопрос о переводимости-непереводимости являлся актуальным на протяжении всех периодов развития и становления переводческого дела. Не перестает он быть актуальным и дискуссионным для теории перевода и в наше время. Переводимость понимается как допустимость и возможность перевода текста с языка оригинала на язык иностранный, т.е. как возможность нахождения эквивалента текстосоставляющей единице переводимого языка в языке переводном. Концепция непереводимости с одного языка на другой существует с древности. Высказывания о невозможности осуществления полноценного перевода находим уже в эпоху Возрождения – чаще применительно к переводу поэтических текстов. Так, Данте в трактате «Пир» отмечает: «Пусть каждый примет к сведению, что ничто, заключённое в целях гармонии в музыкальные основы стиха, не может быть переведено с одного языка на другой без нарушения всей его гармонии и прелести [Фёдоров 1984 :26].

Идеей непереводимости проникнуто следующее остроумное высказы- вание Сервантеса: «...Я держусь того мнения, что перевод с одного языка на другой, если только это не перевод с языка греческого или латинского, каковы суть цари всех языков, – это всё равно что фламандский ковёр с изнанки; фигуры, правда, видны, но обилие нитей делает их менее явственными, и нет такой гладкости и тех красок, которыми мы любимся на лицевой стороне» [Фёдоров 1984 : 26].

Как на неразрешимую задачу смотрел на перевод Вильгельм фон Гумбольдт, понимавший язык как выражение духа народа. Перевод невозможен, потому что «дух» одного народа несводим к «духу» другого народа. Учёный писал: «Всякий перевод представляется мне безусловно попыткой разрешить невыполнимую задачу. Ибо каждый переводчик неизбежно должен разбиться об один из двух подводных камней, слишком точно придерживаясь либо самого подлинника за счёт вкуса и языка собственного народа, либо своеобразия собственного народа за счёт своего подлинника. Нечто среднее между тем и другим не только трудно достижимо, но и просто невозможно» [Фёдоров 1984: 31].

Вопрос о миропонимании, с точки зрения В. фон Гумбольдта, не является вопросом формирования языковой картины мира; процесс миропонимания – есть процесс становления компетенции человека через приобретение им опыта иного народа. В. фон Гумбольдт понимает знакомство с иностранным языком как приобретение ещё одной точки зрения в собственном мировосприятии: «Каждый язык описывает вокруг народа, которому он принадлежит, круг, из пределов которого можно выйти только в том случае, если вступаешь в другой круг. Иностранное изучение языка можно было бы уподобить приобретению ещё одной точки зрения в прежнем миропонимании;...только потому, что в чужой язык мы в большей или меньшей мере переносим собственное миропонимание и собственное языковое воззрение, мы не ощущаем с полной ясностью результатов этого процесса» [Ревзин 1964 :69].

Заметим, что «приобретение ещё одной точки зрения в прежнем миропонимании» возможно только в связи с текстопорождающей речью, воплощающейся в экстенциональных контекстах. Именно в контекстах категоризации воплощается мышление и проявляются разные т о ч к и з р е н и я на мир. Интенциональные же контексты, будучи контекстами дискурсивного отражения действительности, представляют нам различные м н е н и я и концептуально-образное в и д е н и е мира.

Итак, приведенные точки зрения на возможность перевода можно понимать как составляющие теории н е п е р е в о д и м о с т и. Однако подобная теория не является и никогда не являлась доминирующей в теории перевода. Кроме того, она входит в противоречие с самой практикой перевода. Переводы с языка на язык всё-таки осуществляются, и данный факт доказывает возможность перевода.

В диссертации Л. Борисенко [Борисенко 1999 :8] понятие переводимости обосновывается как свойство текста, именно как аутентичность. Ученый сохраняет при этом за текстом неизбежные потери и приращение смыслов в ситуации перехода в инокультурный контекст. Иными словами, почвой для понятия переводимости становится коммуникативная функция текста.

Современное понимание переводимости, характеризующее качественно новый этап есть конец споров о точности, адекватности перевода. Здесь важно отметить особую роль работ А. Карельского о точности как синониме поэтичности [Карельский 1994 :241.]. Новое понимание переводимости уточнено достижениями структурной и контрастивной лингвистики. Так на уровне текста и сегмента она может рассматриваться на уровне самостоятельных структур как слагаемых композиции. Работа А. Д. Швейцера «Теория перевода. Статус, проблемы, аспекты» [Швейцер 1988: 20] характеризует цель перевода как «создание текста, репрезентирующего его в другом языковом и культурном окружении».

На протяжении XX в. характер массовой тенденции на Западе принял феномен «культурной инаковости», служивший источником полемики о «естественном» и «отчуждающем» переводе. «В выработку стратегии перевода входит и принятие решения относительно тех аспектов оригинала, которые должны быть в первую очередь отражены в переводе», и «переводчик должен заранее установить шкалу приоритетов» [Топер 1998 :195.]. В свое время это привело И. Левого к различению «иллюзионистского» и «антииллюзионистского» выборов, когда возможен один из подходов к передаче временного национального своеобразия текста: либо скрупулезно воспроизводящий экзотические детали местного колорита, либо отказ от этого в пользу глубинного проникновения в национальную и историческую специфику текста. Исследователи в 80-е гг. обращали внимание на то, что «необходимо принимать во внимание культурный контекст той среды, в которую попадает перевод» [Поэтика перевода : 57].

С нашей точки зрения, вопрос о переводимости-непереводимости приобретает совершенно иной ракурс, когда рассматривается в связи с тем, что и м е н н о подлежит переводу – 1) дискурсивная речь, отражающая и концептуализирующая действительность, служащая целям коммуникации, или же 2) текст как вместителище смысла, являющегося результатом реального мировосприятия, понимания и категоризации эмпирического и метафизического опыта человечества.

В первом переводчик действует как т р а н с ф о р м а т о р, преобразовывая правильные словоформы одного языка в словоформы другого языка. Отражённая в каждом языке действительность как результат видения мира отличается своеобразием. Проблема в том, в какой степени образ мира определённого народа формализован в его грамматике. В принципе каждой словарной или грамматической форме одного языка можно выбрать равноценное соответствие в системе другого языка. В принципе дискурсивный перевод возможен всегда, речь в этом случае может вестись только о п р о б л е м а х такого перевода, зависящих от национальных различий видения и концептуализации действительности – её языковой картины, отражённой в своеобразных и несвоеобразных (грамматических) формах каждого языка.

Во второй ситуации речь идет не о формальном преобразовании, а о смысловом перевыражении – трансляции. Переводчик выступает в качестве т р а н с л я т о р а, перевыражающего устный или письменный текст, созданный на одном языке в текст на другом языке. Исходной реальной посылкой подобной трансляции является то, что по большому счёту физическая и виртуальная реальность для всех народов одинакова. Считается, что благодаря понятийной общности в каждом языке можно найти более-менее эквивалентные единицы, выражающие одни и те же понятия. Однако ракурс восприятия одной и той же реалии в разных языках может быть разный. Кроме того, от народа к народу разнится уровнем абстрактности сам процесс эмоционально-мыслитель-

ной категоризации реальности. Несомненным фактом является и то, что уровень речемыслительного развития разных народов далеко неодинаков. С нашей точки зрения, трудности перевода-трансляции текстопорождающей речи проявляются в качестве текста-транслята. Проблема оценки качества перевода всегда оставалась одной из центральных в теории перевода и решалась по-разному в разные периоды и в рамках разных школ переводоведения. Отечественные теоретики перевода внесли большой вклад в разработку понятий «полноценного перевода» (А.В. Федоров и Я.И. Рецкер), «адекватного перевода» (Р.К. Миньяр-Белоручев, А.Д. Швейцер) и теории уровней эквивалентности (В.Н. Комиссаров). Основой методических разработок в ряде последующих работ стало понятие репрезентативности перевода, введенное В.Н. Комиссаровым, не получившее дальнейшего развития в его работах, но легшее в основу теории, разрабатываемой на кафедре лексикографии и теории перевода факультета иностранных языков и регионоведения МГУ им. М.В. Ломоносова.

Репрезентативность понимается как способность перевода представлять или замещать собой оригинал в языке и культуре перевода; при этом выделяются критерии репрезентативности любого перевода безотносительно к его функционально-стилистической принадлежности и критерии, определяющие репрезентативность перевода текстов определенного функционального стиля. Минимальный набор требований к переводу на уровне текста включает следующие параметры: 1. перевод должен верно передавать заключенную в оригинале информацию, т.е. план его содержания; 2. перевод должен верно отражать цель создания оригинала, т.е. сохранять его прагматику; 3. перевод должен воспроизводить тон и стиль оригинала и точно указывать на его принадлежность к тому или иному функциональному стилю; 4. перевод должен точно доносить до реципиента авторское отношение к предмету.

Качество прежде всего свидетельствуется уровнем информативности переводного текста, т.е. процентом потери информации, заключенной в оригинальном переводимом тексте. В сущности, подобные потери, каким бы опытным не был переводчик, неизбежны, ибо «потеря информации является частью любого процесса контактирования, потому потери некоторой части информации не должны удивлять и служить поводом для сомнений в возможности перевода» [Сдобников 2006 : 120].

Перевод текста, с нашей точки зрения, связан с рядом лингвокультурологических ограничений, которыми и порождаются трудности переывражения смысла, т.е. трансляции. Способность преодолевать подобные трудности и является свидетельством профессиональной компетентности переводчика, главной составляющей которой во всех возникающих в переводческой практике ситуациях выступает – серия стандартных или нестандартных (беспрецедентных) ситуаций.

Литература:

- Бархударов Л.С., 1975**, *Язык и перевод*, Изд. Межд. Отн., Москва, сс.186.
- Скляренко Е., 2006**, *Мераб Мамардашвили за 90 минут*, СПб, Сова, сс.94.
- Pelc J., 1982**, *Wstęp do semiotyki*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Фёдоров А.В., 1984**, *Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы)*, 4-е изд., Изд. Высшая школа, Москва, сс. 26.
- Крыўко М.Н., 1975**, *Экспрэсійныя назвы асобы ў гаворцы в. Манякова Міёрскага раёна*, [в:] “З народнага слоўніка”, Мінск, с. 279-296.
- Ревзин И.И., Розенцвейг В.Ю., 1964**, *Основы общего и машинного перевода*, Изд. Высшая школа, Москва, сс.69.
- Борисенко Л., 1999**, *Проблема текста и инокультурного текста при переадресовке художественного произведения (на примере советской переводческой традиции)*. Дис. канд. филол. наук., Москва.
- Карельский А.Ю., 1994**, *Творческая индивидуальность переводчика и его "стилистический слух"*, [в:] «Иностранная литература», т.6.
- Швейцер А. Д. , 1988**, *Теория перевода. Статус, проблемы, аспекты*, Москва, сс. 20.
- Топер П. М., 1998**, *Перевод и литература: творческая личность переводчика*, [в:] «Вопросы литературы.», № 6.
- Сдобников В.В., 2006**, *Теория перевода (учебник для студентов лингвистических вузов и факультетов иностранных языков, АСИ Восток – Запад*, Москва.

KOMPETENCJA TŁUMACZENIOWA A CENTRALNA KATEGORIA TEKSTU – SENS

Przekład każdego tekstu wiąże się z ograniczeniami stricte językowymi oraz kulturowymi, które stanowią przeszkodę, ale też wyzwanie dla tłumacza. Nieustanne dążenie do osiągnięcia doskonałości wyrażenia znaczenia i sensu przy przejściu od jednego języka do drugiego decyduje o wypracowaniu profesjonalizmu, kompetencji.

ELŻBIETA DANUTA LESIAK-BIELAWSKA

Uniwersytet Muzyczny im. Fr. Chopina

LANGUAGE LEARNER STRATEGIES AND PERSONALITY – RELATED FACTORS

1. Defining the key terms

During the last thirty years considerable progress has been made in the area of second language acquisition research, with special attention being paid to the significance of language learner strategies and factors determining their use. One of the variables investigated by those studies is personality. Until recently its dimensions were measured by means of the *Myers-Briggs Type Indicator* [*MBTI*, Myers and McCaulley, 1985]. Strategy use – on the other hand – was determined by resorting to a rather questionable though frequently employed instrument known in the literature of the subject as the *Strategy Inventory for Language Learning* [*SILL*, Oxford, 1989].

The article sets out to report research findings relating strategy use to personality-related factors [Oxford, 1989; Ehrman & Oxford, 1989; Oxford, 1990; Ellis, 1994]. It starts with the definition of the key concepts. First come language learner strategies, and the presentation of their taxonomies. The outlined typologies are important from the point of view of the issues discussed. This section is followed by the depiction of psychological type-related factors, with a brief characterization of the *Myers-Briggs Type Indicator* [*MBTI*, *ibid.*] – the best known and most widely used measure to determine these variables and the underlying theory. The main body of the article presents the résumé of research findings relating various aspects of psychological type to strategy use, whereas its final part is devoted to a short discussion of research findings presented.

Looking at the issue of language learner strategies from the cognitive psycholinguistic perspective, it is possible to define **strategies** as goal-oriented mental procedures and/or forms of behavior that are deliberately selected by the learner based on his/her perception of optimality condition. Thus they are employed as the shortest and most effective route to pursue the desired goal, understood as the task at hand. Its effective performance involves setting in motion a series of **bottom-up** and **top-down processes**. The former – including, among others, the analysis of lexical items, ongoing translation of parts of the text/speech, the study of discourse

organization – are referred to as **local strategies**. The latter – involving, for instance, inferring the meaning, summarizing the information, predicting, employing one’s prior knowledge, are termed **global strategies**. In view of the fact that all of these strategies entail direct manipulation and transformation of the language material to be processed in a variety of ways conducive to learning, they are also referred to as **cognitive strategies**. Their use is dependent on higher order executive processes related to planning, monitoring and evaluating the task completion. Being confronted with a reading passage, for example, the learner has to decide whether to skim or scan the text that is to be read, or pay attention to its organization. These procedures are termed **metacognitive strategies** and are part and parcel of one’s cognitive control. Last but not least, there are also **social** and **affective strategies**. The former (e.g. asking for help or clarification) reflect how the learner interacts with other people in the process of language learning, whereas the latter (taking a deep breath or encouraging oneself) assist him/her in maintaining affective control while performing stressful language tasks, for instance, speaking.

Psychological type-related variables discussed here embody a number of personality and cognitive factors. They were commonly measured by the *Myers-Briggs Type Indicator* [MBTI], whose scores were frequently reported as “learning style”. However, as Ehrman and Oxford [1989], Ehrman [1996] as well as Dörnyei [2005] argue, it is better – for the sake of conceptual clarity – to refer to the *MBTI* factors as personality dimensions with cognitive style rather than learning style correlates.

Being based on the work of C.G. Jung [1923], the *MBTI* reflects the theory that in daily life our behaviour tends to be a manifestation of underlying stable and unchanging preferences for certain ways of functioning. Thus, the *MBTI* theory posits that our individual preferences affect *what* we pay attention to in a given situation, as well as *how* we draw conclusions and/or make decisions about what we perceive. Though all of us develop the ability to act in both poles of each of the four personality continua, our natural inclination makes us gravitate towards one or the other of the poles. Table 1 illustrates four personality dimensions with rudimentary characteristics typical of each pole of the continuum. The discussion on strategy use which follows relates groups of strategies of language acquisition to the personality continua presented below. The judging-perceiving psychological type dimension – referred to in the literature of the subject under the heading of tolerance of ambiguity – is treated accordingly.

<p>Extraversion (E):</p> <ul style="list-style-type: none"> • outer world oriented • focused on interaction with others 	<p>Introversion (I):</p> <ul style="list-style-type: none"> • inner world oriented • focused on solitary activities
<p>Sensing (S):</p> <ul style="list-style-type: none"> • relying on data gathered through the five senses 	<p>Intuition (N):</p> <ul style="list-style-type: none"> • making use of intuition, i.e. being aware of the relationships, possibilities and meanings

<p>Thinking (T):</p> <ul style="list-style-type: none"> • preference for thinking/logical judgements • decisions based on impersonal, objective, cause-and-effect criteria 	<p>Feeling (F):</p> <ul style="list-style-type: none"> • preference for judgements made on feeling grounds • decisions take into account personal/social values and feelings of others
<p>Judging (J):</p> <ul style="list-style-type: none"> • dealing with the outside world through thinking or feeling (the judging process) • looking for planned, organized, and controlled life, seeking closure 	<p>Perceiving (P):</p> <ul style="list-style-type: none"> • dealing with the outside world through sensing or intuition (the perceiving process) • valuing spontaneity, flexibility, freedom, autonomy, preference for “playing it by ear”, adapting and staying open

Table 1.: Four dimensions of individual preferences determining personality/psychological type.

2. Extroversion versus Introversion

The extroversion-introversion distinction has been given a lot of attention in L1 and L2 studies, but the emerging picture regarding its role in SLA has not been clear [Skehan, 1989; Dörnyei, 2005]. In psychology, the construct has been criticised on the following grounds. First of all, this personality dimension does not depict one feature, but three, i.e. it seems to link three axes of variance in one. These include the following dimensions:

- behavioural: fondness for thinking versus fondness for acting;
- social: fondness for loneliness versus fondness for company;
- affective: proclivity towards focussing on life difficulties versus inclination to accept life as it is.

Secondly, these three aspects of introversion-extroversion continuum appear to function independently of one another [cf. Sperling, 1995:255].

Referring the construct to its physiological basis, H. Eysenck and M. Eysenck [2003] state that this personality continuum is closely linked to a given degree of cortex stimulation, which is different for each personality type. Thus, introverted individuals, in contrast to extroverted ones, tend to have a higher level of arousal than the optimal one. As a result, they are generally better learners; being more sensitive to external stimuli, they tend to outperform extroverts when committing items to memory. Consequently, their behaviour seems to be more withdrawn and inhibited as they tend to avoid contact with too many people because it can unpleasantly raise their already high level of arousal (social dimension). Also, the process of conditioning, i.e. associating a neutral stimulus with an unpleasant one, tends to be faster in the case of introverts. And it is the rate of conditioning that is the root cause of various neurotic disturbances typical of introverts, and accounts for their proclivity towards brooding over and focusing on life difficulties (affective and behavioural dimension) [Eysenck & Eysenck, 2003].

Since the extroversion-introversion personality variable is related to the trait of sociability, it has been seen to exert some influence on F/SLA in general, and in particular on learning behaviours and interactional preference of the learner. However, researchers have cautioned that it is one of the many factors that should be taken into account when interpreting the learner's behaviour in a given context. This is due to the fact that some visible manifestations may either arise from an inherent psychological trait, or from other indirectly related causative factors [Tudor, 1996].

Examining L2 learning strategies in relation to aspects of personality linked to the extroversion-introversion dimension, as measured by means of the *Myers-Briggs Type Indicator (MBTI)* [Myers, 1962], M.E. Ehrman and L.R. Oxford [1989, 1990] report significant correlations between extroversion and the use of visual and affective strategies. The preference – as they suggest – may be related to the definition of the term “extrovert” as someone interested in the outer world of people and events. Thus, extroverts use strategies of visualization as a means of linking elements of outer-world experience to language symbols. Also, their greater use of affective strategies can be attributed to their greater facility to deal with emotions. In contrast to extroverts, introverts, defined as individuals primarily oriented towards concepts and ideas in their inner world, are reported to have used significantly more *searching for and communicating meaning* strategies, i.e. guessing when complete information is not available, using text markers to aid comprehension, finding alternative ways to express meaning. Additionally, the researchers [Ehrman & Oxford, 1989; 1990] state that extroverts, as compared with introverts, report employing more social strategies. Table 2 provides a résumé of the research findings depicted above.

Studies	Personality aspect explored	Results in terms of strategy use
Ehrman and Oxford, 1989; 1990	Extroversion	Visual and affective strategies Social strategies
Ehrman and Oxford, 1989	Introversion	Global/compensatory strategies to aid language comprehension and production

Table 2.: Strategy use related to extroversion-introversion continuum.

Sources: Ehrman, M.E., & R.L. Oxford, 1989. Effects of sex differences, career choice, and psychological type on adult language learning strategies. *The Modern Language Journal* 73/1, 1-13.
Ehrman, M.E., & R.L. Oxford, 1990. Adult language learning styles and strategies in an intensive training setting. *Modern Language Journal* 54/3, 311-327.

3. Tolerance of Ambiguity

Another personality variable which appears to have some bearing on second/foreign language acquisition is tolerance of ambiguity. As defined by C. Chapelle and C. Roberts [1986:30], this psychological trait refers to the person's ability “to function rationally and calmly in a situation in which interpretation of all stimuli is not clear.” Lack of certainty inherent

in second/foreign language learning can definitely be considered a good example of ambiguity. Defining tolerance of ambiguity as “the acceptance of confusing situations”, R.L. Oxford and M.E. Ehrman [1993: 195] point out that since “L2 learning is fraught with uncertainty about meanings, referents, and pronunciation (...) a degree of ambiguity is essential for language learners.” However, they also contend that too great a tolerance of ambiguity is likely to impede progress and reduce language acquisition to a relatively imprecise mastery of the target language.

Research conducted in the area relates this personality characteristic to success in SLA. C. Chapelle and C. Roberts [1986], for instance, conclude that arguably students who are tolerant of ambiguity may be able to gain more from their study of the second language than their less tolerant counterparts. Apparently, the learner who has no tolerance of ambiguity and experiences considerable discomfort when studying L2 at the early stages may easily give up performing difficult tasks or tasks presenting uncertainty or doubt. What is more, the learner with low tolerance of ambiguity, not being satisfied with comprehending the gist of the passage, for example, may frequently appeal to authority in order to dispel his/her doubts as to the meaning of the words.

R.L. Oxford and M.E. Ehrman [1993] point to the overlap between tolerance of ambiguity and the psychological trait of orientation to closure. Discussing learning preferences of students more or less closure oriented, the authors characterize the two types of learners. “Students *oriented towards closure* (using Carl Jung’s terminology *judging type*) are hard-working, organized and planful, and have a strong need for clarity. They want lesson directions and grammar rules to be clearly spelled out. Such students avoid spontaneous conversations and games in the L2 classroom – unless, of course, they have had adequate time to use metacognitive strategies such as preparing their vocabulary lists and reviewing the rules involved in any given interaction.” On the other hand, the authors conclude:

students *less oriented towards closure* (using Carl Jung’s terminology *perceiving type*) and sometimes known as “open learners” take L2 learning less seriously, treating it like a game to be enjoyed rather than a set of tasks to be completed and judged; they avoid too much planning and preparation. Because of their relaxed attitude, open learners (...) have been shown to be less dependent on the curriculum and the quality of the syllabus than more closure-oriented learners (Original emphasis) [Oxford & Ehrman, 1993:197-8]

The poles of learning preference defined by Oxford and Ehrman as “the degree to which the person needs to reach decisions or clarity” seem to be interrelated with other personality variables. On the one hand, orientation to closure appears to have something in common with the extroversion-introversion continuum. This is due to the fact that closure-oriented learners, who avoid spontaneity and are concerned with analysis and order, seem to manifest some of the introvert qualities, whereas learners at the other end of the continuum, who tend to display a more relaxed attitude to learning, seem to exhibit some of the extrovert features.

On the other hand, there is an aspect of the orientation to closure variable that in no way reflects the dimension of extroversion-introversion. It is related to the self-directive aspect of one's personality. Thus, less closure-oriented learners, whose activity preferences are closer to those of extroverts, display a self-directive trait that is normally associated with introverts.

Investigating L2 learning strategies employed by the judging (closure-oriented) as opposed to the perceiving (open) type, M.E. Ehrman and R.L. Oxford [1989] report that “judgers” tended to show a significant preference for general study strategies, such as previewing lessons, arranging the study environment, and checking one's own performance. The strategies seem to be important for learners who, while completing assignments, look for planned, organized and controlled language input and tend to seek closure. The perceiving or open learners, on the other hand, showed a significant preference over “judgers” in the area of *searching for and communicating meaning* strategies, i.e. guessing when complete information is not available, using text markers to aid comprehension, finding alternative ways to express something, which involves staying open to further information and using context clues to guess the meaning of unfamiliar elements. Furthermore, M.E. Ehrman and R.L. Oxford [1989] report that “perceivers” liked affective strategies, which “judgers” rejected. The findings seem to relate to the overlap between the judging-perceiving and introversion-extroversion dimensions. Judgers who avoid spontaneity tend to reject affective strategies, whereas perceivers' relaxed attitude to learning is aided by the use of affective strategies. Table 3 summarizes strategy use in relation to the aspect of personality described above.

Studies	Personality aspect explored	Results in terms of strategy use
Ehrman and Oxford, 1989	Closure-oriented learners/"judgers"	Preference for general study strategies, rejection of affective strategies
Ehrman and Oxford, 1989	Open learners/"perceivers"	Global/compensatory strategies to aid language comprehension and production, affective strategies

Table 3.: Strategy use in relation to judging/perceiving dimension of personality.

Source: Ehrman, M.E., & R.L. Oxford, 1989. Effects of sex differences, career choice, and psychological type on adult language learning strategies. *Modern Language Journal* 73/1, 1-13.

4. Sensing versus the intuitive dimension of personality

The personality or psychological type dimension established on the basis of the *MBTI* inventory relates to the way in which data is perceived and gathered. The sensing type (also known as the concrete-sequential type) relies on data gathered through the five senses. Seeing the world in a practical and factual way, the sensing type exhibits a preference for sensing perception. The intuitive type (also known as the random-intuitive), on the

other hand, is likely to be aware of relationships, possibilities and meaning when collecting data. This personality type tends to exhibit a preference for intuitive perception and, thus, best deals with the big picture of the data being collected, trying to find their underlying system.

Exploring strategies used by the intuitive and sensing types, M.E. Ehrman and R.L. Oxford [1989, 1990] report significant links between intuition and *searching for meaning and communication strategies*, i.e. guessing when complete information is not available, using text markers to aid comprehension, finding alternative ways to express meaning; the researchers also report the use of *affective strategies*, i.e. dealing with the learner's own feelings and attitudes about language learning, e.g. overcoming fear, frustration and anxiety, *authentic language use strategies*, i.e. seeking contact with native speakers, initiating conversations with them, reading authentic texts, and *formal model building strategies*, i.e. constructing and testing hypotheses about language, analysing one's errors, revising grammar rules, analysing words into component parts, and looking for patterns in the new language. M.E. Ehrman and R.L. Oxford [1989] comment that strategies which build on drawing inferences, i.e. *formal model building, searching for and communicating meaning, seeing the whole*, working with patterns, i.e. *searching for and communicating meaning*, as well as formal model building, reflect the features of intuition, such as interest in the whole, preference for the abstract, global thinking and attention to patterns rather than details. When combined with extroversion, intuition positively relates to visualization and memory strategies. In combination with judging, it produces positive correlations with reading and general study strategies. Additionally, the use of compensation strategies reported by intuitive learners [see Ehrman & Oxford, 1990] seems to be linked to previous findings.

Sensing learners, on the other hand, are reported to show only a strong preference for memory strategies [Ehrman & Oxford, 1989]. These types of learners tend to use strategies not reported on the *Strategy Inventory for Language Learning [SILL, Oxford, 1989]*, e.g. close observation, expert mimicry. Also, weaker students with a predilection for sensing seem to have problems making inferences and recombining memorized material [Ehrman & Oxford, 1989]. Table 4 presents strategy use in relation to the sensing-intuitive dimension of personality.

Studies	Personality aspect explored	Results in terms of strategy use
Ehrman and Oxford, 1989	Intuitive/random-intuitive learners	Global/compensation strategies to aid comprehension and production, affective strategies, authentic language use strategies, formal model building strategies
Ehrman and Oxford, 1989	Intuitive-extroverted learners	Visual and memory strategies
Ehrman and Oxford, 1989	Intuitive-judging learners	General study and reading strategies

Ehrman and Oxford, 1989	Sensing/concrete-sequential learners	Memory strategies, as well as the strategies of close observation and expert mimicry
-------------------------	--------------------------------------	--

Table 4.: Strategy use in relation to the sensing/intuitive dimension of personality

Source: Ehrman, M.E., & R.L. Oxford, 1989. Effects of sex differences, career choice, and psychological type on adult language learning strategies. *Modern Language Journal* 73/1, 1-13.

5. Thinking versus the feeling dimension of personality

Another psychological type dimension differentiated on the basis of the MBTI inventory relates to different criteria being used when knowing and judging things. It is linked with the global versus analytic aspect of personality, but is not identical to it. The thinking type is mainly concerned with data which enable him/her to understand a particular issue analytically. This results in basing one's decisions on impersonal, objective, cause-and-effect criteria (thinking judgements). In contrast, the feeling type is concerned with social and emotional subtleties and, thus, tends to base his/her judgements on personal and social values, taking into account personal relationships and the feelings of others.

Ehrman and Oxford [1990] report significant superiority of "feelers" in terms of social strategies, which is not surprising since the feeling type tends to be people-oriented and, arguably, uses strategies which help bring him/ her into contact with others. "Thinkers", on the other hand, are reported to use metacognitive strategies, which building on centring, arranging, planning and evaluating one's learning give the learner some kind of structure. Table 5 provides a résumé of strategies related to the feeling/thinking aspect of personality.

Studies	Personality aspect explored	Results in terms of strategy use
Ehrman and Oxford, 1989	Feeling learners	Social strategies
Ehrman and Oxford, 1989	Thinking learners	Metacognitive strategies

Table 5.: Strategy use in relation to the feeling/thinking dimension of personality

Source: Ehrman, M.E., & R.L. Oxford, 1989. Effects of sex differences, career choice, and psychological type on adult language learning strategies. *Modern Language Journal* 73/1, 1-13.

6. Concluding remarks

The data available in SLA studies suggests that personality factors seem to be implicated in foreign language acquisition. When investigating the general personality type and its impact on the process of language learning in terms of strategy use, the research conducted by Oxford [1989], Ehrman and Oxford [1989; 1990] demonstrates some support for the claim that various personality types favour different strategies when it comes to

their range, as well as frequency of use. However, these studies also provide some insight into another set of variables which independently of personality dimensions are reported to affect the selection of S/FLL strategies.

Thus the emerging relationship between language learner strategies and personality variables is by no means direct or simple. For one thing, as demonstrated by the existing studies in the area, personality traits appear to affect SLA, and strategy use through complex interaction with other factors [cf. Dörnyei, 2005; Lesiak-Bielawska, 2007] These seem to include, among others, **educational context-related variables** [cf. Skehan, 1989]. Accordingly, the nature of school requirements and employed teaching procedures, which encourage students to do group or individual work, appear to favour either extroverts or introverts [Wankowski in Skehan, 1989], exerting an appropriate influence on strategies which are naturally set in motion by either type.

The character of language tasks can also have a debilitating or strengthening effects on the learner displaying certain personality traits. Making a speech in a foreign language is an example of such a task. In a highly competitive situation, it seems to inhibit introverted students, who do not naturally appear to employ affective strategies. Extroverted students, on the other hand, are being provided with the optimal level of arousal in such situations. Last but not least, personality factors tend to exert an impact on strategies employed by the learner and his/her language achievements by means of **attitudes and motivation** [MacIntyre and Charos, 1996]. These factors belong to those individual learner differences which – similarly to the educational context variables, or nature of language tasks – can be shaped and adjusted to the needs of the learner group.

For the reasons discussed above, it is hard not to agree with Z. Dörnyei [2005] that it is best to view the emerging link between the personality traits and other factors as the *combined effect* or *interrelationship*. Though personality variables do not appear to directly determine the degree of an individual's linguistic success in second/foreign language learning, they can be seen as shaping the subject's response to his/her learning environment, inducing him/her to employ certain strategies. Discussing the possible impact of personality on S/FLA, Dörnyei [2005:30] states:

It is quite likely that people of different personality types pursue differential behavioural patterns, which will have an impact on their participation in a range of learning tasks, from classroom activities to real-life practices of intercultural communication. Thus, personality traits can be seen as potent modifying variables and in this sense they are similar to learning styles in their function.

It follows that the exploration of the relationship between personality traits and the selection and use of language learning strategies is an extremely fruitful area. However, it also needs to be acknowledged and taken into consideration that applying holistic learning outcomes, as measured by proficiency tests, is not likely to provide sufficient insight into the process of S/FL learning, but may rather blur the picture [Dörnyei, 2005]. Instead, language learning should be viewed in a context dependent

manner [cf. Dörnyei, 2005]. The investigation by L. Verhoeven and A. Vermeer [2002] deserves special attention in this respect since it sets an example for more studies to follow a certain strand of research into individual learner differences and the process aspect of language acquisition [cf. Dörnyei, 2005; Lesiak-Bielawska, 2007].

References:

Chapelle C., Roberts C., 1986, *Ambiguity Tolerance and Field Independence as Predictors of Proficiency in English as a Second Language*, [in:] "Language Learning", 36/1, p.27-45.

Dörnyei Z., 2005, *The Psychology of the Language Learner. Individual Differences in Second Language Acquisition*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum.

Ehrman M.E., 1996, *Understanding Second Language Difficulties*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Ehrman M., Oxford R.L., 1989, *Effects of Sex Differences, Career Choice, and Psychological Type on Adult Language Learning Strategies*, [in:] "The Modern Language Journal", 73/1, p.1-13.

Ehrman M., Oxford R.L., 1990, *Adult Language Learning Styles and Strategies in an Intensive Training Setting*, [in:] "The Modern Language Journal", 74, p. 311-327.

Ellis R., 1994, *The Study of Second Language Acquisition*, Oxford University Press, Oxford.

Eysenck H., Eysenck M., 2003, *Podpatrywanie umysłu*, Gdańskie Wyd. Psychologiczne, Gdańsk.

Jung C. G., 1923, *Psychological Types*, Routledge and Kegan, London.

Lesiak-Bielawska E. D., 2007, *Osobowość ucznia a sukces w nauce języka obcego*, [w:] „Języki Obce w Szkole” 5, s. 3-9.

Oxford R.L., 1989, *Use of Language Learning Strategies: A Synthesis of Studies with Implications for Strategy Training*, [in:] "System", 17/2, p.255-267.

Oxford R.L., 1989, *Strategy Inventory for Language Learning (SILL)*, version 5.1., [in:] Weaver S.J., Cohen A.D., 1997, *Strategies- Based Instruction. A Teacher Training Manual. CARLA Working Papers Series 7*. Minneapolis, MN: Center for Advanced Research on Language Acquisition, University of Minnesota.

Oxford R. L., 1990, *Language Learning Strategies. What Every Teacher Should Know*, Newbury House, New York.

Oxford R. L., Ehrman M.E., 1993, *Second language research on individual differences*, [in:] "Annual Review of Applied Linguistics" 13, p. 188-205.

MBTI = Myers I. B., McCaulley M.H., 1985, *Manual: A Guide to the Development and Use of the Myers-Briggs Type Indicator*, CA: Consulting Psychologist, Palo Alto.

McCintyre P. D., C. Charos C., 1996, *Personality, attitudes, and affect as predictors of second language communication*, [in:] "Journal of Language and Social Psychology", 15, 3-26.

Skehan P., 1989, *Individual Differences in Second Language Learning*, Edward Arnold, London.

Sperling A.P., 1995, *Psychologia*, Wyd. Zysk i S-ka, Poznań.

Tudor I., 1996, *Learner-Centredness as Language Education*, Cambridge University Press Cambridge.

Verhoeven L., Vermeer A., 2002, What can we learn from the good language learner. *Canadian Modern Language Review* 31/2, 304-318.

STRATEGIE AKWIZYCJI JĘZYKOWEJ A OSOBOWOŚĆ

Na przestrzeni ostatnich trzydziestu lat poczyniono ogromne postępy w dziedzinie badań nad strategiami akwizycji językowej. Zainteresowanie zagadnieniem wynika z przekonania badaczy, że wykorzystanie strategii stanowi jedną z ważniejszych zmiennych oddziałujących na tempo przyswajania języka i postępy osiągane przez uczących się. Przeprowadzone w tej dziedzinie badania umożliwiają wgląd w dość rozległą gamę czynników powiązanych z osobą uczącego się, które determinują podejmowane przezeń konkretne działania strategiczne. Jedną z tych zmiennych jest osobowość.

Prezentowane w niniejszym artykule rozważania dotyczą powiązanej z osobowością grupy cech, które – jak to można wnioskować na podstawie wyników badań – wywierają znaczny wpływ na stosowane przez uczącego się strategie, a tym samym na jego/jej osiągnięcia językowe. Niemniej jednak wyłaniający się na ich podstawie obraz związku nie sugeruje bezpośrednich relacji między cechami osobowości uczącego się a stosowanymi przezeń strategiami językowymi. Wydają się one raczej efektem interakcji cech osobowości, kontekstu edukacyjnego, zadania językowego, jak i wielu indywidualnych czynników, stanowiących o specyficznym profilu poznawczym konkretnej jednostki.

BOŻENA ZAGÓRSKA*Uniwersytet Warszawski - Instytut Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej*

К ВОПРОСУ О ЯЗЫКЕ СПЕЦИАЛЬНОСТИ

*Памяти М. В. Ломоносова
по случаю 300-летия со дня рождения*

Классика русского языкознания. Основоположителем русского научного языкознания был М. В. Ломоносов (1711 – 1765), создавший основы русской научной грамматики и терминологии, а также теорию трех стилей в русском литературном языке. М. В. Ломоносовым была выдвинута идея сравнительно-исторического изучения языков [ЛЭС, 1990: 622-623]. Русский язык стал предметом активного исследования во второй половине XVIII в. Актуальное состояние русского литературного языка и живой народной речи того времени отражали «Грамматики русского языка» таких авторов как: Н. Г. Курганова (1769), А. А. Барсова (1773), «Российская грамматика, сочиненная Российской Академией» (1802). Русская речь была представлена в её разных социально-стилевых и местных видоизменениях; в синтаксисе были разграничены учение о словосочетании и учение о предложении. В конце XVIII в. (1778-1822 гг.) активно создавались толковые и многоязычные словари, напр. «Словарь Академии Российской». В дальнейшем, в начале XIX в., возрастает интерес к идеям «универсальной грамматики», исторического развития русского языка, его родства с греческим, латинским и немецким языками, а также дается классификация частей речи (см. работы И. С. Рижского, И. Орнатовского, И. Ф. Тимковского). Выдвинутый М. В. Ломоносовым принцип исторического изучения языка был развит А. Х. Востоковым, который заложил основы сравнительного славянского языкознания в России. Одновременно появились многочисленные работы по сравнительно-историческому языкознанию таких авторов как: Р. К. Раск, Ф. Бопп, Я. Гримм. Ими были установлены звуковые соответствия гласных звуков в русском и других славянских языках, выдвинута идея реконструкции праславянского языка путём сравнения сохранившихся славянских диалектов, открыто существование в праславянском языке носовых гласных, установлено преобладание двучленного, состоящего из подлежащего и сказуемого построения предложения в русском языке.

Период 30-70 гг. XIX в. характеризуется постановкой общетеоретических проблем, утверждением принципов сравнительно-исторического метода (И. И. Давыдов, «Опыт общесравнительной грамматики русского языка», 1852) и углубленным изучением русского языка (Г. П. Павский, К. П. Зеленецкий). Активно продолжают также исследования по историческому изучению языка в сфере фонетики, морфологии, синтаксиса и семантики. В это время выделяется историческая грамматика как научная дисциплина. И. И. Срезневский, вслед за идеями А. Х. Востокова, в книге «Мысли об истории русского языка» (1849) формулирует задачу сравнительно-исторического изучения русского языка на основании исследования лексики и грамматики древних памятников. Он же описал наречия и говоры, сделал анализ русского языка и языка писателей, сравнивал русский язык со славянскими языками и заложил начало лингвистической географии в русском языкознании, тщательно описав диалекты, изучив географическое распространение фонетических и грамматических особенностей русского языка. Его положения были развиты Ф. И. Буслаевым – представителем «логического направления» в русском языкознании, автором трудов: «Историческая грамматика русского языка», 1863; «Историческая хрестоматия церковно-славянского и древнерусского языков», 1861. Знаменит также А. А. Потебня своими трудами: «Мысль и язык», 1862; «Из записок по русской грамматике» в нескольких томах (т. 1-2, 1874, т. 3, 1899, т. 4 – 1941 и переиздания (1958, 1968, 1985)). Автор рассматривал язык как постоянно изменяющуюся, динамичную категорию и выражал мысли об изменении значения слова при каждом случае его употребления.

Учение о форме слова впервые было разработано К. С. Аксаковым, автором работ «О грамматике вообще», 1839, «Опыт русской грамматики», 1860 и др. Основную задачу грамматики ученый видит в изучении формы слова, внешним выражением которой являются формы склонения и спряжения.

Традицией русского языкознания было совмещение разработки теоретических проблем с лексикографической работой, результатом которой являются словари: «Словарь церковнославянского и русского языка, составленный Вторым отделением Императорской Академии наук», 1847; «Словарь церковнославянского языка» Востокова, 1858-1861; «Толковый словарь живого великорусского языка» В. И. Даля, 1863 - 1866.

В конце XIX - начале XX вв. большое влияние на развитие теоретического языкознания оказала деятельность представителей «московской фортунатовской школы» (основатель – Ф. Ф. Фортунатов) и «казанской лингвистической школы» (основатель – И. А. Бодуэн де Куртенэ). Общелингвистическая теория Фортунатова углубила исторический подход к явлениям языка. Фортунатов заложил также основы формально-лингвистического направления в исследовании языка. Углубленное изучение формы слова на базе противопоставления основных и формальных единиц языка, формулирование понятия нулевой флексии, указание на необходимость принимать во внимание

существование в языке системных отношений между грамматическими формами было новым для лингвистики конца XIX в. и предвосхитило представления о системности языка. Фортунатов сформулировал классическую теорию об общеславянском и общеевропейском ударении. Его положения развивали А. А. Шахматов и М. М. Покровский.

Большую роль в разработке общетеоретических проблем, лежащих в основе современных лингвистических исследований сыграли представители «казанской лингвистической школы»: Бодуэн де Куртенэ, Н. В. Крушевский, В. А. Богородицкий. Они, вслед за Потебней, продолжали и развивали представление об изменчивости языка. Бодуэн де Куртенэ стремился найти в нем устойчивость и постоянство, находящие свою реализацию в системе языка. Он понимал язык как систему, части которой связаны между собой отношениями значения, формы, звучания, т. е. как систему противопоставления. В системе языка он установил фонетический морфологический и синтаксический уровни (подсистемы). В скором времени ученый выдвинул идеи о необходимости разграничения языка и речи, синхронии и диахронии в языке, затем, впервые в русском языкознании им было разработано учение о фонеме. Предложенные им понятия широко использовались в становлении современной фонологии.

Изучение языков, подготовка языковедческих кадров в России в основном были сосредоточены в Академии наук, Московском, Петербургском, Казанском университетах, Лазаревском институте восточных языков, Азиатском музее, Музее антропологии и этнографии им. Петра Великого. Наиболее значимыми периодическими изданиями того времени были «Журналы лингвистические».

О языке специальности. Понятие «специальный язык» требует некоторых предварительных пояснений и прежде всего ответа на вопрос о том, какие конкретно ситуации актуализируют использование функционального языка. Главная из них, безусловно, — ситуация общения, в пределах специальной сферы (наука, техника, производство, управление, сельское хозяйство, транспорт, связь, медицина, дипломатия и др.). Специальная тематика, специальные цели беседы побуждают специалистов переходить на профессиональный язык, который в меньшей степени связан с национальной принадлежностью его носителей и не должен зависеть от общественно-экономической формации, идеологии и мировоззрения.

Требует выяснения и вопрос о том, кто является носителями (потребителями) специального языка и каковы их неотъемлемые качества. Самая общая черта коммуникации на данном языке сводится к тому, что общение осуществляется по системе человек — человек (хотя не исключена и система человек — машина — человек). Но это не просто человек — это человек, профессионально работающий в конкретной области знания (науки, техники, производства, управления и т. п.). Иными словами, основным необходимым качеством носителя (потребителя) данного языка становится профессионализм, который

требует владения понятийно-категориальным аппаратом определенной сферы деятельности и соответствующей ему системой терминов [Lukszyn, 1998]. Именно поэтому наряду с номинацией «специальный язык» существует как равноценная номинация «профессиональный язык», «язык профессий».

Владение языком для специальных целей — явление вторичного характера, поскольку его носители изначально должны быть носителями национального литературного языка. Именно это обстоятельство, видимо, позволило исследователям профессиональной речи говорить о явлении полигlossии. Некоторые лингвисты считают, что такое утверждение мало соответствует действительности.

Этот переход образно можно охарактеризовать как некую смену языкового регистра. В целом язык (инструмент) остается тем же национальным литературным языком, но в конкретных (профессиональных) условиях он содержательно редуцируется, становится в зависимости от области знания и предмета общения монотематичным, насыщается специальными словами и выражениями, использование которых предполагает тот же необходимый профессионализм, т. е. компетентность. Все это возможно лишь при переходе субъектов общения на профессиональный уровень сознания.

У профессионалов в конкретной области знания подобная «смена регистров» осуществляется достаточно естественно и автоматически. Однако в общении специалистов разных сфер деятельности механизм включения языка для специальных целей не срабатывает автоматически (особенно если сферы профессиональных интересов достаточно далеки друг от друга).

Важным компонентом профессионального речевого акта в рамках того же субъективного фактора является адресат, партнер по коммуникации. Психологические и социальные особенности статуса отправителя речи и адресата позволили исследователям выделить в качестве самостоятельных интерпрофессиональную и интрапрофессиональную коммуникации. Интерпрофессиональная коммуникация представляет собой речевые акты, в которых профессиональные роли коммуникантов не совпадают. Характерным примером в этом случае является общение типа врач - пациент. Интрапрофессиональная коммуникация осуществляется внутри определенной социально-профессиональной общности.

Кроме коммуникации по модели специалист-специалист, которая, как уже отмечалось, сама по себе неоднородна, поскольку включает и одно дисциплинарные и разнодисциплинарные ветви, столь же актуальна и модель общения специалист - неспециалист. Последняя реализуется в достаточно широко представленном наборе таких жанров, как научно-популярные произведения, словари, ориентированные на дилетантов, а также многочисленные инструкции по эксплуатации различных приборов и устройств, руководства по сборке предметов быта, брошюры с рекомендациями для людей, страдающих наиболее распространенными болезнями, научно-популярные передачи по радио и телевидению и т. п. При данной модели язык общения

рассматривается уже не как сугубо специальные терминологические системы, а как неоднородные комплексы, расслоение которых на горизонтальные пласты определяется такими параметрами, как коммуникативная ситуация, партнер коммуникации и коммуникативные условия. Все сказанное подтверждает мысль о неоднородности языка для специальных целей. При этом имеется в виду не только его дисциплинарное, но и структурно-функциональное многообразие.

Существенна и еще одна характеристика специального языка. Исследователи считают, что язык профессиональной сферы общения, и прежде всего, язык науки, по сути своей представляет проявление групповой речевой деятельности, в отличие от художественной речи, которую можно охарактеризовать как проявление индивидуального речевого акта.

Специальный язык предельно диалогизирован во всех своих внешних формах, будь то письменная речь или устная, поскольку профессиональная сфера всегда предполагает обсуждение проблемы, конкретного вопроса или факта. Исследователи вкладывают глубокий смысл в понятие «научный диалог», видя в нем вид речевой деятельности, в котором реализуется не только процесс научного общения, но и процесс коллективного научного творчества в его динамике. Для ученого диалог нередко становится не только формой речи, но и формой мысли. Может быть, именно эти обстоятельства способствовали тому, что свойственные людям (вовлеченным в науку) индивидуальные особенности языкового употребления слабо предохраняют их научную речевую деятельность от нивелирующего коллективизма. Специальный язык — это естественный язык с элементами языков искусственных, точнее специализированных искусственных языков или символических языков науки (языки математики, логики, лингвистики, химии и др.), а также языков человеко-машинного общения (алгоритмические, или языки программирования, языки определенных систем и т. п.) [Lukszyn 2004].

Продолжением первой характеристики является следующая: специальный язык — вербальный язык, но с достаточно развитой тенденцией к привлечению в его состав авербальных средств, использующихся и в функции номинации специального понятия и в функции его дефиниции (как дополнительный материал в виде рисунков, чертежей, схем и т. п.). Имеются в виду экземплификация, пиктография и др.

Использование невербальных средств (цифровых, буквенных, графических) в профессиональных языках прежде всего относится к сфере терминообразования [Lukszyn 2001; Grucza 1991]. И здесь их предназначение достаточно разнообразно. Они могут быть: терминологическими (*x-лучи*, *альфа-излучение*) в простом термине; терминологическими в составном термине в функции его атрибутивной части (константа *K*, кривая *L2*); самостоятельным термином (H_2O , H_2SO_4), являющимся формульным аналогом вербального термина.

Существует мнение о том, что представление информации с помощью нелингвистических средств в таблицах, графиках и рисунках

высокоэкономно, но понятно только специалисту, который знает символы и может использовать намерение данного сообщения. Такое свойство невербальных средств выражения специальной информации не лишает последние прав на существование, поскольку указанная информация изначально рассчитана на профессионалов.

Специальный язык — это национальный в своей основе язык с постоянной, традиционной тенденцией к его интернационализации. Тенденция эта — неизбежное следствие того факта, что профессиональные знания и, прежде всего наука, не имеют государственных, национальных, идеологических и иных границ. Интернационализация языков для специальных целей предполагает прежде всего гармонизацию их на понятийном уровне, на уровне содержания и объема основных понятий. Иными словами, термины *биржа, банк, брокер, рынок, налог, права человека, инвестиция, спекуляция, предпринимательство, бизнес* и т. п. на всех языках должны, обозначать одно и то же. Только в этом случае возможны содружество, торговля, совместные предприятия и другие формы международной деятельности и профессионального общения. Интернационализм в языках для специальных целей осуществляется двумя основными способами: путем использования в терминообразовании терминоэлементов (префиксов, суффиксов, основ, частей сложения) из интернационального языкового (греко-латинского) фонда и заимствования готовых номинаций из одного и того же языка. На роль последнего в настоящее время, без сомнения, претендует английский язык, на базе которого формируются основные современные терминосистемы (информатика, электроника и т. п.).

Специальный язык, будучи одной из функциональных разновидностей высокоразвитого литературного языка, занимает широкое поле языкового пространства и выполняет самые, существенные функции языка: отражение действительности и хранение знания (эпистемическая функция), получение нового знания (когнитивная функция), передача специальной информации (коммуникативная функция). Выполняя достаточно разные, но одинаково важные функции, язык профессионального общения сам становится функцией человека в процессе его деятельности и оценивается как основная социально-ролевая функция человека, реализация которой предоставляет ему средства для существования, но одновременно требует от него соответствующих знаний и умений, приобретаемых в результате обучения, а также опытом и привычкой.

На содержательном уровне специальный язык распадается на конкретные профессиональные языки, которые при общей основе специального языка всякий раз приобретают свои приоритеты в плане выражения. Не надо доказывать, что язык математиков существенно отличается от языка историков, а язык химиков от языка филологов. Но при этом у них есть общие разновидности, характер которых обусловлен формой реализации, — письменная и устная формы. Основными функциями специального языка являются накопление и передача

знаний. В этом плане преобладает письменная, точнее , печатная форма речи. В функции распространения знаний преимущество также на стороне письменной речи; в профессиональном общении ведущей остается устная речь.

Для отдельных профессиональных языков были разработаны примерно следующие многослойные модели:

- для области профессиональных языков техники: язык науки (язык теории, специальная терминология), язык производства (цеховой язык, профессиональный разговорный язык, собственно производственный язык, специализированный по более мелким отраслям);
- для политического профессионального языка: научный язык, деловой язык, профессиональный разговорный язык;
- для профессионального языка химии: научный язык, жаргон, употребляемый в лабораториях, язык учебников, язык преподавателей;
- для медицинского профессионального языка: научный язык, профессиональный разговорный язык, язык учебников, язык практики или язык клиник.

Сравнение этих различных моделей позволяет выделить три основных слоя. Первый слой — это научный язык, за исключением тривиальных названий и, возможно, общих специальных слов. Второй слой — это профессиональный разговорный язык (цеховой язык, производственный язык, лабораторный жаргон), который состоит прежде всего из нестрого определенных профессиональных слов и жаргонизмов и служит преимущественно для повседневного общения людей, работающих в данной отрасли. Третий слой — это язык распределяющий; сюда входит язык продавцов, язык торговцев, язык агитации, язык рекламы.

Предложенные модели дифференциации профессиональных языков, конечно, не могут быть рассмотрены как некий эталон. Это один из возможных вариантов, к тому же разработанный на материале разных (но далеко не всех) конкретных специальных языков.

Дифференцирующим фактором языка специальности является его лекско-семантическая система. Суть и основное отличие специального языка заключены в специфике плана содержания. Именно содержательная организация определила конкретную адресованность специальной речи, формы ее функционирования, жанрово-стилистическое своеобразие. Объективация содержания и коммуникативный характер научного и другого рода творчества потребовали соответствующих средств выражения. Произошел и продолжает происходить, с одной стороны, отбор из общеязыкового национального и интернационального фонда готовых единиц номинации, с другой, — формирование (как правило, по образцу и подобию существующих) собственных средств выражения необходимых смыслов, категорий, понятий.

То, что дифференцирующий фактор языка специальности заключен в его лексико-семантическом аппарате, что именно последний способен осуществить основное предназначение языка, не вызывает сомнений.

Исследователи средств выражения в специальном языке неизбежно сталкиваются с необходимостью их классификации, выделения типов на определенных основаниях. Речь идет об огромном массиве номинаций специальных понятий, неоднородных по семантическим критериям, а следовательно, и по своему назначению, по выполняемой ими роли носителей специальных смыслов. Классификационные схемы средств выражения в сфере специальной лексики давно имеют место в лингвистической литературе, словарях, и они достаточно традиционны. Классификация единиц специальной номинации имеет два основания: функциональный признак (общенаучная, межнаучная (межсистемная) и узкоспециальная терминология) и существенные атрибуты деятельности (наименования сфер деятельности, субъектов деятельности, объектов деятельности, средств деятельности, продуктов деятельности).

Набор средств выражения в сфере специальной лексики столь разнообразен, что не может быть представлен исключительно лингвистическими единицами. Однако основу его составляют вербальные средства (слова, словосочетания, фразеологические единицы). Именно поэтому представляется целесообразным остановиться на них более подробно, подчеркивая их особенности направления и развития.

Как и всякое массовое средство выражения, вербальные средства имеют тенденцию к формированию некоего ядра (центра), составляющего основной, наиболее функционально нагруженный лексико-семантический фонд, и периферии, роль которой существенно иная, но не менее значимая.

Ядро объединяет основной лексический фонд, включающий в себя как специальные, так и неспециальные вербальные средства выражения соответствующего области знания содержания. Специальный словарь основного лексического фонда, естественно, представлен терминологией, которая помимо собственно номинативного терминологического пласта (выраженного, как правило, именами существительными) содержит терминированные слова, выраженные и другими знаменательными частями речи (термины — глаголы, прилагательные, наречия), а также предложно-падежные конструкции, функционально выполняющие ту же роль, что и термины.

Периферию лексики составляют те языковые средства, которые часто присутствуют в специальной речи (текстах) как индивидуально-авторские черты. Тем не менее они также поддаются некоторому группированию.

Таким образом, язык для специальных целей осуществляет вербализацию профессионального знания, а для этого он должен обладать соответствующими лексико-семантическими средствами, способными адекватно передавать существо всех основных категорий и понятий науки, техники и других областей профессиональной деятельности.

В сложной и многомерной системе вербальных средств выделяются достаточно автономные функциональные пласты. Вершину составляют общенаучные термины, предназначенные выражать категории и понятия, принципиально и продуктивно применимые ко всем

областям научного знания, объединяющие в своем составе номинации логико-философских категорий, обладающих гносеологической универсальностью, а также категорий и понятий нового типа, возникших в результате математизации и кибернетизации, электронизации, информатизации науки, в результате интеграционных процессов и новейших методов исследования. Таковы, например: система, элемент, структура, функция, модель, парадигма, информация, управление, программа, надежность, адаптация, метод, фактор и т. п.

Общенаучные средства выражения в конечном итоге служат основой поиска средств теоретизации науки, универсализации научных средств и тем самым универсализации специального языка в целом.

Входя в состав универсальных средств выражения, общенаучные термины не только не утрачивают, но на напротив, предполагают конкретизацию при использовании их в отдельных областях знания. Тем самым реализуется способность терминов (понятий) к порождению производных. Ср.: информация и социальная информация, экономическая информация, научно-техническая информация, производственная информация, биологическая информация, генетическая информация, измерительная информация и т. п. Существенной и традиционной чертой общенаучных терминов (понятий) считается также их тенденция к «сопряженности в парах»: абстрактное и конкретное, необходимость и случайность, возможность и действительность, причина и следствие, качество и количество, структура и функция, эволюция и революция, анализ и синтез, на основе которых развиваются и более сложные комплексы: содержание — форма — структура — функция; возможность — действительность — необходимость и др.

Дисциплинарная организация науки (дифференциальный фактор) естественным образом порождает и объединения наук (интегральный фактор), основания для которых могут быть самые разные. Так, исходя из основных форм движения материи были признаны три цикла наук — общественные, естественные, технические. За их рамками остались математические, сельскохозяйственные, медицинские и некоторые другие. Известны и иные классификации наук: фундаментальные и прикладные, эмпирические и теоретические, высоко-формализованные и описательные. Современное состояние развития науки, с приоритетными интеграционными процессами, изменило сам подход к классификации наук: на смену дисциплинарному пришел проблемный принцип, который породил междисциплинарные комплексы. Этот факт не мог не отразиться на понятийном аппарате науки в целом, ее отдельных комплексов и конкретных дисциплин, что естественным образом вызвало адекватные процессы интегрального, синтетического характера в терминологическом фонде современного специального языка. В самом общем виде это выразилось в увеличении пласта межнаучной или межсистемной терминологии. Само понятие межнаучная терминология (межсистемная терминология) объединяет два достаточно самостоятельных состава. Один из них обнаруживается при вычленении интегрирующих элементов

внутри цикла наук, другой образуют отдельные терминологические единицы, именующие понятия, применимые в понятийных аппаратах разных объединений.

Межнаучные (межсистемные) термины, будучи интегрирующими средствами циклов областей знаний и практики (общебиологические, общегеологические, общетехнические и т. п.), имеют универсальные основания для объединения понятий. Межнаучные термины первой группы, пределы распространения которых определены комплексами наук, представляют собой определенным образом организованные объединения наименований обобщенных, базовых понятий, общих для всего-комплекса наук (или для большинства входящих в данный комплекс наук). Это такие понятия, которые становятся, как правило, и структурной базой для оформления более конкретных, видовых понятий (соответственно терминов), главным образом в тех случаях, когда номинация осуществляется средствами синтаксической и частично морфологической деривации. Термины межнаучного ранга и термины соответствующих понятийных единиц конкретно-специального характера находятся в отношениях семантической иерархии (приборы — медицинские приборы), в этом случае налицо вертикальная связь; или в отношениях деривационной соотнесенности (приборы, приборостроение, приборостроитель; роботы, робототехника, робототехник), в этом (втором) случае налицо горизонтальная связь.

Межнаучные термины второй группы принципиально отличаются от первых отсутствием «организованности» по дисциплинарному признаку, поскольку они представляют собой набор терминологических единиц, употребление которых в терминологиях нескольких областей знания и практики не связано с общим объектом (предметом) деятельности. Их связывают некоторые в чем-то сходные характеристики отдельных явлений, процессов, имеющих место в разных областях знания. Для межнаучных терминов такого рода актуален вопрос о типе семантических отношений, которыми связаны эти наименования при условии их употребления в разных терминологических системах. Иными словами, являются ли они значениями одного термина, или в разных терминологиях фактически употребляются термины-омонимы, т. е. самостоятельные наименования, сохраняющие внешнее сходство и общую изначальную сему, которая в каждой конкретной терминологии претерпевает модификацию. Решение этого вопроса будет в значительной мере зависеть от того, по отношению к какой лексической системе рассматриваются данные слова. Если применительно к лексике общелитературного языка (многие из этих номинаций включены в толковые словари литературного языка), то данные лексемы могут быть рассмотрены как полифункциональные и полисемантические (словари в этом случае укажут посредством соответствующих помет конкретные сферы их употребления). Если же эти термины будут рассматриваться в рамках специальной лексики языка науки, но с учетом их принадлежности разным терминосистемам, то они могут быть признаны самостоятельными наименованиями. И тогда их можно

расценить как находящиеся в отношениях омонимии. Но подобный «порядок» может быть и нарушен, например, когда в одном и том же наименовании обнаруживаются и полисемия, и омонимия. Например, термин «гармония» в составе музыкальной терминологии: а) область выразительных средств музыки, основанная на объединении тонов созвучия и на связи созвучий в их последовательном движении; б) раздел теории музыки, изучающий созвучия; и гармония в лингвистике — то же, что сингармонизм. Или октава: 1) муз. — а) 8-я ступень диатонической гаммы, б) интервал, охватывающий 8 ступеней диатонического звукоряда и шесть целых тонов; в) часть музыкального звукоряда, в который входят все основные ступени; 2) стихотворная строфа из восьми строк; 3) физическая единица частотного интервала.

Узкоспециальная терминология — самый представительный слой специальных терминов, именующих специфические для каждой отрасли знания реалии, понятия, категории. Организующим началом для узкоспециальных терминов считается наличие в каждой из терминосистем и в терминологии (как общей совокупности специальных слов) типовых категорий понятий, по которым распределяется основной корпус терминов. Традиционно исследователи насчитывают девять таких категорий (предметы, процессы, состояния, величины, режимы, свойства, единицы измерения, науки и отрасли, профессии и занятия). Внутри отраслевой терминологии классификация ее по тому или иному признаку будет носить всякий раз свой, часто неповторимый характер, особенно если внутри терминологических объединений, образованных на основе универсальных категорий понятий, вычленив тематические группы. И само количество этих категорий может варьироваться в зависимости от степени и полноты охвата отраслевой терминологией соответствующей области знания. Однако при характеристике узкоспециальной терминологии нельзя не учитывать того факта, что она отражает общую специфику труда, предполагающую наличие таких обязательных составляющих, как самостоятельная сфера (область) деятельности (даже если она носит интегративный, пограничный характер, она все равно самостоятельна), объект деятельности, субъект деятельности, средство деятельности и продукт деятельности.

Перечисленные неязыковые характеристики деятельности находят почти адекватное вербальное выражение в составе специальной лексики. Поэтому представляется уместным и целесообразным предложить эту, до некоторой степени нетрадиционную, классификацию узкоспециальной терминологии, в которую также укладывается основной корпус терминов каждой конкретной области знания с известными модификациями в составе рубрик в зависимости от особенностей сфер деятельности. Соответственно указанными особенностям специального языка, можно выделить пять относительно самостоятельных лексических группировок узкоспециальных терминов: 1) термины именующие сферу деятельности, в состав которых входят названия научных дисциплин, отраслей

техники, технологии производства; наименования проблем, решением которых занимаются конкретные науки и т. п.: науковедение, информатика, кибернетика, физика элементарных частиц, физика газов и жидкостей, физика твердых тел, физика плазмы, физика атома и молекулы, радиофизика, молекулярная биология, генетика, цитогенетика, иммуногенетика, микробиология, экология, гидробиология, космическая биология, космическая физиология, космическая микробиология, космическая токсикология, экзобиология, бионика, нейробионика, биокибернетика, биоинженерия, гляциология, планетология, космология, энергетика, атомная энергетика, гелиоэнергетика, ветроэнергетика, электроника, квантовая электроника, криоэлектроника, вакуумная электроника, автоматика, телемеханика, вычислительная техника, ядерная техника, эргономика и т. п. 2) термины, именующие объект деятельности: наука (научный труд, научное творчество), язык (языкознание), литература (литературоведение), искусство (искусствоведение), вирусы (вирусология), энергия солнца (гелиоэнергетика), энергия ветра (ветроэнергетика), металлы (металловедение) и т. п. 3) термины, именующие субъект деятельности: науковед, информатик, кибернетик, генетик, цитогенетик, микробиолог, эколог, гидробиолог, гляциолог, планетолог, телемеханик, вирусолог, цитолог, машиностроитель, роботостроитель, робототехник и т. п.

Термины, обозначающие субъекта деятельности могут находиться в отношениях производности с терминами сферы деятельности: науковедение — науковед, фонология — фонолог, синтаксис — синтаксист, лексикология — лексиколог, лексикография — лексикограф и т. п. Такое соотношение предполагает номинацию от однословных терминов. Иначе представлены отношения производности, когда производящее наименование составное: аналитическая химия — аналитик, органическая химия — органик, неорганическая химия — неорганик и ряд других моделей семантического и формального соотношения. 4) термины, именующие средства деятельности, включают несколько самостоятельных категориальных группировок: а) орудия деятельности: датчики, преобразователи, микропроцессоры, терминалы, модуляторы, мазеры, лазеры, резеры, газеры, фазеры, резонаторы, трансформаторы, реакторы; б) процессы деятельности: телеуправление, радиолокация, радиоуправление, проектирование и конструирование (чего-либо), диагностика (диагностика средств вычислительной техники); в) методы деятельности: методы сбора информации, методы обработки и анализа информации, аннотирование, реферирование, численные методы алгебры, численные методы анализа, методы исследования операций (кибернетика); г) измерения: измерения геометрических величин, измерения механических величин, измерения давления, вакуумные измерения, теплофизические и температурные измерения, измерения акустических величин, радиоэлектронные измерения, биологические и биомедицинские измерения и т. п. 5) термины, именующие продукты деятельности, охватывают широкий круг разного рода результатов деятельности (главным,

образом, предметная и абстрактная категория понятий): полупроводниковые материалы, металлы, металлические сплавы, керметы, искусственные волокна, пластмассы, полимеры, теория автоматического проектирования, языки программирования; микропроцессоры, терминалы, запоминающие устройства. Одни и те же реалии и соответственно термины могут одновременно входить в две группы, т. е. быть и средством (орудием) деятельности и результатом (продуктом) деятельности. Таковы наименования областей машиностроения, приборостроения, робототехники, станкостроения, инструментального производства и т. п.

В развитии отраслевой терминологии наблюдается ряд определяющих, ведущих тенденций, по которым можно судить, сколь близка связь терминологии, развивающейся в недрах языка науки, техники и др., с национальным литературным языком, с его лексико-семантическими и номинационными возможностями (лингвистический фактор) и сколь велика зависимость формирования отраслевых терминосистем от характера развития современных областей знания (экстралингвистический фактор).

Общие тенденции в развитии узкоспециальной терминологии затрагивают узловые вопросы терминообразования и терминопотребления, к числу которых в первую очередь необходимо отнести современное состояние терминологии по следующим параметрам: источники формирования, способы номинации, особенности терминопотребления в научной литературе (проблемы ввода термина, проблема авторского терминопотребления и т. п.).

Вопросы пополнения терминологической лексики, подробная характеристика понятия термина, а также употребление в пределах нормы целого ряда форм, будут представлены во второй части статьи.

Библиография (1)

Felber H., Budin G., 1994, *Teoria i praktyka terminologii*, WUW, Warszawa

Górnicz M., 2003, *Terminologizacja tekstów specjalistycznych*, [w:], „Języki specjalistyczne”, t.3, KJS, Warszawa, str. 106-117.

Grucza F., 1983, *Zagadnienia metalingwistyki*, PWN, Warszawa.

Grucza F., 1991, *Terminologia – jej przedmiot, status i znaczenie*, [w:] „Teoretyczne podstawy terminologii”, Ossolineum, Wrocław.

Grucza F., 2002, *Języki specjalistyczne – indykatory i/lub determinanty rozwoju cywilizacyjnego*, [w:], „Języki specjalistyczne”, t.2, pod red. J. Lewandowskiego, KJS UW, Warszawa, str. 9-26.

Grucza S., 2003, *Badania z zakresu lingwistyki tekstu specjalistycznego w Polsce*, [w:] „Języki specjalistyczne”, t.3, KJS UW, Warszawa, s. 35-55.

Grucza S., 2004, *Od lingwistyki tekstu od lingwistyki tekstu specjalistycznego*, KJS UW, Warszawa

Grucza S., 2008, *Teksty specjalistyczne: językowe eksponenty wiedzy specjalistycznej*, [w:] „Języki specjalistyczne”, t.8, pod red. Ł. Karpińskiego, str. 181-193, KJS UW, Warszawa.

- STP = Języki specjalistyczne, 2002**, *Słownik terminologii przedmiotowej*, pod red. J. Lukszyna, KJS UW, Warszawa
- Karpiński Ł., 2006**, *Model kompilacji modułowego teaurusu terminologii specjalistycznej*, [w:] „Linguodidactica”, t.X, Białystok, s.58-70
- Karpiński Ł., 2008**, *Zarys leksykografii terminologicznej*, Warszawa.
- Kielar B. Z., 2003**, *TS w układzie międzynarodowej komunikacji zawodowej (na przykładzie tłumaczenia tekstów prawnych)*, [w:] „Języki specjalistyczne”, t.3, KJS UW, Warszawa
- Kornacka M., 2001**, *Słowniki terminologii językoznawczej*, [w:] „Języki specjalistyczne”, t.1, KJS UW, Warszawa, s.45-83.
- Kornacka M., 2002**, *Języki programowania jako języki specjalistyczne*, [w:] „Języki specjalistyczne” pod red. J. Lewandowskiego, KJS, Warszawa, s.116-131.
- Lukszyn J., 1994**, *O jednostkach leksykograficznych w obcojęzycznym słowniku dydaktycznym*, [w:] „Materiały XVII Ogólnopolskiego Sympozjum ILS Warszawa”, s.39-43
- Lukszyn J., 1998**, *Język specjalistyczny a myślenie zawodowe*, [w:] „Przegląd rusycystyczny”, z. 3-4.
- Lukszyn J., 2001**, *Termin i system terminologiczny w świetle praktyki terminograficznej*, [w:] „Języki specjalistyczne”, t.1, KJS UW, Warszawa, s.7-25
- Lukszyn J., 2002**, *Uniwersalia tekstów specjalistycznych*, [w:] „Języki specjalistyczne”, t.2, KJS, Warszawa, s.41-48
- Lukszyn J., 2003**, *Parametry analizy tekstów specjalistycznych*, [w:] „Języki specjalistyczne”, t.3, KJS UW, Warszawa, s.9-23
- Lukszyn J., 2004**, *Leksykon specjalistyczny – słownik terminologiczny – seria terminograficzna*, [w:] „Języki specjalistyczne”, t.4, KJS UW, Warszawa, s. 55-64.
- Lukszyn J., 2006**, *Zasady analizy tekstów specjalistycznych*, [w:] „Studia Rossica” XVIII, „Glottodydaktyka i jej konteksty interkulturowe”, Warszawa, s.161-172.
- Szadyko S., 2008**, *Słowniki skrótów i skrótowców rosyjskich*, [w:] „Języki specjalistyczne”, t.8, pod red. Ł. Karpińskiego, KJS UW, Warszawa, s. 160-167
- Zmarzer W., 1991**, *Leksykografia terminologiczna*, [w:] *Teoretyczne podstawy terminologii*, Ossolineum, Wrocław
- Zmarzer W., 1992**, *Podstawy analizy konfrontatywnej języków pokrewnych (rosyjskiego i polskiego)*, Wydawnictwa UW, Warszawa
- Zmarzer W., 2001**, *Typologia tekstów specjalistycznych*, [w:] „Języki specjalistyczne”, t.1, KJS UW, Warszawa, s.26-44

- Апресян Ю. Д., 1971**, *О некоторых дискуссионных вопросах теории семантики*, [в:] «Вопросы языкознания», 1971, №1.
- Арнольд И.В., 1991**, *Основы научных исследований в лингвистике: учебное пособие*, Изд. Высш. шк., Москва, сс. 140.
- Винниченко Т.Г., 1981**, *Характер функционирования терминологической лексики в системе подъязыков*, Одесса.
- Виноградов В.С., 1978**, *Лексические вопросы перевода художественной прозы*, МГУ, Москва, сс.172.
- Володина М.Н., 1996**, *Информационная природа термина*, [в:] «Филологические науки», № 1, с. 90-94.
- Головин Б.Н., 1983**, *Введение в языкознание*, Москва.

- Жинкин Н.И., 1982**, *Речь как проводник информации*, Изд. Наука, Москва, сс. 157.
- Караулов Ю.Н., 1981**, *Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка*, Москва, сс. 366.
- Клобукова Л.П., 1987**, *Обучение языку специальности*, МГУ, Москва, сс. 80.
- Клобукова Л.П., Судилова О.И., 1991**, *Пособие по обучению речевой деятельности на материале текстов по специальности (юриспруденция)*, Изд. Моск. Университета, Москва.
- Кожина М.Н., 1972**, *О речевой системности научного стиля сравнительно с некоторыми другими*, Пермь, сс. 395.
- Колшанский Г.В., 1984**, *Коммуникативная функция и структура языка*, изд.Наука, Москва, сс.175.
- Комарова З.И., 1979**, *О сущности термина*, Горький.
- Комиссаров В.Н., 1970**, *Вопросы теории перевода в современной лингвистике*, [в:] Лингвистика и методика в высшей школе, Сб. науч. статей, вып. V., Москва.
- Кубрякова Е.С., 1977**, *Теория номинации и словообразования*, [в:] Языковая номинация (Виды наименований), Москва, сс. 228.
- Кулибакин В.С., Климовицкий Я.А., 1970**, *Работы по построению научно-технической терминологии в СССР и современная терминологическая школа*, [в:] Лингвистические проблемы научно-технической терминологии, Москва.
- Леонтьев А.Н., 1979**, *Язык, речь, речевая деятельность*, изд. Наука, Москва.
- ЛЭС = Лингвистический энциклопедический словарь, 1990**, Ярцева В.Н. (ред.), Москва.
- Мурзин Л.Н., 1982**, *О динамических законах текста*, [в:] Текст как объект лингвистического и психологического исследования, Пермь, с. 46-47.
- Мыльникова И.А., Хвесина М.В., 1982**, *Специальный текст как основа обучения профессионально ориентированному говорению*, [в:] Сборник научных статей, изд. МГУ, Москва.
- Ризель Е.Г., 1974**, *Текст как целостная структура в аспекте лингвистилистики*, [в:] Лингвистика текста, Москва.
- Суперанская А.В., Васильева М.В., Подольская Н.В., 1993**, *Общая терминология. Терминологическая деятельность*, Москва, сс. 288.
- Цыбина Л.П., Харьковская А.А., 1984**, *К проблеме изучения некоторых терминологических систем*, [в:] Системные характеристики лингвистических явлений. Межвузовский сборник статей. Куйбышевский ун-т, сс. 115.

W KWESTII JĘZYKA SPECJALNOŚCI

Artykuł poświęcony jest zagadnieniom języka specjalistycznego ze szczególnym wyeksponowaniem dotychczasowych osiągnięć w dziedzinie terminologii specjalistycznej. Zaprezentowany w artykule materiał i rozważania przedmiotowe są efektem dogłębnej analizy i podsumowania bogatej literatury lingwistycznej w tym zakresie.

ANNA VOROBYOVA

The Pushkin State Russian Language Institute

THE FUNDAMENTAL CATEGORIES OF TIME AND SPACE AND THEIR REFLECTION IN RUSSIAN AND ENGLISH LANGUAGES

The idea of time and space is the main idea of human existence. Realization of time and space, human sensation lays on the bottom of psychology-physical human nature. Time has only one direction – ahead, space has three measures: length, width, height. That's why the whole mankind realizes these categories equally.

Despite of this fact, every nation has different perception which depends on climatic and geographical conditions of living nations, their geopolitical place. That all forms national natures, mentalities of different nations, historical past, present and future are shown by physical and intellectual perceptions of time and space. Every language, as a universal system, gives people a great possibility for expression objective and subjective senses. This small linguistic research tries to solve (partly) two questions.

1. How is the idea of time – space shown in lexical and grammatical levels in two languages?
2. How does this expression show some national traits and particular qualities of mentalities of English and Russian people?

In this part of the research the main point is space. 260 English proverbs and sayings and their Russian equivalents were analyzed to answer these questions. These proverbs and sayings were only selected by an alphabet principle, not a thematic principle. For the sake of order of our analysis the space vocabulary was divided into several categories: people, who live in their space, things, flora, fauna, relief, landscape, mythical world and colored range of this space.

The relief and the landscape coincides with such words as a town, a sea, a garden, a church, home, a harbor, as road, Rome. Apart from these, Russian space is expressed in such words: место, пруд, деревня, гора, омут, река, яма and English space is expressed by a hill, a hedge, a mill, a well.

We noticed that the Russian words река, омут, пруд correspond to the English word water, which is used in these phrases with adjectives deep, still, quiet. (*Beware of a silent dog and still water; devils live in the still*

water – *В тихом болоте черти водятся*). The expressive word *омут* means something mysterious, strange, sometimes it is used with negative meaning. It is translated as *a pool* or “*still water run deep*”.

The word “*people*” is expressed by a common notion “*a man*” in the English and Russian proverbs and sayings. In the Russian sentences you can find such words as *люди, человек, мужчина, Варвара* (the name of a woman), *Макар* (the name of a man); the English sentences present a man as *a person* and *a male, people (men), Jack and Jill*. However, the Russian equivalents have more various examples of words denoting a woman than the English: *мать (mother), сестра (sister), невеста (bride), кума, богатая (the rich), убогая (the poorest), любимая (dear), счастливая (happy woman), мила девица (lovely girl), красивая (the beautiful), Варвара. Good Jill, good wife, a mother (every mother thinks her own gosling a swan; every Jack has his Jill; experience is mother of wisdom; faint heart never won fair lady; a good Jack makes a good Jill; a good wife makes a good husband – лучше на убогой женится, чем с богатой бранится; не бери приданое, бери милу девицу – A great dowry is a bed full of brambles; better be born lucky than rich – не родись красивой, а родись счастливой; if my aunt had been a man, she'd have been my uncle – кабы бабушка не была бабушкой, так она была бы дедушкой – if my grandmother hadn't been grandmother, she had been my grandmother; by doing nothing we learn to do ill, idleness is the mother of all evil – безделье – мать всех пороков; curiosity killed a cat – любопытной Варваре нос оторвали; brevity is the soul of wit – краткость – сестра таланта; all are good lasses, but whence come the bad wives – все невесты хороши, откуда берутся злые жены?*

The Russian and English proverbs and sayings give the same views of the male nature: *A hungry man is an angry man – голодный мужчина – злой мужчина, путь к сердцу мужчины лежит через желудок*. The next category is the world of the poor. We noticed that different kinds of the poor and beggars are frequently mentioned in these proverbs and sayings. English proverbs and sayings give us examples of the blinds, beggars, the one-eyed. *Better be one-eyed than stone blind – лучше кривой, чем совсем слепой; beggars cannot be choosers – бедному да вору всякая одежда впору. An unfortunate man would be drowned in a tea cup – на бедного Макара все шишки валятся; a beggar can never be bankrupt – голый что святой: не боится беды*. Russian equivalents are represented by such pairs as *голый - naked, кривой - the crooked, the one-eyed, убогий, убогая невеста - the miserable*.

Social ranges are the same in our examples: the poor, a drunken, a thief (a thief knows a thief as a wolf knows a wolf; who is more often used in the English sentences than in Russian), a master, a bride (a lasses), a lord, a king, a doctor (an apple a day keeps a doctor away), a marksman (a good marksman may miss), a lawyer (a lawyer never goes to law himself). They all live in the British space. *Fish men, hunters, workers live in Russian space (Рыбак рыбака видит издалека; большой говорун – плохой роботун)*. But we never imagine the usage of the word “*lawyer*” in Russian proverbs

and sayings because the Russians don't believe any laws. Our history gives us endless examples of this Russian sentence: *закон – что дышло, куда повернул, туда и вышло* - *one law for the rich and another for the poor*.

The next comparison shows that the word friend is the most frequently used by the English and Russian examples: *A friend in need is a friend indeed – друзья познаются в беде*. But human experience teaches us that friends can be false: *Better an open enemy than a false friend; all are not friends that speak us fair; a friend to all is a friend to none*. Different meanings of the word “friend” in the Russian language are expressed by terms of a synonymic row which makes difference between degrees of relations: друг, подруга, товарищ, приятель, знакомый. When we compared these words with the English equivalents (not only in these proverbs and sayings) we saw such a correlation: close friend - друг, girlfriend - подруга, friend (without an attribute) - приятель, приятельница (feminine gender), close acquaintance, - знакомый, знакомая (feminine gender), classmates, workmates, fellow – товарищ [Vezbitskaya, 1999]. That's why sometimes the Russian word *приятель* is used as an antonym of the Russian word *друг*: *Приятелей много, а друга нет*. Russian people speak about друг as *задушевный, близкий, закадычный, настоящий* (by our examples), the English speak about friendship as a hedge: *A hedge between keeps friendship green. The English sentences reflect the definition of friendship as a green hedge*. In our examples we rarely found the word enemy – враг.

The comparison of such definitions as the clever and the fool shows a more frequent usage of a fool character. Russian sentences use the words stupid, fool, дурак: *(A fool always rushes to the fore – глупый ищет большого места, а умного и в углу видать; a fool at forty is a fool indeed – старого дурака не перемолаживать; a fool and his money are soon parted – у дурака в горсти дыра; a fool may throw a stone into a well which a hundred wise men cannot pool out – дурак завяжет – умный не развяжет)*.

Most relationships are alike in the Russian and the English proverbs and sayings: a husband and a wife, a father, a mother, a son, sister, baby (*as innocent as a baby unborn – суций младенец; children are poor men's riches – на что и клад, когда дети идут в лад; дети – наше богатство*).

Things of cooking, shopping, meal, things of our every day life have a national peculiarity too. We are alike in such words as money: (it is most frequently used word in the both examples) *a penny saved is a penny gained – копейка рубль бережет; a sack: an empty sack cannot stand upright – пустой мешок стоять не будет; a bell: a cracked bell can never sound well – треснувший колокол уже никогда хорошо не зазвонит; a hammer, an anvil: a good anvil does not fear the hammer – хорошая наковальня молота не боится; a broom: a new broom sweeps clean – новая метла чисто метет; a barrel: an empty vessel gives a greater sound than a full barrel – пустая бочка лучше гремит*. A ship, a cup of tea, a port are only found in the English sentences: *an unfortunate man would be drowned in a tea cup; any port in a storm; all is fish that comes to his net; the meal are a fish, sugar, honey, eggs: all sugar and honey; as*

sure as eggs are eggs. From time to time Russian people endured not only many wars, but starvation, which they suffered in peace too. That is why many kinds of meal and drinks are a very important part of our life and as a consequence they are reflected in the Russian proverbs and sayings. Most of these words are never found in the English examples: milk, bread, bread-salt, a pie with trouble, honey, water, sugar, wine, the turnip, horse-radish, rye, wheat, shchi (cabbage soup), two stones of salt: *Ешь хоть рену вместо ржи, а чужого не держи; хрен редьки не слаще; слепой курице все пшеница, хлеба ни куска, так в горле тоска - A light purse makes a heavy heart; before you make a friend eat a bushel of salt with him; a black hen lays a white egg; an apple a day keeps a doctor away; a tree is known by its fruit.*

Fauna in the English sayings and proverbs mostly coincides with fauna presented in the Russian equivalents: a wolf, a fox (*A fox is not taken twice in the same snare - старую лису дважды не проведешь*), a cat, a cow, a mouse, a dog, a hen, a bear, a sheep: *A wolf in sheep's clothing - волк в овечьей шкуре; a shy cat makes a proud mouse - у робкой кошки мышь резвится*. The English sentences have a common name - bird (*A bird may be known by its song - видна птица по полету*), the Russian examples have more varieties of bird species: a sparrow (*слово не воробей, вылетит - не понимаешь - a word spoken is past recalling*), a crow (*из-за куста и ворона востра - a cock is valiant on his own dunghill*, with negative meaning), a raven (with positive meaning: *старый ворон даром не каркает - An old dog barks not in vain*).

Flora represented in Russian and the English proverbs and sayings mostly coincide too. It's explained by the fact that both countries belong to European part of the continent: a bush (*A bird in the hand is worth two in the bush, a cock is valiant on his own dunghill - старый ворон даром не каркает*), a tree (*a creaking door hangs long on its hinges - скрипучая береза дольше стоит, a tree is known by its fruit - яблоня от яблони, от ел шишка; as the tree falls, so shall it lie - куда дерево клонилось, туда и повалилось*), a straw (*A drowning man will catch at a straw - утопающий и за соломинку хватается*), a nut (*a hard nut to crack - орешек не по зубам*), an oak (*an oak is not felled at one stroke - с одного удара дуба не свалишь*). Besides them Russian equivalents mention an apple-tree, a cone, a fir, a birch.

Natural phenomenon is equal in such words: fire, deluge (*After us the deluge - после нас хоть потоп; There is no smoke without fire - нет дыма без огня*), storm (*A storm in a tea-cup - буря в стакане воды*). The English sentences speak about the echo, the rain (*As the call, so the echo; After rain comes fair weather*); Russian sentences speak about the red sun (*не все ненастье (bad weather) будет и красное солнышко*), the flame, the spark, the storm, the lightning, the fire (пожар) (*A little fire is quickly trodden out - искру туши до пожара, напасть отводи до удара*).

Religion and mythical world is represented by more various characters in the English proverbs and sayings. They are saints (*all are not saints that go to church; an open door may tempt a saint*), heaven, hell, devil, Bacchus Neptune (*an idle brain is the devil's workshop; Bacchus has drowned*

more man than Neptune). Russian equivalents mention only devil, saint (*Гольй, что святой: не боится беды - A beggar can never be bankrupt*), God – equal (*Береженного бог бережет - God (Heaven) helps those who keep themselves*).

The colour ranges of the English and Russian space are alike. We may find black, white, grey, golden (notice, that this colour quit often means money). We need to add that the English space my be expressed by the word “colourless” as well because there are the blind in the English proverbs and sayings. The green colour is the symbol of friendship, gladness, blossom for the English. Besides these words space is expressed by red, scarlet colours and various kinds of word forms used the prefix and suffix: *серенький, беленький, аленький*. Perhaps the British isles, their wet climate, mists, fogs, rains influenced the vision of the world by the English. We come to the conclusion that they are business-like, practical, restrained in perception of the colour range of the environment. Various forms of relief and climate, endless lands have influenced the perception of the world by the Russian.

Our analysis shows that every nation chooses from its language different lexical, morphological, grammatical, syntactic means and their choice depends on the peculiarity of perception of the fundamental categories of time and space. Consequently a national language, expressing peculiarities of this perception, reflects not only linguistic image of the world, but every language is an item of general image of the world. This picture of the world has ethnical specialty because “a language is a confession of people, their nature and their soul” [Vyzemskiy].

Bibliography

Lakoff G., Jonston M., 2004, *Metaphors We live by*, Editorial URRS, Moscow, pp. 256.

Chrolenko A., *The cores of linguistics-culture*, Flinta-Nauka, Moscow, p.184.

Spengler O., *The Decline of the West*, the Internet sources: <http://en.wikipedia.org/wiki/>, 01. 06. 2010.

Vezbitskaya A., 1999, *Semantic unity and description of languages*, Moscow, p. 776.

Vyzemskiy Y., *To the English woman*, the Internet sources: <http://ru.wikisource.org/wiki/>, 01. 06. 2010

ELŻBIETA DANUTA LESIAK-BIELAWSKA*Uniwersytet Muzyczny im. Fr. Chopina*

STRATEGIE PRZETWARZANIA TEKSTÓW OBOCZEJZYCZNYCH A ICH EFEKTYWNOŚĆ

1. Wstęp

Zainteresowanie sprawnością czytania w języku obcym (JO) wynika z jej znaczenia dla rozwoju ogólnej kompetencji językowej i autonomii komunikacyjnej uczącego się. Dlatego też wielu nauczycieli zastanawia się nad sposobami optymalizacji działań dydaktycznych i ich ukierunkowaniem na osiągnięcie względnie wysokiego poziomu biegłości przez uczących się. Podobne pytania pojawiają się w inicjowanych projektach badawczych dotyczących tej sprawności. Wśród nich, na uwagę zasługują badania nad strategiami czytania, omawiane w niniejszym artykule głównie w odniesieniu do języka angielskiego jako języka obcego (JO)/drugiego (J2). Ich wyniki pozwalają zrozumieć interjęzykowe procesy zaangażowane w trakcie przetwarzania dyskursu obcojęzycznego oraz wyłaniające się deficyty czytelnicze, zarówno na poziomie wiedzy deklaratywnej, jak i proceduralnej. W oparciu o nie, mój artykuł stanowi próbę odpowiedzi na nurtujące nauczycieli języków obcych następujące pytania:

1. Jaka jest rola wybranych strategii w procesie czytania ze zrozumieniem w JO/J2?
2. Co rozumiemy przez efektywne strategie czytania w JO/J2?
3. W jaki sposób wyniki badań nad zastosowaniem strategii czytania mogą zasilić dydaktykę języków obcych?

2. Pojęcie strategii czytania i ich wybrane kategorie

Strategie czytania definiuję jako indywidualne procedury uruchamiane przez uczącego się z myślą o rozwiązywaniu problemów związanych ze zrozumieniem *inputu* językowego. Wynikają one ze świadomego i intencjonalnego wyboru jednostki oraz skonstruowania planu dojścia do wyznaczonego celu, który jest optymalny z punktu widzenia jej warunków i zasobów [Lesiak-Bielawska, 2008].

Kontekstem niezbędnym do zastosowania strategii czytania jest zadanie językowe. Jego efektywne wykonanie wymaga aktywowania obu biegunów układu przetwarzania informacji. Oddolny odpowiada za zastosowanie **strategii lokalnych**. Należą do nich między innymi, np. analiza elementów leksykal-

nych, tłumaczenie na bieżąco partii tekstu na język ojczysty, tworzenie obrazów mentalnych informacji zawartych w tekście itd. Odgórny biegun układu przetwarzania informacji jest zaś odpowiedzialny za uruchamianie **strategii globalnych**, wśród których wyróżnić można, np. wykorzystanie wcześniejszej wiedzy, przewidywanie, zgadywanie z kontekstu itd. Strategie, które dotyczą bezpośredniej manipulacji i transformacji przetwarzanego materiału językowego w sposób ułatwiający jego zrozumienie i zapamiętywanie określane są też jako **kognitywne**. Ich zastosowanie zależne jest od procesów wykonawczych, odnoszących się do planowania, monitorowania i oceny procesu wykonania zadania językowego przez, np. podjęcie decyzji o pobieżnym przeczytaniu tekstu, o zwróceniu uwagi na organizację tekstu itd. Te procedury określane są mianem **strategii metakognitywnych** i stanowią nieodłączny komponent kontroli poznawczej uczącego się [Lesiak-Bielawska, 2008].

3. Rola wybranych strategii w procesie czytania ze zrozumieniem w JO/J2

Badania nad oddziaływaniem wybranych strategii czytania wykazują, że strategie te wspomagają uczących się na różnych etapach przetwarzania tekstów obcojęzycznych i w zapamiętywaniu informacji w nich zawartych. Zastosowanie pewnych strategii przed czytaniem właściwym takich jak, np. skondensowanie informacji, jaka pojawi się w tekście w postaci abstraktu czy schematu konceptualnego, stanowi rodzaj wsparcia dla czytelnika i zmniejsza stopień trudności zadania językowego. Jej zasadności dowodzą Chen i Graves [1995], twierdząc, że sprawdza się ona jako strategia ułatwiająca uczącemu się przetwarzanie trudniejszych fragmentów tekstu w języku angielskim jako J2, zwłaszcza tych zawierających nieznaną informację kulturową.

Można również dodać, iż zastosowanie pewnych strategii przed przystąpieniem do samego czytania jak, np. ogarnięcie zakresem uwagi topograficznych cech dyskursu i jego organizacji, może być utożsamiane z biegłym czytaniem. Jak wynika z badań Carrell (1992), biegły czytelnik w języku angielskim jako J2 rozpoznaje organizację dyskursu na tyle wprawnie, aby wykorzystać ją w zrozumieniu czytanego tekstu, lepszym zapamiętaniu zawartych w nim informacji oraz przypomnieniu sobie przekazanych w komunikacie treści.

Dodatkowo, jak wynika z badań, wybrane strategie czytania wspierają uczącego się podczas czytania właściwego, dekodowania i przyswajania informacji zawartych w tekstach. Kern [1994] konkluduje, że zastosowanie strategii mentalnego tłumaczenia w języku francuskim jako JO, zdecydowanie nie sprawdza się w charakterze procedury przydatnej w ogólnym zrozumieniu tekstu. Spełnia jednak często funkcję mediacyjną, tj. czytelnik odwołuje się do niej, gdy informacja znajdująca się w zasięgu jego/jej wzroku jest niezgodna ze sformułowaną wcześniej hipotezą dotyczącą znaczenia tekstu. Oprócz tego, zastosowanie języka pierwszego (J1) redukuje kognitywne obciążenie podczas czytania ze zrozumieniem w JO/J2 i wspiera przekonanie czytelnika, że jego/jej zrozumienie danej części tekstu jest prawidłowe.

Chodkiewicz [2006] wykazuje, że strategia podkreślania istotnych informacji w materiale przeznaczonym do czytania wywiera korzystny wpływ na zrozumienie tekstu w języku angielskim jako JO, pod warunkiem,

że uczący się potrafi zastosować także i inne strategie, np. wnioskowanie, i umiejętnie poruszać się po całym tekście. Podobnie Świerszczyńska [2007], dowodząc zasadności zastosowania graficznej prezentacji tekstu w rozwijaniu czytania ze zrozumieniem, konkluduje, że strategia ta doskonale się sprawdza w zapamiętywaniu i przyswajaniu informacji zawartych w tekstach. Nie jest jednak skuteczna w każdym indywidualnym przypadku. Nie u wszystkich bowiem proces poznawania i przyswajania wiedzy opiera się na wrażeniach wzrokowych. Dodatkowo, części uczących się trudniej jest przejść z czysto wizualnych jednostek w systemie werbalnym, jakimi są grafemy, do wizualnego obrazowania tych znaków.

4. Strategie przetwarzania tekstów obcojęzycznych biegłych i mniej biegłych czytelników

Kolejna grupa omawianych tu badań dotyczy strategii przetwarzania tekstów obcojęzycznych, stosowanych przez biegłych i mniej biegłych czytelników. Wśród nich na uwagę zasługują wyniki Carrell [1989], sugerujące różnice w zakresie zastosowania strategii między bardziej zaawansowanymi i początkującymi czytelnikami. Na ich podstawie badaczka stwierdza, że biegli czytelnicy wykazują tendencję do przetwarzania dyskursu odgórnie. Natomiast, czytelnicy o wyraźnych brakach w zakresie wiedzy językowej opierają się głównie na strategiach lokalnych.

Wnikając w procedury wnioskowania leksykalnego w trakcie czytania w języku angielskim jako JO, Haastrup [1991] dowodzi, że wyłaniający się obraz procesu czytania jest bardziej skomplikowany niż to wynika z projektu badawczego Carrell [1989]. W oparciu o uzyskane wyniki, badaczka wyróżnia cztery profile czytelnicze, powiązane z odmiennymi poziomami biegłości językowej. Na niższych poziomach, czytelnik wykazuje tendencję do przetwarzania dyskursu obcojęzycznego, polegając w znacznej mierze na procesach odgórnych lub oddolnych. W pierwszym przypadku, uczący się, korzystając nadmiernie ze wskazówek kontekstowych, w niewielkim stopniu odnosi się do informacji językowej zawartej w tekście. W drugim zaś – w ogóle nie bierze pod uwagę kontekstu, gdyż jego uwaga jest całkowicie skupiona na często trudnych do zrozumienia elementach *inputu* językowego. Dodatkowo, trzecia grupa mniej biegłych czytelników, nie potrafi w procesie wnioskowania leksykalnego wybrać optymalnego punktu odniesienia w celu kompensacji deficytów wiedzy językowej. Ten rodzaj podejścia do przetwarzania tekstu obcojęzycznego charakteryzuje tych uczących się, którzy, wskutek występujących w strukturach ich wiedzy deficytów na poziomie wiedzy proceduralnej, tj. braku stosownego doświadczenia czytelniczego w języku obcym, nie wiedzą, co w większym stopniu ułatwi im zrozumienie znaczenia nieznanych elementów leksykalnych: wskazówki kontekstowe czy też informacje bezpośrednio związane ze strukturą bodźca językowego. W przeciwieństwie do omówionych wyżej profili czytelniczych, biegli w zakresie czytania w języku obcym uczący się polegają na równoczesnym przetwarzaniu informacji na obu poziomach, tj. góra-dół i dół-góra, oraz bezpośredniej interakcji między tymi dwoma biegunami układu przetwarzania informacji.

Konkluzje Hastrup [1991] dotyczące biegłych w zakresie wnioskowania leksykalnego uczących się języka obcego są zgodne z rezultatami Piaseckiej [2001]. Podobne wnioski przedstawiają również Hosenfeld [1976] i Block [1986, 1992]. Omawiając profil biegłego czytelnika w JO i J2, badacze stwierdzają, że rozpoznaje on/ona różne aspekty organizacji tekstu i struktury bodźca językowego, korzysta ze swych doświadczeń, wiedzy ogólnej i różnorodnych skojarzeń.

Badania nad zastosowaniem strategii czytania w języku angielskim jako J2 sugerują także występowanie zarówno ilościowych, jak i jakościowych różnic między tzw. dobrymi i słabymi czytelnikami. Na podstawie wyników uzyskanych przez Andersona [1991], można wnioskować, że biegli czytelnicy deklarują zdecydowanie więcej strategii przetwarzania tekstu obcojęzycznego. Nie istnieje jednak pojedynczy i ściśle określony zestaw strategii, które można by utożsamić z biegłym czytelnikiem, gdyż strategiczne czytanie wydaje się przede wszystkim wynikać ze sprawnego dostrojenia strategii przetwarzania dyskursu do charakteru innych stosowanych strategii oraz umiejętnego monitorowania ich efektywności.

Kolejne badania zdają się potwierdzać te wnioski. Podejmując próbę wniknięcia w związki między preferencjami w zakresie stylu uczenia się a strategiami czytania w angielskim jako języku obcym, Lesiak-Bielawska [2008] wykazuje, że grupa biegłych czytelników stosuje całe spektrum metakognitywnych i kognitywnych, lokalnych oraz globalnych strategii czytania kompatybilnie powiązanych z deklarowanymi przez nich preferencjami stylowymi. Strategie te nie tylko wydają się być odpowiednio dostrojone do wykonywanego zadania, ale i dobrze skoordynowane z innymi stosowanymi strategiami. Można zatem wnioskować na podstawie tych badań, że strategiczne czytanie wynika z umiejętności autoregulacyjnych uczącego się. Pozwalają one bowiem odpowiednio dostosować zestaw strategii czytania do wymagań określonego zadania językowego, indywidualnych potrzeb czytelniczych, jak również dostroić je do innych aktywowanych strategii.

5. Wnioski dydaktyczne

Przedstawione wyniki badań nad strategiami czytania w JO/J2 nie pozostają bez wpływu na wnioski o charakterze dydaktycznym, jak i pewne wskazówki, adresowane do nauczycieli. Wielu metodyków uważa strategię za podstawę efektywnego czytania w JO/J2. Stąd też, podobnie jak w przypadku czytania w języku ojczystym, w swych wytycznych kładą nacisk na wykorzystanie przez uczących się licznych klarownych wskazówek kontekstowych, poczynając od analizy morfologicznej wyrazów, przez definicje i przykłady występujące w tekstach, aż po doświadczenie i wiedzę, jaką dysponuje sam uczący się. Umiejętne zastosowanie tych strategii z pewnością wspomaga dekodowanie informacji w trakcie czytania właściwego. Podobną rolę odgrywają strategie stosowane przed czytaniem właściwym. Uzupełniając tekst przeznaczony do czytania pewnymi istotnymi informacjami, zmniejszają stopień trudności zadania i ułatwiają proces przetwarzania dyskursu.

Jak można wnioskować na podstawie omówionych wyżej badań, sama wiedza jaką dysponuje czytelnik na temat zastosowania strategii czytania nie gwarantuje ich skuteczności. Efektywność strategii przetwarzania dyskursu wydaje się przede wszystkim wynikać z czytelniczych umiejętności dostrojenia stosowanych strategii do następujących czynników:

- zadania językowego [Lesiak-Bielawska, 2008],
- innych aktywowanych strategii [Anderson, 1991; Chodkiewicz, 2006; Lesiak-Bielawska, 2008];
- całej gamy indywidualnych zmiennych [Świerszczyńska, 2006; Lesiak-Bielawska, 2008].

Niezmiernie ważnym jest zatem sprawne monitorowanie efektywności strategii czytania, uruchamianych w odpowiedzi na wyłaniające się w procesie przetwarzania dyskursu problemy. Pozwala to ocenić ich przydatność w kontekście konkretnego tekstu obcojęzycznego, innych stosowanych strategii, specyfiki zmiennych danego czytelnika oraz kompatybilnie wkomponować je w całość indywidualnego procesu czytania. Innymi słowy, efektywność strategii czytania, stosowanych przez konkretną jednostkę przetwarzającą określony tekst obcojęzyczny, nie implikuje ich przydatności dla innych czytelników.

Z uwagi na szereg czynników indywidualnych, warunkujących zastosowanie strategii czytania, trudno jest jednoznacznie wyznaczyć tor działań dydaktycznych dotyczących nauczania tej sprawności. Dlatego też pojawiające się w literaturze przedmiotu pojęcie stylu uczenia się [Oxford, 1990; Lesiak-Bielawska, 2007], a w kontekście omawianej tu sprawności stylu czytania [Karpińska-Szaj, 2003; Lesiak-Bielawska, 2008], nie jest bynajmniej nieuzasadnione. Przez **styl czytania** rozumiem indywidualne wzorce przetwarzania dyskursu obcojęzycznego i zachowań czytelniczych, które określają podejście uczącego się do czytania w JO/J2. Wydają się być one powiązane z indywidualnymi zmiennymi uczącego się takimi jak, np. zróżnicowany stopień zdolności czy poziom nabytej sprawności, specyficzne cechy osobowości, odmienne doświadczenia w zakresie czytania w języku ojczystym i JO/J2, itd. [Lesiak-Bielawska, 2008]. Zważywszy na fakt, że znajomość autoparametrów stanowi istotny element wyposażenia metakognitywnego uczącego się, a zwłaszcza tej jego części, która dotyczy przekonań względem różnych aspektów czytania oraz indywidualnego podejścia w tym zakresie [Wenden, 1991], wydaje się, że pojęcie stylu czytania należałoby zaliczyć do ważnych kategorii dydaktycznych. Jego bezpośrednią konsekwencją są określone strategie przetwarzania tekstów obcojęzycznych. Odzwierciedlają one nierzadko niewłaściwe nawyki czytelnicze czy też nie zawsze prawdziwe wyobrażenia na temat procesu czytania, w wyniku których problemy związane z dekodowaniem tekstu mogą być niewłaściwie oceniane, a często i upraszczane, tj. na przykład, sprowadzane do braków w zakresie słownictwa czy trudności ze składnią, a nie do deficytów wyłaniających się na poziomie spójności konstruowanego znaczenia, sposobów planowania czytania czy kontroli sprawowanej nad przebiegiem czytania [zob. Karpińska-Szaj, 2003].

Co zatem wynika z powyższych refleksji dla dydaktyki czytania w języku obcym? Wydaje się, iż z uwagi na szereg czynników warunkujących zastosowanie strategii, jest wskazane, aby punktem wyjścia dla propozycji

i sugestii dydaktycznych dotyczących nauczania tej sprawności, a w tym także i strategii czytania było osadzenie strategii w kontekście znacznie szerszym, obejmującym nie tylko zadanie językowe wraz z określonym celem jego wykonania, ale również indywidualny proces czytania oraz dostrojony do konkretnego celu i jednostki szeroki wachlarz strategii przetwarzania tekstów obcojęzycznych. Oznacza to działania dydaktyczne promujące **zorientowane na proces nauczanie tej sprawności** lub tzw. **nauczanie proceduralne** [zob. Karpińska-Szaj, 2003] i wymaga rozbicia jednostki lekcyjnej poświęconej czytaniu w JO na trzy podstawowe etapy:

- przed czytaniem
- czytanie właściwe
- po czytaniu [zob. Harmer, 2004; Dakowska, 2005].

Etap wstępny/przed czytaniem właściwym ma na celu przygotowanie uczącego się do zadania przez rozbudzenie jego/jej ciekawości czy usytuowanie konkretnego tekstu w odpowiednim kontekście tak, aby ułatwić przetwarzanie dyskursu. W ogólnym zarysie rola tego etapu sprowadza się do przybliżenia czytelnikowi zawartości tekstu, łącznie z materiałem leksykalnym.

Zastosowanie na tym etapie strategii powiązanych z aktywnym oczekiwaniem na napływającą informację przygotowuje czytelnika do **etapu czytania właściwego**, podczas którego nauczyciel może promować odpowiednie strategie przetwarzania dyskursu obcojęzycznego. Wydaje się, iż zastosowanie na tym etapie **strategii globalnych** takich jak, np. wnioskowanie, wykorzystanie kontekstu dla zgadywania znaczenia nowych słów, należy uzupełniać **strategiami lokalnymi** jak, np. analiza elementów leksykalnych, indukcja, sprawdzanie znaczenia nowych słów w słowniku, itd. Takie podejście do nauczania czytania w języku obcym dostosowuje nasze działania dydaktyczne do zróżnicowanych i szeroko rozumianych potrzeb uczniów w zakresie omawianej tu sprawności.

Celem **etapu następującego po czytaniu właściwym** jest ocena przydatności zastosowanych strategii czytania oraz stopnia wykonania określonego zadania. Zastanowienie się nad stosowanymi strategiami czytania z pewnością pozwala uczącym się uświadomić sobie swe indywidualne podejście do czytania w języku obcym oraz zrozumieć wyłaniające się ewentualne deficyty w tym zakresie.

Omawiane tu podejście do nauczania tej sprawności implikuje korzystanie z szerokiego asortymentu zadań językowych przeznaczonych do **czytania intensywnego**. Ich wybór zależy od grupy uczących się i celu lekcji. Jak zauważa Dakowska [2005], proces planowania lekcji czytania zaczyna się od analizy materiału przeznaczonego do czytania z punktu widzenia jego potencjału komunikacyjnego, językowego i dydaktycznego. Po dokonaniu takiej analizy, nauczyciel podejmuje stosowne decyzje dotyczące odpowiednich procedur nauczania i ich zogniskowania. Zaplanowanie określonych strategii nauczania na różnych etapach konkretnego zadania językowego nie może być jednak arbitralne, lecz musi być powiązane z cechami materiału przeznaczonego do czytania. Strategie te powinny być naturalnie wkompono-

wane w zadanie w zakresie czytania ze zrozumieniem w JO, aby wesprzeć rozwój językowy ucznia. Mogą być one również wykorzystane jako działania uświadamiające uczącemu się stan jego/jej niewiedzy w jakiejś dziedzinie.

Stosownie do tego, nauczyciel przygotowuje dla swojej grupy zadania w zakresie czytania ze zrozumieniem w JO, które wymagają od uczących się zastosowania i ćwiczenia różnych strategii czytania. Wybrane przezeń teksty mogą zachęcać do stosowania strategii czytania nieuwzględnianych w indywidualnym repertuarze. Wśród nich – w zależności od konkretnej grupy uczących się – na uwagę zasługiwać mogą następujące strategie:

- **zwrócenie uwagi na cechy topograficzne tekstu**, tj. jego tytuł, śródtytuły, szatę graficzną, wielkość i grubość czcionki, w oparciu o które czytelnik przewiduje zawartość materiału przeznaczonego do czytania,
- **pobieżne przeczytanie tekstu** (ang. *skimming*), aby zorientować się co do jego idei przewodniej,
- **przejrzenie określonych partii materiału do czytania** (ang. *scanning*), aby uzyskać określone informacje.
- **zapoznanie się z pytaniami do tekstu**, aby ustalić cel czytania, wyobrazić sobie miejsce akcji przedstawionej w materiale do przeznaczonym do czytania itd. [zob. Ryall, 2000].

Podjmując decyzje co do zastosowania na różnych etapach wykonania określonego zadania poznawczego często nieuwzględnianych w konkretnym repertuarze strategii czytania, nauczyciel promuje zachowania czytelnicze, które prowadzą do „uelastyczniania” indywidualnych preferencji stanowiących jednostkowy styl czytania i umożliwiają wyjście poza ich sztywne ramy. Pozwala to konkretnemu czytelnikowi zacząć funkcjonować poza zasięgiem dotychczasowej „strefy komfortu” w zakresie indywidualnych zachowań czytelniczych [zob. Lesiak-Bielawska, 2007], jak również zrozumieć braki wyłaniających się na różnych poziomach przetwarzania tekstów obcojęzycznych, np. na poziomie spójności konstruowanego znaczenia, na poziomie planowania czytania czy też na poziomie kontroli sprawowanej nad przebiegiem procesu czytania.

Wybrane przez nauczyciela i przeznaczone do czytania intensywnego teksty stanowią źródło cennych doświadczeń w zakresie przetwarzania dyskursu obcojęzycznego i akwizycji językowej, gdyż pozwalają zrozumieć praktyczne zastosowanie całej gamy strategii czytania, uczyć się słownictwa, zapoznać się z różnymi typami dyskursu oraz przyswoić różne językowe jak i merytoryczne informacje. Będąc powiązane z bardziej dogłębną analizą względnie krótkich tekstów w JO, materiały przeznaczone do czytania intensywnego wymagają korzystania ze źródeł pamięci zewnętrznej takich jak, np. słowniki, encyklopedie, itd. Pozwalają one uzupełniać różnorodne braki w wiedzy uczącego się oraz zaangażować jego/ją w intensywną interakcję z nauczycielem [Dakowska, 2005].

Obok tekstów przeznaczonych do pracy pod kierunkiem nauczyciela, uczący się powinien być również zachęcany do **czytania ekstensywnego**. W zależności od zainteresowań danej osoby, wybór konkretnej powieści, opowiadania, artykułu czy felietonu w JO stanowi zindywidualizowaną formę nauki. Materiały przeznaczone do czytania ekstensywnego mogą być cennym źródłem

wiedzy faktycznej i kulturowej, jak również niezamierzonej akwizycji słownictwa i struktur gramatycznych. Spełniają one też ważną funkcję motywacyjną, wspierając autonomię komunikacyjną uczącego się [Dakowska, 2005].

Oferowanie tak szerokiego asortymentu zadań językowych w zakresie czytania pozwala uczącym się eksperymentować z różnymi strategiami czytania, wyłaniać preferowane sposoby radzenia sobie z problemami językowymi oraz oceniać przydatność konkretnych strategii przetwarzania dyskursu obcojęzycznego, nieuwzględnionych w indywidualnym repertuarze czytelnika. Tak zorganizowany proces dydaktyczny znacznie poszerza zakres opcji komunikacyjnych, dostępnych uczącemu się i prowadzi do przyrostu jego/jej doświadczenia w zakresie czytania.

Z uwagi na niebagatelną rolę strategii metakognitywnych [Anderson, 1991; Lesiak-Bielawska, 2008], wydaje się również wskazane, aby proces dydaktyczny wspierał metapoznanie, promując tym samym rozwój kontroli poznawczej. Implikuje to w pierwszej kolejności nauczanie odpowiednich strategii czytania i dostarczenie uczącemu się informacji na temat ich zastosowania, zgodnie z wymaganiami zadania poznawczego. W drugiej zaś oznacza konieczność włączenia informacji na temat stylu czytania, gdyż stwarza to szansę na uzupełnienie procedur nauczania, jak również okazję do „uelastycznienia” preferencji w zakresie indywidualnych wzorców przetwarzania tekstów obcojęzycznych i zachowań czytelniczych.

Jak wynika z omówionych wyżej badań Haastrup [1991], różnice indywidualne w zakresie stylu czytania można sprowadzić do trzech zachowań czytelnika. Odzwierciedlają one trzy podstawowe modele czytania, które zdominowały programy edukacyjne ukierunkowane na nauczanie tej sprawności w ciągu ostatnich czterdziestu lat. Wywarły one też wpływ na konceptualizację czytania w JO/J2. **Odgórny/zstępujący model czytania** [Goodman, 1967] określanym jest także jako **podejście całościowe**. Jego istotę stanowi przetwarzanie dyskursu od czytelnika do tekstu, a więc zrozumienie ogólnego sensu materiału przeznaczonego do czytania oraz zastosowanie schematów poznawczych i wcześniejszej wiedzy, aby wspomóc zrozumienie. **Oddolny/wstępujący model czytania** [Smith, 1978/1986] odnosi się do kierunku przetwarzania od tekstu do czytelnika i obejmuje niższe procesy takie jak, rozpoznawanie słów oraz opieranie zrozumienia na znaczeniu wyrazów i poszczególnych fraz. Wypracowany na gruncie psychologii kognitywnej na przełomie lat 70. i 80. XX w. **interaktywny model czytania** [Stanovich, 1980; zob. Grabe i Stoller, 2002] stanowi swoisty kompromis między wyżej wymienionymi podejściami do czytania. Jak zauważają Van Dijk i Kintsch [1983] – wnosząc swój niebagatelny wkład do konceptualizacji czytania w J1 – zrozumienie dyskursu odbywa się na kilku poziomach równocześnie, tj. zarówno na poziomie micro jak i makrostruktur. To wzajemne oddziaływanie procesów góra-dół i dół-góra stanowi rodzaj continuum, a nie dychotomię. Pozwala bowiem – w zależności od konkretnego czytelnika i określonych zmiennych kontekstu – na dobr stosownych strategii czytania.

Zrozumienie indywidualnego procesu rekonstruowania znaczenia oraz jednostkowych deficytów w tym zakresie jest możliwe dzięki monitorowaniu na bieżąco procesu czytania. Ma ono jednak miejsce dopiero na

pewnym poziomie biegłości językowej. Na tym etapie uczący się jest w stanie kontrolować przebieg procesu czytania i korygować na bieżąco stosowane strategii. Dodatkowo, obserwując z zewnątrz przebieg wykonania zadania, potrafi dokonać auto-ewaluacji swego procesu czytania.

Zakładając, że monitorowanie przebiegu i skutków wykonania zadania stanowi podstawę sukcesu, wydaje się, iż poczynając od poziomu ponadpodstawowego powinniśmy zachęcać uczących się JO do obserwowania i kontrolowania na bieżąco przebiegu procesu czytania. Na początkowych etapach, nauczyciel może zademonstrować, jak zastanowić się nad przebiegiem procesu czytania oraz zaprezentować przez modelowanie pewne istotne strategie, np. strategię wnioskowania niezbędnych informacji w oparciu o wcześniejszą wiedzę czy strategię wykorzystania wskazówek kontekstowych, aby zgadywać znaczenie nowych słów. Następnie, uczący się mogą być zachęceni do doskonalenia określonych strategii czytania indywidualnie lub stosując w parach procedury głośnego myślenia. Negocjowanie znaczenia pozwala bowiem na bardziej efektywne przyswajanie informacji językowych i merytorycznych, zawartych w tekstach niż ma to miejsce w przypadku tradycyjnych lekcji, kiedy nauczyciel wyjaśnia uczącemu się wszystkie niezrozumiałe kwestie [Haastrup, 1991].

Zatem celem ukierunkowanego na proces rozwoju sprawności czytania jest sprowokowanie uczącego się do zastanowienia się nie tylko nad przydatnością stosowanych strategii czytania, lecz także zdefiniowanie indywidualnego stylu czytania. Pozwala to uświadomić sobie deficyty, wyłaniające się na różnych etapach przetwarzania dyskursu obcojęzycznego i na tej podstawie rozwijać i doskonalić indywidualną kompetencję w tym zakresie. Celem tej krytycznej refleksji jest także zwrócenie uwagi na zależność między planowaniem, monitorowaniem i oceną procesu czytania, dzięki czemu możliwe jest przejęcie pełnej kontroli poznawczej nad wykonywanym zadaniem [zob. Karpińska Szaj, 2003].

Podsumowując, wydaje się, iż trudno jest mówić o efektywnych strategiach czytania, bez uwzględnienia szerszego kontekstu ich funkcjonowania, tj. rodzaju tekstu, celu czytania, specyfiki indywidualnego procesu przetwarzania dyskursu czy też innych strategii uruchamianych w odpowiedzi na trudności językowe wyłaniające się w trakcie dekodowania informacji zawartych w tekstach. Zastosowanie tzw. skutecznych strategii czytania wydaje się bowiem wynikać z odpowiedniego ich wkomponowania w całość indywidualnego procesu czytania, co w ogólnym zarysie sprowadza się do sprawnego nimi zarządzania [zob. Karpińska-Szaj, 2003]. Niewątpliwie wynika to z umiejętności autoregulacyjnych uczącego się i one też stanowią ostateczny cel naszych zabiegów dydaktycznych.

Bibliografia:

Anderson N.J., 1991, *Individual differences in second language reading and testing*, [in:] "Modern Language Journal", 75, p. 460-472.

Block E., 1986, *The Comprehension strategies of second language readers*, [in:] "TESOL Quarterly", 20/3, p. 463-494.

- Block E., 1992**, *See how they read: comprehension monitoring of L1 and L2 readers*, [in:] "TESOL Quarterly", 16/2, p. 319-343.
- Carrell P.L., 1989**, *Metacognitive awareness and second language reading*, [in:] "Modern Language Journal", 72/2, p. 121-134.
- Carrell P.L., 1992**, *Awareness of text structure: Effects on recall*, [in:] "Language Learning", 42, p. 1-20.
- Chen H-C., M.F. Graves, 1995**, *Effects of previewing and providing background knowledge on Taiwanese college students' comprehension of American short stories*, [in:] "TESOL Quarterly", 29, p. 63-86.
- Chodkiewicz H., 2006**, *Strategy use as a factor in promoting reading comprehension in EFL*, [in:] J. Zybert (ed.), *Issues in Foreign Language Learning and Teaching*, WUW, Warszawa.
- Dakowska M., 2005**, *Teaching English as a Foreign Language: A Guide for Professionals*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- Goodman K.S., 1967**, *Reading: A psycholinguistic guessing game*, American Educational Research Association, New York.
- Grabe W., Stoller F.L., 2002**, *Teaching and Researching Reading*, Pearson Education Limited, Edingburgh.
- Haastrup K., 1991.**, *Developing learners' procedural knowledge in comprehension*, [in:] R. Philipson (ed.), *Foreign/Second Language Language Pedagogy Research*, Multilingual Matters, p. 120-133.
- Harmer J., 2004**, *The Practice of English Language Teaching*, Longman, Cambridge.
- Hosenfeld C., 1976**, *Learning about learning: discovering our students' strategies*, [in:] "Foreign Language Annals" 9/2, p. 117-129.
- Karpińska-Szaj K., 2003**, *Problem transferu strategii w rozwijaniu sprawności czytania*, [w:] „Neofilolog”, 22, s. 25-31.
- Kern R.G., 1994**, *The role of mental translation in second language reading*, [in:] "Studies in Second Language Acquisition", 16, p. 441-61.
- Lesiak-Bielawska E.D., 2007**, *Styl uczenia się i jego praktyczne implikacje dla dydaktyki języków obcych*, [w:] „Języki Obce w Szkole”, 1, s. 28-39.
- Lesiak-Bielawska E.D., 2008**, *The relationship between learning style preferences and reading strategy use in English as a foreign language*, [in:] "Glottodidactica" XXXIV, Wyd. UAM, Poznań, p. 93-103.
- Oxford R. L., 1990**, *Language Learning Strategies. What Every Teacher Should Know*, Newbury House, New York.
- Piasecka L., 2001**, *Role of the world knowledge in text comprehension*, [in:] J. Arabski, (ed.), *Research on Foreign Language Acquisition*, Wyd. UŚ, Katowice, p. 123-132.
- Świerszczyńska A., 2007**, *Psycholingwistyczne podstawy użycia techniki graficznego przedstawienia tekstu w procesie nauczania czytania w języku obcym*, [w:] „Języki Obce w Szkole”, nr 5, s. 9-16.
- Ryall M., 2000**, *Tapistry: Reading 2*, Heinle and Heinle Publishers, Boston.
- Van Dijk T.A., Kintsch W., 1983**, *Strategies in Discourse Comprehension*, Academic Press, New York.
- Wenden A., 1991**, *Learner Strategies for Learner Autonomy*, Prentice Hall Europe London.

AGNIESZKA NATALIA RYBIŃSKA*Uniwersytet Warszawski - Wydział Lingwistyki Stosowanej*

TIPS ON TEACHING LSP

Nowadays many organizations function in an international environment, and as a consequence of this, they function in a multilingual dimension. One way of dealing with this issue is acquiring and learning a given language for specific purposes as a foreign language. This can be done through one of the methods described by H. Komorowska [Komorowska 2005: 25].

The most popular methods are considered to be the conventional methods, the unconventional methods and the communicative approach. The latter seems to be the most effective one as it uses the principals of the conventional as well as the unconventional methods. Its aim is to teach how to successfully communicate in a given situation. The success of communication is vital here and less attention is drawn to the accuracy of the discourse and to mistakes that are allowed as long as they do not disrupt the communication process. In other words, one is to convey what one wishes to so as to be understood. The communicative approach can be characterized as an approach where one learns communication through communication. The didactic materials here are basically role play, simulation and drama activities.

In the process of teaching languages for specific purposes the students' needs play the primary role, in this case the needs of adult learners, i.e. professionals. The factors facilitating their teaching can be numbered to their ability to engage in abstract thinking processes, and their vast experience enabling them to refer to various language situations and to share it with others, this creates many opportunities [Harmer 1991: 40]. Adult learners often have high expectations towards the learning and teaching process and their old learning habits may hinder the teaching process. In such a case even the most so called effective method may turn out to be a failure. Adult learners are sensitive to making mistakes, thus making mistakes is an integral part of any learning process. Their motivation is usually very high and as a result keeps them alert during the classes. They are fully aware that persistence will help them achieve a given goal and that the learning process is not always only fun or play.

The process of teaching adults is always connected with a particular and present goal [Kennedy, Bolitho 1984: 14], in this case it is connected with acquiring language competences of a language for specific purposes.

The methods are concentrated on teaching vocabulary for specific purposes, because terms are the platform of an effective communication. Those who wish to learn a language for specific purposes as a foreign language ought to focus their efforts on learning the terms in order to be fully understood in various situations. That is why teaching vocabulary is one of the crucial issues of teaching a given language for specific purposes as a foreign language. However, one cannot forget about such important aspects as pronunciation, spelling, grammar, collocations, connotations and word formation rules. There are many ways facilitating the learning process of vocabulary, i.e. sharing knowledge activities (e.g. brainstorming, guessing games, pair and group work), creating knowledge activities (e.g. comparing languages, texts, guessing the meaning of words from the context) or storing knowledge (e.g. making resumes, gap activates, paraphrasing). I think the most beneficial way of learning a given language for specific purposes as a foreign language is through drama activities that enhance not only accuracy, but also fluency.

‘Oral communication is a two- way process between speaker and listener (or listeners) and involves the productive skill of speaking and the receptive skill of understanding (or listening with understanding). (...) Both speaker and listener have a positive function to perform. In simple terms (...), the speaker has to encode the message he wishes to convey in appropriate language, while the listener (no less actively) has to decode (or interpret) the message. (It should be kept in mind that the listener’s interpretation will not necessarily correspond to the speaker’s intended meaning). The message itself, in normal speech, usually contains a good deal of ‘information’ that is redundant (i.e. it contains more information than the listener actually needs in order to understand, so that he is not obliged to follow with the maximum attention). At the same time the listener is helped by prosodic features, such as stress and intonation, which are part of the meaning of the spoken utterance, as well as facial and bodily movements such as gestures. We should also note that, in contrast to the written language, where sentences are usually carefully structured and linked together, speech is often characterised by incomplete and sometimes ungrammatical utterances, and by frequent false starts and repetition’ [Byrne 1990: 8-9].

Speaking in many ways is an undervalued skill. This may be because of the fact that we can almost all speak, and as M. Bygate [Bygate 1987] states this skill taken too much for granted; ‘speaking is often thought of as a ‘popular’ form of expression which uses the unprestigious ‘colloquial’ register: literary skills are on the whole more prized. This relative neglect may perhaps also be due to the fact that speaking is transient and improvised, and can therefore be viewed as facile, superficial, or glib’. He also adds that speaking is a skill which ‘deserves attention every bit as much as literary skills, in both first and second languages. Our learners need to be able to speak with confidence in order to carry out many of their most basic transactions’ and what is extremely crucial for any professional, speaking is the skill by which the users of a given language are most frequently judged, at the same time they can gain or lose opportunities. ‘It is the vehicle par excellence of social solidarity, of social ranking, of professional advancement and of business’ [Bygate 1987]. It is

considered that among the four language skills: listening, speaking, reading and writing, speaking is the most crucial and essential skill '(...) people who know a language are referred to as 'speakers' of that language' [Ur 1996: 120]. That is the reason why a careful attention should be given to the speaking skill.

There are many features of a good speaker, not only the mother tongue one, but also a foreign language speaker. The skills needed to accomplish a successful conversation contain the knowledge of appropriate discourse patterns, as well as the ability to rephrase, provide feedback, turn taking and respond to the interlocutor. The use of appropriate vocabulary is an unavoidable part of a conversation process where in order to convey the message across with ease, the speaker ought to be able to know some key vocabulary items connected with the topic and the aim of the conversation. Due to the emphasis of the most important words, and the use of body language, e.g. gestures and facial expressions to indicate feelings, a speaker has better chances to be quickly understood. A good speaker also [Florez 1999]:

- produces the sounds, stress patterns, rhythmic structures, and intonations of the language;
- uses grammar structures accurately;
- assesses characteristics of the target audience, including shared knowledge or shared points of reference, status and power relations of participants, interest levels, or differences in perspectives;
- selects vocabulary that is understandable and appropriate for the audience, the topic being discussed, and the setting in which the speech act occurs;
- applies strategies to enhance comprehensibility, such as emphasizing key words, rephrasing, or checking for listener comprehension;
- pays attention to the success of the interaction and adjusting components of speech such as vocabulary, rate of speech, and complexity of grammar structures to maximize listener comprehension and involvement.

The process of speaking can be divided into two aspects, that is accuracy and fluency. On one hand, accuracy is the correct use of not only grammar, but also pronunciation and vocabulary. The types of activities that practice the accurate way of speech are controlled/guided, though even in creative/freer activities accuracy is to be maintained. Accuracy building activities are a motivator as they ensure students of their communication abilities and provide a background for a less controlled fluency practice. On the other hand, fluency is accuracy with good pronunciation, speed and the ability to communicate easily with other people. As R. Gower, D. Philips and S. Walters [Gower, Philips, Walters 1995: 101] claim 'fluency can be thought of as 'the ability to keep going when speaking spontaneously. When speaking fluently students should be able to get the message across with whatever resources and abilities they have got, regardless of grammatical and other mistakes'. There are various features of a fluent speaker: the use of natural-sounding incomplete sentences, common expressions, fillers and hesitation devices, communication strategies (e.g. asking for clarification), the ability to paraphrase and the use of useful expressions, such as linking words. P. Ur [Ur 1996: 103] considers that in fluency activities the texts are

usually whole pieces of discourse, such as conversations or stories, and are usually used as they would be in real life: dialogues are spoken, articles and written stories are read. The tasks often simulate real-life situations and the performance is assessed on how well ideas are expressed or understood. Out of the kinds of fluency practice these most popular can be named: interactional talk- based on students' cultural knowledge and common sense [Ur 1996: 131], long turns- telling stories, jokes, describing a person or place in detail, recounting plots of a film, play or book, giving short lecture or talk, arguing a case for or against [Ur 1996: 131], varied situations, feelings, and relationships; also according to Jim Scrivener [Scrivener 1994: 69] there are activities: role-play- which is 'a communicative activity in which the learners are given a task to complete. In order to ensure a lively and unpredictable course of the activity, the learners are told who they are, what their opinions are, and what they know what is known to the others' [Gołębiowska 1987: 13], simulation- which is 'a communicative activity in which learners are told who they are and what their task is. They present arguments according to their own beliefs' [Gołębiowska 1987: 13], drama games- that are 'short games that usually involve movement or imagination', guided improvisation- where 'a scene is improvised. Being fluent does not mean speaking quickly. According to the studies of the Center for Instructional Development and Research it is better to speak slowly and clearly than quickly and incoherently.

According to P. Ur [Ur 1996: 120] a good speaking activity is the one where students have high motivation, talk as much as possible and teacher talk is reduced to minimum. Another characteristic of a speaking activity is even participation where every student more or less equally contributes to a discussion and the language is of an acceptable level. According to A. Maley and A. Duff [Maley, Duff 1994: 24-31], some language areas that are to be thought, can be predicted. Before conducting a lesson it is indispensable to identify language structures and their use the students will need so as to successfully perform an activity. Role-play, simulation and drama are a useful resource, as they can enrich the classroom in two ways. On one hand, through situations allowing students to look at a fuller concept of communication, involving the nature of speech the real life language. On the other hand, through motivating students if the situation is introduced to the students in detail, than communicative activities become more meaningful. Setting, role and status as well as mood, attitude and feeling affect the way of communication. A. Maley and A. Duff ponder 'if we deliberately ignore the roles, we end up teaching language in a vacuum. The very fact that we open our mouths to speak implies that someone will be listening. The listener is a person. Why ignore him or her?' [Maley, Duff 1978: 11]. When shared knowledge is high or there is no context gap, learners can rely on their communication or top down strategies to process meaning and rely on ungrammatical language, lexis and gestures to produce utterances. M. McCarthy [McCarthy 1991] suggests that by considering the discourse as a whole it can be more beneficial to understand the function of each utterance and by looking at active listening devices, such as asking questions, showing interest and

using paralinguistic devices, i.e. facial expressions and eye contact to encourage the speaker to continue and provide more input into the conversation. Also, the techniques of turn taking, topic maintaining or changing enable students to deal with various situations in a natural and relaxed manner. The use of role-play, simulation and drama provides students with a model and a practice of a spoken language, e.g. short sentences, rephrasing, repetitions, and manipulating the message according to the interlocutor's response. That is why students learn how to use ellipses, fixed phrases, fillers, hesitation pauses and how to reformulate the message [Bygate 1987]. 'A situation is a totality, and by extracting the verbal content to study it in isolation we risk losing or deforming the meaning. Drama can help us to restore this totality by reversing the learning process, that is, by beginning with meaning and moving to language from there' reckon A. Maley and A. Duff, 'in a sense, motivation is not needed when working through drama, because the enjoyment comes from imaginative personal involvement, not from the sense of having successfully carried out someone else's instructions' [Maley, Duff 1978: 12-13]. The students have the opportunity to experiment with the language they have learnt, and the teacher has a chance to see how each person operates in a relatively unguided piece of interaction.' [Holden 1981].

What needs to be stated here is that role-play, simulation and drama are used to practice a given foreign language which in turn comes from the learners, that is why the situation will require the use of specific language, there will not only be then some spontaneity in the activity, but also students will be acting in real time. As an example of what activities can be used A. Maley and A. Duff grade the activities, going from non-verbal to verbal and increasing in complexity. After this come interpretation tasks. Then students move on through problem solving tasks and even to working with real life texts. S. Holden [1981: 22] suggests four stages to a drama exercise: the presentation setting the atmosphere and setting and the context. and meaning of the language to be used. The discussion itself will also supply the learners with good language practice, using persuasive language, agreeing, disagreeing etc. The experiment stage is where the learners try out their scenes and after it comes the second discussion providing an opportunity for further analysis in the form of a spoken practice of suggesting, criticising, praising etc. The roles of the teacher according to J. Harmer [2001: 275-276] are: prompter- that guides the students when they get lost or have difficulties by giving delicate suggestions not to hinder their own work, participant- when setting a task, giving covertly new information while performing with the students to ensure that there is a positive atmosphere and students are engaged, and feedback provider- not until the speaking activity is over. In the cases when there may occur severe misunderstanding or hesitations. Feedback should be tactful not to discourage students from speaking. Furthermore, students ought to be encouraged to self-assessment after the activity. The right conditions for drama are the ones where mistakes are an integral part of language learning process as students learn on their own mistakes. Most of them disappear with time when students become more proficient.

Teaching languages for specific purposes as foreign languages should be done in an eclectic style which seems to be the most effective when it comes down to achieving a given goal. It is a constantly developing process of improvement as knowledge connected with professional issues relentlessly evolves. Knowledge should be cherished by gathering, storing, evaluating and sharing. This knowledge transfer leads to alteration of present knowledge and creation of new knowledge as well as the enhancement of intellectual capital as a result of the learning processes of languages for specific purposes as foreign languages.

Bibliography

Bygate M., 1987, *Speaking*, Oxford University Press.

Byrne D., 1990, *Teaching Oral English*, Longman.

Center for Instructional Development and Research

(www.depts.washington.edu/cidrweb/ITAPAWfluency1.html#FLUENCY).

Florez M. C., 1999, *Improving Adult English Language Learners' Speaking Skills*, National Clearinghouse for ESL Literacy Education. Washington DC (www.ericdigests.org/2000-3/adult.htm).

Gołębiowska A., 1987, *Let's Talk. A Book for Teachers*, WSiP, Warszawa.

Gower R., Philips D., Walters S., 1995, *Teaching Practice Handbook*, Heinemann.

Harmer J., 1991, *The Practice of English Language Teaching*, Harlow Longman.

Holden S., 1981, *Drama in Language Teaching*, Longman.

Kennedy C., Bolitho R., 1984, *English for Specific Purposes*, Macmillan Publishers Limited.

Komorowska H., 2005, *Metodyka nauczania języków obcych*, Fraszka Edukacja, Warszawa.

Maley A., Duff A., 1994, *Drama Techniques in Language Learning. A Resource Book of Communication Activities for Language Teachers*, Michael Swan (ed.). Cambridge University Press.

McCarthy M. 1991, *Discourse analysis for Language Teachers*, CUP, Cambridge.

Scrivener J., 1994, *The Teacher Development Series. Learning Teaching. A Guidebook for English Language Teachers*, Heinemann.

Ur P., 1996, *A Course in Language Teaching*, Cambridge University Press.

Wskazówki jak nauczać języki specjalistyczne

Nauczanie języków specjalistycznych w języku obcym powinno charakteryzować się eklektyzmem. Jest to proces, który podlega ciągłemu doskonaleniu, jako że wiedza związana z profesjonalną problematyką nieustannie ewoluuje.

IZABELLA KUJAWA

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

OD TEKSTU DO DYSKURSU (TEORIE DYSKURSU W NIEMCZECH NA PRZEŁOMIE XX I XXI WIEKU)

1. Wprowadzenie

Dyskurs to pojęcie, które jest dziś obecne w wielu dyscyplinach naukowych, m.in. w filozofii, socjologii, psychologii społecznej oraz w lingwistyce. Popularność pojęcia dyskursu doprowadziła z jednej strony do nieokreśloności jego granic definicyjnych a z drugiej - do pojmowania dyskursu jako każdego utworu językowego dłuższego niż zdanie lub jako procesu użycia języka w ogóle. We współczesnej lingwistyce termin *dyskurs* przy tak licznych i różnorodnych interpretacjach reprezentuje pojęcie, które wymaga od badacza konstruowania każdorazowo jego definicji (doprecyzowania, dodefiniowania) zgodnie z obiektem oraz celem analizy lingwistycznej.

2. Pojęcie dyskursu i jego etymologia

Etymologia wyrazu *dyskurs* jest znana. Wywodzi się ona od łacińskiego *discurrere/ discursus*, co oznacza "poruszanie się, bieganie tam i z powrotem, rozbiegnięcie się". W znaczeniu wtórnym wyraz ten oznacza poruszanie się myśli, rozbiegnięcie się racji, a więc spór, rozmowę, mowę, przemowę.

Niemiecki *Diskurs* pochodzi z wieku XVI i został zapożyczony z francuskiego *discours* oznaczającego stosunki towarzyskie, obcowanie, rozmowę. Początkowo dyskurs odnosił się (w języku francuskim, później także niemieckim) wyłącznie do rozmów bądź rozpraw o charakterze naukowym. Od wieku XVII *Diskurs/ discours* coraz częściej określał rozmowę w ogóle, używany był jako synonim konwersacji. Stąd też przyjęło się ostatecznie jego znaczenie jako mowa, rozmowa, wymiana myśli [Warnke 2002:346].

Druga połowa XX wieku przynosi zdecydowane rozszerzenie znaczenia i zmianę zastosowania pojęcia dyskursu [por. Glück 2005:148, Baumann 1990:189, Lewandowski 1994:230, Fleischer/Helbig/Lerchner 2001:612, Ulrich 2002:67, Strauß 1989:601, Paul 2002:225]. Współcześnie zauważa się także tendencję do "przywłaszczania" pojęcia przez nauki humanistyczne [Warnke 2002].

W językoznawstwie wyraz *diskurs* ma dziś status terminu naukowego. Termin ten zyskuje zainteresowanie wielu teoretyków i w zależności od prezentowanej teorii powstają jego nowe definicje. Por. schematyczne zestawienie znaczeń pojęcia dyskurs na przykładzie języków: niemieckiego, angielskiego i polskiego:

	Znaczenie potoczne terminu	Znaczenie naukowe terminu
Język niemiecki (<i>Diskurs, der</i>)	żywa wymiana zdań (także w przestrzeni publicznej) debata publiczna dyskusja dysputa rozmowa rozprawa	wykład teoretyczny systematyczna, metodyczna rozprawa uporządkowana rozprawa naukowa na określony temat dysertacja
Język angielski (<i>discourse</i>)	komunikacja werbalna rozmowa dyskusja	rozmowa natury formalnej formalny i uporządkowany sposób wyrażenia myśli w mowie i piśmie formalne omówienie określonego tematu w rozmowie (lub też w formie pisemnej)
Język polski (<i>dyskurs</i>)	rozmowa dyskusja ustna (rzadziej pisemna wymiana zdań)	uporządkowany logiczny sposób wyrażenia myśli wypowiedź logiczna/ poprowadzona w stylu logicznej argumentacji, częściej w formie ustnej niż pisemnej

Opracowanie własne na podst.: Wahrig [1994:425], Paul [2002:225], Duden. *Das deutsche Wörterbuch der deutschen Sprache in acht Bänden* [1993:735], Collins *Concise English Dictionary* [1988], Longman *Dictionary of the English Language* [1984], Kopaliński [2000:136], Bańko [2000:115], Dunaj [2005:115], *Wielka encyklopedia powszechna PWN*, t. 3 [1964:230], Zgólkowska [1997:71], Sobol [2002:167].

3. Różnorodność pojęcia dyskursu

Specyfika pojęcia dyskursu polega na jego zróżnicowaniu interpretacyjnym, a co za tym idzie związanej z pojęciem niejasności, nieokreśloności terminu. Heinemann [2009a: 366] określa pojęcie mianem „dyskurs-kameleon“, mając na uwadze jego szerokie spektrum znaczeniowe. Busch [2007: 141] charakteryzuje dyskurs jako „lingwistycznego Proteusza“, wskazując na definicyjną niestabilność i zmienność pojęcia. Dyskurs należy do tych pojęć, które „swoją kulturową wszechobecność zawdzięczają semantycznej otwartości“ [Plumpe 1988: 330]. Konsekwencją owej semantycznej otwartości jest jego „semantyczna nie(do)określoność” [Gajda 2005: 11]. Pierwotnym przejawem dyskursu jest jego funkcja erystyczna. Wtórny zaś przejawem dyskursu jest tekst (jako wypowiedź realizowana w formie pisemnej). Dyskurs skupia zatem w sobie wszystkie wytwory mowne człowieka, a więc i wypowiedź (jako akt mowy), i tekst (jako wypowiedź), i dialog (jako interakcja), które mogą być realizowane zarówno w formie mówionej, jak i pisanej. W ujęciu nadrzędnym należy rozumieć dyskurs jako komunikację oraz jej szeroko pojęte wytwory.

3.1. Użycie potoczne dyskursu

Słowo *dyskurs* stało się dziś „czymś w rodzaju słowa modnego“, używa się go inflacyjnie zarówno w komunikacji oficjalnej, jak i prywatnej [Heinemann 2009a:366]. W znaczeniu potocznym wyraz *dyskurs* używany jest często jako synonim dla rozmowy, dyskusji, jako że w specyfikę pojęcia wpisany jest dialog dwóch stron: nadawcy i odbiorcy (dialog polemiczny). Dyskurs można zatem prowadzić z kimś na określony temat. W przestrzeni komunikacji publicznej obecny jest dyskurs feministyczny, religijny, ekologiczny, rasistowski, dyskurs na temat patriotyzmu vs. nacjonalizmu, dyskurs na temat energii atomowej itd. W rozumieniu potocznym dyskurs używany jest jako synonim dla pojęć: tekst, dyskusja, rozmowa, polemika.

3.2. Dyskurs w dyscyplinach naukowych

W opracowaniach naukowych istnieje wiele interpretacji terminu dyskurs. Ta różnorodność i niejednoznaczność pojęcia prowadzą do uogólnień jego definicji [Warnke 2002:346]. Sytuacja ta stawia badaczowi dyskursu pewne wymagania polegające na konieczności każdorazowego konstruowania definicji dyskursu po uprzednim uwzględnieniu specyfiki analizy, jej kontekstu oraz celu [Girnth 1996]. Strauss [1989] określa dyskurs jako wytwory językowe i tekstowe realizowane w postaci monologu i dialogu, w formie ustnej lub pisanej, które są ze sobą powiązane i współzależą od siebie. Wyodrębnienie ogólnego znaczenia dyskursu pozwala zastosować go w szerszym kontekście, w każdej dziedzinie naukowej, przy czym należy każdorazowo uściślić jego definicję „dodatkowymi doprecyzowaniami“ wskazującymi na konkretną dyscyplinę naukową. Odwołując się zatem do znaczenia etymologicznego wyrazu *dyskurs*, można wskazać różne jego interpretacje w poszczególnych dyscyplinach naukowych, co czyni dyskurs pojęciem elastycznym. Dla filozofów *dyskurs* oznacza poruszanie się myśli, a więc sposób myślenia argumentacyjnego, dla historyków, socjologów, literaturoznawców i językoznawców są to wydarzenia językowe, a więc mowa i odpowiedź na nią (rozmowa), dla językoznawców zaś z obszaru fachowej literatury romanistycznej i anglistycznej *discurrere* to poruszanie się poszczególnych kompleksowych tekstów jednostkowych, ponieważ mają one charakter dialogowy [Heinemann 2009a: 367]. W zależności od dyscypliny naukowej termin *dyskurs* określony jest przymiotnikiem typu: polityczny, filozoficzny itd., co pozwala zakreślić płaszczyznę oraz specyfikę jego działania oraz uszczegółwić samą definicję pojęcia.

4. Lingwistyka tekstu vs. lingwistyka dyskursu

Lingwistyka tekstu rozwinęła się na gruncie krytyki systemocentrycznego strukturalizmu, dla którego w centrum zainteresowań pozostawało słowo i zdanie. Zatem dla lingwistyki tekstu nie zdanie a tekst jako fundamentalna jednostka jest celem analiz językoznawczych. Heinemann [2009b: 26] określa ową zmianę orientacji jako zmianę paradygmatu: tekst (w odróżnieniu od słowa czy zdania) staje się nowym paradygmatem. Jeżeli tekst stawiamy na planie pierwszym, znaczenie zdobywa sytuacja i kontekst, tło, w jakim tekst jest osadzony, ponieważ to właśnie kontekst/tło/ plan drugi sankcjonuje plan pierwszy czyli tekst. Na przełomie lat 60. i 70. dokonała się zmiana na

gruncie orientacji - z systemocentrycznej na komunikacyjno-tekstową, gdyż nawet pozostając na gruncie systemocentrycznego strukturalizmu, nie można było nie dostrzegać tekstotwórczej roli niższych poziomów systemu języka oraz ich jednostek [Gajda 2005: 12]. W rozwoju lingwistyki tekstu jako samodzielnej dyscypliny na uwagę zasługują dwa znaczące impulsy, które stworzyły niejako grunt dla jej nowego kierunku:

- z jednej strony była to krytyka słynnej tezy Bloomfielda [1955: 170], głoszącej, iż zdania są największymi formami lingwistycznymi, których strukturę można opisać w sposób ścisły, w przeciwieństwie do wszystkich większych jednostek, jak choćby tekstów, które winny pozostać poza obszarem ścisłej lingwistycznej analizy;
- z drugiej strony rozwój pragmatyki w latach 70., powstający na gruncie tezy, że każdy akt mowy jest działaniem (interakcją nadawcy i odbiorcy oraz ich intencji, wypowiedzeniem skierowanym przez nadawcę do odbiorcy, którego celem jest przekazanie komunikatu za pomocą systemu znaków językowych). Pragmatyka wskazywała na rolę rozumienia i interpretacji wypowiedzi w zależności od jej kontekstu. Tekst przestaje być traktowany statycznie. Stopniowo przechodzi się do ujęć dynamicznych i procesualnych. Dostrzega się rolę samego kontekstu, w którym osadzony jest tekst, kontekstu, który wymaga rozpatrywania tekstu nie w izolacji jako bytu samego w sobie, a w ujęciu czasoprzestrzennym i psychosocjokulturowym. Zmiany te w sposób naturalny sankcjonują nowe pojęcie, jakim jest tekst w kontekście, czyli dyskurs.

Lata 90. w sposób naturalny przynoszą zdecydowaną zmianę orientacji z tekstowej (podkreślającej autonomię tekstu) na dyskursową (osadzającą tekst w realnym kontekście jako wydarzenie komunikacyjne, ze wskazaniem na jego co najmniej trzy wymiary: językowy (użycie języka), poznawczy (przekazywanie idei, przekonań) oraz interakcyjny [Gajda 2005].

W rozwoju lingwistyki tekstu wskazać można na jego trzy fazy:

- faza transfrastyczna (*Vom Satz- zum Text-Phase*) – faza od zdania do tekstu, która usankcjonowała lingwistykę tekstu jako samodzielną dyscyplinę – tekst postrzegany jako jednostka składająca się z mniejszych koherentnych „ciągów zdaniowych“, jednostka spójna na płaszczyźnie syntaktycznej wykraczająca poza wielkość zdania;
- faza komunikacyjno-pragmatyczna (*Text als Handeln- Auffassung*) - tekst jako wydarzenie komunikacyjne (zakładające interakcję interlokutorów, ich intencji), tekst jako część składowa większych jednostek, jakimi są akty komunikacyjne;
- faza transtekstualna, granica analizy tekstu zostaje przesunięta z jednego odizolowanego tekstu na teksty, tworzące i rozpatrywane kompleksowo jako elementy składowe większych jednostek, zasada koherencji dotyczy szerszej płaszczyzny – spójności pomiędzy poszczególnymi tekstami, istotne znaczenie ma tu pojęcie intertekstualności pochodzące z teorii tekstu Kristevy [1969], wskazujące, iż teksty tworzą nieskończoną mozaikę, splot możliwych współzależności pomiędzy sobą, co obliguje do ich kompleksowej analizy, analizy dyskursów.

W literaturze niemieckiej we wczesnych latach rozwoju lingwistyki tekstu pojęcie dyskursu nie cieszyło się większym zainteresowaniem. W badaniach angloamerykańskich pojawienie się dyskursu w znaczeniu potocznym łączy się z nazwiskiem Z.S. Harrisa [1952] i jego teorią dyskursu rozumianego jako „connected speech”. Dyskurs oznacza przy tym koherentny, wyrażony językowo tekst. W przeciwieństwie do angielskiego *discourse*, literatura niemiecka w tłumaczeniu znanej pracy Harrisa posługuje się pojęciem *Text*, przy czym tytuł znanej pracy Harrisa „Discours Analysis” pozostaje zachowany w oryginale.

Lata 70. w Niemczech charakteryzuje rozwój koncepcji „pragmatyki funkcjonalnej” (K. Ehlich, J. Rehbein), która sięga do pojęcia dyskursu, co nie pozostaje bez wpływu na ówczesne rozumienie pojęcia tekstu [Schnerer 2006]. Analiza dyskursu wg Ehlicha [1994], w nawiązaniu do badań angloamerykańskich, jest analizą języka mówionego w kontekście jego powiązań z życiem codziennym i oznacza pojęcie zbiorcze dla analizy rozmowy, konwersacji, dialogu i komunikacji [Warnke 2002]. Jednostki takie jak *tekst* i *dyskurs* odróżnia od siebie pojęcie interakcji: dyskurs cechuje obecność interakcji partnerów komunikacyjnych, w tekście zaś brakuje jednoczesnej obecności autora i odbiorcy, zmateriałizowana w tekście wypowiedź nie zakłada interakcji w jednym czasie i miejscu.

Pojęcie dyskurs pozostaje niejednoznaczne pod wieloma względami:

- brak jasności co do zasięgu dyskursu (czy dyskurs odpowiada tekstowi, czy wykracza poza jego granice?);
- brak jasności co do punktu odniesienia dyskursu (czy dyskursy odnoszą się do wypowiedzi ustnych czy pisemnych?);
- brak jasności co do charakteru dyskursu (czy dyskurs ma charakter monologowy czy dialogowy?).

Istotnych impulsów dla nowego postrzegania dyskursu dostarczyła koncepcja Michela Foucault oraz jego ujęcie dyskursu [stworzone w „Archeologii wiedzy” 1969]. Dyskurs wg Foucault oznacza ścisły związek, abstrakcyjną strukturę tekstów, „jednostkę komunikacji wychodzącą poza granice pojedynczych tekstów i określającą teksty jednostkowe jako reprezentantów tych samych systemów formacyjnych” [Warnke 2002: 349]. Takie pojęcie dyskursu zostało uwzględnione w lingwistyce przede wszystkim w semantyce historycznej Bussego [1987] oraz pracach z zakresu krytycznej analizy dyskursu [Jäger 1993]. Busse przypisuje analizie dyskursu Foucault istotne znaczenie dla językoznawstwa. Odnosząc dyskurs do wypowiedzi językowych, należy zauważyć, iż występują one w tekstach. Teksty natomiast nie są jednostkami odizolowanymi, lecz współistnieją, tworzą wzajemne zależności z innymi tekstami, są zatem częściami dyskursów.

Jäger [1994:5] określa dyskurs mianem rzeki wiedzy na przestrzeni dziejów ze swoją przeszłością, teraźniejszością i przyszłością. Wichter [1999] wskazuje na konieczność uwolnienia pojęcia dyskursu w ramach tendencji prowadzących do poszerzenia pojęcia tekstu i klasyfikuje dyskurs (w sensie poststrukturalistycznej koncepcji Foucault) jako wielkość komunikacyjną wykraczającą poza granice tekstu. Uwolnienie pojęcia dyskursu („die Entgrenzung des Textbegriffes”) postuluje także Warnke [2002], wskazując na kontynuację wcześniejszego postulatu „poszerzenia *od zdania do tekstu*” (vom Satz zum Text) i nie chodzi tu o obniżanie rangi tekstu jako jednostki

komunikacyjnej ani też chęci zastąpienia go płaszczyzną opisu o nazwie *dyskurs*, lecz o odniesienie tekstu do powiązań intertekstualnych.

Najnowsza lingwistyka tekstu, której obszar zainteresowań znacznie wykracza poza granice zamkniętego tekstu, wykazuje wyraźne tendencje z jednej strony dokładnego zdefiniowania pojęcia dyskursu, z drugiej zaś do poszerzenia zakresu lingwistyki tekstu, stworzenia przestrzeni dla formy powiązanej intertekstualnie, przekraczającej granice tekstu, co pozwoli określić i analizować dyskurs w obszarze lingwistycznym. Uściślenie pojęcia tekstu ma w konsekwencji usytuować tekst jako kategorię dyskursu [Warnke 2002] z uwagi na fakt, iż cechą konstytutywną tekstów jest ich udział w dyskursach, a więc ich dyskursywność [Warnke 2002:138]. Heinemann [2009a] wskazuje na ujęcie dyskursu wg Adamzik [2001:254] jako reprezentatywne dla wielu interpretacji tego pojęcia: "Dyskursy są zasadniczo otwartymi zbiorami wypowiedzi odnoszących się do siebie, związanymi ze sobą tematycznie. Nie chodzi tu o dane obiektywne i ostro odgraniczone od siebie kompleksy, ale o związki, jakie wspólnota komunikacyjna tworzy w procesie społeczno-historycznym jako duchowe wielkości porządkujące, na których tle wytwarza się poszczególne wypowiedzi i teksty. Żadna wypowiedź i żaden tekst nie powstaje niezależnie od innych".

Literatura:

Adamzik K., 2004a, *Sprache: Wege zum Verstehen*, Tübingen/Basel.

Adamzik K., 2004b, *Textlinguistik*. Eine einführende Darstellung, Tübingen.

Antos G., 1997, *Texte als Konstitutionsformen von Wissen. Thesen zu einer evolutionstheoretischen Begründung der Textlinguistik*, [in:] Antos G., Tietz H. (Hg.), *Die Zukunft der Textlinguistik. Traditionen, Transformationen, Trends*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, S. 43-63

Antos G./Tietz H., 1997, *Quo vadis, Textlinguistik?*, [in:] Antos G., Tietz H.(Hg.), *Die Zukunft der Textlinguistik. Traditionen, Transformationen, Trends*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen.

Beaugrande, de R., Dressler W., 1981, *Einführung in die Textlinguistik*, Tübingen

Beaugrande, de R., 1997, *Textlinguistik: Zu neuen Ufern?*, [in:] Antos G., Tietz H.(Hg.), *Die Zukunft der Textlinguistik. Traditionen, Transformationen, Trends*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, S. 1-11.

Brinker K.(Hg), 2000, *Text- und Gesprächslinguistik: ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*, Berlin/New York.

Busch A., 2007, *Diskurs: ein linguistischer Proteus*, [in:] Warnke I.(Hg.), *Diskurslinguistik nach Foucault. Theorie und Gegenstände*, Berlin, S.141-163.

Bloomfield L., 1955, *Language*. New York-London.

Bußman H., 1990, *Lexikon der Sprachwissenschaft*, Stuttgart.

Busse D./Teubert W., 1994, *Ist Diskurs ein sprachwissenschaftliches Objekt? Zur Methodenfrage der Historischen Semantik*, [in:] Busse D./ Hermanns F./ Teubert W.(Hg), *Begriffsgeschichte und Diskursgeschichte. Methodenfragen und Forschungsergebnisse der historischen Semantik*, Opladen, S.10-28.

Collins Concise English Dictionary, 1988, (Hg) Beryl A. et al., Glasgow.

- Diaz-Bone R.**, 2006, *Die interpretative Analytik als methodologische Position*, [In:] Kerchner B., Schneider S.(Hg.), Foucault: *Diskursanalyse der Politik. Eine Einführung*, Wiesbaden, S.68-84.
- Duden**, 1993, *Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in acht Bänden*, Mannheim/Leipzig/Wien/Zürich.
- Fleischer W., Helbig G., Lerchner G.**, 2001, *Kleine Enzyklopädie. Deutsche Sprache*, Frankfurt a/Main.
- Foucault M.**, 1977, *Archeologia wiedzy*, Warszawa.
- Foucault M.**, 1997, *Archäologie des Wissens*, Frankfurt a/Main.
- Ehlich K.**, 1994, *Diskursanalyse in Europa*, Berlin.
- Felder E. (Hg.)**, 2006, *Semantische Kämpfe. Macht und Sprache in den Wissenschaften*, Berlin.
- Gajda S.**, 2005, *Tekst/Dyskurs oraz jego analiza i interpretacja*, [in:] Krauz M., Gajda S. (Hg.), *Współczesne analizy dyskursu. Kognitywna analiza dyskursu a inne metody badawcze*, Wyd. Uniw. Rzeszowskiego, Rzeszów, S. 11-20.
- Glück H.(Hg.)**, 2005, *Metzler Lexikon Sprache*, Stuttgart.
- Harris Z.**, 1952, *Discourse analysis*, [in:] *Language* 28, S. 1-30.
- Heinemann M., Heinemann W.**, 2002, *Grundlagen der Textlinguistik: Interaktion- Text- Diskurs*, Tübingen.
- Heinemann W.**, 2009a, *Lingwistyka tekstu kontra lingwistyka dyskursu?*, [in:] Bilut-Homplewicz Z., Czachur W., Smykała M. (Hg.), *Lingwistyka tekstu w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy*, Wrocław, S. 361-373.
- Heinemann W.**, 2009b, *Anmerkungen zum Paradigmenwechsel in der Sprachwissenschaft*, [in:] Czachur W., Czyżewska M., Frączek A. (Hg.), *Wort und Text. Bestandsaufnahme und Perspektiven*, Warszawa, S. 25-28.
- Hermann P.**, 2002, *Deutsches Wörterbuch. Bedeutungsgeschichte und Aufbau unseres Wortschatzes*, Tübingen, S.225.
- Jäger S.**, 1993, *Kritische Diskursanalyse. Eine Einführung*, Duisburg.
- Lewandowski T.**, 1994, *Linguistisches Wörterbuch 1*, Heidelberg-Wiesbaden.
- Lukszyn J.**, 1993, *Tezaurus terminologii translatorycznej*, Warszawa.
- Lukszyn J., Zmarzer W. (Hg.)**, 2009, *Dydaktyczny słownik terminologii lingwistycznej*, Warszawa.
- Metzler Lexikon Sprache*, 2005, Glück H(Hg), Stuttgart.
- Paul H.**, 2002, *Deutsches Wörterbuch. Bedeutungsgeschichte und Aufbau unseres Wortschatzes*, Tübingen.
- Scherner M.**, 2006, *„Text“-„Rede“-„Diskurs“. Konkurrierende Begriffsbestimmungen in den Gründerjahren der Textlinguistik*, [in:] Felder E.(Hg.), *Semantische Kämpfe. Macht und Sprache in den Wissenschaften*, Berlin, S.373-394.
- Strauß G., Haß U., Harras G.**, 1989, *Brisante Wörter von Agitation bis Zeitgeist*, Berlin/New York.
- Warnke I.**, 2002, *Adieu Text- bienvenue Diskurs? Über Sinn und Zweck einer poststrukturalistischen Entgrenzung des Textbegriffs*, [in:] Fix U./Adamzik K./Antos G./Klemm M.(Hg.), *Brauchen wir einen neuen Textbegriff? Antworten auf eine Preisfrage*, Frankfurt/Main, S. 125-141.
- Wichter S.**, 1999, *Gespräch, Diskurs und Stereotypie*, [in:] *Zeitschrift für Germanistische Linguistik* 27. *Deutsche Sprache in Gegenwart und Geschichte*, Berlin, S. 261-284.
- Żebrowska E.**, 2009, *Linguistik. Eine Einführung für Germanistik-studenten*, Olsztyn.

JUSTYNA KUKLASIŃSKA
CONVERSE – angielski w pracy

DYSKURS W E-KOMUNIKACJI – TRZY PERSPEKTYWY

Lingwistyka tekstu i analiza dyskursu

Obszar dociekań nad komunikacją językową, na którym przyjmuje się, iż poziom zdania nie jest najwyższym poziomem organizacji języka kryje się pod terminami: *lingwistyka tekstu*, *analiza dyskursu*, *analiza konwersacyjna*. Terminy te po części odzwierciedlają różnice pomiędzy europejskimi i amerykańskimi tradycjami badań wychodzącymi poza zdanie. **Lingwistyka tekstu** rozumiana początkowo jako dyscyplina zajmująca się badaniem tekstów pisanych ma rodowód europejski. Sambor Grucza podaje, iż w niemieckojęzycznej literaturze na określenie tych badań używa się nazw „Textlinguistik”, rzadziej „Textanalyse”, „Textgrammatik” i „Textwissenschaft”.

Niektórzy autorzy piszący w językach romańskich używają niemieckiego wyrazu „Textlinguistik” jako, że na tym obszarze lingwistyka tekstu nie ukonstytuowała się jako samodzielna dyscyplina naukowa [Grucza S. 2004: 51-53]. W literaturze angielskojęzycznej dziedzinę lingwistyki zajmującą się badaniem tekstów określa się jako „**discourse analysis**” i „**discourse linguistics**”. Jak zauważa S. Grucza różnica pomiędzy lingwistiką tekstu, a analizą dyskursu leży głównie w ukierunkowaniu badań „*lingwistyka tekstu zainteresowana jest głównie językowymi aspektami dyskursu, analiza dyskursu natomiast jest zainteresowana tymi aspektami tylko między innymi, uwzględnić musi bowiem także socjologiczne, etnologiczne i inne aspekty dyskursów*” [tamże]. Podobnego zdania są Kaplan i Grabe [2002: 192-194], którzy piszą, że analiza dyskursu pisanego wymaga położenia nacisku na sam tekst, jednak dodatkową uwagę należy skierować na kontekst, w którym tekst powstał.

W tradycyjnej lingwistyce tekstu, pojęcie **tekstu** wiązało się dość mocno z pojęciem tekstu pisanego. Dopiero wyniki badań nad „językiem mówionym” zmusiły do zasadniczej zmiany podejścia do tekstów, pokazując, że są teksty, które nie składają się ze zdań. W świetle dzisiejszych badań nad komunikacją językową na obszarze polskojęzycznej literatury lingwistycznej operowanie nazwą tekst dla określenia tak formy pisanej, jak i mówionej nie budzi obecnie sprzeciwów. Pojęcie **dyskursu** jest dużo bardziej niejednoznaczne i nasuwa pewne wątpliwości, gdyż przez różnych autorów używany jest różnie i nieprecyzyjnie. Niewątpliwy jest fakt, iż – jak

zaznacza Jerzy Szacki [2002: 905], „słowo ‘dyskurs’ zrobiło we współczesnej humanistyce oszalamiającą karierę i coraz trudniej o pewność, czy w ogóle jeszcze cokolwiek znaczy, używa się go bowiem na wiele różnych sposobów, a całkiem nierzadko po prostu jako ‘uczonego’ określenia dowolnej dłuższej wypowiedzi lub dowolnego tekstu”. Podobnie zauważa A. Grzymała-Kazłowska [2004:15] twierdząc, iż bardzo trudno jest jednoznacznie zdefiniować owo pojęcie, bowiem stosowane jest zamiennie z bardziej ogólnymi pojęciami, takimi jak język, komunikacja czy też interakcja, a równocześnie wykorzystywane jest znacznie wężziej w odniesieniu do specyficznego użycia języka (np. dyskurs polityki, dyskurs medyczny). Zatem podstawowym problemem, wiążącym się z pojęciem “dyskurs” jest jego polisemiczność. “Dyskurs” częściej kojarzony jest z wypowiedzią mówioną niż z wypowiedzią na piśmie; na przykład w *Słowniku wyrazów obcych* [1993: 208] definiowany jest on jako rozmowa, dyskusja czy też przemówienie, co wydaje się znacznym uproszczeniem. Wynika to z istniejącego niegdyś podziału, zgodnie z którym w tradycyjnej lingwistyce tekstu określenie “tekst” związane było z pojęciem tekstu pisanego, zaś analiza konwersacyjna posługiwała się raczej terminami takimi, jak “wypowiedź”, “rozmowa” czy też “dyskurs” [Duszak, 1998: 13]. Owo rozróżnienie wynikało ze wspomnianego kanonicznego niegdyś podziału na język pisany i język mówiony, wypływającego z dwóch tradycji badań. W sumie można powiedzieć, że wyraz dyskurs używany jest przez jednych dla określenia rozmowy składającej się z sekwencji wypowiedzi ustnych [Bartmiński 1998: 18], a przez innych jako synonim wyrazu tekst [Boniecka 1998:62].

Zarówno lingwistyka brytyjska jak i amerykańska zajmują się tekstami najczęściej z perspektywy socjolingwistycznej i funkcjonalnej, a rezultatem takiego podejścia są prace badawcze, które dotyczą analiz kontrastywnych i badania nad językami specjalistycznymi (ang. *English for Specific Purposes ESP*, *English for Academic Purposes EAP*, *Language Use in Professional Settings*) oraz angielskim jako językiem obcym (*English as a Second Language (ESL)*/ *English as a Foreign Language (EFL)*). Analiza dyskursu o podstawach etnometodologicznych ma swoje korzenie w Ameryce, i jej podstawę stanowiły obserwacje ludzkich zachowań językowych w kontekście społecznym i kulturowym. Dominującą rolę w tych badaniach (stylistyka, retoryka) odgrywał język mówiony oraz schematy ludzkich zachowań niewerbalnych. W latach 70. i 80. na obszarze języka angielskiego określenie „*discourse analysis*” staje się hasłem wywoławczym dla studiów nad szeroko pojętymi aspektami struktury i funkcjonowania tak tekstów pisanych jak i mówionych. Tekst zaczął być traktowany nie jako statyczny produkt, ale jako dynamiczny proces, to jest akt komunikacji, który dzieje się pomiędzy interlokutorami.

Zasadniczą kwestią, która została zaznaczona powyżej, jest **różnorodność teoretycznego zaplecza analizy dyskursu**. W tej sprawie wypowiadają się uznani badacze dyskursu, dokonując prób klasyfikacji jej ujęć teoretycznych. McHoul wymienia trzy różne podejścia w analizie dyskursu: **dyskurs jako konwersacja** (socjologiczne podejście empiryczne), **dyskurs jako tekst** (formalne podejście językoznawcze), **dyskurs jako siła/wiedza** (podejście krytyczne). W **podejściu empirycznym** dyskurs

oznacza konwersację – tutaj znaczącymi są prace Harvey Sacks, ale także Schegloff, Jefferson [1974] oraz Goffman [1976]. W ich badaniach językowych silnie inspirujące okazały się koncepcje tekstu jako zdarzenia komunikacyjnego. Następne podejście do dyskursu to **podejście formalne**, w którym dyskurs traktowany jest jako tekst. Duszak definiuje dyskurs jako: *formę oddziaływania społecznego, jako formę bycia człowiekiem z innymi ludźmi za pomocą tekstów* [Duszak, 1998: 8]. O byciu tekstem nie przesądza jego wielkość, gdyż może on obejmować kilka zdań, jak i kilka tysięcy, jest zdarzeniem komunikacyjnym, które może mieć formę tak graficzną jak i foniczną. Jako „jednostkę języka w użyciu, stanowiącą spójną całość” określił tekst M.A.K. Halliday i R. Hasan [1976, McHoul, 1994: 941]. **Dyskurs jako siła/wiedza** - lata 80. naznaczone są początkiem krytycznej analizy dyskursu - podejście krytyczne - głównie kojarzonej z pracami Normana Fairclougha, Thomasa Huckina i Teuna van Dijka. Lingwiści wskazywali na potrzebę brania pod uwagę wpływu społecznych, politycznych, i ideologicznych nacisków na kształtowanie się tekstów w różnych kontekstach.

Podejść i orientacji jest zatem wiele, stąd też pomocna wydaje się uwaga L. M. Najkowskiego [2004: 70], który zaznacza, iż *“przywoływanie pojęcia ‘dyskurs’ za jakimś autorem bez przyjęcia konsekwencji jego teorii i zarazem teoretycznego uzasadnienia tego wybiórczego zapożyczenia może budzić poważne obawy teoretyczne”*. Inaczej mówiąc – jest tyle sposobów rozumienia pojęcia “dyskurs” ile propozycji teoretycznych wykorzystujących owo pojęcie.

Historia badań na d tekstem

Historia konstituowania się dziedziny lingwistycznych badań nad tekstem sięga daleko w przeszłość, jako że tekstami zajmowała się starożytna filologia, a potem retoryka i stylistyka, chociaż nie zawsze i nie od początku z czysto lingwistycznego punktu widzenia. Jako dziedziny relatywnie odrębnej, początki lingwistyki tekstu Sambor Grucza [1998: 77] datuje na moment, w którym wyraźnie został określony przedmiot badań lingwistycznych, a ten moment kojarzony jest z pracami przedstawicieli **Szkoły Praskiej**.

Pierwszym, który użył nazwy lingwistyka tekstu (*linguistica del texto*) w naukowym znaczeniu był najprawdopodobniej E. Coseriu [Coseriu 1962: 289], natomiast niemieckiej nazwy Textlinguistik jako pierwszy użył H. Weinrich w 1967 w swej *Syntax als Dialektik* [Weinrich 1967: 289]. Terminu „*analiza dyskursu*” użył w 1952 r. po raz pierwszy Zellig Harris, który był jednym z pionierów na polu badań dyskursu. Zaproponował on, że metody wykorzystywane w językoznawstwie mogą być użyte nie tylko do badania struktury zdania, ale także do badań, w jaki sposób zdania łączone są pomiędzy sobą w większą całość. Harris pracował nad sztucznie stworzonym materiałem badawczym, ale jego następcy prowadzili badania już w oparciu o faktycznie użyty język [McHoul, 1994: 940].

Dokonując przeglądu głównych źródeł i inspiracji dla współczesnej lingwistyki tekstu Duszak [1998] koncentruje się na trzech głównych źródłach wpływów, jakimi są: **retoryka, źródła strukturalistyczne oraz źródła etnometodologiczne**. Dalekich korzeni lingwistyki tekstu należy szukać 2500 lat wstecz w starożytnej Grecji i starożytnym Rzymie, gdzie kwitła sztuka publicznej oracji. Jak zauważa Cook [1992] wtedy to po raz pierwszy uczeni uświadomili sobie, że istnieją dwa podejścia do języka; odróżniono więc gramatykę, która była badaniem języka oddzielonego od jego kontekstu użycia, od **sztuki retoryki**, która zajmowała się komunikacją szczególnie na forum politycznym i sadowniczym. Tak więc w podejściu nastawionym na gramatykę wagę przywiązywano do poprawności językowej, a w podejściu nastawionym na retorykę ważne było praktyczne użycie języka jak środka perswazji tak w mowie jak i w piśmie [Cook, 1992: 6-11]. W XX w. zainteresowanie grupy określanej jako „New Rethoric” koncentruje się na analizie argumentacji na potrzeby komunikacji w dzisiejszym świecie. Badacze sięgają do wiedzy z zakresu socjologii, psychologii i pragmatyki komunikacji, dowodząc, że wybór strategii argumentacyjnej uzależniony jest od celu argumentacji i adresata. **Źródła strukturalistyczne** w Europie wywodziły się z rosyjskiego formalizmu (praca Władimira Jakowlewicza Proppa „*Morphology of the Folktale*”) i czeskiego strukturalizmu funkcjonalnego lat 20. i 30., a także strukturalizmu francuskiego lat 60. Badacze należący do tego ostatniego nurtu pracowali nad stworzeniem gramatyki tekstu. Celem analiz było ustalenie pojawiających się w tekstach struktur oraz ich typologizacja. Następnie zainteresowanie skierowane zostało na funkcje tekstów – podejście funkcjonalistyczne. Rozważania szkoły czeskiej stały się jednymi z prekursorów socjolingwistycznych badań nad komunikacją językową. Jako trzecie źródło Duszak wymienia **źródła etnometodologiczne**, które tkwią w amerykańskich tradycjach badań nad językiem mówionym i wywodzą się z obserwacji związków, jakie zachodzą pomiędzy typami zachowań językowych, a ich uwarunkowaniami społecznymi i kulturowymi. Przełomowe znaczenie miały wydarzenia z początku lat 70., gdy znaczenia nabiera przekonanie o silnych powiązaniach pomiędzy językiem, myśleniem i działaniem. Tak więc język zaczyna być traktowany jako forma działania społecznego, które pozwala kształtować rzeczywistość pozajęzykową. Duszak podkreśla znaczenie pragmatyki i teorię aktów mownych [Austin 1962; Searle 1969; Sadock 1974; Grice 1975, Duszak, 1998: 21- 28].

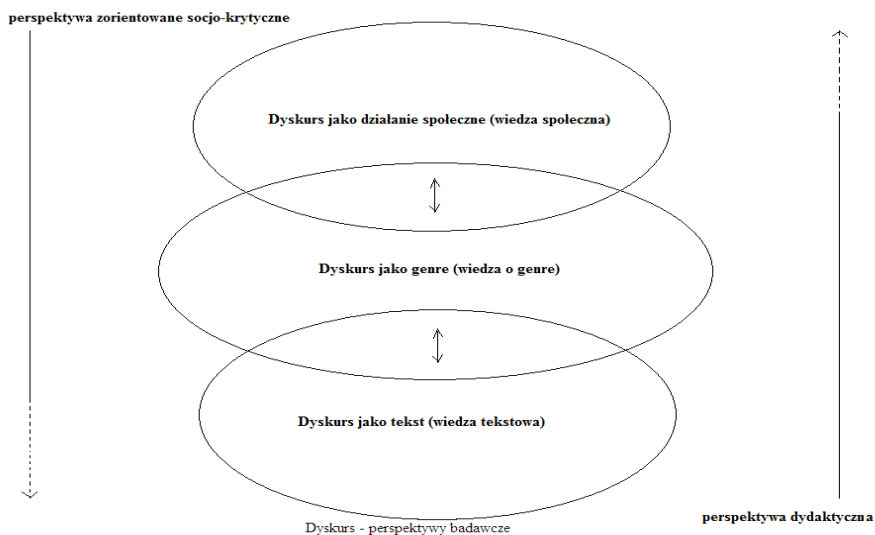
Analizując historię zagadnień i płaszczyzn branych pod uwagę w badaniach nad tekstem **S. Gruzca** [1998: 77] dzieli je na cztery etapy: **transferyczny** i **semantyczny** (które mają już dziś wartość historyczną), oraz **komunikatywno-pragmatyczny** i **kognitywny**. W swojej analizie pomija on wpływy retoryki, jako że ówczesne badania nie były prowadzone z czysto lingwistycznego punktu widzenia. Pierwotnie punkt ciężkości stanowiło pytanie o konstytuanty tekstu i elementy językowe, które spajają te jednostki między sobą. W **transferycznych koncepcjach tekstów** poszukiwano istoty tekstów w ich sferze formalnej, a w zależności od branych pod uwagę aspektów, koncepcje te można podzielić na: strukturalistyczne (tematyczno-rematyczny model struktury tekstu) i generatywne (generatywna kompe-

tencja językowa). Autorzy **etapu semantycznego** brali pod uwagę przede wszystkim ich właściwości znaczeniowe. W kolejnym etapie trzeba mówić o **pragmatycznym zwrocie** w badaniach nad tekstem – coraz silniejszą rolę w definiowaniu pojęcia tekst zaczął odgrywać czynnik komu-nikacyjny – z orientacją na czynnik ludzki, a tekst zaczął być określany nie jako produkt, ale zdarzenie komunikacyjne, w którym biorą udział interlokutorzy. Tak więc zaczęto uwzględniać zewnętrzne (sytuacyjne) aspekty tekstów. Postawiono pytania dotyczące czynników towarzyszących powstawaniu i recepcji tekstów (zależności kontekstowej, ról społecznych tekstu). Odtąd tekst rozważany jest jako jeden z elementów komunikacji, który jest determinowany przez tę komunikację. W rezultacie oznaczało to zmianę orientacji – tekst nie jest produktem, lecz procesem, który zachodzi w sposób dynamiczny i jest kontrolowany przez uczestników aktu komunikacji. Koncepcja tekstu jako procesu podkreśla złożoność i wzajemne uzależnienie czynników wpływających na integralność tekstu. Wymieniono dwa typy modeli występujących w tym podejściu: model kontekstowy i model komunikatywny. W tym pierwszym punkt wyjścia opisu tekstu stanowią właściwości lingwistyczne tekstu, a czynniki pragmatyczno-komunikatywne stanowią uzupełnienie opisu. U podstaw modeli komunikatywnych leży założenie, że teksty pełnią funkcję instrumentalną w działalności ludzkiej, wobec czego analiza powinna opierać się na badaniu funkcji tekstów w komunikacji. **Kognitywne koncepcje/sposoby widzenia tekstu** dokonały się pod wpływem psychologii, zwłaszcza psycholingwistyki. Charakteryzuje ją niemodularne podejście do języka w ogóle, a do tekstu w szczególności. Tekst zaczął być określany nie jako produkt, ale zdarzenie komunikacyjne, w którym biorą udział interlokutorzy. W świetle modeli kognitywnych *“znaczenie nie jest zamieszczone w tekście jako statyczny, niezależny artefakt, ale raczej w zdarzeniu komunikacyjnym – w typach ludzkich działań, które ludzie mogą wykonać wokół tekstu”* [Kaplan and Grabe, 2002: 194] Koncepcja tekstu jako procesu podkreśla złożoność i wzajemne uzależnienie czynników wpływających na integralność tekstu [Grucza 2004, 57-75].

W szczególny sposób do rozwoju kognitywnej analizy tekstów przyczynili się Robert de Beaugrande i Wolfgang Dressler [1990] którzy sformułowali siedem kwalifikatorów tekstualności i wskazali na ich relacyjną naturę. Przyjęcie, że coś jest tekstem zakłada zintegrowane posługiwanie się różnego rodzaju kryteriami. *„Tekst staje się świadectwem decyzji, efektem wyborów i kalkulacji, jakich sukcesywnie dokonywać muszą uczestnicy aktu komunikacji na podstawie wstępnych i stale zmieniających się danych”*. De Beaugrande rozróżnił tekst od języka, definiując język jako „system wirtualny” stanowiący repertuar potencjalnych wyborów, i tekst jako „system faktyczny”, który odzwierciedla faktyczne dokonane wybory. Takie spojrzenie na tekst sytuuje go jako element pomiędzy „językiem” i „parole”, który łączy obydwa, wykazując, że tekst nie stoi po żadnej stronie. Jedną z najważniejszych cech tekstu jest, że musi być on możliwy do zinterpretowania, tj. że jego pragmatyczna funkcja jest określona przez kontekst użycia.

Jak zauważa krytycznie S. Gruca, permanentne poszerzanie perspektywy badawczej nie skutkuje pogłębieniem analizy zagadnień pierwotnych, ale przesuwaniem dyskusji tekstologicznej na nowe pytania czy zagadnienia. Wynikiem różnych koncepcji, które formułowane były na różnych etapach myślenia o tekście jest mnogość odpowiedzi na pytanie, czym są teksty i z czego się składają; tekst charakteryzowany jest jako: *znak językowy, sygnał językowy, komunikat, narzędzie działania językowego, rezultat działania językowego, narzędzie konstytuowania wiedzy czy element konstytuowany przez kontekst* [1998: 83]. Można jednak zauważyć, że do głównych tendencji lingwistyki tekstu ostatnich lat należy zaliczyć orientację empiryczną, wielodyscyplinarność oraz społeczne ukierunkowanie badań nad tekstem i dyskursem, co oznacza, że lingwistyka tekstu umocniła swój procesualny, funkcjonalny i interakcyjny odbiór zdarzeń tekstowych [por. Duszak 1987: 61].

Przykładem tej tendencji w badaniach jest model zaproponowany przez Bahtia V. K. [2004], który nazwany jest przez niego tzw. „**modelem zachodzącym na siebie**” tzn jest to model, który jest odbiciem trzech perspektyw badawczych dyskursu: **perspektywy tekstowej**, **perspektywy socjo-kognitywnej** (świat prywatnych intencji tj. wykorzystanie dyskursu przez indywidualnych graczy) i **podejścia socjo-krytycznego**. Można to przedstawić wizualnie przy pomocy następującego schematu:

źródło: Bahtia V. K. (2004)

Zaprezentowane na wstępie poglądy na dyskurs, które wzajemnie na siebie oddziałują, nie wykluczają siebie nawzajem, ale mogą być względem siebie komplementarne. Perspektywa pierwsza czyli **spojrzenie na dyskurs jako tekst** – ma odniesienie do analizy języka, która ograniczona jest tylko do cech dyskursu na poziomie powierzchniowym,

które obejmują formalne, jak i funkcjonalne aspekty dyskursu, tj fonologiczne, leksykalno-gramatyczne, semantyczne, i organizacyjne; niekoniecznie wchodząc w interakcję z kontekstem w szerokim znaczeniu. Szczegółowa analiza kontekstu jest więc często w tej perspektywie badań pomijana, za wyjątkiem wąsko pojętego pojęcia intertekstualności tj. interakcji z towarzyszącymi tekstami. Na tym poziomie nacisk kładziony jest zasadniczo na cechy kojarzone z tworzeniem tekstu bardziej aniżeli interpretacją czy użyciem tego tekstu. Perspektywa druga to spojrzenie na **dyskurs jako genre**, przenosi analizę poza produkt jakim jest sam tekst, i ujmuje kontekst w szerszym znaczeniu, tak że stanowi on wyjaśnienie nie tylko sposobu, w jaki tworzony jest tekst, ale także sposobu jego prawdopodobnej interpretacji. Analiza ta szuka odpowiedzi na pytanie o cel wykorzystania tekstu w danym kontekście (społecznym, organizacyjnym, zawodowym). Natura postawionych w tym nurcie analizy pytań często obejmuje nie tylko kwestie językowe, ale także socjo-kognitywne i etnograficzne. Ostatnia z przedstawionych perspektyw, czyli **dyskurs jako działanie społeczne**, wchodzi w interakcję z kontekstem jeszcze krok dalej w kierunku społecznym, gdzie nacisk zostaje przesunięty w znaczący sposób z produktu, jakim jest tekst, na cechy kontekstu, takie jak zmieniająca się tożsamość uczestników, prawdopodobieństwo wpływu genre na utrzymywanie bądź zmiany w strukturach społecznych i relacjach zawodowych, korzyści i minusy, które genry mogą wnieść do konkretnej grupy czytelników.

Badanie - mail

Materiał badawczy dla podjętej w tej pracy analizy stanowi dyskurs zawodowy, jakim są wiadomości poczty elektronicznej. Oddziaływanie nowych czynników technologicznych, społecznych i kulturowych nowych mediów doprowadziło do modyfikacji dotychczasowych gatunków mowy oraz do powstania nowych tzw. gatunków elektronicznych lub cybergenrów. Ich powstaniu towarzyszą **kulturowe i zawodowe oczekiwania członków wspólnoty dyskursu względem norm interakcji w danej wspólnocie**. Komunikacja e-mailowa przypomina realne sytuacje porozumiewania się za pomocą listów. W cyberprzestrzeni ten typ komunikacji spełnia jednak rolę podobną jak rozmowa w przestrzeni realnej – stając się sposobem wymiany informacji. J. W. Ong [1992: 182] sytuuje dyskurs elektroniczny na pograniczu oralności i piśmienności, lub jest to oralność wtórna, czyli zjawisko które polega na „*przekształcaniu wyrażeń werbalnych z pomocą elektroniki*”. Tak więc tym, co decyduje o unikatowym charakterze języka sieci, nie są zabawy typografią i interpunkcją, czy specyficzne słownictwo, lecz fakt połączenia w obrębie jednego medium **elementów języka pisanego i mowy oralnej, oraz nowe formy interakcji**. Pisząc w elektronicznym medium, ludzie adaptują konwencje zarówno oralnego jak i pisanego dyskursu dla swoich własnych potrzeb komunikacyjnych.

W niniejszej pracy poruszam problematykę dyskursu w komunikacji internetowej na przykładzie tekstów wiadomości elektronicznych email, za pomocą których komunikują się menadżerowie pracujący w korporacjach. Przyjmując do analizy dyskursu model zaproponowany przez Bahtia,

punktem startowym prowadzonych badań jest rozpoczęcie analizy od środka przedstawionego modelu. Tak rozpoczęta analiza, poprzez częste korzystanie z kontekstu, ma na celu wyjaśnienie jak korzystają z dyskursu uczestnicy procesu komunikacji, następnie przesuwa się w kierunku analizy tekstowej, zasobów leksykogramatycznych oraz dyskursywnych. Na końcowym etapie badań uwaga zostaje zwrócona na aspekty socjo-kognitywne konstruowania dyskursu. Pytania badawcze postawione na kolejnych etapach to:

Dyskurs jako genre

Dlaczego ludzie tworzą dyskurs w ten właśnie sposób i dzięki czemu jest to możliwe?

Kontekst: Bardziej konkretnie skonfigurowany w zakresie kultury dziedziny zawodowej.

Dyskurs jako tekst

Jakie cechy leksykogramatyczne są funkcjonalnie wyróżniające?

Kontekst: wąsko skonfigurowany w zakresie związków/ powiązań/ stosunków w tekście

Dyskurs jako działanie społeczne

W jaki sposób ograniczony jest dyskurs przez działanie społeczne, jednostki, struktury społeczne?

Kontekst: szeroko skonfigurowany w zakresie rzeczywistości socjo-kulturowej.

Komunikacja w organizacji to komunikacja ustna i pisemna, pierwsza grupa obejmuje udział w spotkaniach, negocjacjach (tutaj także wideokonferencje), oraz rozmowy telefoniczne, co razem stanowi 60% czasu, pozostałe 40% to komunikowanie się na piśmie. Z całego czasu, który menadżerowie spędzają na pisaniu różnych rodzajów tekstów, 62% stanowi komunikacja mailowa. Do ważnych form komunikacji pisemnej uczestnicy badania zaliczyli raportowanie (17%) – pisane raporty stanowią często materiał, załączany w komunikacji mailowej. Materiał badawczy stanowi korpus wiadomości składający się z 300 wiadomości mailowych, które zostały napisane w języku angielskim przez 10 osób pracujących na stanowiskach menadżerskich w tej samej organizacji należącej do korporacji globalnej. Wspólnotę dyskursu tworzą więc pracownicy korporacji międzynarodowej spełniający kryteria ustalone przez Swalesa [1990].

Dyskurs jako genre

Ten element modelu Bahti to spojrzenia na dyskurs jako genre, który stworzony jest przez spójność celów komunikacyjnych [Swales 1990, Bahtia 1993, 2006]. Głównym **celem analizy** jest próba zrozumienia, jak używa się języka, i jak jest on kształtowany (analiza posunięć) przez otoczenie społeczno-krytyczne. Lingwistyka tekstu i analiza dyskursu stoją na stanowisku, że język postrzegany jest jako element kultury, a **procesy komunikacyjne przebiegają pod kontrolą systemów wartości kulturowych** i konwencji życia społecznego. Na tym etapie analizy ważnym staje się pytanie o kontekst. Pojęcie dyskursu naturalnie uwydatnia to, że teksty zawsze zanurzone są w szerszym kontekście wartości społecznych, kulturowych i funkcjonalno-pragmatycznych. W konsekwencji wybór

genru staje się taktycznym rozwiązaniem jakiegoś problemu komunikacyjnego i społecznego. W takim ujęciu genry stają się zbiorami tekstów dyskursów służących wspólnej funkcji. Rolą i znaczeniem kontekstów zewnętrznych jako pierwsi zajęli się przedstawiciele koncepcji pragmatyczno-komunikatywnych. Ich podejście wypływa z założenia, że to rozumienie tekstów nie polega na wyjmowaniu z nich treści znaczeniowych, lecz na rekonstruowaniu tych treści „...*znaczenie wypowiedzi nie jest właściwością przez daną wypowiedź inherentnie posiadaną, ale jest właściwością zależną od stosunku zajętego wobec niej przez tworzącego ją, względnie interpretującego mówcę słuchacza*” [Grucza F. 1983: 294]. Takie oczekiwania wydają się słuszne, gdyż czynniki historyczne, społeczne i kulturowe współgrają z systemowymi parametrami danego języka w kształtowaniu się określonych stereotypów tekstowych. W rezultacie tekst przedstawia sobą efekt kumulujących się wpływów, możliwości, preferencji i ograniczeń o charakterze językowym jak i poza językowym. Ponieważ w komunikacji w biznesie wiadomość jest interpretowana jako całość, tzn. zarówno treść jak i forma niosą ze sobą znaczenie, tak więc trzeba uwzględnić różne zmienne, które mają wpływ na dyskurs. Zakładając, że każdy dyskurs zrodził się w konkretnym kontekście sytuacyjnym, zasadniczą sprawą było ustalenie jakiego rodzaju cechy pozwalają na lepszy opis takiego kontekstu. Wydaje się słusznym założeniem, że wiele z cech dyskursu mailowego można wyjaśnić bardziej poprzez wspólnotę komunikujących się osób, aniżeli przez samo medium jakim jest Internet. Tak więc do opisu kontekstu użyto trzech zmiennych: pozycji pracownika w strukturze organizacji i pełnionej przez niego roli w procesie komunikacji oraz wymiarach kultury zaproponowanych przez G. Hofstede [2000] który sformułował czterowymiarowy model kultury narodowej.

Osoby objęte badaniem to menadżerowie. W komunikacji korporacyjnej przekazywanie informacji odbywa się w oparciu o cechy strukturalne organizacji. Tak więc zajmowana pozycja w strukturze organizacji warunkuje [Lesikar, Pet 1997] oficjalne drogi przepływu informacji. Przy określaniu roli menadżera w procesie komunikacji ważna jest linia podziału komunikacji pomiędzy komunikującymi się w biznesie zaproponowana przez Brieger [1997: 38]. Tak więc w przypadku komunikacji w zespołach międzynarodowych szczególnie znaczenia nabiera 1) komunikacja pomiędzy specjalistami z danej branży, oraz 2) komunikacja pomiędzy specjalistą i niespecjalistą oraz niespecjalistą i specjalistą, która charakterystyczna jest np. dla struktur zadaniowych w strukturach typu sieciowego, gdzie działania w sieci oparte są na poziomym przepływie informacji między rozproszonymi jednostkami organizacyjnymi.

W swoim czterowymiarowym modelu kultury narodowej Hofstede stwierdził, że większość różnic pomiędzy jednostkami z poszczególnych krajów na świecie można sprowadzić do różnic w zbiorowym zaprogramowaniu kulturowym i posłużył się wymiarami: **dystansu władzy, indywidualizmu-kolektywizmu, męskości-kobiecości, oraz unikania niepewności**. W krajach o dużym dystansie władzy (tutaj zaliczamy Polskę) przełożeni i podwładni nie uznają siebie za partnerów, a zhierarchizowany system organizacyjny oznacza odmienne role i stanowiska. Kultury indywidualistyczne

charakteryzuje komunikowanie nisko kontekstowe [Hall 1976], które wymaga szczegółowych i dosłownych wyjaśnień.

Badania komunikacji elektronicznej w organizacji [Markus 1994, Ziv 1996, Akar i Louhiala Salminen 1995, 1996, 1997, 2004] potwierdzają, że poczta elektroniczna użyta jest głównie **do celów wymiany informacji** (prośba o informacje, przekazywanie informacji). Cel ten zdaje się być zgodny z zadaniami związanymi z funkcją zarządzania, jakie menadżerowie różnych szczebli spełniają, tj. rolę: informacyjną – polegającą na pozyskiwaniu i przekazywaniu informacji oraz rolą decyzyjną – w której pozyskane informacje stanowią podstawowe tworzywo. Analizując cel w jakim wysyłane są wiadomości email w komunikacji wewnętrznej w organizacji, autorka podzieliła je na trzy szerokie grupy **1) funkcja „tablicy informacyjnej”** służąca do szeroko rozumianego informowania oraz zapraszania, **2) funkcja „listonosza”** do przesyłania wiadomości w organizacjach, oraz **3) funkcja dialogowa** stosowana jest przez menadżerów do koordynacji działań i dokonywania uzgodnień.

Jak widać z analizowanego materiału kierunek przepływu informacji wpływa na cel wykorzystania poczty elektronicznej. Z przeprowadzanych przez autorkę badań wynika, że **w komunikacji pionowej w dół** znacząca część komunikacji pisemnej w języku angielskim, która odbywa się pomiędzy Polakami, dotyczy przekazywania drogą oficjalną rozporządzeń (polityki organizacji i procedury), które zapadają globalnie i dotyczą spółek na całym świecie. W tej komunikacji najczęstszą funkcją jest funkcja tablicy informacyjnej, a po niej funkcja listonosza, a więc wysyłanie załączników. Wyniki przeprowadzonych ankiet są zgodne z badaniami przeprowadzonymi przez Nickerson [2000:38], która wyszczególniła takie dokumenty jak: arkusze oceny (ang. „*job appraisal*”), procedury dotyczące wdrożenia różnych systemów np. systemu ISO-9000, informacje dotyczące zastąpienia jednych procedur innymi. Analizując materiał badawczy w języku angielskim **w komunikacji pionowej w górę** - a więc głównie kontakty z przełożonymi – widać, że najbardziej wyraźną część tego materiału stanowi raportowanie (funkcja listonosza). Tutaj jednak często przybiera on formę sformalizowaną przez istniejące w organizacji procedury, które narzucają różnego rodzaju gotowe formaty, które to menadżerowie poszczególnych działów wypełniają.

	komunikacja pionowa w dół	komunikacja pionowa w górę
Funkcja listonosza	32,00%	35,00%
Funkcja dialogowa	30,00%	36,00%
Funkcja informacyjna	36,00%	23,00%

Źródło; zestawienie własne

Ponieważ teksty specjalistyczne to teksty wytworzone przez specjalistów w celu wyrażenia odpowiedniej specjalistycznej wiedzy [Grucza S. 2004: 127] tak więc głównym celem komunikacji specjalistycznej jest przekazanie wiedzy specjalistycznej o zróżnicowanym poziomie. Analizując

dyskurs pod kątem celów komunikacyjnych i wykorzystania ich przez menadżerów najczęściej istotnymi funkcjami poczty elektronicznej jest funkcja listonosza i funkcja dialogowa.

	Funkcja listonosza	Funkcja dialogowa	Funkcja informacyjna
Specjalista-specjalista	34,00%	33,00%	19,00%
Specjalista-niespecjalista Niespecjalista-specjalista	29,00%	36,00%	22,00%

Zródło; zestawienie własne

W komunikacji pomiędzy specjalistami najważniejszymi są funkcja listonosza (34,00%) oraz funkcja dialogowa (33,00%), a treść dyskursu dotyczy wiedzy specjalistycznej wytworzonej pomiędzy specjalistami. W komunikacji pomiędzy specjalistą i niespecjalistą oraz niespecjalistą-specjalistą najważniejszą jest funkcja dialogowa, która stanowi aż 36,00% całej komunikacji, po której wymienić trzeba funkcję wysyłania załączników dotyczących działania organizacji, a więc organizowania i procedur. W komunikacji pomiędzy specjalistami znacząca część wysyłanych załączników dotyczy wiedzy specjalistycznej, podczas gdy w komunikacji pomiędzy specjalistą i niespecjalistą oraz niespecjalistą-specjalistą załączniki dotyczą organizacji i procedur. Funkcja dialogowa najbardziej istotna jest w komunikacji pomiędzy specjalistą i niespecjalistą/niespecjalistą-specjalistą. Ta komunikacja dotycząca **koordynacji działań**, obejmuje głównie prośby. Umożliwiają więc piszącemu prośbę o cały zakres różnych przysług (konkretne informacje, wyjaśnienia, wykonanie działania, konkretną pomoc, przekazanie, wykonanie działania).

Analiza posunięć

W swoich badaniach Louhiala-Salminen [2002: 34-45] wyodrębniła dziewięć posunięć (ang. moves), które są charakterystyczne dla dyskursu mailowego. Pierwsze sześć, określone jako posunięcia ramowe (ang. *framing moves*), odpowiada za określenie początku i końca wiadomości, a pozostałe trzy nawiązują do celu. Posunięcia ramowe nawiązują do układu graficznego i obejmują: 1) określenie tematu, 2) powitanie, 3) nawiązanie do poprzedniego kontaktu, 4) wstęp do zakończenia, 5) zwrot kończący, 6) podpis. Posunięcia celu opisują samą treść wiadomości, która albo nawiązuje do podania informacji, jest prośbą o podanie info (występuje w różnych odmianach w różnych genre) lub wskazuje na załącznik. Obecnie postępująca globalizacja procesów komunikacji przyczynia się do upowszechnienia anglo-amerykańskich schematów zachowań dyskursywnych. Znamionuje je dążenie do monokultury wzorów i oczekiwań tekstowych właściwych dla określonych typów dyskursu w języku angielskim.

	Funkcja dialogowa	Funkcja listonosza	Funkcja informacyjna
Obecność posunięć ramowych w analizowanym materiale			
Temat wiadomości	92,00%	95,00%	97,00%
Zwrot na powitanie	92,00%	25,00%	96,00%
Nawiązanie do poprzedniego kontaktu	12,00%	15,00%	10,00%
Wstęp do zakończenia	25,00%	20,00%	65,00%
Zwrot kończący	85,00%	45,00%	89,00%
Podpis	75,00%	80,00%	85,00%

Źródło; zestawienie własne

Bahtia [2007] dowodzi, że struktura posunięć jest wrażliwa na wpływy kulturowe, a członkowie wspólnot dyskursu albo organizują posunięcia zgodnie ze swoimi potrzebami, albo dane posunięcie zostaje pominięte. Strategie grzecznościowe powiązane z daną kulturą odbijają się na skryptych komunikacyjnych. Skrypty powiązane z kulturą polską odzwierciedlają takie wymiary zmiennych kulturowych jak: **duży dystans władzy** oraz kobiecość rozumiana jako brak asertywności. Dla obecnego badania istotnym okazał się wymiar dystansu władzy, który realizowany jest poprzez elementy takie jak status oraz różnica w hierarchii [Wierzbicka: 1999]. Właśnie tym można wytłumaczyć obecność i wykorzystanie posunięć ramowych odpowiedzialnych za rozpoczęcie i zakończenie wiadomości. Status odbiorcy wiadomości wpływa na obecność posunięć ramowych; w funkcji listonosza i funkcji informacyjnej największe ich użycie występuje w komunikacji z przełożonymi i podwładnymi, podczas gdy w komunikacji pomiędzy pracownikami o podobnym statusie ich obecność jest najmniejsza.

Funkcja listonosza			
	E-maile pomiędzy pracownikami o podobnym statusie w strukturze org. %	E-maile w górę struktury org %	E-maile w dół struktury org %
Posunięcia ramowe			
Temat wiadomości	94,00%	98,00%	92,00%
Zwrot na powitanie	26,00%	30,00%	25,00%
Nawiązanie do poprzedniego kontaktu	2,00%	5,00%	2,00%
Wstęp do zakończenia	22,00%	25,00%	26,00%
Zwrot kończący	43,00%	49,00%	42,00%
Podpis	81,00%	89,00%	79,00%

Źródło; zestawienie własne

Funkcja informacyjna			
	E-maile pomiędzy pracownikami o podobnym statusie w strukturze org. %	E-maile w górę struktury org %	E-maile w dół struktury org %
Posunięcia ramowe			
Temat wiadomości	95,00%	97,00%	93,00%
Zwrot na powitanie	96,00%	97,00%	96,00%
Nawiązanie do poprzedniego kontaktu	12,00%	14,00%	11,00%
Wstęp do zakończenia	66,00%	69,00%	65,00%
Zwrot kończący	75,00%	89,00%	90,00%
Podpis	81,00%	86,00%	84,00%

Źródło; zestawienie własne

Ciekawym jest także samo posunięcie powitania obecne w wiadomości dialogowej. W wiadomościach wysyłanych w górę i w dół struktury organizacyjnej najbardziej widoczny jest wpływ statusu, który przejawia się w formalności języka.

Funkcja dialogowa -wiadomość początkowa			
	E-maile pomiędzy pracownikami o podobnym statusie w strukturze org. %	E-maile w górę struktury org %	E-maile w dół struktury org %
Bez powitania	11,00%	5,00%	15,00%
Sam zwrot na powitanie	12,00%	6,00%	6,00%
Tylko imię	32,00%	20,00%	25,00%
Zwrot na powitanie + imię	40,00%	65,00%	52,00%

Źródło; zestawienie własne; Powitania: wpływ statusu

Elementem, który ma wpływ na sukces osoby, która prosi, a więc spełnieniu jej prośby, jest taki wybór „moves” - posunięć z dostępnego repertuaru, które są właściwe dla danej prośby. Wybór ten zależy od wymiaru dystansu władzy i spowodowany jest takimi elementami jak wiek, status, różnice w hierarchii oraz ważności prośby dla osoby proszącej. W dyskursie zawodowym daje się zauważyć preferencje do **strategii dedukcyjnych** (przedstawienie prośby lub głównego założenia, konieczne szczegóły oraz przedstawienie oczekiwanej lub głównego działania). Istotne znaczenie dla budowania dyskursu ma typ relacji

łączących nadawcę i odbiorcę komunikatu. Ponieważ w komunikacji w biznesie częsta jest relacja menadżera z podwładnym, tak więc stosunkowo często spotyka się **strategie dedukcyjne**. Z drugiej strony w relacjach koleżeńskich, gdzie można obserwować swobodny przepływ informacji, w budowaniu dyskursu zdają się przeważać **strategie indukcyjne**. W celu zmniejszenia wywieranego nacisku użyte zostały posunięcia **wspierające**, które dostarczają wyjaśnień i stanowią usprawiedliwienie dla przedstawionego żądania. Anglicy i Polacy różnią się w zastosowaniu tych dodatkowych posunięć, które użyte są w celu obniżenia kosztów. Polacy stosują je tak w sytuacjach nieformalnych jak i formalnych, podczas gdy Anglicy mają je zarezerwowane tylko dla sytuacji formalnych. Posunięcia te realizowane są poprzez: 1) schlebianie (np. „*you were always one of the most competent players in the group*”, „*I've always trusted your competence*”), 2) wyrażenie wagi prośby (np. „*it's the priority at the moment*”, „*it's crucial for us because..*”), 3) wyrażenie korzyści dla obu stron (np. „*we're going to benefit from it together*”), 4) wykorzystanie groźby, próby zastraszenia (np. „*the extras were already cut in the production*”), 5) wywieranie nacisku moralnego poprzez stworzenie poczucia winy po stronie osoby proszącej (np. „*I was so disappointed as we couldn't move any further*”).

Dyskurs jako tekst

Kolejnym etapem analizy zebranego materiału jest przesunięcie się w kierunku analizy tekstowej i próba odpowiedzi na pytanie jakie cechy leksykogramatyczne są funkcjonalnie wyróżniające?

Dla specjalistycznego dyskursu elektronicznego w komunikacji w organizacji istotną jest funkcja prośby, gdyż większość z komunikacji menadżerów to wiadomości perswazyjne. Funkcja prośby obecna jest w wiadomości dialogowej. Spośród trzech kategorii próśb wymienionych przez Wierzbicką [1999]: 1) polecenia bezpośrednio, 2) polecenia „wbudowane” oraz 3) pytania niebezpośrednie, w zebranych materiale najwięcej jest przykładów próśb niebezpośrednich, które szczególnie często występują w komunikacji w górę struktury organizacyjnej. Do takich próśb niebezpośrednich należą: 1) Pytania odnoszone się do dobrej woli; *Will you send me another copy, please, Would you like to transfer the money today?* 2) Pytania o dostępność; *Are you ready to.., Do you have time to..* 3) Pytanie o możliwość; *could / can you ...?, Is it possible to*?, 4) Pytania grzecznościowe; *If you have any questions pls do not hesitate to contact me,* 5) Pytania o zamiar; *Are you going to...?, Are you planning to...?Do you intend to...?*

Prośby wyrażone w postaci stwierdzeń deklaratywnych charakteryzują dyskurs w dół struktury organizacyjnej. Można tu wyszczególnić: 1) stwierdzenia obliwujące: *you must / have to / should / ought to /...*, 2) stwierdzenia wyrażające potrzeby: *I need / want (you) ... to do / sth,* oraz 3) stwierdzenia wyrażające preferencje: *I'd rather do / you did sth, I (would) prefer doing .. / you did sth.* Prośby wyrażone poprzez polecenia bezpośrednio zdają się być grupą rozłożoną najbardziej równomiernie. Przykładowo mogą to być: 1) polecenia z czasownikiem wyrażającym wahanie; *Pls send us another*

copy pl, lub 2) polecenia z bezkolicznikiem; *I hope that you will email the report by Friday.*

Funkcja dialogowa			
	E-maile pomiędzy pracownikami o podobnym statusie w strukturze org. %	E-maile w górę struktury org %	E-maile w dół struktury org %
Stwierdzenia deklaratywne	41,00%	28,00%	43,00%
Polecenia	39,00%	32,00%	35,00%
Prośby niebezpośrednie; wyrażone pytaniami	18,00%	38,00%	20,00%

Źródło; zestawienie własne

Dyskurs jako działanie społeczne

Analiza dyskursu jako działania społecznego wchodzi w interakcję z kontekstem jeszcze krok dalej w kierunku kontekstu społecznego. Tutaj nacisk zostaje przesunięty w znaczący sposób z produktu jakim jest tekst na cechy kontekstu, takie jak zmieniająca się tożsamość/indywidualność uczestników, prawdopodobieństwo wpływu dyskursu na utrzymywanie bądź zmiany w relacjach. Dyskurs e-maila ograniczony jest przez poprzez uczestników procesu komunikacji - menadżerów pracujących w korporacjach globalnych. Medium jakim jest **Internet** umożliwia im bycie w ciągłym kontakcie i przyczynia się do tego, że powstaje poczucie bliskości, większej zażyłości a więc **potrzeba dobrych relacji**. Pytaniem badawczym jest więc: w jaki sposób możliwość częstego kontaktu wpływa na strukturę generyczną wiadomości?

Ta potrzeba bycia w ciągłym kontakcie uczestników procesu komunikacji wpływa na strukturę generyczną wiadomości i jest realizowana w następujących kierunkach 1) personalizacji oraz 2) nawiązywania pozytywnych relacji i solidarności. Na tym etapie w zebranych materiale autorka poszukiwała wyznaczników tych czterech wyżej wymienionych kierunków.

Personalizacja - jej realizacja w dyskursie odbywa się poprzez: 1) wstawianie posunięcia rozpoczynającego, nawiązującego / zwrot grzecznościowy *How are you today?*, 2) informacji niezwiązanej z treścią prowadzonych interesów, która połączona jest często z elementami osobistymi mającymi na celu skierowanie uwagi na odbiorcę *How are you? Congratulations on the gold medal in Winter Olympics*, 3) brak posunięcia 'Wstęp do zakończenia' czyli zwrotu typu *"If you have any further questions do not hesitate to contact me"*, 4) użycie skrótowców i skrótów "col" zamiast "colour", "pls" zamiast "please", częste wykorzystanie inicjałów zamiast pełnego imienia i nazwiska, 5) wykorzystanie skrótów niestandardowych ("sanf" zamiast "sanforisation"). Rozłożenie tych wyznaczników personalizacji zależne jest od celu samej wiadomości i wygląda następująco w badanym dyskursie.

personalizacja			
	Funkcja dialogowa	Funkcja listonosza	Funkcja informacyjna
wstawienie posunięcia rozpoczynającego nawiązującego /zwrot grzecznościowy	63,00%	27,00%	10,00%
informacje niezwiązane z treścią prowadzonych interesów	60,00%	32,00%	8,00%
brak posunięcia 'Wstęp do zakończenia'	32,00%	35,00%	33,00%
użycie skrótowców i abrewiatur	36,00%	34,00%	30,00%
niestandartowe abrewiatury	40,00%	35,00%	25,00%

Źródło; zestawienie własne

Trend w kierunku zaznaczenia **solidarności** realizowany jest w dyskursie poprzez wyznaczniki solidarności, do których zaliczyć należy: 1) wykorzystanie skrótów charakterystycznych dla danego dyskursu i znanych tylko osobom komunikującym się – skróty te wskazują na wspólną wiedzę i nawiązują do wspólnych działań, a więc tworzą poczucie wspólnoty, 2) użycie obcego języka (na początku/końcu wiadomości) w celu stworzenia poczucia solidarności (różnice kulturowe zdają się być podtrzymane w ramach danej wspólnoty (With Kind Regards/Met vriendelijke/ groeten)

We will keep you informed
Pozdrawiam serdecznie
Kind Regards
Mit freundlichen Grüßen
International Forwarding Director

3) użycie wyrażenia opisującego zadowolenie (np. *Great X!*), oraz 4) ekspozycja wyrażenia opisującego zadowolenie: „*Great, here are some good news*”, „*Here is some good news from Getheborg, I'd like to take the opportunity to thank X for the presentation*”. Ich zwiększone użycie przyczynia się do poczucia wspólnoty. Ekspozycja **wyznaczników treści negatywnej** nawiązuje również do uwypuklenia zaangażowania ze strony komunikujących się osób oraz przynależności do wspólnoty:

I'm sorry to say that once again I have found several mistakes when extracting the files. You must be more careful;
I'm really sorry that I haven't done this before (you should blame me)

Wnioski

Opisane powyżej badanie dotyczy problematyki dyskursu w komunikacji emailowej w organizacji w języku angielskim. Podstawą analizy był model analizy dyskursu zaproponowany przez Bahtia, który jest odbiciem trzech perspektyw badawczych dyskursu: **perspektywy tekstowej**, **perspektywy socjo-kognitywnej** i **podejścia socjo-krytycznego**. Udało się wyodrębnić ich trzy cele, a ich częstotliwość zależna jest od zajmowanej przez menadżera

pozycji w strukturze organizacji i drogi przepływu informacji. Następnym celem autorki było przyjrzenie się jak status menadżera w hierarchii w organizacji wpływa na strukturę generyczną dyskursu, gdyż drogi przepływu informacji warunkują strukturę generyczną samej wiadomości, która jest wrażliwa na wpływ kulturowy, jakim jest zhierarchizowana kultura polska o dużym dystansie władzy. Członkowie wspólnoty dyskursu organizują posunięcia struktury zgodnie ze swoimi potrzebami, co widoczne jest w wiadomościach dialogowych wysłanych w celu wystosowania prośby. Ta istotna funkcja prośby znajduje swoją językową realizację w prośbach niebezpośrednich wyrażonych pytaniami, gdy komunikacja przebiega w górę struktury organizacyjnej oraz w postaci stwierdzeń deklaracyjnych, gdy komunikacja przebiega w dół struktury. Ostatecznie w odniesieniu do komunikacji elektronicznej w organizacji poczucie bliskości i większej zażyłości, a więc potrzeba dobrych relacji widoczna jest poprzez wykorzystanie wyznaczników solidarności i personalizacji, które wpływają na strukturę generyczną wiadomości.

Bibliografia

- Bartmiński J., Tokarski R., 1998**, *Profilowanie w języku i w tekście*, Lublin.
- Bahtia V. K., Flowerdew J., 2007**, *Advances in Discourse Studies*, London, Routledge
- Bahtia V. K., 2004**, *Worlds of Written Discourse: A Genre-Based View*, Continuum, London-New York.
- Beaugrande de R.-A., Dressler W.U., 1990**, *Wstęp do lingwistyki tekstu*. Warszawa.
- Brieger N., 1997**, *Teaching Business English Handbook*, York: York Associates business manager. English for Specific Purposes, 21, 211-231
- Cook G., 1992**, *Discourse*. Oxford: Oxford University Press.
- Duszak A., 1998**, *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, PWN, Warszawa.
- Hall E. T. 1987**, *Bezgłośny język*, Warszawa, PIW, Warszawa.
- Hofstede G., 2000**, *Kultury i organizacje*, Warszawa, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Grucza S., 2004**, *Od lingwistyki tekstu do lingwistyki tekstu specjalistycznego*, KJS UW, Warszawa.
- Grucza F., 1983**, *Zagadnienia metalingwistyki*, PWN, Warszawa.
- Kaplan R. Grabe W., A modern history of written discourse analysis**, [in:] "Journal of Second Language Writing", 11 (2002).
- Lesikar R.V, Pet J.D., 1997**, *Business Communication Theory and Application*, Dame Publications.

Louhiala-Salminen L., 2002, *The fly's perspective: discourse in the daily routine of a business manager*, [in:] "English for Specific Purposes", vol. 21/ 3, 2002, p. 211–231.

McHoul A., 1994, *Discourse*, [in:] Asher (ed.). *The Encyclopaedia of Language and Linguistics*. Ltd., vol. 2, Pergamon Press, Oxford.

Nickerson C., 2000, *Playing The Corporate Language Game*, Rodopi, Amsterdam.

Ong J.W., 1992, *Oralność i piśmienność. Słowo poddane technologii*, Lublin.

Swales J., 1990, *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings*, Cambridge University Press

Wierzbicka A., 1999, *Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and Universals*, Cambridge University Press.

ADAM SZYNAL
Akademia Obrony Narodowej

ZNACZENIE KOMPETENCJI KULTUROWEJ I UMIEJĘTNOŚCI SPOŁECZNYCH W KOMUNIKACJI MIĘDZYKULTUROWEJ NA PRZYKŁADZIE DZIAŁAŃ STABILIZACYJNYCH W REPUBLICIE IRAKU

Konsekwencją dołączenia Polski do międzynarodowej koalicji antyterrorystycznej pod przewodnictwem Stanów Zjednoczonych był udział Polskich Sił Zbrojnych w operacji stabilizacyjnej w Republice Iraku w latach 2003-2008. W ciągu pięciu lat służyło tam około 15 tysięcy polskich żołnierzy. Wkraczając do Iraku, stali się swego rodzaju ambasadorami RP i przedstawicielami szeroko rozumianej kultury zachodniej w środowisku o silnych tradycjach muzułmańskich. Nie mając mandatu NATO i ONZ, wojska koalicji działały pod zwiększoną presją opinii międzynarodowej, a brak spokoju i bezpieczeństwa po obaleniu reżimu Saddama Husajna oraz zła sytuacja ekonomiczna mieszkańców Iraku utrudniały wzajemne stosunki pomiędzy przedstawicielami wojska a ludnością lokalną. Co więcej, wewnątrz koalicji międzynarodowej istniały grupy narodowe złożone z przedstawicieli krajów o odmiennych tradycjach wojskowych i różnych uwarunkowaniach społeczno-kulturowych. Nasuwa się zatem pytanie, czy istniały kompetencje pozawojskowe, które mogły wpływać na powodzenie aktów komunikacji niezbędnych do wykonywania powierzonych zadań?

Celem tego artykułu jest próba odpowiedzi na powyższe pytanie poprzez analizę wpływu kompetencji kulturowej i kompetencji społecznych na skuteczność komunikacji międzykulturowej.

Operacja stabilizacyjna to według definicji pierwszego dowódcy Wielonarodowej Dywizji Centrum-Południe w Iraku gen. Andrzeja Tyszkiewicza „[...] całokształt wspólnie uzgodnionych między państwami uczestniczącymi w koalicji i wzajemnie powiązanych co do celu, misji, zasadniczych zadań, sposobu ich wykonania i stanu końcowego działań wojsk, a także organizacji pozamilitarnych i innych służb w wyznaczonym obszarze (strefie), prowadzonych według jednolitego planu przez dowództwo wielonarodowych sił koalicyjnych we współdziałaniu z tymczasowymi władzami administracyjnymi,

organizacjami międzynarodowymi i pozarządowymi oraz organami samorządowymi miejscowej ludności¹⁸. Wynika z tego, iż żołnierze biorący udział w operacji „Iraqi Freedom” w ramach swoich obowiązków musieli dość regularnie kontaktować się, tzn. pytać, wyjaśniać, przekonywać, dyskutować czy negocjować, z amerykańskim dowództwem, uczestnikami koalicji z innych krajów, służbami i władzami irackimi, ludnością lokalną oraz różnymi organizacjami o charakterze międzynarodowym i pozarządowym, których poglądy i interesy nie zawsze musiały być zgodne z zadaniami postawionymi przez dowódców wojskowych. Do tej listy potencjalnych uczestników komunikacji należy także dodać rebeliantów i terrorystów, z którymi także prowadzono rozmowy.

Komunikacja z przedstawicielami innej niż własna kultury to zadanie szczególnie trudne z powodu ilości barier społeczno-kulturowych utrudniających wzajemne zrozumienie. J. Łompięś, powołując się na badania M. Golki, analizującego efektywność komunikacji językowej, wymienia czynniki zależne od różnic społeczno-kulturowych osób komunikujących się na pierwszym miejscu pod względem ich wpływu na zdolność osiągania celu aktu komunikowania. Kolejne z podstawowych grup czynników wymienionych to czynniki osobowościowe zależne od indywidualnych predyspozycji oraz cechy samych komunikatów czyli czynniki formalne. Dodatkowymi elementami utrudniającymi skuteczność komunikacji są nieetyczne zachowania osób uczestniczących w akcie komunikacji, takie jak manipulacja i kłamstwo¹⁹. Poprzez komunikację rozumiem tu głównie komunikowanie interpersonalne, które Z. Nęcki definiuje w następujący sposób: „Komunikowanie interpersonalne to podejmowana w określonym kontekście wymiana werbalnych, wokalnych i niewerbalnych sygnałów (symboli) w celu osiągnięcia lepszego poziomu współdziałania”²⁰. Żołnierze tworzący Polski Kontyngent Wojskowy w Iraku brali udział w komunikacji interpersonalnej szczególnego rodzaju, gdyż ich rozmówcami byli mieszkańcy krajów o odmiennej kulturze. Zatem zachodziło tam zjawisko określane mianem komunikacji międzykulturowej, której treścią jest „porozumiewanie się ludzi różnych kultur, a sama jest *aktem rozumienia i bycia rozumianym przez audytorium o innej kulturze*”²¹.

Przed wyjazdem I zmiany Polskiego Kontyngentu Wojskowego do Iraku 31 lipca 2003 roku prezydent Aleksander Kwaśniewski powiedział: „Pragnę z całą mocą jeszcze raz podkreślić: Polacy nie będą w Iraku okupantami. Nie chcemy narzucać Irakijczykom, jak mają żyć. Szanujemy ich historię, kulturę, tradycję i religię. Nasza obecność ma jedynie pomóc im w powrocie do normalności”²². To piękne i mądre słowa, jednak zachowanie

¹⁸ A. Tyszkiewicz, *Operacje stabilizacyjne: na podstawie doświadczeń Polskiej Dywizji Wielonarodowej w Iraku*, Warszawa 2005, s. 18, 19.

¹⁹ Zob. S. Szadyko [red.], *Komunikacja specjalistyczna tom I*, Warszawa 2009, s.70, 71.

²⁰ Z. Nęcki, *Komunikacja międzyludzka*, Kraków 1996, s.109.

²¹ J. Mikułowski-Pomorski, *Jak narody porozumiewają się ze sobą w komunikacji międzykulturowej i komunikowaniu medialnym*, Kraków 2006, s. 74.

²² *Przemówienie Prezydenta RP Aleksandra Kwaśniewskiego podczas uroczystości pożegnania polskich żołnierzy udających się do Iraku*, cyt. za Z. Moszumański, Z. Pałski, *Wojsko Polskie w Iraku*, Warszawa 2003, s. 242.

postawy zgodnej z zasadą pluralizmu kulturowego, rozumianego jako dostrzeganie różnorodności kultur i świadome wspieranie ich odmienności, wymaga dokładnego poznania kultury, w której mamy się poruszać. Zrozumienie sytuacji polskiego żołnierza, który po raz pierwszy przyjeżdża do Republiki Iraku pomoże przybliżyć krótka charakterystyka tego muzułmańskiego kraju i jego kultury.

Irak to kraj arabski, a religia, pomimo świeckości państwa za rządów Saddama Husajna, odgrywa w życiu społecznym ogromną rolę. Islam jest postrzegany przez Arabów jako całkowicie arabski, pomimo udziału wielu narodów i społeczeństw w jego tworzeniu. „Kultura islamu zachowała arabski charakter do dziś dnia. Chociaż współcześni Arabowie są w większości zarabizowanymi potomkami mieszkańców Syrii, Iraku czy Egiptu z czasów przedmuzułmańskich, czują się głęboko urażeni każdą wzmianką o tym, iż kultura islamu jest zarabizowaną formą kultury istniejącej na tych terenach wcześniej, bowiem ich zdaniem, jako że nie powstała z niczego, musiała pochodzić z Arabii”²³. Arabowie głęboko wierzą, że Koran został objawiony w języku arabskim i są dumni z faktu, iż Mahomet był ich przodkiem. Z drugiej strony twierdzą, że islam jest religią przeznaczoną dla wszystkich ludzi.

Słowo islam znaczy w języku arabskim poddanie się Bogu. Ta monoteistyczna religia powstała w VII wieku i wywodzi się z tradycji judaizmu i chrześcijaństwa. Obecnie jest pierwszą religią na świecie pod względem ilości wyznawców. Jej dwa główne odłamy to islam sunnicki i szyicki. Podział ten opiera się na różnicach dotyczących sporu o przejęcie władzy po śmierci Mahometa. Muzułmanie wierzą, że biblijny Adam był pierwszym prorokiem, natomiast Mahomet ostatnim, a jego objawienia stanowiły rodzaj sprostowania błędnych interpretacji objawień poprzednich proroków. Z powodu wiary w tego samego Boga islam nakazuje tolerować chrześcijan i Żydów jako „ludzi Księgi”. Pierwotny stosunek do chrześcijan wyjaśnia A. Nalborczyk: „[...] nie

²³ P. Crone, *Pojawienie się islamu*, [w] F. Robinson [red.], *Historia świata islamu*, Warszawa 2001, s. 24.

należy nawracać ich siłą na islam, lecz słowem i przykładem. Trzeba natomiast z nimi walczyć, gdy się przeciwstawiają zbrojnie, ale gdy się poddadzą, powinno ich się zostawić w spokoju. Mogą żyć w społeczeństwie muzułmańskim jako objęta ochroną, podporządkowana mniejszość religijna[...]"²⁴. Taka postawa wobec chrześcijan uległa jednak zmianie i w czasie wojen krzyżowych stali się oni niewiernymi, gdyż zagrozili społeczności muzułmańskiej.

Islam jest dla jego wyznawców czymś więcej niż tylko zbiorem zaleceń i zakazów regulujących życie religijne i duchowe, to w rzeczywistości także zbiór przepisów prawa, które obejmuje niemal wszystkie aspekty życia codziennego. Muzułmańskie prawo szari'at (arab. słuszną ścieżką) jako objawione przez Boga stanowi część wierzeń i obowiązuje wszystkich muzułmanów. Jednocześnie nie ma rozdziału pomiędzy prawem a teologią, a szczegółowe przepisy prawne oparte są na podstawowych źródłach islamu: Koranie i sunnie (tradycji). Szkoły prawa muzułmańskiego opracowały różne systemy prawne na przełomie VIII i IX wieku, a różnice między nimi wynikają z odmiennych tradycji (prawo zwyczajowe) oraz interpretacji źródeł prawa. W islamie nie istnieje organizacja religijna taka jak w Kościele Katolickim i nie ma kapłanów, jest to także efektem historycznej jedności władzy państwowej i duchowej. W Republice Iraku nie obowiązuje szari'at, ale Koran uznawany jest za źródło prawa świeckiego.

Omawiając zasady wiary muzułmanów nie sposób pominąć skomplikowanej kwestii podejścia islamu do wojny i przemocy. Według A. T. Houry „Świat islamu, jaki dzisiaj widzimy, jest świadectwem tego, że żądni przemocy militariści wywodzący się spośród muzułmanów bez zażenowania powołują się na islam i jego naukę. Bez wątplenia w islamie istnieje przemoc i jej usprawiedliwienie – w codzienności muzułmanów i w teorii organizacji ich życia. Ale to tylko jedna strona medalu. Druga, którą nadal odzwierciedla postawa większości muzułmanów, to akcentowanie chęci życia w pokoju i gotowości szerezenia go przez islam”²⁵. Można przytoczyć wiele fragmentów Koranu, w których jest mowa o obronie życia i wiary przy pomocy siły zbrojnej, ale są też upomnienia nakazujące zaprzestania walki, gdy wróg się poddaje. Koran nie popiera nadmiernej przemocy, ale jednocześnie narzuca obowiązek walki z niewiernymi i obiecuje nagrodę w niebie. Koniec tej walki ma nastąpić wtedy, gdy islam zostanie religią wszystkich ludzi. Akceptowana forma walki za islam jest często sprawą kluczową w zrozumieniu postaw różnych środowisk muzułmańskich. „[...] analizując kwestię przemocy w islamie, śmiało możemy mówić o problemie zagrożenia bezpieczeństwa w skali globalnej. [...] Koran i tradycja muzułmańska pouczają jak postępować z osobami o przychylnym nastawieniu, oraz jak odnosić się do wrogów islamu. Pytaniem otwartym pozostaje kwestia, kto lub co jest aktualnie wrogiem islamu, oraz jakie współzależności pozwalają muzułmanom i wyznawcom innych religii na życie w symbiozie, a jakie

²⁴ A. Nalborczyk, *Obraz Europejczyka w świecie arabsko-muzułmańskim a wojny krzyżowe. Przeszłość, która ożywa we współczesnej propagandzie*, [w] *Tacy sami a jednak inni. VIII festiwal nauki*, Warszawa 2009, s.17, 18.

²⁵ A. T. Houry, *Wojna i przemoc w islamie*, [w] A. T. Houry i in., *Wojna i przemoc w religiach świata*, Kielce 2006, s. 49.

wymagają drastycznych rozwiązań?”²⁶ Zdecydowanie najgroźniejszą formą „obrony” islamu jest dżihad prowadzony przez fundamentalistów islamskich. Termin dżihad oznacza według Koranu obowiązek moralnej lub fizycznej walki każdego muzułmanina w imię obrony islamu. Wraz z pojawieniem się fundamentalistów islamskich dżihad stał się jednym z najważniejszych nakazów religijnych. „Lęk przed zagładą religii i kultury doprowadził do powstania skrajnych interpretacji treści islamu. Obawa ta stanowiła i stanowi sedno działalności fundamentalistów”²⁷. Fundamentalisci islamscy odrzucają całkowicie sposób życia w państwach zachodnich, nie zgadzają się na sekularyzację społeczeństw, ani na wprowadzenie demokratycznych rządów w krajach muzułmańskich. Należy podkreślić, że zdecydowana większość wyznawców islamu przeciwna jest terrorystycznym działaniom fundamentalistów, nawet jeśli część z nich utożsamia się do pewnego stopnia z ich poglądami.

Wiele poradników przygotowujących do pobytu w krajach arabskich, jak choćby „Vademecum żołnierza. Irak”²⁸ dosyć obszernie informuje na temat właściwych i zabronionych zachowań w kraju muzułmańskim, a szacunek dla islamu i obyczajów arabskich jest podstawowym warunkiem w komunikacji z muzułmanami. Będąc w kraju arabskim należy pamiętać, że wyznawcom islamu nie wolno jeść wieprzowiny, uprawiać hazardu, używać narkotyków czy pić alkoholu. Grzechem jest homoseksualizm, a częsty widok trzymających się za ręce Irakijczyków nie świadczy o ich orientacji seksualnej. Dla

²⁶ I. Kurasz, *Rola przemocy w islamie- w świetle treści Koranu oraz przykładów z życia proroka Mahometa*, [w] D. Kozerański [red.] *Działania wojenne, pokojowe i stabilizacyjne prowadzone w warunkach szczególnych w XX i XXI wieku*, Toruń 2007, s. 55.

²⁷ Ibidem, s. 51, 52.

²⁸ Ten poradnik przygotowany specjalnie dla żołnierzy Wojska Polskiego udających się do Iraku jest podzielony na 6 rozdziałów. Pierwszy zawiera ogólne informacje na temat kraju, dotyczące położenia, obszaru, ludności, języka, walut, podziałów administracyjnych itd., a także dość szczegółowo charakteryzuje społeczeństwo irackie, uwzględniając organizację społeczną oraz hierarchie grup społecznych i religijnych. Dalsza część pierwszego rozdziału dotyczy religii i podziałów wewnątrz islamu oraz wzajemnego postrzegania się przez chrześcijan i muzułmanów. W tym rozdziale znajdziemy też podstawowe informacje na temat fundamentalistów islamskich, a także krótką historię państwa irackiego od czasów starożytnych. Rozdział kończy charakterystyka państw sąsiadujących z Irakiem pod kątem stosunku rządów tych państw do władz irackich. Drugi rozdział „Vademecum” nosi tytuł „Informacje praktyczne”. Jest to ponad dwadzieścia stron poświęconych podstawowym zasadom zachowania zdrowia i higieny oraz praktycznym informacjom dotyczącym kontaktów z miejscową ludnością. Tak więc przeczytamy tu o zasadach dobrego wychowania, sposobach zdobywania szacunku i zaufania, a także o tym, czego nie wolno robić i jakie miejsca oraz sytuacje mogą stanowić zagrożenie. Rozdział zamyka zbiór porad na temat rozwiązywania konfliktów oraz informacje na temat cyfr używanych w Iraku. Kolejny rozdział dotyczy uwarunkowań prawnych funkcjonowania sił stabilizacyjnych. Możemy tu poznać dosyć szczegółowo przepisy dotyczące żołnierzy oraz ich uprawnień i ograniczeń. Czwarty rozdział poświęcony jest radzeniu sobie ze stresem. Prezentuje on techniki relaksacyjne oraz konkretne ćwiczenia. Dość dużo miejsca zajmuje piąty rozdział charakteryzujący zagrożenia ze strony węży, skorpionów i pajaków. Podaje on sposoby ochrony przed ugryzieniami oraz zasady postępowania w przypadku kontaktu z ich jadem. Poradnik kończy „Informator o minach pułapkach i ładunkach niebezpiecznych”. „Vademecum żołnierza. Irak” to starannie przemyślana pozycja. Oprócz opisów są tu także liczne kolorowe zdjęcia, a do poradnika dołączono słowniczek podstawowych zwrotów arabskich.

mieszkańców Iraku ważne są takie cechy jak gościnność i hojność, dlatego chętnie zapraszają nawet nowopoznane osoby do domu i częstują najlepszymi potrawami. Jeżeli chcemy dyskutować o interesach należy zrobić to przed posiłkiem, najlepiej przychodząc wcześniej. Wielką obelgą byłoby nazwanie Araba skąpym, a odmowa poczęstunku byłaby źle widziana (tzn. po zwyczajowej odmowie należy dać się przekonać i zgodzić na proponowany posiłek). Podczas wizyty w domu arabskim należy pamiętać, że lewa ręka jest uznawana za nieczystą, a pokazywanie podeszwy butów wyraża pogardę. Nie powinno się także zbyt interesować kobietami i dziećmi gospodarza, a zachwyt nad jakimś przedmiotem może doprowadzić do sytuacji, w której będziemy zmuszeni przyjąć ten przedmiot jako podarunek. Nie należy natomiast powstrzymać się od pochwał pod adresem gospodarza i jego gościnności. Arabowie są przyzwyczajeni do większej bliskości między rozmówcami niż Polacy; normalne jest stanie kilka centymetrów od siebie, dotykanie się lub poklepywanie, a patrzenie w oczy świadczy o uczciwych zamiarach. Co do publicznego spożywania posiłków i napojów warto pamiętać, by tego nie robić podczas ramadanu. Łatwo wtedy urazić muzułmanów, którzy czas postu w ciągu dnia traktują bardzo poważnie. Również nie należy pić alkoholu w towarzystwie muzułmanów.

Niezwykle istotną wartością dla każdego Araba jest honor. Trzeba pamiętać, że wszelka krytyka lub żarty z osób, ich rodzin, tradycji, religii czy kraju mogą godzić w poczucie dumy i godności osobistej Irakijczyków. Konsekwencje takiej sytuacji potrafią być katastrofalne, gdyż obrona honoru może usprawiedliwiać nawet najbardziej okrutne zachowania. Na ulicy trzeba być świadomym, iż wszelkie kontakty z nieznanymi kobietami mogą mieć poważne konsekwencje. Z tego powodu np. rewidowanie irackich kobiet powinno odbywać się tylko przez kobiety, najlepiej w obecności ich mężów lub ojców. Kwestia „honoru” kobiety jest bardzo poważnie traktowana i nawet śmiałe patrzenie na Arabki może sprowokować natychmiastową reakcję mężczyzn. Pozamałżeński stosunek fizyczny może sprowadzić zagrożenie życia. Choć od czasów II wojny światowej dużo zmieniło się w społeczeństwach arabskich, to relacja

polskiego żołnierza z 1942 roku, chociaż zapewne przesadzona, wiele mówi o mentalności muzułmanów. „Źródłem tego dziwnego zakazu była kobieta arabska, nad ‘czystością’ rasową i seksualną której czuwał Koran i zazdrość każdego Araba oraz jego sztylet... Nie, nie ma w tej dziedzinie u Araba najmniejszej dozy rycerskości. Nie zaczepia podejrzanego o chęć podobania się Arabce, nie pertraktuje z nim na ten temat, ale po prostu podchodzi ku niemu z nienacką i sztyletuje”²⁹.

Przy zawieraniu wszelkich umów i porozumień z Irakijczykami nie wolno zapomnieć o znaczeniu hierarchii oraz przynależności plemiennej, klasowej i rodzinnej w kulturze Iraku. Wszystkie grupy etniczne i religijne posiadają swoje elity, które decydują o sprawach danej wspólnoty i to właśnie ich decyzje wpływają na postawy pozostałych członków wspólnoty.

Jedną z głównych barier w komunikacji jest nieznamość języka rozmówcy. W Iraku językiem urzędowym jest język arabski, a na terenie Kurdystanu także język kurdyjski. Odnośnie znajomości języka angielskiego i polskiego to w „Vademecum żołnierza. Irak” czytamy „Poza ośrodkami miejskimi spotkanie osoby mówiącej po angielsku może być raczej trudne. Nie należy negatywnie wypowiadać się o Irakijczykach w ich obecności, nawet po polsku. Po pierwsze treści wyrażane można poznać po mimice, a po drugie naprawdę relatywnie wielu Irakijczyków zna polski z pracy z Polakami, ze studiów w Polsce itp. Jeszcze większa liczba mówi po rosyjsku, co nie stanowi żadnej bariery w zrozumieniu polskich złośliwości i przekleństw. Nieuwzględnienie tego faktu wielokrotnie było przyczyną ostrych konfliktów o dramatycznych konsekwencjach między Polakami pracującymi w Iraku a gospodarzami”³⁰.

W wyniku dysonansu kulturowego żołnierze nieprzygotowani do poruszania się w społeczeństwie, którego normy i obyczaje są tak różne od ich własnych, z pewnością mogli poczuć się zagubieni i zdezorientowani. Dysonans kulturowy, rozumiany jako „sprzeczność treści kulturowych – oczekiwań normatywnych, sposobów myślenia, stylów konsumpcji – narzucanych jednostce przez różne kultury, którym równocześnie podlega”³¹, powoduje niezrozumienie zachowań i zasad postępowania przedstawicieli innych społeczeństw i w skrajnych przypadkach prowadzi do szoku kulturowego.

Według K. Olechnickiego i P. Załęckiego szok kulturowy to „stan indywidualny lub grupowy wyrażający się lękiem wywołanym przez bezpośredni kontakt z całkowicie odmienną od własnej niewewnętrznie (niezinternalizowaną) rzeczywistością kulturową, której obecność prowadzi do silnej wewnętrznej frustracji”³². Zatem pobyt i działalność przedstawicieli PKW w Iraku mogły spowodować wystąpienie tego zjawiska u niektórych z nich, w zależności od indywidualnych możliwości adaptacyjnych, wpływając na jakość ich pracy oraz zachowanie w kontaktach z mieszkańcami Iraku.

²⁹ T. Łysikiewicz, *Przez lądy, morza i pustynie ku wolnej Polsce. Przeżycia uczestnika II wojny światowej w kraju, Azji i Afryce*, [w] Z. Moszumański, op. cit., s. 182.

³⁰ *Vademecum żołnierza. Irak*, Warszawa 2007, s. 58, 59.

³¹ P. Sztompka, *Socjologia*, Kraków 2002, s. 254.

³² K. Olechnicki, P. Załęcki, *Słownik socjologiczny*, Toruń 1999, s. 212.

Symptomy szoku kulturowego to tęsknota za własnym krajem, poczucie wyobcowania, niechęć do porozumiewania się w obcym języku i kontaktów ze społecznością lokalną, problemy w orientacji czasoprzestrzennej. Brak pomocy może doprowadzić do nadużywania środków odurzających, a nawet samobójstwa. Również poprzez obniżenie jakości wykonywanych obowiązków zagrożone zostaje bezpieczeństwo osoby dotkniętej szokiem kulturowym jak też jego lub jej współpracowników³³.

Przykładem skrajnej niechęci do Irakijczyków i niezrozumienia ich kultury jest wypowiedź amerykańskiego żołnierza służącego w Iraku od lutego 2004 do marca 2005. „Irakijczycy to dziwni, dziwni ludzie, tyle o nich powiem. Z całego serca wierzą, że kobiety są do dzieci, a mężczyźni do przyjemności. Homoseksualność jest tam po prostu powszechna. To jest zabawne dla mnie jako Amerykanina, ale też dziwne. Oni po prostu nie mają wstydu. Oni nie rozumieją naszych poglądów. Ludzie nazywają to opóźnioną kulturą, ale oni po prostu od zawsze mieszkali pośrodku niczego bez jakichkolwiek mediów. Oni nie rozumieją rzeczywistości. [...] Oni tylko kradną, kłamią i oszukują”³⁴. Co ciekawe w oczach Amerykanina Irakijczycy są niemoralni, podobnie jak Zachód odbierany jest często przez muzułmanów.

Przygotowując kontyngent do działań w środowisku odmiennym kulturowo nie można wpłynąć na wielkość różnic społecznych i kulturowych dzielących kraj pochodzenia żołnierzy i kraj do którego jadą. Sposobem na uniknięcie szoku kulturowego może być zdobycie umiejętności właściwego rozumienia znaków i symboli danej kultury oraz postępowania w sposób zgodny z kulturowo ukształtowanymi wzorami. Te umiejętności noszą nazwę kompetencji kulturowej i są niezbędne do świadomego i pełnego uczestniczenia w życiu społecznym. Kompetencja to „odpowiedni zakres wiedzy i umiejętności, fachowość, umiejętność, znanie się na rzeczy; bycie kompetentnym”³⁵. Według K. Olechnickiego i P. Załęckiego kompetencja kulturowa to „jednostkowa lub grupowa umiejętność zachowywania się w sposób zgodny z kulturowo ukształtowanymi wzorami; przyswojenie tych właściwych danej kulturze dyspozycji przez świadomość, doświadczenie lub nawyki umożliwia pewną stałość i regularność zachowań, niezbędną do przetrwania danej społeczności”³⁶. Przygotowanie się do wykonywania zadań w kulturze innej niż własna, tak jak to ma miejsce podczas prowadzenia działań pokojowych i stabilizacyjnych, wymaga zatem zdobycia nowej kompetencji kulturowej. Oznacza to, że żołnierze pełniący służbę poza granicami kraju powinni posiadać kompetencję wielokulturową zwaną kosmopolityczną. P. Sztompka definiuje ją jako „znajomość i umiejętność stosowania wielu różnych wzorów życia i różnorodnych idei pochodzących z kilku kultur”³⁷. Praktycznym celem przygotowania wielokulturowego żołnierzy powinno być

³³ Zob. S. Tokarski, *Żołnierz w obcym środowisku kulturowym*, [w] S. Jarmoszko [red.] *Podstawy pedagogiki w kształceniu oficerów*, Toruń 2002, s. 209, 210

³⁴ J. Hatcher, *For a split second...I thought I understood it*, [w] T. Wood, *What Was Asked of US*, Nowy Jork 2007, s. 131.

³⁵ B. Unaj [red], *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa 2001, tom 1, s. 398.

³⁶ K. Olechnicki, op. cit., s. 96.

³⁷ P. Sztompka, op. cit., s. 415.

poznanie norm i wartości innej kultury, a także przyswojenie charakterystycznych sposobów zachowań i postaw. Opanowanie kompetencji wielokulturowej powinno także kształtować przekonanie o równorzędności kultur, uczyć tolerancji i zwalczać myślenie stereotypowe, a także poprzez zwiększanie poczucia wartości własnej kultury i samoakceptacji umożliwiać postrzeganie innej kultury jako źródła wiedzy i doświadczeń, a nie zagrożenia.

Jedną ze sfer kompetencji kulturowej jest umiejętność posługiwania się językiem. Pogląd, oparty na badaniach porównawczych stosunku języków i kultur, że język jakiego używamy determinuje nasz sposób postrzegania świata, został przedstawiony przez E. Sapira i B. L. Whorfa w teorii relatywizmu językowego. Takie elementy języka jak słownictwo, struktury gramatyczne, czy akcentowanie wyrazów według tej teorii zmuszają jego użytkowników do specyficznego myślenia o rzeczywistości i innych ludziach i stanowią kolejną barierę we wzajemnym zrozumieniu przedstawicieli różnych kultur. Wynika z tego, że znajomość języka na poziomie myślenia w tym języku jest konieczna do pełnego poznania i zrozumienia danej kultury. Oczywiście nie jest ani możliwe ani zapewne konieczne takie przygotowanie żołnierzy kontyngentów wojskowych, aby posługiwali się oni biegle językiem danego kraju, ale nie wolno zapominać, że nawet bardzo szczątkowe umiejętności językowe mogą mieć wpływ na zrozumienie sytuacji, w jakiej się znajdujemy w obcym kraju. Podstawowa wiedza językowa wzmocniona praktyczną znajomością obyczajów i norm społecznych opartą na podbudowie teoretycznej uwzględniającej uwarunkowania polityczne, historyczne i społeczne to elementy umożliwiające bezpieczniejsze poruszanie się w obcym środowisku misji stabilizacyjnych.

Kolejną grupę umiejętności koniecznych do odnoszenia sukcesów w relacjach z innymi ludźmi stanowią kompetencje społeczne często określane także jako inteligencja społeczna lub emocjonalna. „Kompetencje społeczne można uznać za spójny, funkcjonalny, wykorzystywany w praktyce oraz uwarunkowany osobowościowo zestaw wiedzy, doświadczenia, zdolności, umiejętności społecznych. Zestaw ten umożliwia jednostce podejmowanie i rozwijanie twórczych relacji i związków z innymi osobami, aktywne współuczestniczenie w życiu różnych grup społecznych, zadowalające pełnienie różnych ról społecznych oraz efektywne wspólne pokonywanie pojawiających się problemów”³⁸. Znaczenie tych umiejętności oraz korzyści jakie wynikają z ich posiadania są szczególnie widoczne w długotrwałych kontaktach społecznych, dlatego mają one duże znaczenie w osiąganiu sukcesów zawodowych. „Ocenia się, że blisko dwie trzecie kompetencji związanych z ponadprzeciętnym wykonaniem w pracy to umiejętności emocjonalno-społeczne, w tym np. umiejętności komunikacyjne i empatia, umiejętności negocjacji, pracy w zespole oraz wywierania wpływu społecznego itp.”³⁹. Korzyści jakie daje przyswojenie sobie umiejętności społecznych to większa

³⁸ E. Starostka, *Kompetencje społeczne, a możliwości interpersonalne*, źródło: <http://www.psychologia.net.pl/artukul.php?level=254> , pobrano dnia 14.10.2011r.

³⁹ P. Smółka, *Jak skutecznie szkolić umiejętności interpersonalne*, źródło: <http://www.psychologia.net.pl/artukul.php?level=160> , pobrano dnia 14.10.2011r.

samoświadomość i samokontrola emocjonalna, łatwiejsze nawiązywanie relacji z innymi osobami, a także sprawniejsze radzenie sobie w trudnych sytuacjach. Posiadanie tych kompetencji nie może być traktowane jako zbędne w przypadku kontaktów z przedstawicielami odmiennych kultur w sytuacji, gdy posiadamy już odpowiednią postawę i umiejętności kulturowe oraz językowe, gdyż pozwalają one dotrzeć do tej części osobowości naszego rozmówcy, która stanowi jego lub jej indywidualną cechę. Jak pisze R. Linton „Bez względu na to, jak starannie jednostka została wyszkolona i jak skuteczne było jej warunkowanie, pozostaje ona zawsze odrębnym organizmem, posiadającym swoje własne potrzeby i zdolności niezależnego myślenia, czucia, działania. Zachowuje też znaczny stopień indywidualności. Jej integracja ze społeczeństwem i kulturą sięga nie głębiej aniżeli wyuczony reakcje i chociaż w dojrzałym człowieku jest to znaczna część jego osobowości pozostaje jeszcze wiele miejsca na indywidualność”⁴⁰.

Z analizy operacji prowadzonych przez Wojsko Polskie poza granicami Polski wynika, iż dla ponad 77% ich uczestników znajomość kultury mieszkańców rejonu działania ma bardzo duże (43,43%) lub duże (34,08%) znaczenie w realizacji ich codziennych zadań. Jednocześnie niemal 90% badanych było zadowolonych ze swojego przygotowania do wykonywania zadań w środowisku odmiennym kulturowo⁴¹. Z kolei rezultaty badań WBBS dotyczące przygotowania żołnierzy WP do działań stabilizacyjnych w Iraku wskazują na przeciętne zadowolenie żołnierzy z ich przygotowania kulturowego. W skali od 2 (ocena niedostateczna) do 5 (ocena bardzo dobra) uczestnicy operacji stabilizacyjnej w Republice Iraku ocenili swoje przygotowanie językowe do kontaktów z żołnierzami z innych krajów na 3,21, a znajomość kultury i zwyczajów miejscowej ludności na 3,37. Wyższy wynik osiągnęło przygotowanie psychologiczne (4,05), będąc na drugim miejscu po wyszkoleniu specjalistycznym (4,18). Co do przydatności tych elementów szkolenia to 67,4% badanych uznało przygotowanie językowe za bardzo ważne (29,2%) i ważne (38,2%), a ponad 58% potraktowało znajomość kultury i zwyczajów jako bardzo ważne (12,3%) lub ważne (46,3%). Szkolenie psychologiczne było ważne lub bardzo ważne dla ponad 70% badanych⁴². Te wyniki świadczą nie tylko o dużym znaczeniu czynników społecznych i kulturowych podczas operacji stabilizacyjnej w Iraku, ale także o wysokim stopniu świadomości jej uczestników w zakresie kompetencji niezbędnych do prawidłowego wykonywania zadań.

Podsumowując należy stwierdzić, że odpowiednia kompetencja kulturowa oraz umiejętności społeczne mogły determinować powodzenie aktów komunikacji w obrębie wielonarodowych wojsk koalicji, a także pomiędzy żołnierzami a ludnością lokalną i wszelkiego rodzaju organizacjami

⁴⁰ R. Linton, *Kulturowe podstawy osobowości*, Warszawa 2000, s. 36.

⁴¹ Zob. R. Pawlicki, *Przygotowanie żołnierzy zawodowych Wojska Polskiego do działania w środowisku odmiennym kulturowo. Rozprawa doktorska*, Warszawa 2006, s. 259-275. Wg autora samozadowolenie respondentów z przygotowania kulturowego nie koresponduje z doniesieniami prasowymi na ten temat.

⁴² M. Kloczkowski i in., *Psychospołeczne aspekty służby poza granicami kraju*, Warszawa 2007, s.17, 18.

międzynarodowymi i pozarządowymi. O dobrym przygotowaniu kulturowym polskiego kontyngentu w Iraku i wysokiej wrażliwości żołnierzy na potrzeby ludzi z innych kultur mogą świadczyć następujące słowa: „Dziś władze lokalne, działacze organizacji pozarządowych i zwykli mieszkańcy prowincji Kadisija z wyraźnym i nieskrywanym żalem żegnają żołnierzy z biało-czerwoną flagą na ramieniu: – (...) *Jesteście najlepszymi ambasadorami Polski* – mówią wzruszeni. – *Przyjdźcie do Iraku, kiedy już będzie spokojny i bogaty. Wróćcie tu... jako turyści*”⁴³.

Bibliografia

- Dunaj B. [red.], 2001**, *Słownik współczesnego języka polskiego. Tom 1*, Warszawa.
- Jarmoszko S. [red.], 2002**, *Podstawy pedagogiki w kształceniu oficerów*, Toruń.
- Houry A. T. i in., 2006**, *Wojna i przemoc w religiach świata*, Kielce.
- Kloczkowski M. i in., 2007**, *Psychospołeczne aspekty służby poza granicami kraju*, Warszawa.
- Kozerawski D. [red.], 2007**, *Działania wojenne, pokojowe i stabilizacyjne prowadzone w warunkach szczególnych w XX i XXI wieku*, Toruń.
- Linton R., 2000**, *Kulturowe podstawy osobowości*, Warszawa.
- Mikułowski-Pomorski J., 2006**, *Jak narody porozumiewają się ze sobą w komunikacji międzykulturowej i komunikowaniu medialnym*, Kraków.
- Moszumański Z., Palski Z., 2003**, *Wojsko Polskie w Iraku*, Warszawa.
- Nęcki Z., 1996**, *Komunikacja międzyludzka*, Kraków.
- Olechnicki K., Załęcki P., 1999**, *Słownik socjologiczny*, Toruń.
- Pawlicki R., 2006**, *Przygotowanie żołnierzy zawodowych Wojska Polskiego do działania w środowisku odmiennym kulturowo. Rozprawa doktorska*, Warszawa.
- Robinson F. [red.], 2001**, *Historia świata islamu*, Warszawa.
- Szadyko S. [red.], 2009**, *Komunikacja specjalistyczna. Tom 1*, Warszawa
- Sztompka P., 2002**, *Socjologia*, Kraków.
- Tyszkiewicz A., 2005**, *Operacje stabilizacyjne: na podstawie doświadczeń Polskiej Dywizji Wielonarodowej w Iraku*, Warszawa.
- Tacy sami a jednak inni. VIII festiwal nauki*, Warszawa 2009.
- Vademecum żołnierza. Irak*, Warszawa 2007.
- Wood T., 2007**, *What Was Asked of US*, Nowy Jork.

Artykuły internetowe:

Górski J., Wróćcie tu... jako turyści, źródło:

<http://www.mon.gov.pl/pl/artykul/5821>, pobrano dnia 02.09.2011r.

Smółka P., Jak skutecznie szkolić umiejętności interpersonalne, źródło:

<http://www.psychologia.net.pl/artykul.php?level=160>, pobrano dnia 14.10.2011r.

Starostka E., Kompetencje społeczne, a możliwości interpersonalne, źródło:

<http://www.psychologia.net.pl/artykul.php?level=254>, pobrano dnia 14.10.2011r.

⁴³ J. Górski, *Wróćcie tu... jako turyści*, źródło: <http://www.mon.gov.pl/pl/artykul/5821>, pobrano dnia 02.09.2011r.

ORHAN WASILEWSKI*Uniwersytet Warszawski - Instytut Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej*

INTERNET JAKO HIPERMEDIUM I JEGO KULTUROLOGICZNE ASPEKTY

Internet jest siecią informacyjną opartą na komunikacji grupowej routerów, serwerów i komputerów. Kanałami transmisyjnymi mogą być kable telefoniczne, kable optyczne lub fale radiowe. Ze względu na interaktywność połączeń jest on doskonałym fizycznym, jak i wirtualnym odzwierciedleniem sieci lingwistyki kulturologicznej i kultury jako takiej, a także ich siatki powiązań leksykalnych, semantycznych, merytorycznych, logicznych. „Internet” pisany przez małe „i” zazwyczaj oznacza zbiór lokalnych sieci komputerowych, akademickich lub regionalnych. „Internet” pisany z wielkiej litery oznacza zbiór połączonych ze sobą mniejszych sieci typu „internet”.

W związku z postępowaniem budowy satelitów po stronie rosyjskiej, w 1957 r. w strukturze Departamentu Obrony Stanów Zjednoczonych powołano agencję ARPA – Advanced Research Project Agency. O pierwszych próbach wymiany informacji w załączku Internetu można mówić w okresie 1965-1967, kiedy połączono komputery w Massachusetts i Santa Monica. Konceptualnie Internet miał służyć dla celów militarnych Pentagonu a rozgałęzienie jego sieci miało mu gwarantować elastyczną stabilność systemu komunikacyjnego w razie konwencjonalnych ataków bombowych, rakietowych a nawet nuklearnych. Następnie do tego systemu dołączyły uniwersytety w Santa Barbara i Utah oraz Instytut Stanforda. Z czasem otrzymały do niego dostęp również środowiska studenckie, co zapoczątkowało historię Internetu jako medium masowego⁴⁴.

Internet jest dobrym przykładem przejścia od cywilizacji do kultury – od elitarnego wynalazku wojskowego do wielofunkcyjnego fenomenu egalitarnej, globalnej kultury. Dzięki Internetowi powstała i rozwija się nowa koncepcja globalnego rynku pracy i procesów dydaktycznych. Ze względu na internetową płynność i wirtualność rynek bankowo-finansowy nabrał zupełnie nowego znaczenia i możliwości. Internet ze wszystkimi zawartymi w nim informacjami jest odbiciem stanu wiedzy postmodernistycznego człowieka: integruje on techniki i formy informacji charakterystyczne dla takich mass-medium jak poczta, wystawa, biblioteka, książka, gazeta, radio i telewizja.

⁴⁴ Przykładowo, jeśli do sieci internetowej jest podłączonych trzech użytkowników, wejście czwartego nie podnosi wartości komunikacyjnej, jak by się wydawać mogło o 25%, lecz o 100%. Dodanie piątego użytkownika podniesie wartość komunikacyjną o ponad 300%. (Z trzema użytkownikami jest możliwych 6 opcji komunikacyjnych, z czterema 12, przy pięciu użytkownikach dochodzi do skoku aż do 20 opcji komunikacyjnych.

Na początku mówiono o *informatyce społecznej*, czyli popularyzacji komputerów i ich obsługi. Potem doszło do *informatyzacji społeczeństwa*, czyli upowszechnienia Internetu i wiedzy jak z niego najefektywniej korzystać. Stopniowo dochodziło do przechodzenia ze *społeczeństwa informatycznego* (komputerowego) do *społeczeństwa informacyjnego* (sieciowego).

Z jednej strony, ze względu na swoją przypadkowość, trywialność, efemeryczność czy wręcz prymitywizm zawartych informacji, Internet może się kojarzyć z gigantycznym śmietnikiem⁴⁵. Z drugiej strony, z własną organizacją, nagromadzeniem wysoce specjalistycznej wiedzy, do złudzenia przypominającą strukturę mega-bibliotek, jest nieocenionym magazynem ludzkiej wiedzy, której kubatura wzrasta w tak szybkim tempie, że wszelakie tymczasowe heurystyczne aproksymacje mogą okazać się jałowe. W odróżnieniu od syntetycznej wiedzy o człowieku zawartej na dysku-nośniku informacyjnym dla potencjalnych cywilizacji, wystrzelonym w kosmos wraz z sondą „Voyager”, w obecnych warunkach to pełna zawartość Internetu zapewne byłaby najbardziej syntetycznym i najpełniejszym kulturologicznym obrazem współczesnego ziemianina. Postępująca myśl techniczna pozwoliłaby na utworzenie i zmagazynowanie najpełniejszej „wizytówki” Człowieka dla obcych cywilizacji. Rzecz jasna, już w chwili wysłania w kosmos owa „wizytówka” byłaby nieaktualna - co nie znaczy, że bezwartościowa. Internet ze swoim zasobem informacyjnym jest jednak, przynajmniej teoretycznie, ograniczony. W chwili obecnej firma Google jest prawnym właścicielem kompletnej informacyjnej zawartości Internetu, a więc ta właśnie firma miała by prawo dysponować ową syntetyczną i holistyczną wizytówką współczesnego homo sapiens.

Jedną z najciekawszych prób stworzenia kompendium wiedzy internetowej jest popularna encyklopedia „Wikipedia”, która ze względu na swoją dynamiczną elastyczność wykazuje ambicje „encyklopedii wszystkiego”, działającej na zasadzie otwartej treści. Słowo *wikipedia* jest neologizmem powstałym w wyniku połączenia „wiki” (w języku hawajskim znaczy „szybko”) i „encyklopedia”. Funkcjonuje ona w oparciu o zasadę, według której każdemu użytkownikowi odwiedzającemu stronę umożliwia się edycję i aktualizację treści encyklopedii. Marketingowy slogan „Wikipedii” brzmi: „Wolna encyklopedia, którą każdy może redagować”. „Wikipedia” powstała 15 stycznia 2001 roku jako projekt pomocniczy pisanej przez ekspertów i aktualnie już nieistniejącej „Nupedii”. Obecnie encyklopedia ta zarządzana jest przez organizację non-profit, Fundację Wikimedia. „Wikipedia”, ma ponad 10,2 milionów haseł w 200 edycjach językowych, w tym ponad 2 mln haseł w wersji angielskiej oraz ponad 600 tys. haseł w wersji polskiej. W 2006. tygodnik „Time” nazwał Wikipedię „kosmicznym kompendium” internetowej encyklopedii i uznał za wzorową *społeczność internetową*, nadając tytuł „Człowieka Roku 2006”⁴⁶. Zasadą „Wikipedii” jest to, że jej użytkownicy są jej współautorami, a najlepsze opracowanie hasła jest przez jej redakcję weryfikowane i akceptowane. Wiele haseł i odsyłaczy do sub-haseł oczekuje na opracowanie, mając założoną lecz nie dokończoną własną rubrykę. Zaletą Wikipedii jest olbrzymia ilość tematów. Śledzenie zmian danych przebiega niemal na bieżąco, a pokrycie

⁴⁵ Nie można jednak przecenić roli śmietników jako antropologicznych kopalni wiedzy o człowieku i historycznych nawarstwieniach.

⁴⁶ Człowiekiem roku byłś „Ty”, czyli uczestnik społeczności internetowej – przyp. O.W.

hasłowe jest znacznie liczniejsze, w porównaniu z klasycznymi wydaniem encyklopedii. Jej wadą jest zauważalna dysproporcja, kwantytatywna i jakościowa, między różnymi hasłami. W „Wikipedii” zdarzają się też błędy faktograficzne, które są jednak dzięki bieżącemu nadzorowi społeczności internetowej dość szybko korygowane. Dynamiczność Wikipedii jest zarówno jej zaletą jak i wadą, gdyż ze względu na swoją hipertekstową zmienność i częsty brak możliwości weryfikacji kwalifikacji anonimowego autora można kwestionować jej wartość jako źródła naukowego.

Kluczowym aspektem przewijającym się w Internecie jest filtrowanie nadmiaru informacyjnego i określanie ściśle sprecyzowanego zakresu problemowego. W tym przypadku kluczową kwestią staje się *wyszukiwarka internetowa*. Można w niej poszukiwać logicznie (tematycznie), jak i czysto formalnie, określonej frazy czy słowa wraz ze wszelkimi wariantami ich kontekstualizacji. Aby otrzymać jak najbardziej wyczerpującą i syntetyczną odpowiedź bardzo ważne jest odpowiednio sformułowane „pytanie”. Od rodzaju sformułowania takiego poszukującego kodu, zazwyczaj leksykalnego, bezpośrednio uzależniona jest ilość i trafność „odpowiedzi”, czyli wyników uzyskanych informacji. W społeczności internautów krąży powiedzenie: „Jeśli czegoś nie ma w Internecie znaczy, że to w ogóle nie istnieje”. Słusznie czy nie, coraz częściej aktywność czy dorobek ludzi jest określany kryteriami internetowych zapisów na ich temat. Ewaluacja, „lustracja” danego osobnika odbywa się poprzez nagromadzenie czy wybór internetowych informacji o nim.

Wszystko wskazuje na to, że przy dynamicznym postępie technicznym Internet jako hipermedium zdominuje wszystkie inne media, z książką papierową włącznie. Umberto Eco twierdzi jednak, że *hipertekst* zastąpi tylko „książki, do których się zagląda” – encyklopedie i leksykony. Według niego pozycja „książek, które się czyta” przy przysłowiowym kominku, ma zostać niezagrażona. Heurystyka cywilizacyjna potrafi jednak być bardzo zwodnicza.

Obecnie ilość *e-książek*, czyli książek elektronicznych, rozpowszechnianych internetowo (elektronicznie) dorównuje ilością tytułom drukowanym. Należy domniemywać, że w ciągu najbliższych lat ilość tytułów elektronicznych wielokrotnie przekroczy ilość tytułów drukowanych. Osobiście przewiduję, że najdalej w ciągu 30-40 lat książka drukowana zniknie z półek księgarskich jako zabytek. Dokonujący się przełom mentalny jest równie trudny do wyobrażenia, jak w swoim czasie fakt wyparcia zaprzęgu przez samochód.

Zalety *e-książki*, będące jednocześnie charakterystykami, są bezsporne:

1. Jest o wiele tańsza, nawet w półwirtualnym wydaniu na CD, DVD czy innym nośniku. W miarę umasowienia tych artefaktów ich cena będzie jeszcze bardziej spadać, co dalej wpłynie na jej cenę i popularyzację.
2. Jest o wiele bardziej ekologiczna, nie potrzebuje milionów ton papieru, ściętych drzew i ich chemicznej obróbki.
3. Jej globalny transfer jest dużo szerszy i szybszy w relacji autor - wydawca - czytelnik.
4. Wyszukiwanie rozdziałów, cytatów, fraz, kolokacji, terminów, itp. jest nieporównywalnie szybsze i przyjaźniejsze dla użytkownika.
5. Istnieje duża łatwość używania odsyłaczy tekstowych do innych, pokrewnych tematycznie materiałów i źródeł oraz praktycznie nieograniczone miejsce na osobiste komentarze i przypisy do tekstu *e-książki*
6. Do klasycznego tekstu językowego mogą zostać dołączone materiały multimedialne, (np. nagrania dźwięków z przyrody, wywiady z auto-

- rytetami w danej specjalności, zdjęcia wszystkich obrazów określonej galerii sztuki, symulacyjne animacje, nagrania filmowe interdyscyplinarnie wykorzystujące zasoby filmoteki dokumentalnej).
7. Osoby niewidzące mogą korzystać z audio książek, na dzień dzisiejszy zapisywanych w formacie MP3.
 8. Audio *e-książki* mogą być wykorzystywane podczas podróży. Dojazd do pracy może więc być związany z permanentnym dokształcaniem i podnoszeniem kwalifikacji.
 9. Wielkość i krój czcionki *e-książki* można indywidualnie modyfikować.
 10. *E-książki* zajmują nieporównywalnie mniej miejsca na półkach niż książki papierowe (kilkunastotomowa Britannica może zostać wydana w całości na jednym krążku DVD).
 11. Likwidacja drogich w utrzymaniu gmachów bibliotek spowoduje ominięcie problemu dojazdu i oczekiwania na wolne czytelnicze miejsce. Odpowiednie łącze internetowe połączy czytelnika z dowolną biblioteką⁴⁷.
 12. *E-książka* może zostać błyskawicznie wykorzystana do pracy z większym audytorium, eliminując w ten sposób potrzebę dokupywania nowych egzemplarzy czy kopiowania oryginału na potrzeby prezentacji.
 13. Kontrowersyjne z innych powodów cytowanie tekstu źródłowego zostanie sprowadzone do przenoszone drogą elektroniczną całych bloków.

Wciąż jeszcze podejmowane są próby obrony egzystencji książki papierowej, na bazie inercyjnych (infantylnie motywowanych) przyzwyczajęń:

1. „Monitor psuje oczy bardziej niż z czytanie z kartki” – jakość monitorów LCD nieustannie wzrasta i ten progres techniczny będzie doskonalił „przyjazność” monitora dla oka. Obecne czytniki zastępują jednocześnie stronę druku i lampkę do czytania.
2. „*E-książka* nie pachnie tak, jak książka papierowa”, bądź „*E-książka*” nie jest wydawana w tak pięknie ilustrowanej okładce”, lub „Papierową książkę można kartkować niemetodycznie, losowo”. - Tego rodzaju irracjonalne argumenty nie zasługują na komentarz w niniejszym dyskursie.

Pozostają jednak poważniejsze kontrargumenty, warte rozpatrzenia:

3. „Nośniki informacji, np. płytki CD mogą przechować informacje zaledwie kilkanaście do kilkudziesięciu lat. Manuskrypty i inkunabuły są jeszcze czytelne nawet po kilkuset latach. - Produkcja księgarska jeszcze nie jest nastawiona na *e-książki*. Potrzeba przechowywania danych wymusi wymyślenie dużo trwalszych materiałów niż plastik krążków CD i DVD⁴⁸. Oprócz wydanie elektroniczne może zostać przewencyjnie zachowane na papierowym wydruku.
4. „Ze względu na ciągłe zmiany nośników i algorytmów digitalizacji zapisu *e-książki* mogą być nieczytelne już za kilkanaście lat, nie mówiąc już o możliwości ich odczytania po kilkuset następnych”. Trzeba uwzględnić, by algorytmy digitalizacji miały tak zunifikowaną ciągłość matrycy, aby pomimo potencjalnej ewolucji techniki zapisu były temporalnie czytelne wstecz. (Podobnie jak w najnowszym Windows 7, programy Microsoft mają być w założeniu czytelne jeszcze z „zabytkowych” czasów „Windows 3.1”).

⁴⁷ Należy domniemywać, że w przyszłości pozostaną jedynie biblioteki-muzea, albo hardware`owe księgarnie dla koneserów-ekscentryków.

⁴⁸ Ostatnio wykryto bakterie żywiące się plastikowym podłożem CD i DVD.

Niewątpliwie, jak każda rewolucja techniczna, e-książka pociągnie za sobą przemiany psychosocjologiczne i ekonomiczne, których skalę obecnie trudno przewidzieć. Dzięki obejściu renomowanych wydawnictw, powstanie znaczący obieg publikacji wtórnych i dojdzie do eksplozji małych „wydawnictw”, niejednokrotnie o kontrowersyjnej wartości. Nielegalne kopiowanie książek nasili się, a ów proceder wymusi radykalne przewartościowanie pojęcia „własności intelektualnej”. Kopiowanie książek jest nieetyczne oraz niezgodne z prawem autorskim i wydawniczym, ale z drugiej strony nielegalne kopiowanie literatury (nieautoryzowany transfer wiedzy) upowszechnia i egalitaryzuje kulturę podnosząc jej zasięg i jakość w skali globalnej⁴⁹.

Paradoksalnie, Internet może również prowadzić do wyalienowania, i roztopienia indywidualium w ogromie *społeczeństwa internetowego*. Coraz bardziej klaruje się potrzeba stworzenia neologizmu, takiego jak *homo internetus*. Ów fenomen syntetycznie ujął Stanisław Lem:

„Nie wiem czemu, już teraz, wykraczając poza obszar tych wszystkich elektronicznych zmagają, ideałem godnym ścigania i doścignięcia zdaje się fanatykom informacyjnej infostrady i ich bocznych odgałęzień (jak cyberspace) człowiek zamknięty w uszczelnionym kokonie elektronicznym, który z innymi ludźmi może się komunikować przede wszystkim za pośrednictwem sieci, który poprzez przewody, dzięki pajęczynie elektronowej, może, nie ruszając się z fotela, zastygły w jednym miejscu, zwiedzać kontynenty, nabywać, kupować, inwestować, poznawać innych ludzi, wieść z nimi dyskursy, grać w sto tysięcy gier i loterii, doznawać rozkosznych szoków na widok innoptciowej nagości⁵⁰, a wreszcie, jak to nazwałem ongiś, podlegać *fantomatyzacji*”⁵¹ [Lem [w:] Benedykt 2009].

Niejednokrotnie pracownicy zza sąsiadujących ze sobą biur komunikują się ze sobą pocztą elektroniczną, zamiast osobiście. W tym przypadku alienacja kulturowa polega na wirtualizacji i niezasadnej „debiologizacji” (depersonalizacji) innego człowieka⁵². Nieprzypadkowy jest też fakt że, na podobieństwo klubów AA, zaczyna w USA działać coraz więcej grup wsparcia i psychoterapii uzależnień od Internetu.

Andrew Keen w książce „Kult Amatora. Jak Internet niszczy kulturę” [WaiP 2007] przestrzega przed niebezpieczeństwem Internetu. „Keen przekonuje, że istota kultury zawsze polegała na hierarchiach ważności, wartości i smaku, potrzebnych ludziom by nie zginąć w informacyjnym chaosie. Hierarchie te tworzą i podtrzymują swoim autorytetem instytucje: media, wydawnictwa, uniwersytety i zatrudnieni w nich profesjonaliści. Internet otworzył szeroko drzwi przed amatorami, którzy istnieli także

⁴⁹ W byłym Związku Radzieckim prawa wydawnicze spoza bloku komunistycznego były najczęściej nie przestrzegane. W związku z tym można było kupić w ZSRR bardzo wartościowe zachodnie tytuły.

⁵⁰ Lem wykazuje tu paradygmaty zachowawcze, w czasach politycznej poprawności owa nagość niekoniecznie musi już być „innoptciowa”.

⁵¹ Terminologiczna kursywa pochodzi od O.W.; chodzi tu o uzależnienie od iluzji wirtualności, tej „prawie rzeczywistości”.

⁵² Nierzadkim zjawiskiem jest też inny rodzaj wyalienowania (eskapizmu); goście portali e-randek tak naprawdę nie dążą do poznania kogoś innego, lecz wolą pozostać w świecie wirtualnym. wg modelu: „szukam by nie znaleźć”. Kokon anonimowości umożliwia im wirtualny (sic!) spokój ducha.

wcześniej, jednak na marginesie gołego nurtu kultury. Dziś mogą na równi konkurować z profesjonalistami” [Benedykt 2009].

Anonimowość jest bardzo istotnym elementem obecnym w Internecie. Pisanie pod pseudonimem („nickiem”) lub w ogóle rezygnacja z fikcyjnego podpisu gwarantuje nadawcy swobodę wypowiedzi, przy sposobności uwalniając go od obaw przed jakimikolwiek reperkusjami. Komunikacja internetowa to przede wszystkim domena ludzi młodych, którzy świadomie lub nieświadomie dążą do stanu równości komunikacyjnej i nadania tekstowi pisanemu cech tekstu mówionego⁵³. „W Internecie występują przede wszystkim sytuacje komunikacyjne (...). Przeciętny stopień oficjalności (...) jest w Internecie znacznie niższy niż w komunikacji „realnej”, i to na każdym poziomie przekazu(...) W Internecie występują przede wszystkim sytuacje (...) półoficjalne i nieoficjalne(...). Nastawienie na bezpośredniość, kolokwialność wyrazu jest wartością pożądaną przez internautów” [Grzenia, 93, 95]:

- ☞ „Witka witeczka witam pana – z kim dzisiaj gramy ?????? :))
- ☞ Fajnie ze wpadłeś zagubiony wędrowcze :)
- ☞ Znajdujesz się na stronie poświęconej roznym zagadnieniom :)
- ☞ Mam nadzieje ze znajdziesz cos dla siebie interesującego.
- ☞ Strona została przeniesiona na serwer Ralpa (z pip – kryptoreklama AHHHHRRRR)
- ☞ Sonda – eee zamieściłem sonde, glosy ktore zostały oddane na Minipytanko zostały wszystkie uwzględnione w sadzie.
- ☞ Quake – zamieściłem demko, hmmm nawet mi sie podoba :P.⁵⁴

Manierystyczne dążenie do potoku mowy (słowotoku), językowej niefrasobliwości, czy wręcz niechłujności, świadome ignorowanie ortografii, znaków interpunkcyjnych czy diakrytycznych ma na celu stratyfikacyjne (kwalitatywne) zrównanie. Z drugiej zaś strony może być środkiem ukrycia rzeczywistej ignorancji, a bardzo rozpowszechnionej wśród internautów niechęci do (m. in. normatywnych) autorytetów. Przechodzenie na „ty” już przy pierwszym zwrocie do korespondenta jest już rutynowym zabiegiem. Ton typowo epistolarny zazwyczaj ma charakter monologowy, podczas gdy czaty mają charakter wyraźnie dialogowy. Nie dziwi zatem, że Internet jako źródło wiedzy może budzić poważne zastrzeżenia i naturalny profesjonalny sceptycyzm. Najsolidniejsze i najbardziej przewidywalne pod względem rzetelności merytorycznej i stylistyczno-normatywnej są oficjalne witryny WWW. Poza tym, pozostaje tylko krytyczny filtr zdrowego rozsądku.

Znakami służącymi do poszerzenia skali ekspresji (najczęściej efekt ten wywołuje skutek odwrotny) są emotikony. Pierwotnie zostały użyte w komórkowych sms-ach ze względu na oszczędność płatnych znaków tekstowych. W mailach emotikony tracą praktyczne uzasadnienie, pozostaje więc jedynie

⁵³ Ów „język mówiony” reprezentuje najczęściej współczesny tzw. slang młodzieżowy. O języku „mówionym”, jako takim można mówić przy audio-komunikatorach (na dzień dzisiejszy) jak *Skype*, czy *Gadu-Gadu*. Ten obszar można już sklasyfikować jako „dyskurs telefoniczny”.

⁵⁴ W skali internetowych czatów podany przykład można uznać za „styl średni”, bardzo często zdarzają się przykłady znacznie niższego stylu, których, należy przypuszczać, Grzenia nie ośmielił się przytoczyć na potrzeby wydawnictwa tak renomowanego jak PWN.

stare przyzwyczajenie użytkowników telefonów komórkowych. Ich użycie jest częstokroć nic nie wnoszącym do komunikatu przerostem formy nad treścią, zakłócającą lub eliminującą niuanse epistolarnej poliwalencji, na przykład humor z przymrużeniem oka, sokratejską ironię itp.

Względem specyfiki kanału przekazu Jan Grzenia [1994] podaje, że „za najbardziej charakterystyczne cechy przedstawionych internetowych kanałów przekazu, które mają istotny wpływ na kształtowanie się sytuacji komunikacyjnych, a co za tym idzie form językowych, gatunków tekstu i odmian językowych, uznaję (pomijając kwestie techniczne):

1. Symetrię ról nadawca – odbiorca, albo przynajmniej dążenie do tej symetrii;
2. Pełną swobodę powiadamiania – chodzi tu głównie o to, że nadawca wypowiedzi pisemnej nie jest ograniczony pod względem tematycznym i merytorycznym; np. kontrolą redaktora, nie ma też innych ograniczeń (choćby cenzuralnych), gdyż publikacje można umieścić poza granicami kraju nadawcy;
3. Rozluźnienie tradycyjnych rygorów wypowiedzi pisanych, co częściowo jest rezultatem pełnej swobody powiadamiania”.

Ze względu na kryterium pragmatyczności język w Internecie posiada następujące parametry: *dialogowość*, *spontanizacja*, *kolokwialność*, *sytuacyjność*, *multimedialność*, *hipertekstowość* (czyli kombinację zasobów multimedialnych), *hierarchiczność* (priorytetyzację danych), *automatyzację* procesu tworzenia wypowiedzi (kopiowanie, wycinanie, tworzenie stylów i dokumentów seryjnych itp.), *dynamiczność* (zmiennosć witryn, portali, stron i ich linków), *zasięg* (wirtualna i realna odległość między nadawcą i odbiorcą), *trwałość* (czas i sposób przechowywania zapisu).

Według Manuela Castellsa, Internet, podobnie jak inne media, staje się po prostu narzędziem zarobkowym i obszarem komercyjnym. Na przykład, w skali makro, dzięki e-transferowi olbrzymich funduszy, procesy globalizacyjne mogą niemal w ciągu doby przekształcić pustynię gospodarczą w krainę obfitości lub odwrotnie, region prosperity przekształcić w finansową pustynię. Wprowadzenie teoretycznego e-pieniądza, który niematerialnie i wirtualnie „prześlizguje się” z konta na konto zirrationalizowało i tak już w założeniu umowną i relatywną koncepcję pieniądza. „Kreatywna księgowość” na mega-skalę stała się już o wiele łatwiejsza. Nowym zjawiskiem społecznym będzie bezkrawy bandytyzm; by skraść miliony dolarów, czy euro nie będzie już potrzeba pistoletu i szybkiego samochodu, lecz specjalistycznie sprofilowane wykształcenie informatyczne. Odpowiednie przekierowywanie nawet setnych części centa⁵⁵ może wygenerować na koncie miliony dolarów. Takie praktyki muszą się stać przyczyną stworzenia całkiem nowego rodzaju informatycznej e-policji.

Internet odgrywa coraz istotniejszą funkcję w procesach dydaktyczno-oświatowych. Na gruncie koncepcji „open university” w Australii i USA, gdzie olbrzymie odległości pomiędzy uczestnikami procesu dydaktycznego niwelowano łącznością radiową, stworzono współczesny system internetowego *distance learning*. W *e-learningu* można wyróżnić *e-learning synchroniczny* oraz *asynchroniczny*. W *synchronicznym* dochodzi do komunikacji na zasadzie

⁵⁵ Chodzi o praktykę zaokrąglania ostatnich cyfr kilka miejsc po przecinku.

konferencyjnej, to znaczy wykładowcy i studenta, czy grupy studentów w czasie realnym, rzeczywistym. W *e-learningu asynchronicznym* dochodzi do komunikacji z opóźnieniem, to znaczy do komunikacji w różnych nierównoległych czasach; przykładem mogą być fora i czaty tematyczne. Na platformach e-learningowych są zmagazynowane z góry przygotowane informacje, opatrzone w liczne odsyłacze tworzące istotne elementy sieci informacyjnej.

W obecnych strategiach oświatowych dyrektorzy wyższych szkół w poszukiwaniu finansowych oszczędności wykazują tendencję do przekierowywania edukacji z trybu fizycznego wykładowcy i sali na tryb wirtualnej edukacji⁵⁶. System taki oszczędza też czas i pieniądze na dojazdy i zakwaterowanie zarówno jeśli chodzi o studentów, jak i wykładowców. Pozorna oczywistość pozytywów tego systemu jest jednak złudna, gdyż ma on co najmniej tyle wad co zalet. W takim przypadku cały tok studyjny może się jedynie sprowadzić do podania literatury i przepytania z niej w formie pisemnej lub ustnej wypowiedzi pod koniec semestru⁵⁷. Narusza to klasyczne, żeby nie powiedzieć elementarne zasady nauczania, gdzie powołanie nauczyciela ulega coraz to większej mechanizacji i reifikacji, nie mówiąc już o istnieniu koncepcji Mistrza.

Ze wszystkich mass-mediów, to właśnie przed Internetem stoi największa przyszość, niezbędne jest jednak udoskonalenie kilku kryteriów:

- precyzji i szybkości wyszukiwania,
- możliwości kwalitatywnego grupowania (kulturologicznej stratyfikacji), a w tym, pomimo automatycznych oporów, niezbędnej cenzury⁵⁸;
- dopracowania rozwiązań jurydycznych i ich praktycznej realizacji, w szczególności kwestii praw autorskich i własności intelektualnej.

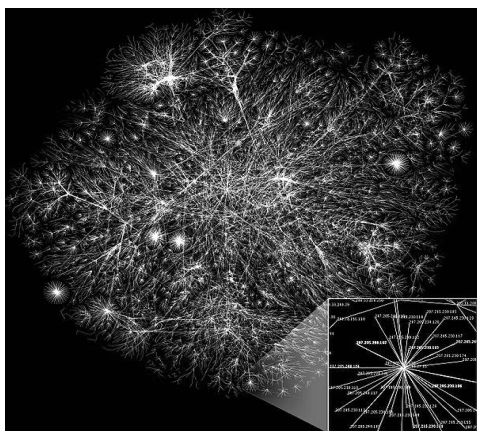
Marshall McLuhan stworzył pojęcie elektronicznej *globalnej wioski* ponad ćwierć wieku zanim Internet się ugruntował i spopularyzował. Ale, tak na prawdę, to właśnie dopiero Internet stał się kwintesencją powyższego pojęcia globalistycznej społeczności informacyjnej, gdzie jedni wiedzą (prawie) wszystko o „sąsiadach”. Dzięki parametrowi czasu i szybkości informacji, odległość geograficzna zaczyna tracić na znaczeniu. Według Castellsa wirtualny symbolizm Internetu jest rzeczywistością, bowiem działanie w- i poprzez środowisko symboliczne jest wpisane we wszystkie kultury na przestrzeni geografii i czasu. Należy zauważyć, że powszechnie używany dla Internetu zamiennik „sieć” jest metaforą geometrycznej dwuwymiarowości. W rzeczywistości Internet jest „siecią” zajmującą obszar kuli, trójwymiarowym korelatem połączeń fizycznych i symbolicznych, o wymiarach +hipermedialna amorficzność i poliwalencja internetowej

⁵⁶ nauczanie które w ponad 95% (głównie prócz fizycznych egzaminów) odbywa się drogą wirtualną, np. Virtual Global - studia magisterskie (International Master of Business Informatics - MBI); University of London External Programme - różne kierunki studiów licencjackie i magisterskie; Uniwersytet w Liverpoolu – różne studia magisterskie. Z uczelni krajowych swoje usługi w zakresie wirtualnego szkolnictwa wyższego proponują choćby Polish Open University, Polski Uniwersytet Wirtualny, Polsko-Amerykańskie Centrum Zarządzania w Łodzi

⁵⁷ Niekiedy lektorzy języka obcego są zastępowani zdalnym informacyjno-edukacyjnym programem, będącym równocześnie programem testująco-egzaminującym, np. program „Memo”.

⁵⁸ „Wolność wypowiedzi” w imię karty praw człowieka jest manipulowanym i nadużywanym pojęciem. Filtr cenzury obyczajowo-prawnej jest niezbędny (np. dystrybucja dziecięcej pornografii, poradniki „zrób to sam”, choćby jak domowym sposobem skonstruować bombę).

cyberprzestrzeni od dawna już wykracza poza kategorie klasycznej trójwymiarowości.

„Neuronowa galaktyka Internetu” (O.W.)
wg. [Wikimedia Commons](#) –
repozytorium wolnych zasobów”. Jest to
zaledwie jedna z „galaktyk”, urywek
Internetu, mapa sporządzona 15.01.2005.
[<http://www.opte.org/maps>],.

Ze względu na swoją multimedialność (wielofunkcyjność) Internet jest większą techniczno-obyczajową rewolucją niż historyczny wynalazek Gutenberga.

Poza powyższym pozostaje otwarta kwestia, która w miarę czasu będzie nabierała rozmiarów w przyroście geometrycznym: w jakim stopniu, internetowy, i nie tylko, zalew informacyjny i niekończące się wariacje na temat redundancji można i wolno nazywać „wiedzą”?

Literatura:

Grzenia J., 2008, *Komunikacja językowa w Internecie*, PWN, Warszawa

Castels M., 2008, *Spoleczeństwo sieci*, PWN, Warszawa.

McQuial D., 2007, *Teoria komunikowania masowego*, PWN, Warszawa.

Eco U., Czy komputer pożre książkę? [w:] S. Wołoszyn (red.) *Źródła do dziejów wychowania i myśli pedagogicznej*, Kielce 1998, tom III, księga 2, s. 491-496;

Andrew K., 2007, *Kult Amatora. Jak Internet niszczy kulturę*, WAiP

Olędzki J., 2001, *Komunikowanie w świecie*, Oficyna Wydawnicza ASPRA JR, Warszawa

Encyklopedia PWN, 2007, wersja elektroniczna.

Wikipedia, hasło na podstawie encyklopedii internetowej „Wikipedia.

Benedykt E., 2009, www.anonim.kopito, Polityka, 11 lipca.

Lem S. [w:] Benedykt E., 2009, www.anonim.kopito, Polityka, 11 lipca

Castels M., Komunikacja, media, władza, (16. 06) 2009, wykład w „Gazecie Wyborczej”, Warszawa; na podstawie notatek O. W.

Woźniak J., 2009, *E-learning w biznesie i edukacji*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.

Clarce A., 2007, *E-learning - nauka na odległość*, Wydawnictwo Komunikacji i Łączności.

Dziennik Ustaw 188, poz 1347, *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego* z dnia 25.9. 2007.

Riesman D., 1990, *Samotny tłum*, Muza S.A., Warszawskie Wyd. Literackie.

JAN ŁOMPIEŚ

Uniwersytet Warszawski – Wydział Lingwistyki Stosowanej

**Sprawozdanie z II Konferencji Młodych Lingwistów
„Język bez granic”
zorganizowanej przez Koło Naukowe BAJT
18 listopada 2010 r.**

W dniu 18 listopada 2010 odbyła się II Konferencja Młodych Lingwistów pt. „Język bez granic”. Ta jednodniowa konferencja została zorganizowana przez Studencko-Doktoranckie Koło Naukowe BAJT, przy współpracy Samorządu Studentów UW oraz pod patronatem Instytutu Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej (poprzednio Katedra Języków Specjalistycznych).

II KLM była kolejną, z serii organizowanych przez Koło Bajt, konferencji i spotkań studentów, doktorantów oraz młodych naukowców, które w swych założeniach powinny stanowić forum poświęcone prezentacji i dyskusji na tematy interesujące młodych językoznawców. Poprzednia, pierwsza Konferencja Młodych Lingwistów zorganizowana przez Koło Bajt miała miejsce w maju 2008 r. Szczególną zaś i dodatkową motywacją, towarzyszącą przygotowaniom do Konferencji, była dziesiąta rocznica utworzenia Katedry Języków Specjalistycznych UW, którą Koło Naukowe BAJT pragnęło upamiętnić.

Konferencja została uroczyście otwarta 18 listopada 2010 r. o godzinie 9.00 w sali nr 8 budynku UW przy ul. Szturmowej 4 w Warszawie. W imieniu organizatorów Konferencji słowo powitalne wygłosiła mgr Wioletta Mela – Prezes Koła Naukowego BAJT i Przewodnicząca Komitetu Organizacyjnego II KML. W swoim wystąpieniu zaakcentowała fakt, iż Konferencja została zorganizowana dla upamiętnienia dziesięciu lat istnienia Katedry Języków Specjalistycznych, której założycielem, a zarazem opiekunem Koła Bajt, był prof. dr hab. Jerzy Lukszyn. Wioletta Mela skorzystała także z okazji, aby przedstawić w swym wystąpieniu najważniejsze osiągnięcia działającego od siedmiu lat Koła Naukowego BAJT.

Po wystąpieniu przewodniczącej Koła BAJT głos zabrał prof. dr hab. Jerzy Lukszyn, który pozytywnie ocenił dotychczasowe wysiłki zrzeszonej w Kole młodzieży studenckiej i doktoranckiej, będącej, jego zdaniem, nadzieją naszej nauki. Profesor J. Lukszyn podkreślił zasługi dr. Marka Łukasika,

który był inicjatorem serii wydawniczej *Debiuty Naukowe* oraz Wioletty Meli, której aktywna praca przynosi konkretne rezultaty w postaci m.in. II Konferencji Młodych Lingwistów. Uczestnikom Konferencji Profesor życzył owocnej pracy w sekcjach oraz nawiązania licznych i korzystnych kontaktów naukowych.

Dziekan Wydziału Lingwistyki Stosowanej, prof. dr hab. Sambor Gucza, podkreślił w swoim wystąpieniu, jak bardzo ważna jest inicjatywa organizowania tego typu konferencji, zwłaszcza takich, które są inicjatywą oddolną, a takim właśnie przykładem jest obecna Konferencja. Pozwalają one bowiem nie tylko nawiązać cenne kontakty naukowe, ale także wyzwalają motywację i inicjatywę do podejmowania dalszych tego typu przedsięwzięć naukowych. Ponadto konferencje naukowe wzmagają zainteresowanie uprawianiem nauki, pozwalają znaleźć i wyzwolić własną pasję naukową. Dziekan wyraził nadzieję, że następna konferencja Młodych Lingwistów odbędzie się już w nowym budynku Wydziału Lingwistyki Stosowanej, którego budowa zapewne dobiegnie końca.

Zastępca Dyrektora IKLA, dr Katarzyna Hryniuk, w imieniu nieobecnej Dyrektorki Instytutu, prof. dr hab. Anny Tylusińskiej-Kowalskiej, i swoim własnym powitała uczestników Konferencji oraz życzyła im udanych i owocnych obrad.

Ukoronowaniem części pierwszej Konferencji był wykład inauguracyjny pt. „O antropocentrycznej lingwistyce i kulturologii”, wygłoszony przez prof. dr. hab. Franciszka Guczę. W swoim wykładzie profesor F. Gucza odniósł się do niektórych podstawowych zagadnień związanych z istotą lingwistyki antropocentrycznej i kulturologii oraz do związanych z tym kwestii zasadniczych, a mianowicie właściwego rozumienia wyrażenia „język”, a także ontologicznego statusu tego wyrażenia. Profesor F. Gucza zwrócił między innymi uwagę na szczególną odpowiedzialność uczonych za wypowiedziane lub pisane słowo, gdyż niesie ono ze sobą istotne skutki w sferze ludzkich umysłów i działań. Każdy uczony, który rozwija swój język w specjalności, w której tworzy naukę, winien być w pełni świadomy tego, do czego odnoszą się wypowiedziane przez niego słowa i wyrażenia.

Po zakończeniu części inauguracyjnej uczestnicy Konferencji rozpoczęli obrady w trzech salach, gdzie w czterech sesjach, trwających od godz. 10.00 aż do godz. 18.30, toczyły się gorące debaty i dyskusje. Zróżnicowanie tematyczne skłoniło organizatorów do podziału wystąpień na 8 sekcji tematycznych. Dzięki temu uczestnicy Konferencji mogli poznać rozmaite aspekty języka biznesu, translatoryki, modelowania języka, terminologii, glottodydaktyki, pragmatyki językowej, komunikacji specjalistycznej czy językoznawstwa. Najliczniej obsadzone były sekcje translatoryki, glottodydaktyki i pragmatyki językowej, w których wygłoszono też największą ilość referatów, tj. łącznie 21 (po siedem w każdej sekcji tematycznej).

W trakcie konferencji własne prezentacje i referaty wygłosiło łącznie 41 prelegentek i prelegentów reprezentujących różne ośrodki uniwersyteckie: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet Łódzki, Uniwersytet Wrocławski, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II i Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie,

Uniwersytet Gdański, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu i Uniwersytet Warszawski. Pełne teksty wystąpień tych prelegentów, którzy nadesłali swoje referaty, zostały ujęte w osobnej publikacji pokonferencyjnej pt. „Język bez granic”.

Trzeba podkreślić ogromną pracę wykonaną przez moderatorów dyskusji w poszczególnych sekcjach, którymi byli następujący przedstawiciele kadry naukowo-dydaktycznej naszego Instytutu: prof. dr hab. Elżbieta Jamrozik, dr Agnieszka Andrychowicz-Trojanowska, dr Katarzyna Hryniuk, dr Łukasz Karpiński, dr Marek Łukasik, dr Włodzimierz Majewski, dr Piotr Michałowski, dr Robert Parowenko, dr Monika Płużyczka, dr Ewa Zwierzchoń-Grabowska i mgr Sebastian Dudek.

O godz. 18.30 nastąpiło uroczyste zakończenie Konferencji, podczas którego słowo końcowe wygłosił dr Marek Łukasik. Jego zdaniem Konferencja udowodniła, że młodzi adepci nauki mają w swoich dyscyplinach wiele do powiedzenia. Dr M. Łukasik podziękował uczestnikom Konferencji za interesujące referaty i wystąpienia w dyskusji oraz organizatorom za ich zaangażowanie w przygotowanie Konferencji, które w dużym stopniu przyczyniło się do jej sukcesu.

GRAŻYNA GMEREK

LXX Liceum Ogólnokształcące im. A. Kamińskiego w Warszawie

II Konferencja Młodych Lingwistów „Język bez granic” – zaproszenie w ramach patronatu

18 listopada 2010r. młodzież naszej szkoły uczestniczyła w II Konferencji Młodych Lingwistów „Język bez granic”, która odbywała się w Instytucie Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej Uniwersytetu Warszawskiego. Zaproszenie na tę konferencję otrzymaliśmy w ramach współpracy między LXX Liceum Ogólnokształcącym im. A. Kamińskiego a wymienionym wyżej Instytutem.

Przeglądając ofertę sesji naukowych wybraliśmy konferencje z dwóch działów – pragmatyki językowej i języka biznesu. Mimo że wiele tytułów konferencji brzmiało zachęcająco, nasze szczególne zainteresowanie wzbudziły „Model komunikacji człowiek – maszyna”, „Nagłówki w sieci – językowa analiza tworzenia nagłówków na przykładzie anglojęzycznych portali informatycznych” oraz „Analiza językowa nazw produktów. Wykorzystanie językoznawstwa w procesie tworzenia globalnych nazw marek” i „Nie daj się zabić grzejnikowi czyli jak zwiększyć czytelność instrukcji obsługi”.

Dla wielu uczniów klas drugich, którzy uczestniczyli w konferencjach, była to pierwsza możliwość zapoznania się z działalnością uniwersytecką. Zaciekawienie wzbudzała nie tylko tematyka referatów ale i dyskusje, które toczyły się po wysłuchaniu prezentacji. Nie ulega wątpliwości, że treść i poziom dyskursu uniwersyteckiego wybiegały ponad poziom ucznia liceum. Niemniej jednak, przysłuchiwanie się wypowiedziom na takim poziomie skłaniało uczniów do licznych refleksji, z których niektóre prezentowane są poniżej.

- „Interesujący referat na temat nazw produktów, poprowadzony rzeczowo i ciekawie”.
- „Dowiedziałam się wielu nowych rzeczy.”
- „Ciekawe, interesujące, poznaliśmy wiele nowych terminów naukowych”.
- „Poziom wypowiedzi pracowników naukowych i studentów uświadomił mi, jak wiele jeszcze muszę się nauczyć.”

Podsumowując nasz udział w konferencji, śmiało można stwierdzić, że na pewno przyczynił się on do przełamania bariery dzielącej ucznia liceum oraz studenta uniwersytetu. Uczniowie mogli nie tylko przekonać się, jak wygląda dyskusja uniwersytecka, ale również, w większości po raz pierwszy w życiu, uczestniczyć w prawdziwych zajęciach na uniwersytecie. Nie bez znaczenia jest również rozwój świadomości swojego stanu wiedzy i umiejętności w porównaniu z tym, co prezentują pracownicy naukowci i studenci wyższej uczelni.

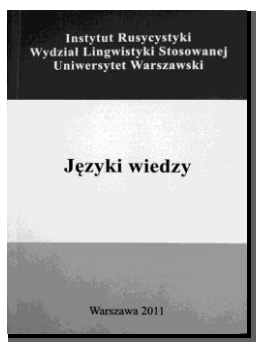

ŁUKASZ KARPIŃSKI, STANISŁAW SZADYKO

Uniwersytet Warszawski – Instytut Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej

JĘZYKI WIEDZY pod red. Wandy Zmarzer

Instytut Ruscystyki WLS UW. Warszawa 2011, ss. 235.

Recenzowana książka jest monografią składającą się z Wstępu i 10 następujących rozdziałów:

1. J.Lukszyn. *Język wiedzy*;
2. J.Łompięś. *W kwestii skuteczności języków wiedzy*;
3. P.Filipowicz. *Poziomy wiedzy a języki wiedzy*;
4. P.Nagórka. *Struktura wiedzy zawodowej*;
5. A.Sawicka. *Sieć koncepcyjna wiedzy fachowej*;
6. A.Pietrzyk. *Quantum satis wiedzy zawodowej w układzie komunikacji profesjonalnej*;
7. W.Szemińska. *Wербalne języki wiedzy*;
8. I.Drabik. *Geometryzowane języki wiedzy*;
9. I.Drabik. *Algebraiczne języki wiedzy*;
10. W.Zmarzer, *Kilka uwag o sposobach odtwarzania struktury znaczeniowej tekstu*

Praca zawiera także Bibliografię, liczącą 213 pozycji, oraz Słownika pojęć kluczowych, zawierającego 39 podstawowych terminów kluczowych, użytych w rozpatrywanej pracy.

Pomysłodawcami i animatorami danej monografii są Profesorowie Wanda Zmarzer i Jerzy Lukszyn. Redaktorem pracy była Profesor Wanda Zmarzer, zaś współpracą redakcyjną zajęła się Doktorantka Profesora Jerzego Lukszyna – mgr Weronika Szemińska.

„Konieczność zdecydowanych, wręcz rewolucyjnych zmian – piszą we Wstępie (s. 5) do ww. monografii Profesorowie Wanda Zmarzer i Jerzy Lukszyn – w strukturze edukacji społecznej jest oczywista. W czasach, kiedy o losach człowieka bezwzględnie decyduje jego zdolność do rozpoznania we właściwym czasie niezbędnej informacji naukowej oraz jej adekwatnej percepcji i skutecznego spożytkowania, problem języków, przy pomocy których ten proces można usprawnić, staje się problemem zasadniczym.

Dlatego też każda próba podjęcia badań w tym zakresie ma na swoim celu zaspokojenie realnych potrzeb współczesnego człowieka, tj. człowieka wykształconego, pragnącego nieustannie rozwijać swój potencjał umysłowy i umiającego to robić” (s. 5). Również w dalszej części Wstępu możemy przeczytać wielce proroczy tekst związany z czasami dzisiejszymi i najbliższą przyszłością nauk humanistycznych: „Tworzenie „szumu teoretycznego” nie jest ani jedynym, ani głównym zadaniem współczesnych nauk humanistycznych. Najwyższy czas, by podnieść status tzw. „czystej” humanistyki do poziomu edukacyjnego rzemiosła, którego celem byłoby szlifowanie już istniejących i produkowanie nowych formuł wiedzy, zwięzłych, estetycznych i łatwo przyswajalnych. Każde rzemiosło posługuje się własnymi instrumentami. Instrumentarium edukacyjnego rzemiosła tworzą rozmaite języki wiedzy, poczynając od skonwencjonalizowanych języków naturalnych, a kończąc na wysublimowanych językach symbolicznych” (s. 5-6).

W rozdziale I pt. Języki wiedzy J. Lukszyn podaje bardzo szczegółowy opis danego zjawiska lingwistycznego. Według niego język wiedzy to powstały na bazie języka mentalnego danego badacza język heurystyczny, reprezentujący własny system konceptualny i posiadający własną teleologię, bezpośrednio uzależnioną od charakteru badanych obiektów, których projekcja mentalna materializuje się w formie odpowiedniego dyskursu. Tak samo jak byty świata zewnętrznego, struktury konceptualne języków wiedzy przebywają w stanie ciągłych przekształceń. Znajduje to odbicie w strukturze leksykonów terminologicznych, funkcjonujących w układzie komunikacji zawodowej (s. 12). W postaci modelowej języki wiedzy występują w trzech podstawowych typach, tj. jako języki werbalne, języki algebraiczne lub języki geometryzowane, na styku których powstają liczne języki symbiotyczne. Każdy z tych języków posiada własny potencjał informacyjny i specjalizuje się w utrwalaniu i przekazywaniu wiedzy na właściwym poziomie. Każdy z wymienionych poziomów charakteryzują określone procedury naukowe, które Autor opisuje w sposób następujący:

1. Na poziomie empirycznym wybrany obiekt identyfikuje się na podstawie wyodrębnionych cech jako element określonego zbioru.
2. Na poziomie teoretycznym formułuje się definicję obiektu jako elementu właściwego zbioru oraz określa się miejsce sprecyzowanego pojęcia w odpowiednim paradygmacie konceptualnym, tj. formułuje się teorię zbioru.
3. Na poziomie prognostycznym teorię zbioru ocenia się jako podstawę do derywacji kognitywnych dotyczących wyjściowego obiektu (s. 13-14).

Zdaniem Autora, stosując odpowiednie języki wiedzy zgodnie z ich przeznaczeniem, możemy osiągnąć zamierzone cele konkretnych badań lingwistycznych bez zbytecznych „obciążeń semantycznych”, lecz w formie precyzyjnej, przejrzystej i sugestywnej. Co więcej, potrafimy również dostrzec potencjał kreatywny poruszonego problemu, wyświetlając poprzez substancję badanych obiektów wcześniej niedostrzegane bądź pomijane zjawiska zachęcające badacza do zdecydowanego przeformułowania danej

problematyki badawczej. W ten sposób w pracy badawczej miejsce obserwatora i interpretatora wydarzeń zachodzących w otaczającym go świecie zajmuje kreator nowej rzeczywistości naukowej (s. 20).

W rozdziale II pt. W kwestii skuteczności języków wiedzy J.Łompięś zwraca szczególną uwagę na skuteczność języka wiedzy w jego funkcji kreatywnej, tj. odnosi się do tej właściwości człowieka nauki, jaką jest jego język wiedzy, który umożliwia badaczowi pracę poznawczą, wykonywaną w celu: a) pozyskania wiedzy, b) ugruntowania lub przetestowania wiedzy już pozyskanej (s. 24). Autor rozpatruje także skuteczność języka wiedzy jako środka jej kumulacji w odpowiednim korpusie tekstów naukowych (skuteczność kumulacyjna). Również analizuje on skuteczność języka wiedzy w funkcji komunikacyjnej (socjalnej) realizowanej wobec społeczności dyskursu naukowego.

W rozdziale III pt. Poziomy wiedzy a języki wiedzy P.Filipowicz najpierw omówił sześć poziomów wiedzy: a) poziom empiryczny; b) poziom taksonomiczny; c) poziom asocjacyjno-funkcjonalny; d) poziom logiczny; e) poziom weryfikacji teorii w kontekście aplikatywnym; f) poziom pragmatyczny. Następnie wyszczególnił i dokładnie opisał odpowiednie dla każdego z tych poziomów struktury konceptualne: a) macierz; b) drzewo taksonomiczne; c) sieć; d) ideogram; e) proporcja; f) model. Powyższe zabiegi pozwoliły Autorowi wyróżnić cztery poziomy kompetencji merytorycznej: a) niespecjaliści; b) adepci; c) specjaliści; d) eksperci. Reasumując swoje rozważania Autor stwierdza, że „aby skutecznie reprezentować wiedzę w procesie komunikacji uczestnik tego procesu powinien odznaczać się trzema rodzajami kompetencji: merytoryczną – świadcząca o posiadaniu wiedzy na odpowiednio wysokim poziomie, językową – potwierdzającą znajomość języka specjalistycznego służącego reprezentowaniu posiadanej wiedzy, oraz dyskursywną – która świadczy o posiadaniu zarówno wiedzy na odpowiednim poziomie, jak i znajomości języka specjalistycznego, a w szczególności właściwych dla danej dziedziny działalności genrów językowych i typów dyskursu. Powyższe kompetencje winny być równomiernie rozwijane w procesie kształcenia zawodowego, które leżą przede wszystkim w gestii ekspertów. Ich zadaniem jest umożliwienie adeptom uzyskania tych trzech kompetencji, a zwłaszcza kompetencji merytorycznej, czyli wytworzenia wiedzy, która będzie odzwierciedlała aktualny stan danej dziedziny działalności ludzkiej i pozwoli adeptom odróżnić prawidłowo skonstruowane teorie od pseudoteorii i pseudowiedzy” (s. 66-67).

W rozdziale IV Struktura wiedzy zawodowej P. Nagórka omawia szczegółowo nazwane w tytule pojęcie. Struktura wiedzy zawodowej została sprowadzona przez Autora do postaci gramatyki relacyjnej metajęzyka semantycznego i jego zdaniem jako taka stanowi jego integralny komponent (s. 73). Jego zdaniem „wyjściowe poziomy wiedzy specjalistycznej, rozumianej jako swoisty przystanek w ukierunkowanym myśleniu profesjonalnym, ujawniają się w postaci metaligwalnych poziomów szczegółowych. Myślenie taksonomiczne można wstępnie podzielić na myślenie empiryczne i myślenie taksonomiczne sensu stricto. Myślenie konstrukcyjno-teoretyczne cechuje dalszy podział na myślenie asocjacyjno-funkcyjne oraz

myślenie logiczne. Z kolei myślenie heurystyczno-prognostyczne da się zredukować do myślenia weryfikującego teorię na poziomie aplikatywnym oraz myślenia pragmatycznego sensu stricto. Dokładną deskrypcję poziomów idiolektalnej wiedzy specjalistycznej, które zaznaczają się w aktywnej strukturze rozwiniętego metajęzyka semantycznego” (s. 95)

Przedmiotem rozdziału V pt. Sieć konceptualna wiedzy fachowej A.Sawickiej jest ukazanie zależności pomiędzy procesem konceptualizacji a językiem wiedzy. Proces konceptualizacji, czyli generowania konceptów, zachodzi pomiędzy desygnatem, czyli badanym rodzajem obiektów, a człowiekiem. Desygnat i człowiek to dwa z trzech elementów, z którymi w sposób bezpośredni związany jest język wiedzy. Zdaniem Autorki język wiedzy służy do określonych zadań. Stanowi niejako wyższy stopień języków specjalistycznych, które stają się uniwersalne w ramach danej dziedziny. Nie istnieje natomiast nic takiego jak uniwersalny język wiedzy. Jest to zawsze język zindywidualizowany, odpowiadający konkretnemu zadaniu i konkretnej osobie – zatem jest on dynamiczny, dostosowuje się do opisywanego zagadnienia (s. 99). W danej części monografii rozpatrywana jest także autorska typologia sieci konceptualnych (tj. sieć zamknięta, sieć otwarta, sieć hierarchiczna, sieć hierarchiczna jednostopniowa, sieć liniarna, sieć symetryczna, sieć asymetryczna, sieć holonimiczna, sieć synonimiczna albo predykatywna, sieć antonimiczna, sieć konwersyjna, sieć implikatywna, sieć asocjacyjna i sieć konceptów współzależnych). Na zakończenie swoich rozważań w tej części pracy czytamy, że „język wiedzy i proces konceptualizacji są ze sobą nierozzerwalnie związane. Rozwój wiedzy danej osoby polega na generowaniu przez nią nowych konceptów. Ich powstawanie jest stymulowane przez otoczenie i bodźce docierające ze świata zewnętrznego. Natomiast do kreowania nowych konceptów w sieci konceptualnej są już istniejące koncepty i relacje zachodzące między nimi. Tak tworzona sieć konceptualna realizowana jest przez daną osobę w postaci jej języka wiedzy. Sieć konceptualna danej osoby jako całość jest tworem indywidualnym, niepowtarzalnym i podlegającym ciągłym zmianom. System relacji w sieci konceptualnej jest również niepowtarzalny w przypadku każdej osoby. Ze względu na tak wysokie zindywidualizowanie także twory materialne powstałe na podstawie takich sieci konceptualnej są zindywidualizowane. Te twory materialne to nic innego jak język wiedzy danej osoby, zarówno pisany, jak i mówiony, to tworzone przez nią wynalazki, to rezultaty pracy profesjonalnej” (s. 115-116).

W rozdziale VI pt. Quantum satis wiedzy zawodowej w układzie komunikacji profesjonalnej A.Pietrzyk przedstawia quantum satis wiedzy w odniesieniu do języka wiedzy, tj. człowieka nauki. Zdaniem Autorki język wiedzy jest to forma reprezentacji wiedzy, której produktem są logiczne uporządkowane formy tekstowe. Języki wiedzy odzwierciedlają podstawowe typy myślenia, wśród których możemy wyróżnić m.in.: a) myślenie praktyczne; b) myślenie teleologiczne; c) myślenie artystyczne; d) myślenie naukowe (s. 117). Zaś każda wiedza profesjonalna może zostać utrwalona przy użyciu czterech podstawowych rodzajów języka wiedzy: a) język werbalny; b) język geometryzowany; c) język algebraiczny; d) język

symbiotyczny. Proces wyodrębnienia quantum satis wiedzy zdaniem Autorki nie jest operacją subiektywną. Nie możemy na podstawie subiektywnych kryteriów decydować, co jest istotne z naukowego punktu widzenia, a co z kolei należałoby odrzucić. Aby operacja wyodrębnienia quantum satis wiedzy była przeprowadzona w prawidłowy sposób, niezbędny jest udział specjalisty, a najlepiej zespołu doświadczonych specjalistów. Tylko ekspert danej dziedziny wiedzy, który posiada kompetencję merytoryczną, językową oraz dyskursywną, jest w stanie prawidłowo ocenić wartość generowanej wiedzy i zdecydować o jej istotności. Według Autorki w procesie określenia quantum satis wiedzy istotną rolę odgrywają następujące teksty: a) testy terminowości; b) teksty terminogenne; c) testy eksplikatywne. Zaś etapami wyodrębnienia quantum satis wiedzy będą: a) baza tekstów prymarnych; b) tezauryt tj. ideogram wiedzy (terminy bazowe, terminy pochodne pierwszego rzędu, terminy pochodne drugiego rzędu, termin kluczowy). Na zakończenie Autorka podkreśla, „że quantum satis wiedzy jest pojęciem wielowarstwowym. Z jednej strony, dzięki swym instruktażowym właściwościom pozwala adekwatnie ocenić wartość generowanej wiedzy oraz pełni funkcję wartościującą wobec nowo powstałych tekstów z uwagi na ich przydatność edukacyjną i społeczną, z drugiej zaś strony, poprzez aksjomatyzację wiedzy, aktualizuje swój potencjał heurystyczny. Warto również pamiętać, że jest to pojęcie systematyzujące, które powinno być poddawane nieustannej weryfikacji z uwagi na rozwój danej dziedziny wiedzy, tak aby reprezentowana wiedza aktualna” (s. 132).

Rozdział VII pt. Werbalne języki wiedzy W. Szemińska omawia szczegółowo zasygnalizowany w tytule problem. Język werbalny jest bowiem językiem podstawowym, do którego istnieje bezpośredni dostęp, gdyż obsługuje on wszystkie rodzaje wiedzy. Dzięki niemu opisujemy przedmioty naszej obserwacji, ich cechy i relacje między nimi, które to czynności leżą u podstaw pracy naukowej. Zdaniem Autorki werbalne języki wiedzy najlepiej pracują na poziomie taksonomicznym. Według niej językowi werbalnemu należy zarzucić niedostatek precyzji, nieostrość, umowność, tendencję do nadmiernej metaforyzacji opisu badanej rzeczywistości. Wszystkie te cechy nie sprzyjają formułowaniu teorii naukowych. Stopień terminologicznego skodyfikowania języka można potraktować jako kryterium typologiczne werbalnych języków wiedzy. Na zakończenie tej części pracy pisze ona, że „języki wiedzy to wciąż temat nowy i mało zbadany. Duże trudności może sprawiać praktyczne wskazanie granic między konkretnym językiem wiedzy a językiem specjalistycznym, zaś nieuzewnętrzniony język mentalny, z którego język wiedzy powstaje, wciąż nie jest dostępny badaniom. Dalszą przeszkodą są opisane wcześniej daleko posunięte indywidualizacja oraz dynamika języków wiedzy, co przekłada się na ich pewną nieuchwytność. Jednakże z całą pewnością stanowią one przedmiot wart dalszej pracy naukowej, albowiem to one właśnie reprezentują ludzką wiedzę w fazie jej powstawania, krzepnięcia i weryfikacji” (s. 142-143).

W rozdziałach VIII i IX pt. Geometryzowane języki wiedzy i Algebraiczne języki wiedzy I. Drabik omawia szczegółowo ww. języki

wiedzy. Po dokładnym przedstawieniu tła historycznego przytacza definicję: a) języka geometryzowanego – typ języka wiedzy, który utrwała wiedzę w postaci ideogramów złożonych z figur geometryzowanych; osiąga najwyższą skuteczność na prognostycznym poziomie wiedzy; b) języka algebraicznego – typ języka wiedzy, w którym koncepty oraz sieć relacji semantycznych wyrażane są za pomocą symboli matematycznych; osiąga najwyższą skuteczność na teoretycznym poziomie wiedzy. Następnie Autorka charakteryzuje owe języki wiedzy. W swoim opisie obficie posługuje się tabelami, wykresami i powoływaniem się na autorytety w tej dziedzinie.

Rekapituluje, Autorka stwierdza, że geometryzowany i algebraiczny języki są „przejawem dążenia homo scientiae do kondensacji informacji zawartej w komunikacie, a tym samym do zefektywizowania transferu wiedzy w u kładzie komunikacji profesjonalnej. Geometryzowana i algebraiczna forma eksterioryzacji danego quantum wiedzy jest rezultatem dogłębnej analizy architektoniki badanego tekstu oraz ukazuje szereg relacji semantycznych zachodzących pomiędzy węzłami sieci konceptualnej leżącej u podstaw danego komunikatu” (s. 191-192).

W rozdziale X pt. Kilka uwag o sposobach odtwarzania struktury znaczeniowej tekstu W.Zmarzer zajmuje się lingwistyką tekstu. Jako obiekt badań lingwistycznych stanowi on rodzaj znakowej struktury, w związku z czym jest analizowany w trzech następujących aspektach: konceptualnym, paradygmatycznym i strukturalnym. Badaczka zajmuje się również analizą sygnałów zawartych w tekście. W tym kontekście wyraz sygnał oznacza „wskaźnik niezmierzonej przez autora, niejawnej treści wtopionej w substancję tekstu” (s. 198). Do zestawu takich sygnałów zalicza ona i szczegółowo omawia sygnały cywilizacyjne, ideologiczne, kulturalne i temporalne. W zakończeniu Autorka konstatuje złożoność procedury semantycznej analizy tekstu. „Analiza taka może być skuteczna tylko pod warunkiem kon-sekwentnego stosowania precyzyjnych algorytmów badawczych, a więc i dopasowanych do poszczególnych zadań specjalnych języków wiedzy” (s. 201).

Naszym zdaniem przeznaczenie recenzowanej książki jest zgodne z pierwotnym zamysłem jej twórców, którzy we wstępie trafnie określili założenia użytkowe pracy: „Autorzy niniejszej monografii zdają sobie sprawę ze złożoności podjętej problematyki, lecz mają nadzieję, że poruszone w niej kwestie posłużą za bodziec dla nieskażonych naśladownictwem badaczy. Dlatego adresują swój trud w pierwszej kolejności do młodych adeptów nauk humanistycznych” (6-7).

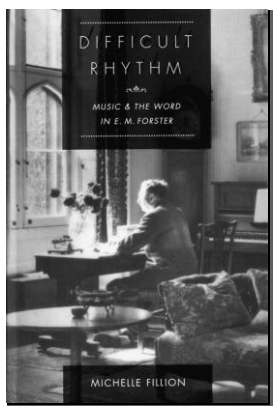
KRZYSZTOF FORDOŃSKI

Uniwersytet Warszawski – Instytut Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej

Michelle Fillion,

Difficult Rhythm. Music and the Word in E.M. Forster.

Urbana, Chicago, and Springfield: University of Illinois Press, 2010, pp. 196.

Kanadyjska muzykolog Michelle Fillion podjęła się w swojej książce „Difficult Rhythm. Music and the Word in E.M. Forster” (“Trudny rytm. Muzyka i słowo u E. M. Forstera”) zadania przeanalizowania miejsca muzyki w życiu i twórczości angielskiego pisarza Edwarda Morgana Forstera (1879–1970). Temat z pozoru nienowy; obecność muzycznych motywów w prozie Forstera jest zjawiskiem dla każdego czytelnika oczywistym już przy pierwszej lekturze, istnieje też wiele cząstkowych opracowań dotyczących poszczególnych utworów. Autorka dowodzi jednak, że temat był jak dotąd traktowany powierzchownie i mało profesjonalnie, a przecież w pełni zasługuje na całościowe opracowanie.

Książkę otwiera rozdział zatytułowany „E. M. Forster’s Life in Music” („E. M. Forster życie poprzez muzykę”). Fillion podaje w nim podstawowe fakty z biografii pisarza, ale zasadniczym tematem jest tu rola i miejsce muzyki w jego życiu. Rozpoczyna od muzycznej edukacji, przede wszystkim nauki gry na fortepianie, którą rozpoczął w wieku lat sześciu, przechodząc następnie do zainteresowania muzyką, zwłaszcza koncertami i spektaklami operowymi. Rozdział ten zamyka krótkie podsumowanie, w którym Fillion podejmuje się próby zdefiniowania muzycznych preferencji pisarza. Imponuje wnikliwość i zakres przeprowadzonych badań, Fillion uzupełniła np. część biograficzną załącznikami, w których wymienia spektakle Ballets Russes i opery, które pisarz widział.

W swym opisie biografii pisarza ani na chwilę nie traci z oczu zasadniczego tematu swojej książki, a stopień szczegółowości opisu kolejnych etapów życia Forstera uzależniony jest od tego, jak ważną rolę odgrywała w nim muzyka. Skutkiem tego najważniejszy w jego życiu jako pisarza okres 1904–1924, kiedy powstały wszystkie jego powieści, omówiony jest wręcz skrótowo na trzech stronach, podczas gdy czteroletniemu pobytowi pisarza

w Aleksandrii poświęca autorka dwa razy więcej miejsca, jako że był to okres, kiedy Forster bardzo wzbogacił swoją wiedzę muzyczną. Praca Fillion staje się w ten sposób cennym uzupełnieniem istniejących biografii pisarza, które o jego zainteresowaniach muzycznych wspominają jedynie marginalnie.

Kolejne siedem rozdziałów, stanowiących zasadniczą część pracy, to przede wszystkim szczegółowe analizy wątków muzycznych w powieściach Forstera oraz jego jedynego libretta, opery „Billy Budd”, skomponowanej przez Benjamina Brittena. W rozdziale pierwszym, poświęconym powieści „Where Angels Fear to Tread”, Fillion skupia się na scenie rozgrywającej się w operze w fikcyjnym włoskim miasteczku Monteriano, gdzie bohaterowie oglądają przedstawienie „Łucji z Lammermooru” Donizettiego. Autorka wskazuje na związki tej sceny z biografią pisarza, przedstawieniem z udziałem Luisy Tetrazzini, które oglądał podczas swej pierwszej wizyty we Włoszech. Fakt ten, znany już z autobiograficznego eseju Forstera „Three Countries”, staje się dla Fillion punktem wyjściowym do zaproponowania nowatorskiego odczytania znacznej części powieści. Fillion dowodzi, że wybór opery nie był przypadkowy, gdyż w wielu aspektach łączy się ona z zasadniczymi tematami powieści (np. konflikt katolików i protestantów, niemożność połączenia się z ukochanym), znajomość jej treści pozwala na bardziej dogłębne odczytanie zachowania bohaterów, zwłaszcza Caroline Abbott, której sytuacja stanowi dalekie echo sytuacji Łucji.

Drugi rozdział, poświęcony powieści „The Longest Journey”, skupia się na obecnych w utworze wątkach wagnerowskich. Fillion poprzedza go wprowadzeniem, w którym nakreśla miejsce Wagnera i jego muzyki w Wielkiej Brytanii na przełomie XIX i XX wieku. Zasadniczą częścią tekstu jest analiza wagnerowskich odwołań i aluzji w tekście powieści. Fillion pokazuje, że Forster nie ogranicza się jedynie do samych oper, jego powieść pełna jest odniesień także do utworów powstałych z inspiracji Wagnerem jak na przykład rysunki Aubreya Beardsleya, korzysta także z przemysłów teoretycznych kompozytora na temat sztuki.

Analiza jest o tyle intrygująca, że z jednej strony Fillion wskazuje w bardzo przekonujący sposób, w jaki struktura powieści opiera się na odwołaniach do oper i dramatów muzycznych Wagnera. Tragiczny los głównego bohatera wynika, przynajmniej pośrednio, z jego nadmiernej fascynacji twórczością niemieckiego kompozytora, która każe mu odczytać realny świat poprzez, często wyimaginowane i nieprzystające do rzeczywistości, wagnerowskie aluzje. Z drugiej jednak strony Fillion podchodzi do powieści krytycznie, co zaznacza już w tytule ostatniego podrozdziału „Too Much Wagner: The Problem of Structure” („Zbyt wiele Wagnera: Problem struktury”). Nazbyt daleko posunięte uzależnienie struktury utworu od operowych aluzji, a jednocześnie próba zastosowania w tekście wagnerowskiej techniki „Leitmotiv” – motywu przewodniego, sprawia, że pełne odczytanie powieści wymaga od czytelnika wielokrotnej lektury i znakomitej znajomości twórczości Wagnera. Fillion kończy więc swoją analizę sugestią, że być może jest to powieść, która „wymaga od czytelnika większego wysiłku, niż sama na to zasługuje”.

W analizie kolejnej powieści Forstera, „Pokój z widokiem”, Fillion skupia się na sposobie, w jaki pisarz posługuje się muzyką, by przedstawić duchowe przemiany głównej bohaterki, Lucy Honeychurch. Lucy w pierwszych rozdziałach powieści gra utwory Beethovena – repertuar bardzo ambitny jak na amatorkę i niezbyt odpowiedni dla młodej panienki, który jednak dla uważnego czytelnika jest wyraźnym znakiem, że Lucy jest przedstawicielką „New Women”, kobiet walczących o miejsce w społeczeństwie. Repertuar zmienia się, gdy Lucy ulega wpływowi otoczenia i przyjmuje zaręczyny „odpowiedniego” kandydata. Beethovena zastępują Schumann, później Gluck, następnie na krótką chwilę Wagner, Mozart, i wreszcie Lucy zaczyna grać pieśni Sir Henry’ego Bishopa, autora rozlicznych popularnych pieśni i adaptacji oper na potrzeby amatorskich wykonawców, idealnego kompozytora dla dobrze wychowanej panny z wiktoriańskiego domu. Ten duchowy upadek udaje się jednak Lucy w ostatniej chwili przerwać, zrywa zaręczyny i wybiera „nieodpowiedniego” kandydata na męża, George’a Emersona, czemu towarzyszy dalekie echo muzyki Beethovena.

W tym rozdziale wiedza i doświadczenie Fillion pozwalają odczytać powieść Forstera w nowatorski sposób. O ile wcześniejsi badacze dostrzegali obecność aluzji do utworów muzycznych, dopiero kanadyjska muzykolożka, odwołując się do znajomości muzycznych mód początku XX wieku, potrafiła pokazać, że ich dobór oraz układ nie są przypadkowe, a tworzą sekwencję, która jak muzyczne tło w filmie oddaje duchową przemianę, jaką przechodzi bohaterka powieści.

Rozdział piąty poświęcony jest powieści „Howards End”, którą Fillion odczytuje poprzez wzmiankowane w tekście utwory Beethovena i Brahmsa. Autorka swoje odczytanie partii powieści, w których pojawiają się utwory muzyczne, poprzedza wprowadzeniem dotyczącym życia muzycznego Londynu pierwszej dekady XX wieku, w którym uczestniczą bohaterowie powieści. W części analitycznej skupia się na podejmowanych przez bohaterów powieści próbach odczytania „treści” słuchanych przez nich utworów, zwłaszcza *V symfoni* Beethovena, które powracają w znacznej części powieści.

Rozdział szósty poświęcony jest wydanej dopiero po śmierci pisarza powieści „Maurycy” i roli, jaką odgrywa w niej muzyka Czajkowskiego. Wybór homoseksualnego kompozytora wydaje się dość oczywisty w powieści poświęconej homoseksualnemu bohaterowi. Fillion pokazuje, że w „Maurycym”, jak we wspomnianym wcześniej „Pokoju z widokiem”, wzmiankowane przez pisarza utwory muzyczne, a zwłaszcza „Symfonia patetyczna”, stanowią swego rodzaju tło, odbijające emocjonalne przemiany bohatera. Autorka odwołuje się do korespondencji i pamiętników Forstera, gdzie zawarte są uwagi pisarza na temat życia Czajkowskiego, z którym Forster odczuwał duchowe pokrewieństwo, a z którego biografią, pióra brata kompozytora, Modesta, zapoznał się na kilka miesięcy przed podjęciem pracy nad „Maurycym”.

Rozdział siódmy odbiega nieco od pozostałych, ma jednak szczególną wartość dla forsterologów. Fillion po raz pierwszy publikuje w nim Forsterowską próbę przeprowadzenia analizy sonat fortepianowych

Beethovena. Ten niewielki formatem, niedokończony i raczej mało udany projekt, którego Forster podjął się w pierwszych miesiącach drugiej wojny światowej, Fillion poddaje zwięzłej analizie i krytycznej ocenie muzykologicznej.

Zamykający część analityczną rozdział ósmy poświęcony jest librettu, które we współpracy z Erikiem Crozierem Forster napisał do opery Brittena „Billy Budd”. Fillion przedstawia pokrótce historię współpracy pisarza i kompozytora, w części analitycznej skupiając się na najistotniejszym w jej opinii fragmencie opery, monologu Claggarta.

Całość zamyka podsumowujący rozdział, w którym Fillion stara się przedstawić całościowy ogląd z jednej strony roli muzyki w twórczości Forstera, z drugiej zaś (co jest o wiele ciekawsze i bardziej nowatorskie, choć jednocześnie otwiera pole do dyskusji) pokazać jak jego muzyczne fascynacje wpływały na strukturę jego powieści. Skupia się przede wszystkim na twórczym zastosowaniu wagnerowskiej koncepcji motywu przewodniego, który Forster w swojej twórczości krytycznoliterackiej (przede wszystkim w książce „Aspects of the Novel”, ale także w późniejszych esejach) określał „rytmem”. W ujęciu Fillion libretto „Billy’ego Budda” okazuje się naturalnym zamknięciem twórczości pisarza, którego, jak to ujmuje badaczka, „wciąż intrygowało napięcie między słowem a muzyką”.

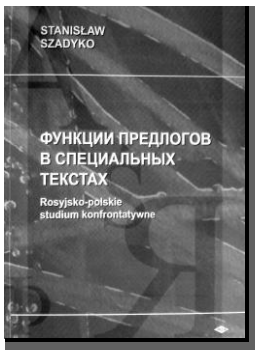
Brakuje tu zatem rozdziału o najbardziej znanej powieści Forstera „Droga do Indii”. Fillion wspomina co prawda o obecności muzyki w tej powieści we wnioskach, ale nie podejmuje się bardziej szczegółowej analizy tych wątków, jak ma to miejsce w przypadku pozostałych powieści. Być może dzieje się tak dlatego, że dla samego Forstera muzyka spoza Europy była, jak dla większości współczesnych mu Europejczyków „zubożona” („debased”), chociaż w swojej ostatniej powieści pisze o muzyce Indii z wielkim szacunkiem.

Książka Fillion to znakomity dowód na ogromną wartość badań o charakterze interdyscyplinarnym. Fillion wykorzystała w doskonały sposób swoją wiedzę i doświadczenie uzyskane w czasie badań nad historią muzyki do studiów poświęconych życiu i twórczości angielskiego powieściopisarza. Jej praca daje czytelnikowi nie tylko nowe ujęcie biografii Forstera, ale także nowatorskie odczytania jego utworów. Wiedza dotycząca muzyki, a także jej miejsca w życiu społecznym i kulturalnym przełomu XIX i XX wieku, pozwala odczytywać sensy i znaczenia powieści często całkowicie niewidoczne dla wcześniejszych komentatorów, pozbawionych podobnego przygotowania, które – co autorka jasno wykazuje – w przypadku powieściopisarza o tak szerokich zainteresowaniach muzycznych, jest po prostu niezbędne. Jednocześnie ma Autorka świadomość swojego statusu outsidera, nie stara się narzucać swoich interpretacji jako jedynych możliwych, raczej wskazuje, że w złożonej materii Forsterowskiej prozy kryją się wciąż nowe elementy, których nikt wcześniej nie dostrzegł, a których uwzględnienie czyni powieści Forstera jeszcze bardziej cennymi i intrygującymi. W swojej książce Fillion spojrzała na Forstera i jego twórczość pod całkowicie nowym kątem i pokazała, że można je go powieści odczytać nowo, w bogatszy i pełniejszy sposób.

LUDMIŁA WITKOWSKA

Uniwersytet Warszawski – Instytut Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej

Stanisław Szadyko,
Функции предлогов в специальных текстах
Rosyjsko-polskie studium konfrontatywne,
IKLA UW, Warszawa, 2010, ss.218.

Книга *Функции предлогов в специальных текстах* (далее Монография)⁵⁹ профессора Станислава Шадько предназначена, как пишет сам автор, не только для переводчиков специальных текстов, но и для лиц, которые изучают русский язык как иностранный, а также и для самих носителей языка. Позволяет преодолеть рубеж межкультурной коммуникации в области лингвистики, глоттодидактики и транслаторики. Учит языковой, коммуникативной и межкультурной компетенции.

Предлог – служебная часть речи с помощью, которой выражаются отношения между главными и зависимыми компонентами словосочетаний и предложений. Главными компонентами обычно являются глаголы, имена существительные, прилагательные, наречия. Зависимыми компонентами могут выступать существительные, местоимения или другие субстантивированные имена речи. Предлоги является одним из видов грамматических средств, которые выражают грамматическое значение имен существительных или слов их заменяющих. Способствуют их вхождению в словосочетание и предложение.

Интерес к этой теме очень актуален, так как правильное употребление предлогов не всегда грамматически верно у русскоязычных носителей, а студенты изучающие русский как иностранный имеют ещё большие трудности.

⁵⁹ Монография - научное исследование, посвящённое одному вопросу, теме.

Например, очень распространённая ошибка у русскоязычных носителей:

- *Прийти с банка*, (ошибка).

- *Прийти из банка*, (правильно).

Перевод на польский язык:

- *Przyjść z banku*.

- *Тосковать за матерью*, (ошибка).

- *Тосковать по матери*, (правильно).

Перевод на польский язык:

- *Tęsknić do matki*.

Правильно выбрать эквивалент предлога в польском языке очень нелегко, однако С. Шадько замечает следующее: „Учащийся, у которого ещё не сформировалась языковая интуиция, тем не менее, может правильно употреблять предлоги: для этого он должен хорошо усвоить модели управления и особенности отдельных конструкций...” [Шадько, 2010: 5]. Тем самым автор концентрирует внимание на обучении, правильного нахождения соответствующего эквивалента предлога.

В своей *Монографии* автор представляет лингвистические модели управления, начиная с предлогов управляемых одним падежом, заканчивая управлением тремя падежами что, безусловно, систематизирует правильное применение предлогов в словосочетаниях и предложениях, но самое главное помогает в нахождении соответствующего эквивалента в польском языке. „Значение предлогов измеряется значениями падежей” [тамже: 10].

Представляемая *Монография* с успехом может выступать не только как русско-польский словарь предлогов, хотя таковым не является, но и как учебник посвящённый предлогу – служебной части речи, благодаря своему практическому учебному направлению. Учебное пособие, которое уже пользуется успехом не только у студентов, но и, безусловно, у преподавательского состава высших учебных заведений.

Объём работы 218 страниц. Для выгодного пользования все оговариваемые предлоги стали пронумерованы, а также выделены жирным шрифтом. В приведенных примерах правильного употребления предлогов, использован источник пословиц, поговорок, фразеологизмов и т.д.

В современной лингвистике вопрос семантики предлога принадлежит к числу широко обсуждаемых проблем, однако, не имеющего единого ответа. Профессор Станислав Шадько представляет в своей *Монографии* разные мнения ведущих представителей классического и современного русского и польского языкознания по этому вопросу, четко показывая позицию двух точек зрения, парадигматической и синтагматической. Тем самым делая сопоставительный анализ, автор приходит к выводу: „... в семантике предлогов органически слиты их лексические и грамматические значения”.

Семантическая функция предлога находит своё проявление в предложно-падежных конструкциях, когда именно предлог модифицирует и конкретизирует функцию падежа, а также в глагольных сочетаниях, соединяющихся с глаголом не по принципу управления, а сочинительной связи, в первом случае предлог является показателем семантической функции падежа, во втором – показателем семантико-синтаксического отношения [тамже: 9].

Станислав Шадыко во вступлении *Монографии* обращает внимание на значения предлогов, которые в русском языке сложны и разнообразны. Выделяя следующие типы значений, которые содержат предложные конструкции:

- временные

Во время, в начале, в течении праздника и т.д.

Podczas, na początku, w ciągu święta.

- пространственные

Живу в деревне, у берега моря; напротив, около, вблизи торгового центра и т.д.

Mieszkam na wsi, przy brzegu morza, koło, obok /blisko centrum handlowego.

- образа действия

Работать по ночам, ехать с остановками и т.д.

Pracować nocami / po nocach, jechać z przystankami.

- целевые

Стакан для воды; идти в магазин и т.д.

Szklanka na wodę, iść do sklepu.

- причинные и следственные

Из-за шторма, от солнечного света она щурит глаза и т.д.

Z powodu sztormu, przez światło słoneczne ona mruży oczy.

Далее выделяет два разряда: непроизводные или первообразные и производные предлоги, руководствуясь морфологическим строением и образованием предлогов в русском языке. Разделяя производные предлоги, которые составляют большую группу, на три типа:

- отглагольные

Спустя несколько дней он был арестован.

Po upływie kilku dni jego aresztowano.

- наречные

Вдоль берега моря горели огни.

Wzdłuż brzegu morza paliły się ognie.

- отыменные

Под видом туриста скрывался агент.

Pod płaszczykiem turysty był ukryty agent.

Также автором оговариваются новые типы сложных отглагольных, наречных, отыменных предлогов предоставляющих собой составные конструкции, которые чаще всего выступают в специальном языке.

Все 282 предлога современного русского языка с точки зрения управления отдельными падежами профессор С. Шадыко распределяет на девять следующих групп:

1. Предлоги, управляемые родительным падежом – 207 ед.
2. Предлоги, управляемые дательным падежом – 27 ед.
3. Предлоги, управляемые винительным падежом – 10 ед.
4. Предлоги, управляемые творительным падежом – 26 ед.
5. Предлоги, управляемые творительным падежом – 4 ед.
6. Предлоги, управляемые родительным и творительным падеж. – 1 ед.
7. Предлоги, управляемые винительным и предложным падеж. – 3 ед.
8. Предлоги, управляемые винительным и творительным падеж. – 2 ед.
9. Предлоги, управляемые дательным, винительным и предложным падежами – 2 ед.

В лингвистике предлоги занимают своё очень важное место т.к. благодаря им мы можем указать на падежи имён существительных и других частей речи, которыми они управляют, что и описано чётким образом в *Монографии*. Широко представленное содержание предлогов и их эквивалентов даёт возможность сохранения так ценного времени, в значении изнурительного поиска соответствующего предлога в словарях.

В работе приводится перечень 282 предлогов современного русского языка, а также их эквиваленты в современном польском языке. *Монография* профессора С. Шадыко является первым на рынке учебным пособием, в котором так подробно оговариваются выше рассмотренные модели предложных управлений. Автор очень точно указывает в своей работе на сложный и многогранный аспект употребления предлогов в специальных текстах русского и польского языков. Особое внимание в *Монографии* уделено предложным конструкциям, большее количество которых являются исключениями из грамматических правил. На этот аспект необходимо обратить особое внимание, так как „исключения” были собраны кропотливым трудом и опубликованы учёным впервые.

В *Монографии* необходимо отметить разнообразие синонимов предлогов найденных в русском языке, а также их польских эквивалентов. Научная работа проведенная, по так богато собранному материалу заслуживает высокой оценки в академических и лингвистических кругах.

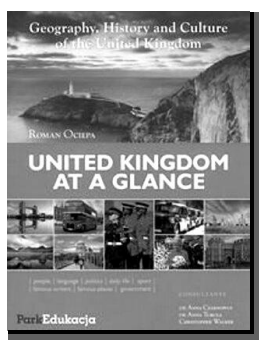
На завершение рецензированной *Монографии* можно со всей ответственностью сказать, что она является источником необходимых знаний по вопросу применения предложных конструкций во время межкультурной специальной коммуникации. Безусловно, считаться современным и очень нужным учебным пособием несущим очень важный лингвистический материал для глоттодидактики, транслаторики специального русского и польского языков.

SYLWIA TYSZKA

Uniwersytet Warszawski – Instytut Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej

Roman Ociepa,
UNITED KINGDOM AT A GLANCE

Wydawnictwo Park, 2009, ss.280.

Książka „United Kingdom at a Glance” trafiła do sprzedaży na początku 2010 roku. Jak we wstępie sugeruje sam autor powstała ona „z myślą o przybliżeniu uczniom szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych historii, geografii, kultury i życia codziennego Wielkiej Brytanii” ze szczególnym uwzględnieniem uczniów „przygotowujących się do udziału w szkolnych, wojewódzkich lub krajowych konkursach przedmiotowych oraz Olimpiadzie Języka Angielskiego”. Mogą z niej korzystać także osoby, które interesują się krajami anglosaskimi i władają językiem angielskim na poziomie średniozaawansowanym. Ze względu na poruszoną

tematykę związaną z geografią, społeczeństwem, polityką, historią, kulturą, literaturą, zabytkami i życiem codziennym mieszkańców Zjednoczonego Królestwa pozycja ta może zarazem stanowić cenną pomoc dla nauczycieli i lektorów języka angielskiego prowadzących zajęcia zarówno języka ogólnego, jak również języka specjalistycznego.

Autor omawianej publikacji, Roman Ociepa, jest absolwentem filologii angielskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz wieloletnim nauczycielem, lektorem i wykładowcą języka angielskiego. Pracował między innymi w Wyższej Szkole Zarządzania Ochroną Pracy w Katowicach oraz na Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku Białej⁶⁰. Książkę tę stworzył we współpracy z:

- Chrisem Walkerem - lektorem języka angielskiego pochodzącym z miasteczka Stamford w centralnej Anglii⁶¹,

⁶⁰ <http://www.goldenline.pl/roman-ociepa>, data dostępu: 13.06.2010.

⁶¹ <http://www.ih.com.pl/bielsko.html>, data dostępu 13.06.2010.

- dr Anną Czarnowus – wykładowcą w Zakładzie Badań Kanadyjskich i Przekładu Literackiego Uniwersytetu Śląskiego⁶²,
- dr Anną Turyłą z Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku-Białej – autorką licznych prac poświęconych m.in. dydaktyce języka angielskiego⁶³,
- dr Dariuszem Wójcikiem – wykładowcą St Peter’s College, University of Oxford⁶⁴.

Książka „United Kingdom at a Glance” składa się z ośmiu rozdziałów poświęconych geografii, społeczeństwu, polityce, historii, kulturze, literaturze, zabytkom i życiu codziennemu mieszkańców Zjednoczonego Królestwa. W każdym z tych rozdziałów znajduje się kilka tekstów związanych z poruszaną tematyką, zaś na końcu każdego z nich zamieszczono quiz. Każdorazowo składa się on z 40 pytań sprawdzających znajomość omawianych zagadnień. Publikacja zawiera również dodatek obejmujący listy: królów i królowych Anglii i Wielkiej Brytanii (począwszy od Alfreda Wielkiego, a skończywszy na Elżbiecie II), hrabstw położonych na terenie Anglii, Walii, Szkocji i Irlandii Północnej, krajów wchodzących w skład Brytyjskiej Wspólnoty Narodów, utworów Szekspira, listę premierów Wielkiej Brytanii (od roku 1721, kiedy to Sir Robert Walpole został wybrany na pierwszego premiera skończywszy na Gordonie Brownie⁶⁵).

W rozdziale pierwszym, poświęconym geografii Zjednoczonego Królestwa, można znaleźć informacje związane m.in. z ukształtowaniem terenu, podziałem administracyjnym i pogodą w całym Zjednoczonym Królestwie oraz w poszczególnych jego częściach składowych, czyli Anglii, Walii, Szkocji i Irlandii Północnej. Zostały tu też omówione historia, zabytki i położenie ich stolic, czyli Londynu, Cardiff, Edynburga i Belfastu. Można się tu między innymi dowiedzieć, jaki jest najwyższy szczyt, najdłuższa rzeka, największe jezioro itp. Zjednoczonego Królestwa.

Rozdział drugi *Land, people and language*, obejmuje dosyć szeroki zakres tematyczny, gdyż jest poświęcony: kwestiom demograficznym, symbolom narodowym, florze i faunie wysp brytyjskich, historii i najnowszym odmianom języka angielskiego oraz innym językom używanym na terenie Zjednoczonego Królestwa.

Rozdział trzeci *Politics and government* oferuje spojrzenie na kwestie związane z polityką wewnętrzną i zagraniczną Zjednoczonego Królestwa. Najważniejsze osoby i instytucje w tym państwie to monarcha, parlament, premier, rząd, rodzina królewska. Ważną rolę odgrywają Partia Konserwatywna i Partia Pracy, z których ta pierwsza sprawowała rządy przez dwie trzecie dwudziestego wieku. Na brytyjskiej scenie politycznej

⁶² <http://www.ifr.us.edu.pl/index2.php>, data dostępu: 13.06.2010.

⁶³ <http://corydoraz.nazwa.pl/ptn/index2.php>, data dostępu: 13.06.2010.

⁶⁴ <http://www.spc.ox.ac.uk/Staff/69/Staff.html>, data dostępu 13.06.2010.

⁶⁵ W związku z tym, iż książka została oddana do druku w styczniu 2010 nie można było w niej już zawrzeć zmiany na stanowisku szefa rządu Wielkiej Brytanii, gdyż w maju 2010 Gordon Brown zrezygnował z tej funkcji, a królowa Elżbieta powierzyła misję sformowania rządu liderowi konserwatystów, Dawidowi Cameronowi.

istnieją także inne, mniej znacząca partie. Ich nazwy i cele można także poznać czytając tę książkę. Opisano tu też Brytyjską Wspólnotę Narodów, brytyjskie terytoria zależne, władze lokalne, system ubezpieczeń społecznych, sposób przeprowadzania wyborów powszechnych oraz religie i narodowości, jakie można spotkać w tym kraju. Co się tyczy polityki zagranicznej, jest tu zaprezentowana krótka historia integracji Zjednoczonego Królestwa z Unią Europejską.

Rozdział czwarty *History of the United Kingdom* przedstawia historię powstania Zjednoczonego Królestwa począwszy od czasów starożytnych, a skończywszy na dwudziestym wieku. Oddzielnie zostały omówione następujące okresy w historii kraju: prehistoria, okres celtycki, rzymski i anglosaski, inwazja Wikingów, średniowiecze, panowanie dynastii Tudorów i Stuartów oraz wiek XVIII, XIX i XX. Z tego rozdziału można się dowiedzieć między innymi, co to było Danelaw, z jakiego powodu doszło w XVII w. do wojny domowej, kiedy powstało Zjednoczone Królestwo i Irlandia ogłosiła niepodległość.

Rozdział piąty *Culture and sport of the United Kingdom* w związku sposób prezentuje osoby, które odegrały ważną rolę w takich dziedzinach kultury Zjednoczonego Królestwa jak: literatura, nauka, malarstwo, rzeźba, teatr, muzyka klasyczna i rozrywkowa oraz kino. Nie mogło w tym miejscu także zabraknąć architektury – począwszy od stylu gotyckiego (styl Tudorów), poprzez angielski barok, styl gregoriański skończywszy na XIX-wiecznym Palladianizmie. Pod koniec sekwencji czytelnik może poznać najpopularniejsze sporty w tym kraju, czyli piłkę nożną, która pojawiła się w Anglii już w XIII w., krykieta oraz rugby, golf i wyścigi konne.

W rozdziale szóstym *Famous writers* skupiono uwagę na literaturze portretując sylwetki najważniejszych pisarzy, a są nimi: William Szekspir, William Blake, Joseph Conrad, Carl Dickens, Oscar Wilde, George Orwell, Jane Austin, siostry Brontë (Charlotte – autorka „Dziwnych losów Jane Eyre”, Emily – autorka „Wichrowych wzgórz” i Anne – autorka „Agnes Grey”), Agatha Christie, A.A. Milne, Lewis Carroll, Arthur Conan Doyle, H. G. Wells, J.R.R. Tolkien, Salman Rushdie, J.K. Rowling.

Rozdział siódmy *Famous places, landmarks and institutions* prezentuje najsłynniejsze miejsca, zabytki i instytucje Zjednoczonego Królestwa takie jak: the Tower of London, londyńskie metro będące najstarszą koleją podziemną na świecie, Muzeum Brytyjskie, mała historyczna dzielnica Londynu, zwana The City lub Square Mile, luksusowy dom towarowy w Londynie o nazwie Harrods, Zamek Windsor, BBC, Uniwersytety w Oksfordzie i Cambridge, Stonehenge, Bath, York Minster, katedra w Canterbury i Zamek Durham. Ciekawe organizacje, na które zwrócono tu także uwagę to The Open University, czyli uniwersytet oparty o nauczanie na odległość będący największym uniwersytetem w Zjednoczonym Królestwie oraz Oxfam International – grupa trzynastu niezależnych organizacji pozarządowych, których celem jest walka z biedą i niesprawiedliwością. Nazwa pochodzi od pierwszego sklepu założonego przez tę organizację w Oksfordzie.

Ostatni rozdział *Daily life* pozwala zapoznać się z najważniejszymi aspektami życia codziennego w Zjednoczonym Królestwie. Niewątpliwie ważną rolę odgrywa tu kultura przebywania w pubach, picia piwa i whiskey. Z kolei potrawy charakterystyczne dla Brytyjczyków to Sunday roast, Cornish pasty i oczywiście English breakfast. Warto też wiedzieć, iż kanapka była pomysłem Johna Montagu, hrabiego Sandwich, dla którego była ona wygodna do spożywania przy stole hazardowym. To, co także czyni życie w tym kraju wyjątkowym to inny system miar i wag niż ten obowiązujący w pozostałej części Europy, czyli stóp, mil, galonów, zwany systemem imperialnym. Jak zaznaczono w tej książce stopniowo przechodzi się z tego systemu na system metryczny, jednak znajomość tego, jaka jest różnica między metrem a milą może mimo wszystko być przydatna. Dodatkowo jest tu zaprezentowana waluta i święta obchodzone w Zjednoczonym Królestwie.

Do każdego tekstu zamieszczonego w tej publikacji zostały załączone ciekawostki i ćwiczenia leksykalne umożliwiające i ułatwiające pracę nad słownictwem. Zastosowane tu typy ćwiczeń to match the word with the definition, word-formation, fill in the missing prepositions, put the correct article, what is the difference, word opposites, idioms. Część z nich jest bezpośrednio związana z przedstawionym tekstem, na przykład zdania, w które trzeba wstawić brakujące przyimki lub rodzajniki są zaczerpnięte z tekstu, a słowa, które należy dopasować do ich definicji też w nim występują.

Inne ćwiczenia są pośrednio związane z danym tekstem, czyli na przykład jeżeli w tekście o Oskarze Wilde znajduje się wzmianka o tym, iż jego ojciec był chirurgiem, to jedno z ćwiczeń leksykalnych zostało poświęcone innym zawodom medycznym, takim jak okulista, ginekolog, pediatra itp.. Obok tekstu o brytyjskiej walucie jest też ćwiczenie zwracające uwagę na to, jak prawidłowo należy czytać ceny w języku angielskim. Przy opisie germańskiej grupy językowej przypomniane są przymiotniki pochodzące od nazw narodowości. W podrozdziale *Social security system* należy dopasować nazwy poszczególnych działów medycyny do ich definicji. Gdy w tekście poświęconym Canterbury Cathedral pojawia się słowo *allegiance* to następnie ćwiczzone są zwroty zawierające to słowo. Fakt, iż w York Minster znajduje się ośmiokątny kapitułarz jest okazją do przedstawienia angielskich nazw innych wieloboków. Tego typu ćwiczenia świadczą o inwencji autora podręcznika i jego zespołu oraz o tym, iż każda jego część jest dokładnie przemyślana z punktu widzenia zasadności jej wykorzystania i przydatności dla użytkownika tej pozycji. Jednym słowem: wprowadzane zagadnienia leksykalne są bardzo dobrze zintegrowane z resztą materiału.

Dodatkowo należy stwierdzić, iż tego typu ćwiczenia motywują to tego, aby bardziej skoncentrować się na danym tekście w trakcie jego czytania, a niejednokrotnie sprawiają, iż korzystanie ze słownika przy ich wykonywaniu przestaje być konieczne. Poprawność wykonywanych ćwiczeń można sprawdzić w załączonym do książki kluczu z odpowiedziami. Przypadku ćwiczenia what is the difference może on niejednokrotnie

słownik zastąpić, szczególnie słownik dwujęzyczny. Można tu znaleźć odpowiedź na pytanie jaka jest różnica między cellar i basement, które to słowa mają jeden polski odpowiednik – piwnica. Inne przykłady słów zastosowanych w tym ćwiczeniu to np. isle i island, prince i duke, monastery i convent, realm i country oraz wiele innych. Tego typu zadania leksykalne niewątpliwie przyczyniają się do poszerzenia znajomości słownictwa i pomagają uczniom w nauczeniu się tego, jak je stosować w kontekście.

Niewątpliwie pracując z tego typu podręcznikiem uczniowie zdobywają istotną motywację do nauki języka angielskiego, gdyż otrzymują oni zachętę do przyjęcia pozytywnego nastawienia wobec języka obcego i jego kultury. Ma to istotne znaczenia dla kształtowania kompetencji socjokulturowej uczniów. Dzięki niej uczeń zna fakty i normy kulturowe rządzące komunikacją w danym języku, wie o czym wypada mówić, a o czym nie, a także posiada elementarne informacje z dziedziny historii, gospodarki i sztuki danego obszaru językowego, co pozwala mu właściwie rozumieć zachowania i wypowiedzi rozmówców (Komorowska 2009: 12). Ma on też możliwość potrenować sprawność czytania poprzez domyślanie się znaczenia nieznanych wyrazów.

Co się tyczy szaty graficznej, to książka jest ładnie wydana na lakierowanym papierze. Uwagę przykuwa obfitość materiału ilustracyjnego i bogactwo kolorystyki, co niewątpliwie będzie miało wpływ na zwiększenie koncentracji ucznia na materiałach nauczania i przyczyni się do skuteczności samej nauki. Można mieć tu jednak zastrzeżenia do tego, iż w polu z ćwiczeniami są użyte zbyt ciemne kolory. Sprawia to, iż wypełniając luki ołówkiem, dość często nie widać, co zostało tam wpisane.

Wysoką wartość tej pozycji nieznacznie obniżają pewne potknięcia wynikające z błędów w druku, np. obok tytułu powieści George'a Orwella „Nineteen Eighty-Four” pojawia się w nawiasie data 1949, a na temat H. G. Wells'a dowiadujemy się, iż urodził się w 1866 roku i zmarł w 1946, ale ożenił się w 1981. W kilku podrozdziałach można też się natknąć na pewne niezgodności pomiędzy tekstem i kluczem do ćwiczeń leksykalnych (np. teksty *National emblems*, *Agatha Christie*, i *H.G. Wells*). Sprawia to, iż uczeń musi bardzo uważać i być skoncentrowany podczas samodzielnej nauki z tego podręcznika.

Mimo tych drobnych niedociągnięć książka ta jest warta polecenia nie tylko samoukom, lecz także nauczycielom, którzy chcą i powinni włączyć elementy kultury i realizm do lekcji języka angielskiego. Dzięki nim zajęcia staną się bardziej urozmaicone oraz przybliżą uczniom różnice, jak i podobieństwa kulturowe. Z powyższych względów książka ta może stanowić wartościowy materiał uzupełniający na zajęciach języka ogólnego, jak również języka specjalistycznego, głównie języka architektury (teksty: *Styles in architecture*, *The Tower of London*, *The Underground*, *The British Museum*, *The City*, *Windsor Castle*, *Stonehenge*, *Bath*, *York Minster*, *Canterbury Cathedral*, *Durham Castle*) oraz polityki (teksty *The Sovereign*, *The Parliament*, *General Elections*, *Prime Minister and the Cabinet*, *The Royal Family*, *The Labour Party*, *The Conservative Party*,

Rother political parties, The Commonwealth, UK and the European Union, Local authorities), ale także języka biznesu (teksty: *Money, Social security system, Oxfam International*) i wielu innych w zależności od charakteru prowadzonych zajęć i kreatywności prowadzącego.

Moim zdaniem w następnym wydaniu można by się pokusić o dodanie ćwiczeń potekstowych w rodzaju prawda-fałsz czy wielokrotny wybór. Tego typu ćwiczenia odpowiednio pomogą ukierunkować uwagę uczniów na określony temat, pobudzić motywację, utrzymać koncentrację oraz sprawdzić zrozumienie całości (skimming) lub szczegółowe tekstu (scanning). Nie jest to jednak konieczne, gdyż rolę tego rodzaju ćwiczeń spełniają zamieszczone na końcu każdej sekcji quizy. Brak tego typu ćwiczeń wcale nie pomniejsza wysokiej wartości tejże książki. Osobiście bardzo ją polecam i zamierzam sama z niej korzystać zarówno prywatnie jak i zawodowo.

Bibliografia:

Komorowska H., 2009, *Metodyka nauczania języków obcych*, Wyd. Fraszka Edukacyjna, Warszawa.

ŁUKASZ KARPIŃSKI, STANISŁAW SZADYKO

Uniwersytet Warszawski – Instytut Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej

Marzenna Karolczuk, Robert Szymula, **ОБЩАЙТЕСЬ ПО-РУССКИ!**

Uniwersytet w Białymstoku, 2007, wyd. II, poprawione i uzupełnione, ss.334.

Recenzowany podręcznik akademicki został napisany przez pracowników naukowych Wydziału Filologicznego Uniwersytetu w Białymstoku dr M. Karolczuk i dr R.Szymulę⁶⁶.

Prace redakcyjne, korektę i skład komputerowy wykonało Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku. Analizowana praca z glottodydaktycznego punktu widzenia posiada sporo zalet. Pozytywne spostrzeżenia nt. omawianej pracy zebrano w poniższym wykazie.

1. Niewątpliwym plusem omawianego podręcznika jest jego tytuł, tj. „Общайтесь по-русски!”, który informuje, że w pracy główny akcent został położony na komunikację i należy podkreślić, iż autorzy konsekwentnie trzymali się tego drogowskazu.
2. Również przeznaczenie jest jego mocną stroną: III rok studiów, tj. dwa semestry. Jak powszechnie wiadomo w dzisiejszych czasach dookoła nas szybko się zmienia. Te zmiany pociągają za sobą również zmiany w języku. Autorzy powinni reagować na te zmiany możliwie jak najszybciej. Oni powinni starać się na bieżąco nowelizować i aktualizować swoje podręczniki. Dlatego o wiele łatwiej jest wprowadzać zmiany w skryptach, które obejmują swoim zasięgiem krótszy interwał czasowy. Moim zdaniem najbardziej optymalnymi w dzisiejszych czasach są podręczniki (skrypty) obejmujące jeden semestr.
3. Problematyka książki również stanowi jej mocną stroną. Teksty podstawowe, zadania komunikatywne i językowe zostały umieszczone w pięciu kręgach tematycznych, tj. *Внешняя характеристика человека, Внутренняя характеристика человека, Природа, которая нас окружает, Спорт, отдых, Воспитание и образование.*

⁶⁶ Szczegółowe informacje o autorach pracy zawarto w notce na końcu recezji.

4. Przeznaczenie: oprócz studentów III roku studiów filologii rosyjskiej lub kierunków pokrewnych, tj. lingwistyki stosowanej, translatoryki jest on również przeznaczony dla osób, które chcą się uczyć języka rosyjskiego na poziomie zaawansowanym, tj. dla słuchaczy różnego typu kursów językowych.
5. Uwzględnienie w podręczniku czterech podstawowych sprawności językowych stanowi także jego mocną stronę, tj. *czytania, mówienia, pisania i tłumaczenia*. Szczególnie podkreśliłbym sprawność translatoryczną, która niestety jest traktowana po macoszemu przez innych autorów ostatnio wydanych podręczników.
6. Niewątpliwą mocną stroną ww. pracy glottodydaktycznej jest to, że na zajęciach podręcznik może być realizowany w blokach tematycznych, np. *pisanie, mówienie, praca z tekstem* itp.
7. W skrótovej formie zostały omówione właściwe partie materiału gramatycznego, a następnie zostały bogato zilustrowane odpowiednimi ćwiczeniami.
8. Podręcznik jest uzupełniony tekstami dodatkowymi, które mogą być wykorzystane na zajęciach, jak również do samodzielnej pracy domowej.
9. Autorzy proponują, aby nauczyciele nie trzymali się kurczowo ich zaleceń, a w pracy glottodydaktycznej kierowali się swoją wiedzą i doświadczeniem. Jest to bardzo słuszny postulat nie tylko glottodydaktyczny, lecz także i metodyczny.
10. W podręczniku autorzy nawiązują do przyswojonego materiału gramatycznego na I i II roku studiów – uzupełniając materiał leksykalny odpowiednimi ćwiczeniami ortograficznymi i gramatycznymi – niewątpliwie jest to interesujący zabieg metodyczny.
11. Materiał empiryczny do podręcznika autorzy zaczerpnęli z bardzo licznych iaktualnych źródeł.
12. Praca z podręcznikiem wdraża i zachęca uczących się do korzystania z takich źródeł, jak Internet, telewizja, mapy geograficzne, encyklopedie, które są niezmiernie pomocne w zdobywaniu i pogłębianiu zarówno wiedzy, jak i umiejętności i sprawności językowych.

Przechodząc do szczegółowej oceny ww. podręcznika należy stwierdzić, że składa się on z 221 stron tekstu i sześciu map. Umownie podręcznik można podzielić na trzy części. Na książkę składa się pięć bloków tematycznych (jest to pierwsza część pracy): *Внешняя характеристика, Внутренняя характеристика, „Природа, которая нас окружает”, Спорт, отдых, Воспитание и образование*, a także następująca problematyka gramatyczna (jest to druga część pracy): *Пунктуация – простое предложение, Пунктуация – сложное предложение, Повторительные упражнения по орфографии, Повторительные упражнения по грамматике* i trzecia część podręcznika: *Дополнительные тексты огаз* następujące mapy: *Географические пояса и природные зоны”, „Растительность”, „Политическая карта мира”*. Mimowolnie nasuwa następująca konstatacja, że podręcznik ma formę „trylogii”. Struktura jednostki tematycznej (leksyjnej) jest również bardzo interesująca. Po

obszernym wprowadzeniu nowych słów i wyrażeń (np. do pierwszej jednostki tematycznej pt. „Внешняя характеристика человека”: рост, вид, телосложение, походка, волосы, лицо, черты лица, глаза, взгляд, оттенок кожи, лоб, брови, ресницы, нос, щёки, губы, зубы, улыбка, подбородок, шея, плечи, талия, руки, ноги, вид), autorzy prezentują dużą liczbę różnych ćwiczeń. Jedne ćwiczenia wprowadzają ww. wyrazy i wyrażenia do struktury językowej, a także pozwalają uczącym się opanować i utrwalić ich w różnych sytuacjach językowych. Autorzy posiłkują się również rysunkami, ilustracjami i wykresami, aby wyzwolić u uczących się pamięć wzrokowo-słuchową, która odgrywa jedną z ważniejszych ról w procesie glottodydaktycznym. Bardzo ważnym typem ćwiczeń są ćwiczenia pisemne. W dobie kultury obrazkowej i komputerowo-internetowej, a także zaniku czytelnictwa tego typu ćwiczenia pomagają studentom lepiej opanować poprawną pisemną formę komunikacji. Również bardzo ważną rolę odgrywają sprawdziany testowe, które nie tylko sprawdzają poziom utrwalenia nowego materiału leksykalno-gramatycznego, lecz także służą do dodatkowego powtarzania przerobionego materiału.

Reasumując powyższe dochodzimy do następującej konstatacji – recenzowany podręcznik do praktycznej nauki języka rosyjskiego dla studentów-filologów III roku studiów pt. „Общайтесь по-русски!” autorstwa Marzanny Karolczuk i Roberta Szymuli jest pracą glottodydaktyczną bardzo dobrą. Autorzy pisząc ów podręcznik kierowali się cały czas bardzo istotną i niezmiernie ważną zasadą metodyki nauczania i uczenia się języka obcego, że najważniejszym ogniwem układu glottodydaktycznego jest osoba ucząca się, czyli student, natomiast nauczyciel (lektor) jest szczególnym rodzajem źródła informacji. Dynamizm tego układu powinien mieć na względzie osobę uczącego się, który również nie istnieje w danej rzeczywistości odizolowany od bodźców czy zmian. Dlatego też sam proces nauczania i uczenia się określa się jako proces aktywny, przebiegający w interakcji z otoczeniem. Jestem pewien, że ww. podręcznik przyniesie uczącym się dużo pożytku, zaś autorom dużo satysfakcji. Zastanowiłbym się nad bardziej szczegółowym spisem treści, co ułatwi studentom korzystanie z recenzowanej pracy. Również sugerowałbym na przyszłość, aby zastanowić się nad potrzebą fiksacji akcentów, szczególnie w wyrazach trudniejszych i mających dwa akcenty. Poleciałbym także uwadze autorów następujące publikacje: 1. Е.А.Окунцова. *Трудности устной речи. Словарь-справочник*. Изд. МГУ. Москва 2004, сс. 186; 2. И.Л.Резниченко. *Словарь ударений русского языка*. Москва 2004, сс. 943; 3. *Русский орфографический словарь*. Ответственный ред. В.В.Лопатин. Москва 1999, сс. 1261.

Na zakończenie chciałbym gorąco pogratulować autorom, Marzannie Karolczuk i Robertowi Szymuli, dobrze napisanego podręcznika akademickiego, który, mam taką nadzieję, będzie dobrze służył wszystkim uczącym się i odniesie na rynku wydawniczym pełny i zasłużony sukces.

* * *

Dr Marzanna Karolczuk jest adiunktem w Zakładzie Lingwodydaktyki w Instytucie Filologii Wschodniosłowiańskiej Uniw. w Białymstoku. Posiada spory dorobek dydaktyczno-naukowy. Wymienię tylko najważniejsze publikacje: a) monografia: *Грамматическая интерференция в процессе обучения русской речи польских студентов-филологов*. Białystok 2006, ss. 170; b) artykuły i rozprawy: *Twórczy nauczyciel języka obcego w wyobrażeniach studentów kierunków filologicznych*. „Nauczanie języków obcych dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Częstochowa 2010, s. 252-263; *O wybranych aspektach determinujących nauczanie i uczenie się języka rosyjskiego (drugiego obcego) – wnioski z badań*. „Neofilolog”. Poznań 2010, nr 35, s. 185-195; *O czym student pamiętać powinien. Uwagi praktyczne*. „Linguodidactica”. Białystok 2009, z. XIII, s. 115-122; *Dysleksja rozwojowa w nauce języka rosyjskiego*. „Studia Rusycystyczne Uniw. Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego”. Kielce 2008, t. 17, s. 153-167; *Test językowy – sprawdzian wiadomości i umiejętności? (Refleksje, spostrzeżenia, wskazówki na przykładzie pisemnego egzaminu maturalnego z języka rosyjskiego)*. „W kręgu dialogu języków i kultur”. Warszawa 2007, s. 89-97; *Rozwijanie sprawności czytania ze zrozumieniem w społeczeństwie multimedialnym (przykłady ćwiczeń)*. „Edukacja dla przyszłości”. Białystok 2005, t. III, s. 23-33 i in.

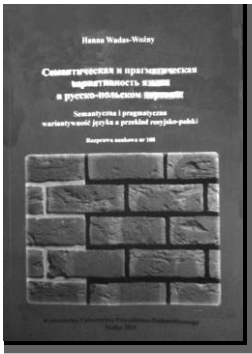
Dr Robert Szymula jest adiunktem w Zakładzie Lingwodydaktyki w Instytucie Filologii Wschodniosłowiańskiej Uniwersytetu w Białymstoku. Posiada imponujący dorobek dydaktyczno-naukowy, liczący ponad 30 publikacji. Wymienię tylko najważniejsze z nich: a) monografie: *Добро пожа-ловать. Язык росыijski для начинающих*. Białystok 2009, ss. 189 (współaut. R.Hajczuk); *Лингвистические аспекты создания многоязычного терминологического словаря*. Białystok 2008, ss. 184; *Podręczny słownik (angielsko-rosyjski) terminów rosyjskich informatycznych*. Białystok 2002, ss. 478; b) artykuły i rozprawy: *Функциональная вариантность терминов (на примере научной речи)*. „Studia Wschodniosłowiańskie”. Białystok 2008, s. 135-140; *Интернет и обучение иностранным языкам*. „Edukacja obcojęzyczna dla przyszłości”. Wyd. Uniwersytetu Medycznego w Białymstoku. Białystok 2008, s. 247-256; *Терминологическая аббревиация как прием экономии языковых средств*. „Linguodidactica”. Białystok 2008, z. XII, s. 195-199; *Роль композицион-ных параметров при создании многоязычного терминологического словаря*. „Linguodidactica”. Białystok 2006, z. X, s. 261-269; *Роль английского языка в процессе формирования подязыков современного русского языка (на основе терминологии информатики и вычислительной техники)*. „Edukacja dla przyszłości. Języki obce w społeczeństwie multimedialnym”. Białystok 2006, t. III, s. 309-313; *Лексикализация словосочетаний как наиболее продуктивный способ пополнения терминологии (на примере подязыка информатики и вычислительной техники в русском языке)*. „Studia Wschodniosłowiańskie”. Białystok 2006, s. 261-267; *Займствования из английского языка в терминологии информатики и вычислительной техники (в польском и русском языках)*. „Linguodidactica”. Białystok 2004, z. VIII, s. 259-265 i in.

STANISŁAW SZADYKO*Uniwersytet Warszawski – Instytut Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej*

**Hanna Wadas-Woźny,
СЕМАНТИЧЕСКАЯ И ПРАГМАТИЧЕСКАЯ
ВАРИАТИВНОСТЬ ЯЗЫКА В РУССКО-ПОЛЬСКОМ
ПЕРЕВОДЕ.
SEMANTYCZNA I PRAGMATYCZNA WARIATYWNOŚĆ JĘZYKA
A PRZEKŁAD ROSYJSKO-POLSKI.
ROZPRAWA NAUKOWA NR 108.**

Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego. Siedlce 2010, ss. 293

Под словом *перевод*, как одним из видов сложной речезыковой деятельности человека, обычно подразумевается либо сам процесс перевода, либо результат деятельности переводчика, т.е. письменный или устный текст, высказывание. В связи с тем, что перевод и его результат протекают в двуязычной ситуации, когда в процессе коммуникации участвуют два языка, то можно определить перевод как процесс межъязыкового преобразования или трансформации письменного или устного текста, предъявленного на одном языке, в письменный или устный текст на другом языке.

Если язык представляет собой естественно существующую коммуникативную систему общества, а речь – это функционирование языка в процессе общения для передачи информации, то перевод составляет суть передачи информации, содержащейся в данном тексте или дискурсе, средствами другого языка⁶⁷.

„По имевшимся на 1983 год данным, – пишет С.В.Гринев-Гриневиц – объем письменных переводов в мире колебался от 20 до 60 млрд слов в год и ежегодно увеличивался на 10%. По этим же данным, в области перевода было занято свыше 260 тысяч человек, и это обходилось в сумму свыше 3 млрд долларов. По несколько более поздним данным – на 1987 год, до 75% времени, затрачиваемого на перевод, уходит на перевод терминов.

⁶⁷ См.: Нелюбин Л.Л. *Толковый переводческий словарь*. Изд. Наука, Москва 2003, с. 137-138.

Поэтому не случаен постоянный интерес переводчиков и терминоведов к проблемам перевода специальной лексики⁶⁸.

Из вышесказанного вытекает констатация, что подготовка хороших профессиональных переводчиков давно уже стала одной из самых важных экономических задач любой страны, которая активно участвует в международном разделении труда. Рыночная экономика нуждается в переводчиках, хорошо подготовленных к переводу специальных текстов с родного языка на иностранный (иностранные) и с иностранного (иностраных) на родной. Все, без исключения, переводчики, из своей переводческой практики, знают, что специальные тексты составляет объективную переводческую проблему, которая может представлять для них трудность независимо от уровня их подготовки, предпочитаемых тематик, видов и направлений перевода. Причем тезис о том, что предпочитаемые тематики у переводчика появляются в процессе практической работы, в то время как при его подготовке упор делается именно на навыки освоения нового материала, которые впоследствии помогают ему начать работу практически в любом секторе народного хозяйства, практически никем не оспаривается. Это означает, что, идентифицируя некую проблему как общепереводческую, т.е. характерную для всего корпуса определенного специального языка, а не для какого-либо отдельного корпуса данного технолекта, необходимо искать такое решение этой проблемы, которое не зависело бы от тематики перевода, точная классификация которой в большинстве случаев вообще представляется проблематичной⁶⁹.

Для современного языка, по мнению многих лингвистов и представителей переводческого сообщества, характерно одно явление, которое ранее не было так ярко выражено, как в конце XX столетия и в начале XXI века. Оно заключается в том, что открывающиеся для людей во всем мире новые возможности общения, связанные с техническим прогрессом, с бурным развитием науки и техники, с терминологическим бумом, с изменениями на международной политической арене, с глобализацией, с рыночной экономикой, с международным торговым обменом, способствуют все более активному взаимопроникновению и взаимовлиянию различных специальных языков⁷⁰, еще в недалеком прошлом характерного лишь для определенных социальных или профессиональных групп.

Не вдаваясь в разбор теоретических вопросов, согласимся на мнение специалистов о сущности и целях перевода. Это нам поможет лучше разобраться в вопросах перевода терминов-профессионализ-

⁶⁸ Ср.: Гринев-Гриневиц С.В. *Терминоведение. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений*. Москва 2008, с. 241.

⁶⁹ См.: Ельцов К.А. *Стратегия перевода аббревиатур*. АКД. Военный университет, Москва 2005, с. 6.

⁷⁰ В современной лингвистике специальные языки называются также подъязыками, технолектами, политехнолектами, профессиональными языками, ЯСЦ (языками для специальных целей), LSP (Language for Special Purposes).

мов, аббревиатур и графических сокращений, в анализе тех своеобразий, которые появляются в процессе переложения текста, содер­жащего данные лексические единицы.

„Перевести – значит выразить верно и полно средствами одного языка то, что уже выражено ранее средствами другого языка”, – пишет А.В.Федоров⁷¹. И далее: „Для практики перевода отсюда вытекает конкретный вывод о необходимости такого выражения мысли подлинника на другом языке, которое доносило бы ее до читателя со всей полнотой, отчетливостью и действенностью, присущей ее выражению в оригинале. Отсюда же и необходимость соответствия перевода норме того языка, на который сделан перевод. Таково основное условие понятности и перевода, его доступности для читателя”⁷².

Эти известные и правильные положения могут быть применены и к рассматриваемой нами монографии. Ее автор, кандидат филологических наук Ханна Вадас-Возны, не только известный переводчик, университетский преподаватель, занимающий должность Прорекана Филологического факультета, но прежде всего теоретик переводческого ремесла и автор свыше 40 публикаций на эту тему на русском⁷³, а также на польском⁷⁴ языках. Она является также автором

⁷¹ Ср.: Федоров А.В. *Основы общей теории перевода. (Лингвистический очерк)*, Москва 1968, с. 15.

⁷² Ibidem, с. 17.

⁷³ Следует упомянуть о ее следующих публикациях: *Языковая картина мира и перевод: ошибки и заблуждения*. „Przegląd Wschodnioeuropejski”, I, Olsztyn 2010, с. 493-511; *Герменевтика и межкультурная коммуникация (польско-восточнославянские параллели)*. „Przegląd Wschodnioeuropejski”, I, Olsztyn 2010, с. 383-405 (соавтор В.Сенкевич); *Вариативность языка (речи в теории перевода)*. „Лингвокультурное образование в системе вузовской подготовки специалистов”, Брест 2009, с. 61-64; *Цитация-перформатив как акт презентации живой речи и ее связь с переводом*. „Сборник материалов ВВПЭК. Язык. Коммуникация. Культура (16-21 ноября 2009 г.)”, Курск 2009; *Методические аспекты перевода художественного текста*. „Текст. Язык. Человек: Сборник научных трудов”, Мозырь 2009, ч. 1, с. 188-189; *Дескриптивные единицы и тексты-дескриптивы: трудности перевода юридических и деловых текстов*. „Komunikacja Specjalistyczna”, Warszawa 2009, t. 2, с. 62-69; *Текст и текстопорождающие единицы. Контрастивные аспекты перевода*. „Nauczanie języka rosyjskiego na kierunkach filologicznych i niefilologicznych”, Warszawa-Lublin 2009, с. 54-63; *Инструктивные документы: специфика и трудности перевода*. „Веснік Брэсцкага Універсітэта. Серыя ФН”, 1(9), Брест 2008, с. 80-84; *Язык молодого поколения и субкультура – трудности перевода*. „Материалы III Международной НМК 22-23 ноября 2007 г.”, Брест 2008, с. 6-9; „Мнение” как составная часть русской и польской языковой картины мира. „Материалы Международной НМК: Профессионально направленное преподавание иностранного языка в контексте поликультурной парадигмы, 17-18 мая 2007 г.”, Брест 2007, с. 15-18; *Несовпадение русской и польской систем научных степеней и званий как переводческая проблема*. „Имя и слово (проблемы семантико-прагматического взаимодействия славянских языков)”, Брест 2007, ч. 2, с. 65-69; *Грамматическая интерференция в языковом сознании билота*. „Acta albaruthenica, rossica, polonica. Зборник наукових артыкулаў”, Віцебск 2006, с. 16-17; *Стремление сохранить авторские эпитеты писателя на примере романа М.А.Булгакова 'Мастер и Маргарита' на польский язык*. „XII Международная НМК из цикла Новое в теории и практике описания и преподавания русского языка 19-20.04.2007”, Варшава 2007, с. 340-347; *Фразеологизмы библейского происхождения в русском и польском языках (опыт тезаурусного описания)*. „Имя и слово”, Брест-Siedlce 2006, вып. 2, с. 15-22; *Несколько замечаний по поводу грамматических особенностей категории числа имени существительного в польском и русской языках*. „V Республіканскія калеснікаўскія чытанні”, Брест 2005, с. 134-137; *Трансляция как способ причастности к национальной культуре и перевод (на материале польского и русского языков)*. „Мовы Вялікага Княства Літоўскага”, Брест 2005, с. 94-95; *Решающее значение контекста*

двух учебных пособий: *Введение в языкознание* (Siedlce 2008) и *Thematyzacja z rosyjskiego – ćwiczenia i wybrane zagadnienia teoretyczne* (Siedlce 2008)⁷⁵.

В рецензируемой монографии рассматриваются подробно и детально следующие вопросы, связанные проблематикой перевода:

1. Вариативность как изменчивость. Изменение и перемена (с. 15-19);
2. Семантическая и прагматическая вариативность (с. 20-26);
3. Перевод. Теория непереводимости. Типы перевода (с. 29-32);
4. Перевод как деятельность. Понятие о деятельности. Контекст и перевод. Разграничение интенциональных и экстенциональных контекстов при переводе (с. 33-54);
5. Языковая картина мира и мировоззрение: ошибки, заблуждения, трудности и проблемы перевода (с. 55-64);
6. Текст. Типология текстов и перевод. Текст как письменный документ. Типология текстов и перевод. Фактографические тексты. Инструктивные тексты. Юридические тексты. Факт. Точность. Смысл. Эквивалентность. Эквиполетность (с. 65-108);
7. Лингвистические трудности перевода текста (с.109-127);
8. Дескриптивные единицы и тексты-дескриптивы: трудности перевода юридических текстов (с. 128-145);
9. Тексты и единицы перформативного типа: трудности перевода (146-160);
10. Межъязыковая вариативность и функциональные аспекты перевода. Дискурс и перевод. Грамматический строй языка. Художественный дискурс и вариативность перевода (с. 161-182);
11. Переводческие трансформации (с. 183-203);
12. Фразеологизмы и своеобразие языковой картины мира (с. 204-210);
13. Стилистические функции эпитетов (с. 211-216).

при переводе. „Беларуска-польска-українська філалагічна памежжа: гісторыя, сучасны стан, будучыня. Матэрыялы МНК 27-28 красавіка 2004 г.”, Брэст 2004, с. 101-102; Избранные вопросы теории и практики перевода (сопоставительная грамматика польского и русского языков). „Teoria i praktyka przekładu – wybrane zagadnienia”, Siedlce 2004; Точная, приближительная и описательная передача смысла при переводе. „Славянские языки: Системно-описательный и социокультурный аспекты исследования. Материалы НМК 12-13 ноября 2003 г.”, Брест 2004, с. 181-184; Перевод как вид учебной деятельности на уроке русского языка. „Использование передовых технологий обучения в начальной школе. Материалы I Республиканской НПК 16-17 октября 2002 г.”, Гродно 2003, с. 90-94; Некоторые функциональные особенности русского и польского языков. „Традиционное и новаторское в преподавании литературы в школе и в вузе. Материалы МНК”, Брест 2002, ч. 2, с. 34-39; Изучение русского официально-делового стиля речи в польской аудитории. „Новое в теории и практике описания и преподавания русского языка”, Варшава 2002, с. 53-59 и др.

⁷⁴ *Język jako narzędzie porozumienia – aspekt wychowawczy. „Ethos inteligencji i meandry szkolnictwa wyższego w Polsce”, Siedlce 2009, s. 363-369; Kilka uwag o historii przymiotników nazywających kolory w języku polskim i rosyjskim. „Zeszyty naukowe WSFiZ w Siedlcach”, Siedlce 2006, z. 3(3), с. 122-129; Wyrażenia frazeologiczne z leksykalnym komponentem „głowa” w języku rosyjskim i ich odpowiedniki w języku polskim. „Zeszyty naukowe WSFiZ w Siedlcach”, Siedlce 2004, z. 1, с. 174-183 и др.*

⁷⁵ Рассматриваемая нами монография является докторской диссертацией.

Уже во вступлении к своей монографии автор высказывает весьма оригинальную и глубоко философскую мысль: перевод в образно-метафорическом смысле понимается ею прежде всего как стена, которую преодолевает переводчик *пропуская через себя* культуру и ментальность разных народов. С другой стороны, стена – это и символ созидания строения, кропотливого и настойчивого труда, поэтому стена не столько разделяет людей, сколько соединяет их (с. 5). Следует особо подчеркнуть факт, что в своей книге автор опирается на обширную языковедческую базу, насчитывающую свыше 660 публикаций. В частности, по тексту исследования автор обращается как к логическим, так и к функциональным концепциям современного и классического языкознания: психолингвистике, теории речевых основ, когнитивной лингвистике, функциональной и категориальным грамматикам и т.д. Анализ большого количества точек зрения на проблему перевода позволяет автору выделить ряд существенных особенностей, связанных как с проблемой соответствия текстов перевода и оригинала, так и с психолингвистическими особенностями самой деятельности переводчика. Мы вполне согласны с автором, который утверждает, что „никто не станет отрицать фундаментальную роль перевода как одного из видов языкового посредничества, обеспечивающего обмен информацией и накопленным опытом между людьми, разделенными лингвоэтническими барьерами. Практика перевода непрерывно нуждается в обобщении – теоретическом осмыслении и изучении. На сегодняшний день не перестает ощущаться необходимость поиска точки опоры для подобного осмысления, которая могла бы стать исходным пунктом, открывающим возможности для создания новой научной парадигмы переводческой деятельности” (с. 6). Попытка поиска собственно лингвистической методологической базы для теории перевода была успешно принята в рецензируемом исследовании.

Мы вполне разделяем констатацию автора о том, что „тезис о связи семантики и прагматики считается кардинальным для исследования семантической и прагматической вариативности языка/речи в переводе. Исследование вопросов перевода в связи с разграничением семантики и прагматики и соотносимыми с таким разграничением разного рода изменениями/переменами, производимыми и производящими в языке/речи открывает широкие возможности для выработки адекватной стратегии переводческой деятельности” (с. 8).

Следует особо подчеркнуть факт, что автору монографии удалось эффективно исследовать перевод с точки зрения семантической и прагматической вариативности языка/речи. В частности, ей удалось решить следующие задачи:

1. Описать специфику перевода в контексте общей теории деятельности.
2. Исследовать проблемы перевода в аспекте противопоставления экстенциональных и интенциональных контекстов языка/речи.

3. Изучить связь мировоззрения и языковой картины мира со спецификой переводческой деятельности.
4. Рассмотреть контрастивные ресурсы языка в связи с лингвокультурологическими аспектами перевода.
5. Изучить вопросы межъязыковой семантической и прагматической вариативности в связи с функциональными аспектами перевода.
6. Описать особенности перевода литературного дискурса и дискурса художественной литературы.
7. Изучить характеристику стилистических функций эпитетов, а также их роли в художественном переводе.

Все положения и гипотезы автора помогают обосновать, а также подтвердить, обширные и содержательные эмпирические материалы, приложенные к книге. Таких приложений к монографии мы насчитали 13.

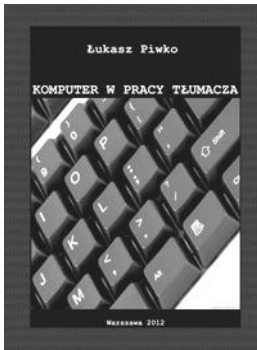
В рецензируемой монографии автор практически проиллюстрировал фундаментальный принцип теории перевода: в ходе переводческой деятельности он подыскивал не только безусловные соответствия (т.е. тождественные формы), зафиксированные в учебных и описательных грамматиках польского и русского языков, но и фундаментально адекватные формы разных уровней, причем одновременно наблюдалась семантическая компенсация одних единиц другими единицами, в том числе также единицами других уровней языка (с. 219).

Данной монографией могут пользоваться студенты и преподаватели факультетов русской филологии, а также вузовских направлений прикладной лингвистики, но прежде всего слушатели и научные сотрудники всех тех институтов, которые обучают переводческому ремеслу.

VOLHA TRATSIK*Uniwersytet Warszawski – Katedra Białorutenistyki***Łukasz Piwko****KOMPUTER W PRACY TŁUMACZA**

Warszawa 2012, Instytut Ruscystyki WLS Uniwersytet Warszawski, ss. 140.

Komputer od wielu lat jest niezbędnym narzędziem w naszym życiu. Dzisiaj nie wyobrażamy sobie bez komputera pracy i nauki. Służy nam jako urządzenie do komunikacji z naszymi bliskimi, znajomymi i całym światem. Wymiana danych i informacji stała się niewiarygodnie szybka, co zwiększyło efektywność pracy i dało możliwość rozwoju w różnych dziedzinach naszego życia. Rozwój informatyki i technologii przyczynił się do niezliczonej ilości modernizacji komputera to spowodowało, że korzystanie z tego urządzenia stało się łatwiejsze, a możliwości oprogramowania niezliczone.

Komputer jak każde narzędzie trzeba poznać i nauczyć się nim posługiwać. Przystwojenie technik jego obsługi zwiększy wydajność pracy i zaoszczędzi nasz czas. Taki właśnie cel stawia sobie książka Łukasza Piwko *Komputer w pracy tłumacza*.

Recenzowana publikacja jest skierowana głównie do studentów kształcących się na kierunkach tłumaczeniowych i zawiera przydatne informacje pozwalające sprawnie i efektywnie korzystać z komputera pracując z tłumaczeniami pisemnymi. Jak zaznacza sam autor we wstępie, że „oprócz biegłej znajomości języków źródłowego i docelowego (...), wiedzy z określonej dziedziny (...), konieczna jest doskonała znajomość narzędzia pracy, z którego się korzysta, czyli komputera oraz (...) umiejętność koncentracji i unikania czynników rozpraszających” tłumacza. Te dwie kwestii mają być wiodące w całej publikacji Pana Piwko.

Autor książki jest zawodowym tłumaczem i nauczycielem języka angielskiego. Aktualnie jest słuchaczem studiów doktoranckich na Wydziale Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego oraz nauczycielem tłumaczeń pisemnych technicznych w Instytucie Kulturologii i Lingwistyki Antropocen-

trycznej na Wydziale Lingwistyki Stosowanej UW. Przedmiotem zainteresowań naukowych autora jest język informatyki, a w szczególności nomenklatura programistyczna. Dowodem dorobku zawodowego Pana Piwko jest ponad dwadzieścia przetłumaczonych książek o tematyce informatycznej⁷⁶.

Książka *Komputer w pracy tłumacza* składa się z siedmiu rozdziałów poświęconych podstawowym technikom komputerowym, pracy z tekstem, zarządzaniu terminologią, internetowi, bezpieczeństwu danych i zabezpieczeniu systemu operacyjnego. Wszystkie rozdziały dotyczą oddzielnych, szczegółowych zagadnień ściśle związanych z pracą tłumacza. Oprócz treści związanych z poruszaną tematyką każdy rozdział został zaopatrzony ilustracjami i dodatkowymi komentarzami, co jest niewątpliwie pomocne uczącemu się. W załączniku A zostały podane tabele zawierające skróty klawiszowe do poruszania się w tekście, zaznaczania tekstu, edytorów tekstu i tabele zastosowania łącznika, półpauzy i myślnika. Dodatkowo, książka została zaopatrzona w słowniczek z terminologią informatyczną podanym w załączniku B.

W swojej publikacji autor przekazuje czytelnikowi ważną wiedzę na temat przygotowania komputera do pracy. Uzyskujemy wiele rad dotyczących indywidualnych ustawień (np. funkcja *Sync* w przeglądarce Firefox), korzystanie z możliwości umieszczania danych na serwerze oraz stworzenia łatwo dostępnego personalnego „niezbędnika” zawierającego zbiór przydatnych linków, adresów i informacji na własnej stronie WWW. Takie rozwiązania ułatwiają nam pracę oraz umożliwiają ją na dowolnym komputerze, dzięki sprawnemu przystosowaniu oprogramowania do indywidualnych potrzeb oraz dzięki dostępności dokumentów i pożytecznych narzędzi.

W książce wiele miejsca poświęcono optymalizacji pracy z oprogramowaniem. W pierwszym rozdziale autor przedstawia sposoby przyspieszenia pracy i opanowania podstawowych technik komputerowych. Wykorzystanie skrótów klawiszowych nie tylko w pracy nad tekstem, ale również jako starterów (skrótów klawiszowych otwierających potrzebną aplikację), akceleratorów co ułatwia nam pracę ograniczając potrzebę odrywania rąk od klawiatury aby posłużyć się myszką komputerową.

W drugim rozdziale *Praca z tekstem*, autor przedstawia wskazówki sprawniej pracy nad tekstem korzystając z popularnych edytorów tekstów. Poruszanie się po tekście, zaznaczenie jego części oraz możliwości ustawień skrótów klawiszowych pozwolą na szybszą pracę a przy dobrze skonfigurowanej autokorekcie pozwoli na dużo większy komfort. Do tego rozdziału został opracowany załącznik, wcześniej już wspomniany, zamieszczony na końcu książki zawierający przydatne tabele ze skrótami klawiszowymi do poruszania się po tekście oraz tabelę zastosowania łączników, półpauz i myślnika.

Pożyteczną informację dla przyszłych tłumaczy zawiera w sobie rozdział trzeci *Zarządzanie terminologią* poświęcony tworzeniu niezwykle potrzebnych tłumaczowi – glosariuszów. Rady jak stworzyć i edytować takie własne narzędzie korzystając m.in. z arkuszy kalkulacyjnych i jakich innych

⁷⁶ <http://www.beautifulcode.pl/oAutorze.php>, data dostępu 25.01.2012

programów można do tego użyć zainteresują osoby pracujące nad specjalistycznymi przekładami.

Programom wspomagającym tłumaczenie został poświęcony czwarty rozdział, gdzie mowa idzie o funkcjonalności programów typu CAT. Programy te zostały stworzone do tłumaczenia tekstów nieliterackich, które mogą zawierać w sobie powtarzające się fragmenty tekstów. W wypadku pojawienia się wcześniej tłumaczonego zdania bądź fragmentu tekstu zamiast przepisywania całego zdania i tłumaczenia go od nowa, program sam podpowiada wcześniej przetłumaczone treści⁷⁷. W tym rozdziale znajdziemy szczegółowe informacje jak rozpocząć pracę z programami typu CAT i efektywnie z nich korzystać.

Praca na komputerze w obecnym czasie nie może obejść się bez połączenia z internetem. W pracy tłumaczy tekstów specjalistycznych, przy dynamice zmian w nauce i ciągłym rozwoju technologii, to narzędzie wydaje się niezbędne. Przy korzystaniu w zasobów WWW powszechnie wykorzystujemy przeglądarki internetowe. Autor w rozdziale piątym *Internet*, przedstawia czytelnikowi nieznanne możliwości wyszukiwarki Google, opisując od najprostszych metod wyszukiwania do zasad doprecyzowywania, znajdowania wyników oraz tworzenia własnych wyszukiwarek z dziedziny, jaką zajmuję się tłumacz. Znajdziemy w książce również kilka rad jak korzystać z zasobów sieci głębokiej Deep Web, na która składają m.in. zasoby udostępnionych przez sieć baz danych, treści nie przedstawione jako strony sieci Web, takie jak pełne teksty artykułów i książek.

Bezpieczeństwo danych jest istotną kwestią wszystkich użytkowników komputerowych. Utrata nawet niewielkiej ilości tekstu może mieć dla nas dotkliwe skutki. Przy utracie danych tracimy nie tylko naszą pracę, ale i czas, który często jest ograniczony terminami zlecenia. Na utratę danych składają się różne okoliczności, może być to awaria dysku, wirusy, przerwy prądu i inne. W rozdziale szóstym poświęconym bezpieczeństwu danych, autor przedstawia jak tworzyć kopie zapasowe danych komputerowych. W swojej publikacji, Łukasz Piwko, proponuję, aby posługiwać się programem Syneplicity, który pozwala kopiować dane na bieżąco. Szczegółowy opis programu i jego instalacji jest przedstawiony w tym rozdziale, zaopatrzone w ilustrację przedstawiające kolejność poszczególnych kroków.

Ostatni, siódmy rozdział został poświęcony zabezpieczeniu systemu operacyjnego. System operacyjny (OS Operating System), to środowisko programów tworzących podstawową platformę programową dla działania innych aplikacji. System operacyjny pełni nadzór nad pracą wszystkich uruchomionych programów, oraz wszystkich urządzeń komputera⁷⁸. W książce *Komputer w pracy tłumacza* zostało przedstawione, w jaki sposób uniknąć czasochłonnych procesów ponownej instalacji systemu operacyjnego tworząc kopię zapasową na wypadek awarii.

⁷⁷ <http://www.eioba.pl/a/1nbt/programy-wspomagajace-tlumaczenia-cat>, data dostępu 25.01.2012.

⁷⁸ <http://klub.chip.pl/lipka/budowa/sysop.htm>, data dostępu 25.01.2012.

Książka ma konstrukcję logiczną i przemyślaną. Autor tak prowadzi czytelnika, aby nie musiał się on zagłębiać w gąszcz informacji o każdym z programów. Zagadnienia opisywane w rozdziałach są wyczerpująco opisane i pozwolą czytelnikowi na łatwe wprowadzenie ich do swojej pracy z komputerem.

Co do wyglądu książki, to została ona wydana w miękkiej okładce na dobrej jakości papierze. Tekst główny jest podzielony na rozdziały, uzupełniony w komentarze przedstawione w formie obrazków sugerujących czy jest to podpowiedź/instrukcja czy dodatkowa, pożyteczna informacja. Można mieć tu jednak zastrzeżenia, na początku książki nie zostały zamieszczone żadne informacje dotyczące charakterystyki objaśnień. Pozycja jest pełna przykładów, ilustrację zamieszczone w publikacji zostały uzupełnione kolejną numeracją i podpisem objaśniającym oznaczenia elementów, w większości są to okna opisywanych programów, przez co czytelnik będzie mógł korzystać z książki podczas bieżącej pracy.

Rady Autora są starannie wyselekcjonowane i przemyślane. Skorzystają z nich nawet osoby świetnie radzące sobie z komputerem. Nawet, jeśli część informacji posiadali wcześniej to poprzez ich staranne uporządkowanie można odświeżyć sobie posiadaną wiedzę i skuteczniej jej używać.

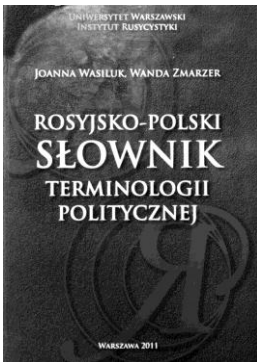
Rzeczą wartą odnotowania jest umieszczenie w książce rad dotyczących oprogramowania Open Source, z którego możemy bezpiecznie, efektywnie i co najważniejsze za darmo korzystać w pracy i w domu. O jakości i przydatności omawianej monografii mogą też świadczyć redaktor tomu prof. dr hab. Wandy Zmarzer i recenzent prof. dr hab. Stanisława Szadyko.

STANISŁAW SZADYKO*Uniwersytet Warszawski – Instytut Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej*

Joanna Wasiluk, Wanda Zmarzer
ROSYJSKO-POLSKI SŁOWNIK TERMINOLOGII
POLITYCZNEJ

Warszawa 2011, Instytut Ruscystyki WLS Uniwersytet Warszawski, ss. 340.

Na rynku akademickim pojawił się nowy słownik terminologiczny, poświęcony prezentacji aktualnego stanu wiedzy w zakresie polityki w języku rosyjskim i polskim. Recenzowana praca leksyko-graficzna zawiera po 1.198 terminów w każdym języku, które są w stosunku do siebie ekwiwalentami rosyjsko-polskimi. Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, że oprócz terminologii strictly politycznej słownik uwzględnia również te terminy dyscyplin granicznych, które są często używane w tekstach specjalistycznych w języku polityki. Są to terminy, które najczęściej reprezentują następujące dziedziny: biznes, gospodarkę, geografie, historię, public relations, reklamę, prawo i in.

Przeważający procent zgromadzonej w słowniku terminologii politycznej stanowią najczęściej używane w tekstach specjalistycznych leksemy rodzime, jednakże procesy globalizacyjne we współczesnym świecie powodują to, iż zarówno w języku rosyjskim, jak i w polskim pojawia się dużo terminów obcych. Autorki skrupulatnie analizują to zjawisko a ich instynkt leksykograficzny powoduje to, że owe terminy również trafiły do recenzowanego słownika. A więc mamy tu zapożyczenia z takich języków jak: angielski, arabski, francuski, greka, hebrajski, hiszpański, łacina, niemiecki, portugalski i in.

Makrostruktura słownika jest prosta i przejrzysta. Składa się on z wstępu (s. 5-8) i trzech następujących części: 1. Pierwsza, stanowiąca korpus terminologii rosyjskiej ułożonej alfabetycznie z ekwiwalentami terminologii w języku polskim (s. 9-313); 2. Druga, zawiera dokładny indeks terminów polskich ze wskazaniem ich miejsca w części pierwszej (s. 314-

337); 3. W trzeciej części autorki zaprezentowały 52 pozycje bibliografii najważniejszych prac naukowych, związanych z polską (32 prace) i rosyjską (20 prac) teorią i praktyką leksykograficzną.

Również mikrostruktura słownika jest prosta i logiczna. Artykuł hasłowy zawiera następujące segmenty: 1. Numer porządkowy; 2. Termin hasłowy w układzie alfabetycznym; 3. Metryczkę etymologiczną czyli objaśnienie pochodzenia leksemu; 4. Objasnienia związane z terminami z dyscyplin granicznych; 5. „Gniazdo” wyrazów powiązanych znaczeniowo z terminem hasłowym.

Umieszczone w słowniku termin hasłowy jest opatrzone zwięzłą i precyzyjną definicją, która zawiera najistotniejsze elementy określanego pojęcia w sposób nie tylko przejrzysty, ale przede wszystkim zrozumiały dla potencjalnego użytkownika danej pracy. Niektóre zaś terminy hasłowe zostały zaopatrzone w więcej niż jedną definicję, co może wskazywać na rozwój polisemii w danej kategorii leksyki. Niekiedy takie definicje wymagają dodatkowych wyjaśnień, które są przez Autorki umieszczane po numerze porządkowym przed definicją zasadniczą. Także dużą zaletą recenzowanego słownika jest to, że oprócz odrębnego znaczenia termin hasłowy posiada również znaczenie komponentowe mniej lub bardziej złożonego gniazda terminologicznego, z którym jest powiązany semantycznie.

Bezpośrednio po hasle, w nawiasie, Autorki przytaczają etymologiczne objaśnienie wyrazu. Często posiłkują się one źródłem pierwotnym, a więc formą angielską, grecką lub łacińską. W owych objaśnieniach etymologicznych autorki w sposób precyzyjny określają nie tylko język zapożyczenia, ale i przytaczają w pisowni oryginalnej lub w transkrypcji wyraz będący źródłem zapożyczenia.

Autorki w recenzowanym słowniku zastosowały bardzo prosty system symboli. Otóż gdy definicje terminu w języku rosyjskim i polskim całkowicie się pokrywają zastosowano symbol ‘–’. Natomiast gdy w języku rosyjskim występuje termin o tym samym bądź zbliżonym brzmieniu, ale jego definicja odbiega od definicji w języku polskim, stosowany jest symbol ‘≈’. W nawiasie kwadratowym podana jest dodatkowa informacja, nawiązująca do rosyjskiego artykułu hasłowego. W przypadku tych definicji, które nie znalazły odzwierciedlenia w języku polskim, podawany jest krótki opis znaczenia. Natomiast w nawiasach kwadratowych Autorki umieszczają terminy, których definicja jest zbliżona do definicji podanej w języku rosyjskim, przytaczając przykłady połączeń wyrazowych, w jakich występuje dany termin w języku polskim, jak również posiłkując się takimi przypadkami, gdy w języku polskim funkcjonują dwa różne terminy pokrywające pole znaczeniowe terminu rosyjskiego.

W związku z tym, że w danej kategorii terminologii występuje duża ilość różnego rodzaju akronimów, Autorki konsekwentnie umieszczają je w swojej pracy. Mamy tu następujące skrótowce, np.: АНЗЮС, АСЕАН, ГУЛАГ, Евратом, Евросоюз, ЕОУС, ЕС, ЕЭС, НАТО, НЭП, ОГПУ, ОИК, ОЭЗ, Полпредство, Продотряд, Продразведстка, Пролеткульт, СЕАТО, СНГ,ТИК, ЦИК РФ, ЭКОСОС ООН, ЮНЕСКО, ЮНИДО, ЮНСИСТРАЛ

i in. Wydaje nam się, że akronimów w omawianym słowniku powinno być znacznie więcej. Mamy tu na myśli następujące hasła: Агропромышленный комплекс (brak jest skrótowca АПК, s. 16), Государственная безопасность (brak jest akronimu ГБ, госбезопасность, s. 31), Государственный бюджет (brak jest akronimu госбюджет, s. 41), Государственный аппарат (brak jest akronimu госаппарат, s. 62), Государственный долг (brak jest akronimu госдолг, s. 63), Нейролингвистическое программирование (brak jest akronimu НЛП, s. 228), Революционный трибунал (brak jest akronimu Ревтрибунал, s. 271).

Dużą zaletą recenzowanego słownika są użyte w nim skroty (s. 7-8), a także zaznaczenie akcentu.

Przeznaczenie słownika jest również bardzo ważne. Otóż jest on adresowany do uczniów szkół licealnych i studentów uczących się języka rosyjskiego, w tym języka specjalistycznego, jakim jest język polityki oraz do ich nauczycieli (lektorów) i wykładowców. Niewątpliwie słownik ten będzie również przydatny dla tłumaczy tekstów specjalistycznych z zakresu polityki.

INFORMACJE EDYTORSKO-WYDAWNICZE

Biuletyn poświęcony jest komunikacji specjalistycznej rozumianej w szerokim kontekście. Aktualnie poruszana problematyka jest grupowana w numerach tematycznych.

Kolejny tom to anglojęzyczne ujęcie tematyki: „Review of LSP problems”.

RODZAJE PUBLIKACJI

Redakcja przyjmuje do druku zamówione materiały oraz nadesłane artykuły, które wpisują się w tematykę poszczególnych tomów. Języki artykułów: polski, angielski, niemiecki, rosyjski (wyjątek stanowią tomy 5–7). Materiały będą publikowane w następujących działach:

1. *Rozprawy naukowe i artykuły – zagadnienia aplikatywne* stanowią zbiory wcześniej niepublikowanych prac, zatwierdzonych do druku przez Radę Redakcyjną. Objętość tekstu nie powinna przekraczać 15 stron znormalizowanych. Publikacja prac o większej objętości wymaga uzgodnienia z Redakcją.
2. *Sprawozdania – zapowiedzi – komunikaty* – zawiera relacje z krajowych i zagranicznych konferencji tematycznych oraz materiały dotyczące kolejnych konferencji, a także informacje o planowanej i oferowanej współpracy naukowo-dydaktycznej oraz działalności samorządu studenckiego i kół naukowych.
3. *Recenzje i wydawnictwa* jest otwarty na opisy prac naukowych, skryptów, pomocy dydaktycznych, słowników itd., związanych tematycznie z językami i komunikacją specjalistyczną. Objętość recenzji nie powinna przekraczać 5 stron.
4. *Sylwetki naukowe.*
5. *Varia.*

TECHNICZNE PRZYGOTOWANIE TEKSTÓW

Wszelkie potrzebne informacje podane są na stronie: ks.uw.edu.pl

Przy artykułach wykonywanych w współautorstwie Redakcja wymaga dostarczenia razem z tekstem artykułu „Oświadczenia współautorów”.